

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEK PARTİDEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ
SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE YOLSUZLUK TARTIŞMALARI
(1943-1948)

TARİH DOKTORA TEZİ

MURAT HATİP

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR TİRYAKİ

BOLU, TEMMUZ 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Murat HATİP tarafından hazırlanan “**TEK PARTİDEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE YOLSUZLUK TARTIŞMALARI (1943-1948)**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tarih Doktor Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
28.07.2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR TİRYAKİ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mehmet Ö. ALKAN
İstanbul Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ömer METİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Hamdi ÖZDİŞ
Düzce Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Arda BAŞ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmaları Etik Kurulundan 283 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....

MURAT HATİP

ÖZET

TEK PARTİDEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE YOLSUZLUK TARTIŞMALARI (1943-1948)

DOKTORA TEZİ

MURAT HATİP

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

TARİH DOKTORA PROGRAMI

(TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. NURAY ÖZDEMİR TİRYAKİ)

BOLU, TEMMUZ - 2025

X + 225 sayfa

Bu tez, 1943-1948 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde toplumun farklı kesimlerinde ortaya çıkan yolsuzluk tartışmalarını incelemektedir. 1943 yılındaki çok adaylı seçimlerden 1946’daki çok partili hayata geçişe kadar olan süreç Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel sekreterlerine iletilen şikâyetler üzerinden takip edilmiştir. Bu şikâyetlerdeki yolsuzluk ifadeleri analiz edilerek parti içi yolsuzluk tartışmalarının geçirdiği bağlamsal dönüşümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, 1946 seçimleri sonrasındaki çok partili TBMM’nin tutanakları ve 1947 yılında gerçekleştirilen CHP 7. Büyük Kurultayı tutanakları yolsuzluklara dair tartışmaların siyasetin daha üst katmanlarında nasıl temsil edildiğini tespit etmek için kullanılmıştır.

Yolsuzluk kavramının çok partili hayata geçiş sürecinde nasıl bir tarihsel biçim kazandığına odaklanan bu tez, yolsuzluk tartışmalarında kavramın sahip olduğu geniş anlam yelpazesini ve Türkiye’nin modern arka planına yapılan tarihsel atıfları göz önünde bulundurmaya özen göstermiştir. Çünkü, şikâyetlerdeki ve siyasi temsil arenasındaki yolsuzluklara dair ifadelerde, sadece ahlaki ve siyasi sınırlara değil Geç Osmanlı, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemlerine ait kolektif hafızaya dayanan referanslara da rastlanılmaktadır. Bu nedenle, analizin katı bir kronolojik çizgi yerine esnek bir tarihsel bağlam içinde yürütülmesi tercih edilmiştir.

Parti içindeki yolsuzluk tartışmalarının zamanla TBMM’de ve basında daha görünür olması ve çeşitli biçimlerde dile getirilmesi CHP’yi bu husustaki muhalefete karşı söylem arayışına itmiştir. Partinin 7. Büyük Kurultayı bu arayışın açıkça ifade edildiği bir alan olmuştur. Organize muhalefet, parti içi mücadeleler ve yolsuzluk ifşaları karşısında yıpranan CHP kendi içerisinde bu konuya ilişkin önlem alma ihtiyacı duymuştur. 1948 yılı Haziran ayında CHP grup toplantısında gündeme gelen ve yolsuzluklarla mücadele için önerilen komisyon, çalışmanın bitiş noktasını oluşturmaktadır.

Bu tez, yolsuzluk tartışmaları üzerinden devlet ve toplum arasındaki çok katmanlı ilişkileri, ayrıcalıklı kesimlerin ifade üretimini ve yoksulların, kadınların, çocukların resmi alanda görünür olma çabalarını ve şekillerini de incelemektedir. Aynı zamanda, bu tartışmaların 1943-1948 yılları arasında siyasal rejimdeki dönüşümle birlikte değiştiği savunulmaktadır. Sonuç olarak, parti, devlet ve halk arasındaki iletişim biçimleri yolsuzluk tartışmaları ekseninde analiz edilmektedir.

ANAHTAR KELİMELE: Yolsuzluk, CHP Genel Sekreterleri, Çok Partili Hayat, Şikâyet Mektupları

ABSTRACT

**THE DEBATES ON CORRUPTION DURING THE TRANSITION
FROM THE SINGLE PARTY RULE TO THE MULTI PARTY
REGIME (1943-1948)
PHD THESIS
MURAT HATİP
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF HISTORY
(SUPERVISOR: PROF.DR. NURAY ÖZDEMİR TİRYAKİ)**

BOLU, JULY 2025

X + 225 pages

This thesis examines the corruption debates that emerged in various segments of Turkish society between 1943 and 1948. The period between the multi-candidate elections of 1943 and the transition to multi-party politics in 1946, is traced through complaints submitted to the general secretaries of the Republican People's Party (CHP). By analyzing the expressions of corruption in these complaints, this study attempts to reveal the contextual transformations of intra-party corruption debates during this period. In this context, the minutes from the multi-party parliament after the 1946 elections and from the CHP's 7th Grand Congress in 1947 were examined to determine how corruption discussions were represented at higher layers of politics. Focusing on how the concept of corruption took on a historical form during the transition to multiparty rule, this thesis takes into account the broad range of meanings associated with the concept in debates of corruption and historical references to Turkey's modern background. This is because the statements of corruption in complaints and in the political arena refer not only to moral and political boundaries, but also to the collective memory of the late Ottoman period, the War of Independence, and the early Republican period. Therefore, it is decided to conduct this analysis within a flexible historical context rather than following a strict chronological line. The increased visibility of debates on corruption within the party in the Grand National Assembly of Turkey and the press prompted the CHP to develop counter-discourses against the opposition on this issue. The 7th Grand Congress of the party was an opportunity to openly express this search. The CHP, which was worn down by organized opposition, internal party struggles, and corruption revelations, felt the need to take measures on this issue within the party. The commission proposed in June 1948 at the CHP group meeting to combat corruption marks the end point of this study. This study examines the multi-layered relations between the state and society, the expression production of privileged groups, and how the poor, women, and children became visible in the official sphere through the corruption debates. The study argues that these debates changed with the transformation of the political regime between 1943 and 1948. Consequently, the forms of communication between the party, the state, and the people are analyzed through the lens of corruption debates.

KEYWORDS: Corruption, CHP General Secretaries, Multi-Party Regime, Letters of Complaint

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
RESİM LİSTESİ.....	viii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	x
1. GİRİŞ.....	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM -TARİH YAZIMINDA YOLSUZLUK	12
2.1. Yolsuzluk Nedir?.....	12
2.2. Eski Çağlar’dan Erken Modern’e Devlet ve Yolsuzluğun Panaroması ...	17
2.3. Osmanlı İmparatorluğu’nda Yolsuzlukla İlgili Tartışmalar	25
2.4. Türkiye’de Modern Yolsuzluk	28
2.5. II. Dünya Savaşının Dışında Bir Gündem, Resmi Yolsuzluk Söylemleri	39
3. İKİNCİ BÖLÜM -BELGELER, SINIRLAR VE TARİH.....	57
3.1 Şikâyetler: Mektuplar, Dilekçeler, İhbarlar.....	57
3.2. Siyasi Temsil’in Hafızası Meclis ve Kurultay Tutanakları	64
3.3 Gazeteler.....	66
3.4. Sonuç	67
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -1943-1946 CHP GENEL SEKRETERLİĞİ’NE YAZILAN ŞİKÂyetLER	68
4.1 Şikâyetlere Konu Olan Kişilerin Parçası Oldukları Organizasyonun Genel Şeması	68
3.2. 1943 Yılı, Yerelden Merkeze Şikâyet Edilen Mebuslar, Mebus Adayları ve Seçim Sonrası Yereldeki Dengeler.....	73
4.3. 1944 Yılı, Mebuslar ve Halk, Mesafeli Temsilîyet	91
4.4. 1945 Yılı, Bitmek Üzere Olan Savaş ve Şikâyetlerdeki Bıkkınlık İfadeleri 101	
4.5. 1946 Yılı, Yeniden Seçim Fakat Bu sefer Çok Partili.....	107
4.6. Sonuç	118
5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM -MECLİS VE KURULTAY TUTANAKLARINDA CHP’NİN YOLSUZLUK SÖYLEMLERİ.....	120
5.1. 14 Ağustos 1946 Tarihli Meclis Görüşmesi: Yolsuzluğun Ne Olduğuna Dair Söylem Savaşının Meclis’teki İlk Sahnesi	121

5.1.2 Usule Dair Tartışmalar: Yolsuzluk İtiyat mıdır, Alınganlık mıdır?	126
5.1.3. İktidarın Hükümet Programına ve Muhalefete Yorumları: Hükümet Murakabeden Azade mi?	128
5.1.4 Hükümet Programına Basından Tepkiler: Temkinli Hürriyet.....	132
5.2 26 Ağustos 1946 Tarihli Meclis Görüşmesi: Seçim Tutanakları ve Yolsuzluk Şikâyetleri.....	135
5.2.1 Seçim Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporları ve Meclis'teki Müzakereler: Şikâyet Şahadet Sayılır mı?	136
5.3. CHP'nin Tek Parti Dönemi ile Hesaplaşması: CHP'nin 7. Büyük Kurultayı.....	156
5.3.1. Kurultay'da Yolsuzluk Tartışmaları.....	159
5.4. Sonuç	182
6. BEŞİNCİ BÖLÜM -MİZAH, MUHALEFET VE İKTİDARIN YOLSUZLUĞU İKRARI	185
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	196
KAYNAKLAR	203
EKLER.....	210

RESİM LİSTESİ

Resim 2.4.1. Görüşler Dergisi, Korku Dolu Suiistimal, İhtikar Ve Faşizm

Resim 2.4.2. Refik Saydam İhtikarı Kesiyor (Çeviker, 2010, s. 173)

Resim 2.4.3. (Amcabey, 21 Mayıs 1946, Cumhuriyet, 3)

Resim 4.2.1. Makbule Kalender

Resim 4.2.2. “Memleketini Partisini Seven Bir İnsan”

Resim 4.3.1. Mücadele Tabibi’nin Mektubu

Resim 4.4.1. Teğmen’in liman krokisi

Resim 4.5.1. Acı Hakikatler

Resim 6.1. “Mim Uykusuz”(Zincirli Hürriyet, 5 Şubat 1948, s.1)

Resim 6.2. Gazete Küpürleri

Resim 6.3 Tut Kelin Perçeminden

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

a. g. e. : Adı Geçen Eser

a. g. m. t. : Adı Geçen Meclis Tutanağı

a. g. k. t. : Adı Geçen Kurultay Toplantısı

a. g. d. : Adı Geçen Dosya

a. g. m. : Adı Geçen Makale

sk. : Sekme

BCA : Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

İlyönkur : İl Yönetim Kurulu

TEŞEKKÜR

Tezin yazım sürecinde yaşadığım her türlü zorluğu yönetip ilerleme kaydetmem için ihtiyacım olan tüm ilgiyi, vakti, emeği bana cömertçe veren tez danışmanım Nuray Özdemir'e ve tez izleme komitesindeki hocalarım Hamdi Özdiş ve Ömer Metin'e tüm emekleri için çok teşekkür ederim. Bu tezdeki tüm kusurlar bana aittir. Okumaya ve tartışmaya değer taraflar ise onların katkılarıyla oluşmuştur. Mehmet Ö. Alkan'ın tez savunma jürisinde tezimle ilgili yaptığı eleştiriler ve öneriler olmasaydı bu çalışma ile ilgili kendimi şu anda hissettiğim kadar rahat hissetmeyecektim. Bana öğrettiği her şey için minnettarım.

Her ne kadar bu tez 2019-2025 yılları arasında yazılmış olsa da lisans ve yüksek lisans dönemlerimde bu metnin arkasındaki fikirleri tetikleyen hocalarımda isimlerini zikretmek istiyorum. Hayatım boyunca bana rehberlik edecek olan hocam Vangelis Kechriotis'e, onun vasıtasıyla tanışma ve öğrencisi olma fırsatı bulduğum Şerif Mardin'e, Boğaziçi Üniversitesi'nde lisans eğitimim sırasında ilham verici derslerinde bize tarihçiliği öğreten hocalarım Derin Terzioğlu, Edhem Eldem, Meral Demirel, Nevra Necipoğlu, Ahmet Ersoy, Çiğdem Kafescioğlu, Selçuk Esenbel ve Yücel Terzibaşoğlu'na çok teşekkür ederim. İstanbul Şehir Üniversitesi'ndeki hocalarım Mehmet Genç'e, Engin Deniz Akarlı'ya, Ahmet Demirel'e, İsmail Kara'ya ve Hüseyin Alptekin'e ve çok kısa bir süreliğine de olsa derslerini takip etme şansı bulduğum Kemal Karpat'a beni meslektaş olarak görüp yetiştirmek için verdikleri emekler için minnettarım. Bana ayırdıkları vakitler, yaklaşımları ve verdikleri tavsiyelerden öğrendiklerim hiçbir zaman aklımdan çıkmayacak.

Hayatımda olduğu her anı benim için güvenli hale getiren, bu süreçte beni her anlamda destekleyen, tezimi cümle cümle okuyan eşim Merve'ye çok teşekkür ederim. Kitaplarını yıpratarak başladığım tarihçilik serüvenimde beni hep destekleyen babama, anlatılmayan hikâyeleri konuşturma isteğimi teşvik eden anneme ve bana dedikodu arkadaşlığı yapan Şeyma'ya benimle birlikte hayatı yeniden öğrenerek beni sevdikleri için teşekkür ederim. Ablama, hayata karşı gösterdiği emek ve inadıyla beni eğittiği için teşekkür ederim.

Yazdığım metinlerden anlamlı bir bütün oluşturmama yardımcı olan Şevket Şahin Özen'e, çalışma hayatımı kolaylaştıran iş arkadaşlarım Şaban Demir ve Sinan Saçar'a, tezimin yazım sürecinde benimle bilgilerini, kitaplarını ve fikirlerini cömertçe paylaşan meslektaşım Serdar Kara'ya çok teşekkür ederim. Tez yazarken Merve ile beni hem mental hem de fiziksel olarak ayakta tutan desteklerden biri olan fizyoterapistimiz ve arkadaşımız Sinem'e, bahçelerini bizim çalışmamız için açan İsmail Dede ve Saime Anneanne'ye çok teşekkür ederim.

Tarih öğrencisi olmayı benimle birlikte tecrübe etmeye devam eden yol arkadaşlarım Mehmet Yılmaz Akbulut, Didar Ayşe Akbulut, Mert Can Erdoğan ve Bünyamin Punar'a beni yalnız bırakmadıkları ve benzer problemlere karşı verdikleri tepkileri benimle paylaştıkları için çok teşekkür ederim. Müziğini bozmama, dikkatini dağıtmama aldırış etmeyen dostum Talha Kaya'ya da minnettarım.

Son olarak, soğuk Bolu günlerinde üzerime battaniye gibi yatan, sandalyemden kalktığım her an kendini sevdirmek için bin takla atan Çakıl'a teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Bu tez 1943-1948 yılları arasındaki yolsuzluk tartışmalarının izleklerini ve vurgularını takip ederek çok partili hayata geçiş sürecine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Tek partinin devletten ayrışmasını hazırlayan örüntülere yolsuzluk tartışmalarının perspektifinden yaklaşılmıştır. Bu dönüşümün hem yereldeki hem de merkezdeki aktörlerinin nasıl bir anlam alanı içerisinde, hangi yöntemler aracılığıyla devletle, halkla ve siyasetle aşına oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yolsuzluklar, Türkiye’deki modern siyaset kültüründe oldukça geniş bir repertuarda gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bu çalışma, yolsuzluklara dair gündemleri ve tartışmaları bu repertuar içerisinde konumlandırarak çok katmanlı ve çok yönlü bir siyaset alanında daha fazla özne ile kurgulanmış bir anlatı geliştirme iddiasındadır. Bunun yanında, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan çıkıp Soğuk Savaş’a sürüklendiği bir dönemde, ideolojik kırılmaların belirgin bir şekilde takip edilemediği, sınıfsal ayrımların bütüncül ve sapmasız bir şekilde kurgulanamadığı toplumsal düzlemlerde yolsuzluklara dair tartışmalar vasıtasıyla siyasal rekabetin tarafları tanımlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın 1943 ve 1946 yıllarını kapsayan kısmında ağırlıklı olarak, toplumun farklı katmanlarında siyasetle iştigal eden, devletle aşına olan kişilerin veya bir yolunu bulup sesini Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) halkla iletişim kurduğu kanallar içerisinde yankılatmayı başaran sıradan insanların şikâyetlerindeki yolsuzluk ifadeleri takip edilmiştir. Bu şikâyetlerin büyük çoğunluğu Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde, 8 Ocak 2024 tarih ve 97024 sayılı olur ile erişime açılan evraklar arasından seçilmiştir. Bu evraklar siyasal rekabetin hangi metotlarla işlediğine, nasıl dönüştüğüne ve toplumun yönetenlerden ne beklediğine dair ihtimaller barındırmaktadır.

Bu tezin literatüre en temel katkısı kullandığı olgusal malzemede “siyasal katılımı” farklı bir kanal üzerinden de takip etme arayışı üzerine kurulmuş olmasıdır. 1943 ve 1946 yılları arasında genel sekretere iletilen şikâyetlerdeki yolsuzluk ifadeleri aynı zamanda “demokratik” taleplerdir. Bu noktada, müşterikilerin bazıları iktidarın bir kısmına bazıları tümüne taliptir, bazıları ise mevcut düzenin içerisinde iktidar tarafından kendisine ayrılan alanın tehdit altında olmaması için sesini çıkartmış ve kendisini ifade etmiştir. Cumhuriyet tarihindeki

yolsuzluklarla ilgili çalışmalarda takip edilen kronolojiler tabandan yüksek siyasete bu hususi ifadeleri içeren yaklaşımların öngördüğü şekilde değil, yolsuzlukların siyasetin yüksek katmanlarında bulunan daha dar frekanslarda dolaşımına odaklanmıştır. Bu tezde, şikâyetlerin yerelden merkeze, tabandan yüksek siyasete doğru dolaşımı gözlemlenerek tezde kurulmaya çalışılan tarihsel zemin daha geniş bir temsil alanında inşa edilmiştir. Şikâyetlerde gündelik hayata, duygulara, itiraza ve kabullenmeye dair örnekler barındıran ve iktidarın izin verdiği alanın sınırlarından taşma ihtimali olan ifadeler hususi olarak tercih edilmiştir.

Çalışmanın 1946 ve 1948 yıllarını kapsayan kısmında ise yolsuzluklara dair şikâyetlerin “yönetenler” katmanında nasıl karşılıklar bulduğu ve kamuoyunda yolsuzluk ifadelerinin görünürlüğü incelenmiştir. Çok partili hayat tecrübesi CHP açısından bir dilemma yaratmıştır. Tek partili düzen boyunca CHP içerisinde rekabet eden siyasal elit, bu rekabeti kapalı kapılar ardında gerçekleştirmekte ve yalnızca izin verilen kadarı basına yansımaktadır. 1946 yılında TBMM içerisinde eski tutumu sürdürme eğilimi muhalefet tarafından “itiyat” olarak tanımlanmıştır. Demokrat Parti (DP) ise kendisini CHP’den ayırtırken yakın geçmişteki siyasi rekabete ve yolsuzluklara vurgu yapmıştır. Çünkü, ideolojik bir kırılma veya dış işleri ile ilgili fikir ayrılıkları o günün “hürriyet” alanında bir tabu olarak tanımlanmıştır.

Kendi içerisinde çıkan organize muhalefet karşısında iktidar partisi hem muhalefetin ifadeleri hem de basının takip ettiği ve oluşturduğu gündemleri yanıtlamakta güçlük çekmiştir. İktidar partisinde “seçim yolsuzluklarına şikâyetler” ilk başta usul-esas tartışmaları, anayasanın meclise yüklediği sorumluluk ve yetkilerle ilgili değerlendirmeler arasında sindirilmeye çalışılmıştır. Fakat, muhalefet kendi pozisyonu ile 1947 kurultayı tutanakları CHP’nin yaşadığı bu güçlük karşısındaki strateji arayışına dair tartışmaları takip etmek için kullanılmıştır. Bu dönemin özellikleri hem TBMM zabıt ceridelerinden seçilmiş iki oturum üzerinden hem de 1947 CHP 7. Büyük Kurultayı üzerinden takip edilmiştir.

“Tanzimat merkezileştirilmiş, standartlaştırılmış, birörnek hale getirilmiş bir devlet kurmaya yönelik paradigmatik bir deneme olarak bilinmektedir.” (Reinkowski, 2017, s. 20) Yolsuzlukların da standartlaştırılmış bir kanun zemininde tanımlanması Tanzimat dönemi ile başlayan bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Osmanlı “ancient” rejiminde kendisini yerel reflekslere göre uyarlama eğilimde

olan devlet, Tanzimat Fermanı ile somutlaştırılan standartlaşma eğilimine girmiştir. Devlet işleri devlet dairelerinde görülmeye, bu dairelerde çalışacak memur ihtiyacına uygun eleman yetiştirecek eğitim sistemi devlet eliyle temin edilmeye başlanmıştır. Eskiden para ile satılan makamlar için artık daha ağırlıklı olarak eğitim sisteminden geçmiş kişiler tercih edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin 19. yy'ı modern devlet pratiklerini kurgulamak ve bu kurgularla çelişen ihtimallere karşı çözümler üretmek üzere ilerlemiştir. Devlet eskisine göre daha geniş bir alanda daha somut bir şekilde görünür olmuştur. “Falan yerde bulunan kimsesiz çocuğun bakımı, Edirne vilayetinde çıkan çiçek salgınına karşı çocukların aşılınması, filan sancakdaki meclis-i idare azasının veya muhtarların memuriyetlerinin tasdiki veya aralarında çıkan münazaanın (çekişmelerin) çözümü, yolsuzluk yapan memurların yargılanması veya başarı gösterenlerin mükafatlandırılması hiyerarşinin en üst noktasındaki Bab-ı âli'nin görevleri arasındaydı.” (Ortaylı, 1987, ss. 115-116).

Standartlaşan kanunlar standartlaşmış bir “yolsuzluk” algısı üretmemiştir. Umumi alan ve şahsi alan hukuk zemininde tanımlanmış fakat pratikte işler başka türlü de yürütülmüştür. Hamdi Özdiş, Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset Ve Devlet (1876-1909) isimli doktora tezinde “merkezi otoriteyi temsil etmesi gereken (...) mutasarrıfların bizzat yolsuzluklara girişi, yerel eşrafi haraca bağlaması veya onlarla çıkar birliğine girmesi, çeşitli aşar ihalelerine fesat karıştırarak çıkar sağlaması, merkez-i hükümeti kimi konularda kasıtlı olarak yanlış bilgilendirerek saf dışı bırakması ve bu idare meclislerindeki defterdar gibi merkezi temsil etmesi gereken kimi görevlileri bizzat kendisinin belirlemesi”ni istisnai olmayan bir durum olarak tanımlar (Özdiş, 2008, s. 44). Çünkü, devlet içerisinde kanunların hangi uğurda standartlaşacağı yönünde fikir ayrılıkları vardır. Osmanlı modernleşmesi, devletin bekası ile şahısların bekasının birbiri ile karmaşık şekilde ilişkilendiği ihtimallerden münezzeh gerçekleşmemiştir. Abdülhamit Kırmızı'nın Abdülhamid'in Valileri kitabında konu edildiği bir yazışmada ise Yanya Valisi Osman Paşa 9 Ağustos 1900 tarihinde selefi Hıfzı Paşa'yı İtalyan politikasına uygun davranmakla ve ubudiyet ve sadakate muhalif düşen hareketler sergilemekle itham eder. Çünkü Osman Paşa'ya göre Hıfzı Paşa İtalyanlar'a karşı alınacak bir mağlubiyette kendi geleceğini de düşünmektedir (Kırmızı, 2008, s. 181). Fakat Kırmızı bu yöndeki ifadelerin bir çeşit devr-i sabık yaratmak amacı ile de dolaşıma sokulmuş olabileceğini belirtir (a.g.e., s. 182).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar modernleşme yönündeki eğilimler dirençle karşılaşmış ve Türkiye'deki modernleşme süreçleri kendi içerisinde git geller barındıran bir yapıda ilerlemiştir. İşte bu git geller “yolsuzluk” kavramının yelpazesindeki bazı anlamlar ile karşılanarak devr-i sabık anlatısının modern bir versiyonunu teşkil etmiştir. “İstibdat” kavramı ise standartlaşmış kanunlardan sapan veya halihazırdaki durumlara uygun olmadığı düşünülen kanunlar üreten sistematik yönetimleri tanımlarken kullanılmıştır. Bu tezde incelenen yolsuzluk şikâyetleri ve tartışmaları Türkiye'nin modern tarihindeki problemler ve tartışmalardan çok uzakta değildir. Kudret Emiroğlu'na göre, bu süreklilik ilişkisini Türk modernleşmesinin oluşturduğu siyasal kültüründeki devlet, ekonomi ve demokrasi arasındaki denklem üzerinden açıklamaya çalışır.

“Bu denklemde halkın temsilcisi olarak Meclis, yasama erki, halk aslında denkleme dahil olmadığı için, yürütmenin meşrulaştırıcı konumunda kalmıştır. Hukuk, yani yargı erki ise, istenmeyen unsurları durdurmanın ve halkta devletlü kavramını yaşatmanın yolu olarak, temel ilkesinin aksine her yerde her kişiye uygulanmamaktadır. Yasa, himaye ve intisap, örf ve rüşvet gibi geleneksel yöntemlerle delinebilmelidir ki, halk geleneksel algısını değiştirmesin ve şehirleşmeye karşılık, devlete karşı oldukları ilan edilen belirli siyasetlerin hukuk (ve demokrasi) gereği varlık haklarının olduğunu düşünmesin.” (Emiroğlu, 2015, ss. 389-390)

Emiroğlu'nun bu yorumları bu tezde ayrıntılı şekilde işlenen tek-parti, hükümet ve halk arasındaki ilişkinin problematize edilme şekillerini, çok partili hayatın ifade alanlarından dışlanan “siyasetlerin” yönetenler tarafından “siyasetsizleştirilmesi” istenen kamuoyunda silikleştirilmesini okumak ve anlamlandırmak için takip edilmiştir. Çünkü, Emiroğlu'nun bu açıklamasının perspektifinden yolsuzluklar üzerinden yapılan muhalefet siyasi alanın belirli bir şeklinin muhafaza edilmesine hizmet etmektedir. Mete Tunçay bu durumun Cumhuriyet dönemindeki sebebiyle alakalı şu tespiti yapar:

“Bu dönemde siyasal erki elinde tutan güçler, büyük şehirlerde ve aydın tabakası içinde etkili olmayı istemekten öte, kırsal alanlarda bir ekonomik-toplumsal-siyasal yapı değişikliği yaratmakla pek ilgilenmemiştir, hatta merkezdeki düzeltim girişimlerine karşı çıkmamaları koşuluyla, yerel

eşrafın ayrıcalıklarını korumalarına göz yumarak onlarla eski bağdaşmalarını sürdürmüşlerdir.”(Tunçay, 1981, s.134)¹

Türkiye’de 1923-1945 yılları arasındaki süreçte, birçok aşama ile inşa edilen tek partili düzenin siyasal ve sosyal çözülme sürecinde, yolsuzlukların gündeme geliş şekilleri hem iktidarın hem de muhalefetin siyaset kültürünün “yeniden” tanımlanmasında etkili olmuştur. Mete Tunçay, Tek Parti’nin diktatörlüğü prensip olarak hiçbir zaman kabul etmediğini ve partinin antidemokratik uygulamaların yanında demokratik olmakla övünmesini sağlayacak kanalları muhafaza ettiğini tespit etmiştir.²Bu metinde kullanılan şikayetler tek-partinin kendisinin “demokratik” olmakla övünmesini meşrulaştırmak için kullandığı uygulamalardan birisidir.³ Tezin üçüncü ve dördüncü bölümünde değinileceği gibi bu şikayetlerin gerçekten de birer siyasal katılım aracı olarak kullanıldığı olmuştur.

Türkiye’de çok partili hayatla kurulmaya çalışılan düzende tek partili yönetim tasfiye edilmesi gereken devri, sabık ve yolsuzluklar alanı olarak kurgulanmıştır. Bu kurgu, önceleri muhalefet partisi ve iktidar kanadının bir kesimi için geçerli olmuştur. Özellikle 1946 yılının sonunda hükümeti hedef alan siyasi yolsuzluk ifşaları, 1947 yılındaki 12 Temmuz Beyannamesi⁴ ve 7. Büyük Kurultay

¹ Tunçay bu görüşünü 11. dipnotta (a.g.e., s.134) Ergun Özbudun’a yaptığı şu referansla destekler “Türkiye’de 1950’den önceki tek-partili dönemde, ulusal rejimle taşranın yerel ileri gelenleri arasında örtük bir ödleşme (an implicit trade-off) gelişmişti. Yerel ileri gelenlerin rejimin çağdaşlaştırma programını desteklemesine karşılık, rejim de onların toprak, konum ve yerel etkisini sürdürmesini sağlıyordu.” (Özbudun, 1970)

² “İnönü, aynı söylevinde «prensip olarak»lara basa basa, «Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmaktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir» demektedir. Bu doğru gözlemler ve daha sonra, önemli bir sarsıntı yaratmaksızın çok-partili demokrasiye geçilebilmiş olması, dönemin sorumlularının ve onları destekleyenlerin, hiç değilse demokratik niyetleriyle övünmelerine olanak vermektedir. Uzun vadede, biçim içeriği etkilenmiş de olabilir. Fakat, soruna bir de karşı yönden bakılabilir. Meclis’in saymaca (itibarı) varlığı, o yıllarda otoriter yönetimin nesine engel olmuştur ki, kaldırılması gereksin? Takrir-i Sükûn’a kadar, demokratik özelemlerle, halk hâkimiyeti sloganlarıyla yüründüğünü unutmamalıyız. Bunlardan resmen dönmek kolay olmadı.” (Tunçay, 1981, 332)

³ Bu uygulamalardan bir diğeri de “Müstakil Grup”tur. 1939 yılında 5. Büyük Kurultay’da kurulması kararlaştırıldı. 1946 yılındaki olağanüstü kurultayda lağv edildi. TBMM içerisinde bir çeşit kontrol ve gözetim mekanizması olarak düşünülen Müstakil Grup 1939-1943 arasında (Demirel 2023, s. 263) ve 1943-1946 arasında (a.g.e., s. 305) bu işlevi yerine getirememiş hükümetle uyum içerisinde çalışmıştır.

⁴ Nihat Erim günlüklerinde 12 Temmuz Beyannamesi’nin bağlamı ile ilgili şunları aktarmıştır: “Yemekte Hasan Saka’ya direktif verdi: “Sık sık Meclis’e uğra. Arkadaşları tenvir et. Telaşa kapılmanın manası yoktur. Ben cumhurbaşkanı olarak kaldıkça parti işleri ile meşgul olmayacağım. Bunu bilsinler. Kurultay yeni bir başkan seçsin. Parti kendi kendisini idare etsin. Büyük işlerde yine ben tavsiyelerde bulunabilirim” dedi. Keza İnönü “Demokrasi oyunu oynayamayız. Bu iş ciddidir. Bu sırada başka türlü yapılamaz. Yüzlerce yıllık hanedan sandıktan çıkan oyların neticesine boyun eğip vapura biniyor, memleketi terk ediyor. Biz hala sandık oyunu ile iktidarda kalacağız düşüncesinde olanların aklına şaşarım” dedi. Ben İstanbul gazetelerinin tefsirlerinin hep müspet

sonrasında, tek parti döneminin yapı sökülümü daha geniş bir alanda gerçekleşmiş ve 1950 seçimlerinde DP'nin iktidarı elde etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada ortaya konulan yolsuzluk iddiaları çok partili hayata neden geçildiğine yönelik cevaplar aramak niyetiyle seçilmemişlerdir. Ancak, aynı zamanda bu çalışma 1943'ten itibaren partinin içerisindeki yolsuzluk iddiaları üzerinden takip edilen siyasi rekabetin CHP'nin içinden doğan organize muhalefete dönüşmesine dair ihtimaller barındırmaktadır. 1946 ve 1948 yılları arasında tek parti döneminin menfi çağrışımlarının siyasal alanda nasıl ayrıştırıldığı ve çok partili dönemde nasıl kurgulanıp kullanıldığına dair örnekler incelenmiştir.

İlhan Tekeli ve Selim İlkin, İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si adlı çalışmalarında çok partili hayata geçiş sürecinde Milli Şef'in yolsuzluklar karşısındaki konumunu vurgulayan şu yorumlarıyla çok partili hayata geçişin sebepleri arasında yolsuzlukların etkisinin altını çizmişlerdir:

“İnönü için çok partili rejime geçiş, sadece yüklenilen bir tarihsel misyonun doğal sonucu olarak gerçekleştirilmesi gereken bir şey değildir. Aynı zamanda araçsal bir anlamı da vardır. İnönü'yü tek parti rejimi içinde en çok rahatsız eden husus, parti üyelerinin yolsuzlukları ve halk üstündeki baskıların denetim altına alınmamış olmasıdır ve bunun çözümünü rejimin temel ilkeleri içinde kalmayı kabul etmiş olan partilerin kurulmasında görmektedir.” (Tekeli ve İlkin 2018, s. 294).

Çok partili hayata geçişi İnönü'nün olumsuzluğu, dünya düzenine uyma eğilimi veya Cumhuriyet rejiminin doğal bir sonucu olarak açıklayan çalışmaların indirgemeci olduğunu ortaya koyan Tekeli ve İlkin sürecin içerisindeki çoklu faktörleri irdeleme yolunu tercih etmiştir. Bu süreçte CHP'nin en temel probleminin uzun iktidar yılları boyunca bozulan halkla ilişkilerin düzeltilmesi olduğunu iddia etmişlerdir (a.g.e., s. 297). Mevcut literatürde iktidarın halkla ilişkilerini düzeltme çabaları, din ve ekonomi alanındaki eylemlerin hesaba katılması sebebiyle laiklik ve devletçilik tartışmalarında yoğun bir şekilde görünür kılınmıştır. Bu tartışmaların takip edildiği ifadeler de genellikle siyasetin üst katmanlarında bulunan yönetim mekanizmasında etki edebileceği çarklar daha fazla olan kişilerden yükselmiştir.

olduğunu söyledim ve gazeteleri kendisine gösterdim. İnönü vaziyetten memnundur.” (Erim, 2005, s. 158)

Siyasetin farklı katmanlarındaki imtiyazlı ve imtiyazsız kişilerden yükselen seslerin hesaba katıldığı çalışmalarda ise çok merkezli ve çok yönlü ifadeler takip edilmiş ve daha geniş temsili olan hükümlerin mümkün olduğu gösterilmiştir (Akin, 2007; Lamprou, 2009; Kabagöz, 2025). Halkevlerinin kurumsal tarihine ve şikâyetlerin içerisinde o mekânlardaki gündelik hayata dair verilere odaklanan bu çalışmalarda satır aralarındaki farklı katmanların ifadeleri hesaba katıldığında ve iktidar söylemlerine karşı temkinli bir metotla yaklaşıldığında daha farklı okumaların önünün açıldığı örneklenmiştir. Bu çalışmada da, Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci toplumun geniş bir kesimini temsil eden kaynaklardaki yolsuzluk söylemleri üzerinden takip edilmiş ve bu süreçte dönemin aktörlerinin bu alandaki ifadelerinin akışları ve birbirlerine etkileri izlenmiştir. Bu akışı takip ederken kullanılan geniş tarih literatürünün yanında, Nikolay Vasilayeviç Gogol’ün yazdığı hayatta olmadıkları henüz bilinmeyen serflerin peşinde yolsuz bir şekilde zengin olmaya çalışan sahtekâr Çiçikov’un hikâyesi, Anton Çehov’un yazdığı modern bürokrasinin katmanlarında “rasyonalite” ile hareketsizleşmiş memurların hikâyeleri ve Mihail Bulgakov’un yazdığı rejimle ilişkisini bir türlü doğrultamayan taşrahıların ve şehirlilerin hikâyeleri de tarihçiye görünen ve kendisini tarihçiye sezdirenen aktörleri anlama çabasında yardımcı olmuşlardır (Gogol, 2010; Çehov, 2006; Bulgakov, 2015).

Modern Türkiye tarihi alanında yolsuzlukla ilgili çalışmalar mevcuttur.⁵ Fakat bu çalışmaların çoğunluğunda, yolsuzluklar kavramsal bir zeminde tanımlanırken sürekliliklere odaklanılmış ve yolsuzluk kavramının kendi tarihi, kendi kronolojisi göz ardı edilmiştir.⁶ Bu araştırma ise 1943 ve 1948 yılları arasına odaklanarak sorgulamalarını kavramın bu tarih aralığındaki anlamları üzerine yoğunlaştırmıştır.

Yolsuzluklara dair iddialar, toplumsal problemlerin çözümlerine dair talepler meclisin açılışından itibaren devlet, parti ve meclis içerisindeki kanallar aracılığı ile yönetenlere iletilmiştir. Tek parti dönemi boyunca yönetenlerin yönetilenlerle dilek mekanizması üzerinden kurdukları iletişim ağlarından gelen şikâyetlerin, taleplerin ve istihbaratın yönetim süreçlerinde aktif bir şekilde kullanılması planlanmıştır. Cumhuriyet’in temel ilkelerinin tanımlarına yönetenlerin bu yöndeki eğilimlerini

⁵ Cengiz Kırılı’nın yolsuzlukları modern bir zeminde kurgulayıp sahayı tartışmaya açan Yolsuzluğun İcadı isimli kitabı bağlamsal, kavramsal ve metinsel bir zeminde konuyu ele almaktadır. (Kırılı, 2015)

⁶ Yolsuzlukların süreklilikler üzerinden değerlendirildiği ve yolsuzluk kavramının dinamik olmayan bir zeminde tanımlandığı çalışmalar için bkz. (Altun, 2004; Afşar, 2021; İlken, 2024)

ifade eden ibareler eklenmiştir. 1947 kurultayında yönetenlerin bu yöndeki niyetlerinin yetersiz kaldığı partinin tabanını temsil eden aktörler tarafından vurgulanarak ifade edilmiştir. Yine aynı toplantıda yeni düzen için gereken yeni CHP'nin bu eksikliği gidererek kurulabileceği iddia edilmiştir. Muhalefet kanadında ise “Yeter Söz Milletindir” sloganlı afiş, içerisinde yolsuzlukların da olduğu geniş bir alanda tek parti dönemini, zihniyetini ve teamüllerini yeni dönemden ayırtmıştır (Tekeli ve İlkin, 2018, s. 313). Bu afişin iktidar kanadına verdiği rahatsızlık 1947 kurultayı tutanaklarına da yansımıştır (CHP 7. Büyük Kurultay Tutanağı, 1947, s. 127).

İncelenen zaman diliminde yolsuzlukların gündeme getirildikleri bağlamlar çeşitlilik göstermektedir. Çalışma boyunca bu bağlamların takibine ve birbirinden ayrıştırılmasına özen gösterilmiştir. Tezin ikinci ve üçüncü bölümleri bu takibin hangi yollarla sağlanabileceğine yönelik metod ve kaynak tartışmalarına ayrılmıştır. İkinci bölüm, yolsuzluk kavramının tarihsel zemine nasıl yerleştirilebileceğine dair literatüre ve Türk siyaset kültürü içerisinde bu kavramın hangi bağlamlarda ne şekillerde görünür olduğuna dair örneklerle ayrılmıştır. Bu bölümde incelenen çalışmalarda, tarihsel referansların ve reflekslerin daha geniş bir repertuarla hesaba katılması ile yolsuzluk kavramına dair daha kapsayıcı anlatılar kurgulanabildiği görülmüştür. Toplum içerisinde farklı sınıflara mensup, farklı arka planlara sahip aktörlerin ifadelerinde ideal düzen ve yolsuzluk alanları değişiklik göstermektedir. Bu yüzden, bu kavram tarihselleştirilirken hangi ifadenin hangi pozisyondan yükseldiği hesaba katılmalıdır. Teoride yolsuzluk olarak görülen rüşvet, şahsi alan ve umumi alanın birbirinden kanun zemininde tam olarak ayrılmadığı yönetim tecrübelerinde ücret yerine geçebilmektedir. İltimas modern siyaset kültürlerinde liyakatle zıtlık teşkil eden bir çağrışıma sahipken; feodal sözleşmelerin devam ettiği veya seçkinli yönetim anlayışlarının olduğu bağlamlarda liyakat ile daha paralel bir anlama gelebilmektedir. Tanzimat sonrasında toplumsal dönüşümün yoğunlaştığı dönemler, uzun süren iktidara ve zümrelerin tahakkümüne karşı organize muhalefetin geliştiği ortamlarda yolsuzluklara dair ifadelerin frekansının yükselişine dair örnekler sunulmuştur.

Üçüncü bölüm, çalışmada kullanılan kaynakların özelliklerini, tarihçiye sunabileceklerinin sınırlarını ve tarihçinin bu kaynaklar karşısında temkinli olması gereken noktaları tartışmak üzere ayrılmıştır. Şikâyet mektuplarında ifade edilen yolsuzluklar, talepler ve ihbarlar üzerinden müştekilerin kendilerini yönetenlerin

gözünde nasıl görünür kıldıkları, hangi stratejilerle siyasete etki etmeyi amaçladıkları ve uğurda yazdıkları mektuplarda kullandıkları dil ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, genel sekreterlerin gündelik hayatlarında önemli bir yer kaplayan taşra örgütleri ve vatandaşlarla olan yazışmalar üzerindeki notlar, işaretler ve tepkilere de yer verilerek belgelerdeki temsil ve görünürlük çok yönlü bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Meclis ve kurultay tutanakları bu çalışmanın bir sonraki aşamasını oluşturmaktadır. Bu konuşmalarda yönetim katmanlarında iktidar ve muhalefet arasındaki yolsuzluklara, şikâyetlerin mahiyetine dair müzakerelere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu kısımda ön plana çıkarılmaya çalışılan nokta, şahısların söyledikleri sözlerden ziyade gündemin kendisi ve kişilerin pozisyonları olmuştur. Gazeteler ise hem tarihsel bağlamı hem de yolsuzlukların kamuoyunda nasıl görünür kılındığını takip edebilmek için başvurulan kaynaklar olmuştur.

Dördüncü bölümde ise 1943 seçimleri sonrasında 1946 seçim sürecine kadarki zamanda genel sekreterlere bir şekilde ulaşan mektuplardaki yolsuzluk iddialarına yer verilmiştir. 1943 yılındaki rekabetçi seçimlerin yolsuzluklarla ilgili ifadelere etki ettiği görülmüştür. Beğenilmeyen milletvekili adayları, parti içindeki siyaset simsarları ve hak etmediği konumda olduğu iddia edilen yöneticiler seçimin oluşturduğu gündemde parti merkezine açık bir şekilde ifade edilmiştir. 1944 yılında milletvekillerinin ve bürokratların halktan uzaklaştığı yönündeki iddialarda şahıslar ile parti ve rejim ayrıştırılmışken, 1945 yılında bu yöndeki duyarlılığın azaldığı gözlemlenmiştir. 1946 yılında ise yolsuzluklar siyasi rekabetle direkt olarak ilişkilendirilmiştir. Tek parti döneminde hakkında yolsuzluk iddiaları bulunan yöneticilerin hareketlerinin halkın partiden soğumasına ve muhalefete yönelmesine sebep olduğu parti içi kanallardaki yazışmalarda açıkça ifade edilmiştir.

Beşinci bölümde ise iki meclis oturumunun ve CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'nın tutanaklarında yolsuzlukların nasıl gündeme geldiği takip edilmiştir. 14 Ağustos 1946 tarihli meclis oturumunda Recep Peker hükümet programını okumuş ve onaya sunmuştur. Muhalefet programın okunma şeklini bir "itiat" yani tek parti döneminin alışkanlıklarının devam ettirilmesi olarak yorumlamıştır. CHP içerisinde muhalefetin tutumunu alınganlık olarak görenlerin yanında bu tutuma gittikçe kuvvetlenen bir şekilde destek veren bir kanadın ifadeleri de bu toplantıda dile getirilmiştir. 26 Ağustos 1946 oturumunda ise seçimlerdeki yolsuzluklara dair

iddialar konuşulmuştur. İktidarın tutumu yolsuzluk iddialarını usul ve esas açısından geçersiz sayarak hızlı bir şekilde mazbataları onaylamak yönünde olmuştur. Muhalefet ise yolsuzlukların araştırılması yönündeki talepleri dile getirirken bir önceki bölümde incelenen şikâyetleri de mümkün kılan vatandaşlık haklarına referans vermiştir. Bu konuşmada tarihçilik açısından da problemli bir alan olan şahitlik konusu meclisteki hukukçuların katkıları ile tartışılmış, yolsuzluğa şahit olduğunu iddia eden kişilerin güvenilirlikleri sorgulanmıştır. Kurultay tutanaklarında ise 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında yeni dönemde CHP'nin tek partili rejimin memnuniyetsizlikler, kötü yönetim ve yolsuzluklarla yüklü bagajından kurtulması gerektiğini ifade eden partililerin ifadeleri oldukça geniş bir yer bulmuş ve yeni dönemin yeni ahlakına uygun yeni bir parti zihniyeti oluşturulması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

Altıncı bölüm ise 8 Haziran 1948 tarihli CHP meclis grubu toplantısında kurulması planlanan yolsuzluklarla mücadele komisyonunun arka planının basın üzerinden takibi ve bu komisyonun oluşturduğu raporun incelenmesi hakkındadır. Bu komisyonun kurulma önerisi birçok yolsuzluk iddiasının meclis tarafından soruşturulmasının kabul edildiği bir döneme denk gelmiştir. Bu tarih Ahmet Emin Yalman tarafından Türkiye tarihinde yolsuzluklar açısından bir dönüm noktası olarak tanımlamıştır. Bu açıdan, tezin kapsadığı yıl aralığı 1948 ile sonuçlandırılmış olsa da yolsuzluklara dair gündemlerin kendi arkaplanları ve hikâyeleri sosyal bilimciler tarafından birçok kere daha yazılmaya müsait ve muhtaçtır.

Son olarak bu tez çalışması her ne kadar el yazısı ve mürekkeple yazılmamışsa da bu metinde kalabilen cümleler Mürekkep Hokkası Maymunu'ndan⁷ kurtarılabilenler ile yazılmıştır. Yolsuzluk kavramına kendine ait kronoloji(ler) kurma ve gündem alanlarında yolsuzluğu tarihselleştirme çabasındaki bu çalışma, bu uğurda birçok kaynak çeşidindeki ifadeleri taramış ve takip etmiştir. Cumhuriyet tarihinin kritik bir dönemeci olan çok partili rejime geçiş hem perde arkasında hem de kamusal alanda bu yöndeki ifadelerin daha fazla görünür olmasına imkân verecek özelliktedir. Organize muhalefet, uzun süren tek

⁷“Daha çok kuzey yörelerinde görülen bu hayvanın boyu on- on iki santimdir; kızıl gözleri, kapkara, ipeksi ve yastık kadar yumuşak tüyleri vardır. Bir de garip bir huyu vardır ki, çini mürekkebine dayanamaz. Biri yazı yazmaya başlamaya görsün, bu maymun karşısına geçip bacak bacak üstüne atar, kollarını kavuşturur, adamın yazısını bitirmesini beklemeye başlar. Yazı bitince de, mürekkepten ne kaldıysa son damlasına kadar içer, sessiz sakin, mutlu mesut, yan gelir yatar.” (Borges, 2015, s. 197)

parti iktidarı ve bu alanların dışında kalan yapılar, bu dönemde kendi kozmos ve kaos algılarına mütakabil yolsuzluk ve hürriyet tanımları kurgulamış ve ifade etmişlerdir. Bu çalışmadaki hatalar ve kusurlar bu ifadeleri birbirinden ayıklama ve birbiriyle ilişkilendirme çabasını gösterirken yapılmıştır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM -TARİH YAZIMINDA YOLSUZLUK

Bu bölüm tezin kavramsal zeminini oluşturacaktır. İncelenen olan tartışmalarda “yolsuzluk” nasıl anlaşılırsa tarihsel bir zeminde takip edilebilir sorusunun yanıtı aranacaktır. Kavramın devlet kadar eski olan tarihindeki derin referanslar ve modern dönemde kazandığı referansları birbirinden ayırt etmek için örnekler ve tarih çalışmalarındaki tartışmalar takip edilecektir. Bu bölümün amacı tez boyunca takip edilecek olan “yolsuzluk” ifadelerini daha geniş bir alanda ve daha geniş bir temsille görünür kılacak bir kavramsal zemin oluşturmaktır.

2.1. Yolsuzluk Nedir?

“Yolsuzluk nedir?” sorusuna tarih disiplini açısından bir cevap bulmak için yaklaşıldığında zamana, mekâna, incelenen kaynakların türlerine, bağlama ve bu bağlamı oluşturan tarafların kim olduğuna dair başka sorular da tetiklenmektedir. Tarihçilerin bu soru karşısındaki pozisyonunun hukukçuların, etikçilerin, ideologların ve toplumun diğer unsurlarının bakış açılarından farklı olması gerekir. Çünkü, her kavramda olduğu gibi yolsuzluk kavramında da herkesi tatmin edecek bir tarihsel tanım yapılmaya çalışıldığında ortaya çıkacak olan resim anlaşılamayacak kadar kaotik ve sorunun kendisini unutturacak kadar fazla sayıda ayrıntı ile bulanıklaşmış olacaktır.

Yolsuzluk en temelde yöneten ve yönetilenler arasındaki, yönetenlerin kendi içindeki ve yönetilenlerin kendi dünyalarındaki işlerin nasıl görüleceğine dair kuralların dışında kalan eylemlerin bulunduğu bir alandır. Bu alan yasa zemininde ve teamüllerle tanımlanmıştır. Zaman içerisinde ise değişkendir, geçirgendir (yani daha önceki anlam hiyerarşileri farklı bağlamlarda yeniden kullanılabilir) ve mekânsal kurallara bağlıdır. Yolsuzluk kelimesi modern Türkçe’de hukuk bağlamında hala kullanılan irtikâp kelimesinin karşılığıdır. Fakat, bu kelimenin çağrıştırdığı tüm anlamları karşılamamaktadır. Çünkü, irtikâp kelimesi Osmanlı Türkçesi’nde hem İslam dininde günah olan eylemleri hem devlet içinde görevi suistimal etmekle ilgili hareketleri hem de ahlak ve değerlerle ilgili yozlaşmayı bildirirken kullanılmaktadır.

İngilizce literatürdeki “corruption” kelimesi, irtikâp kelimesinin Osmanlı Türkçesi’nde karşıladığı anlamlarla daha çok örtüşen bir yapıya sahiptir. Kelimeyi

kavramsallaştırırken kimya biliminin bakış açısından ele alan Peter Euben bu dışarıda olma halini aynı zamanda çürüme, enfekte olma, parçalanma, dejenere olma, değerini yitirme ve alçalma gibi fiillerle de ilişkilendirmiştir (Euben, 1989). Mark Philip ise kavramın anlamının nereden bakılırsa bakılsın metinsel bazda aynı yere çıktığını fakat anlamların pratik düzlemde farklılık kazandığını hatırlatmıştır. Philip’e göre pratik olarak yolsuzluk umumi-şahsi arasındaki sınırların bulanıklaştığı alanlarda evrensel bir ekonomik aktivitedir. Fakat bugünün şartlarında gelişmekte olan ülkelerde etkileri daha derinden hissedilmektedir. Philip ayrıca, *corruption*’ı tanımlamanın bir yandan da yolsuzluklardan arındırılmış bir siyasi alan hayal etmeyi gerektirdiğini belirtmiştir (Philip, 2007) Bu tanım olması gerekenle gerçekte olan arasındaki farka işaret etmektedir.

Oldukça bulanık ve geniş bir tanım olsa da bu çalışma boyunca incelenecek olan meclis konuşmaları, resmi dokümanlar, hatıratlar ve gazetecilerin perspektifleri bu tanım üzerinden ilerleyecektir. İncelenen metinlerde “yolsuzluklar” gündeme getirildiğinde genellikle “ideal” olanla yani “yolsuzluklardan arındırılmış bir alanı çağrıştıran veya tanımlayan kavramlarla” birlikte kullanılmıştır. “Hürriyet”, tek parti döneminin çeşitli zamanlarında “Türklük”, “Cumhuriyet” ve siyasi murakabenin mevcut olduğu “çok partili demokrasi” yolsuzluklardan arındırılmış idealler olarak da kullanılmışlardır ve var olduğu iddia edilen yolsuzluk ve suistimallerin bulunduğu alanla kıyaslanmışlardır.

Konu üzerinde yapılan tarihsel araştırmalarda bu kavramın hukuk ve etik alanlarında güncel anlamları tercih edilerek belgelerin bu şekilde okunmasının bu çalışmalarda birtakım eksikliklere yol açtığı düşünülmektedir.⁸ Örneğin, bu alanlar kendi metotları gereği daha sabit tanımlarla hükümler vermektedir. Bir tarih çalışmasında bu sabit tanımlar üzerinden düşünmek, incelenen vakaları tarihselleştirmek yerine yargılamak ile sonuçlanabilir. Sabit tanımlar geçmiş

⁸ Sabit tanımlar üzerinden ilerleyen çalışmalara örnek olarak; Hande İlken 19. yy’ın ikinci yarısından itibaren yolsuzluk olaylarını takip eden bu çalışma ekonomi biliminin tanımları ile kurgulanmıştır (İlken, 2024). Şafak Altun’un çalışması ise bir tarihselleştirmeden çok sürekliliği vurgulayan ve bu husustaki değişmeyenlere yoğunlaşan bir çalışmadır (Altun, 2004). Erkan Afşar’ın 1923 ve 1950 arasını değerlendirdiği çalışmada dört adet bakanın divan yargılamaları süreci takip edilmiştir (Afşar, 2021). Bu çalışma ise hukuk tabirleri üzerinden kurgulanmıştır. Kemal Zeki Gençosman’ın çalışması ise yazıldığı dönemdeki gündemlere karşı geliştirilmiş bir tepki ve gözlem niteliğindedir. Bu çalışma muhalif bir iç gözlemcinin duruşunu temsil etmektedir. (Gençosman, 1976). Ömer Obuz’un dini hurafeler üzerine çalışmasına irtikap kavramının anlamının izini geniş bir sahada takip edebilmek üzere başvurulmuştur. (Obuz, 2025). Bu çalışma da kavramlara yüklenmiş sabit ve müphem tanımlar üzerinden ve sürekliliklere odaklanarak ilerlemiştir. Çalışmada, bağlamsal ve metinsel analizler yazarın öncelikli bir metotsal tercihi değildir.

donuk bir resme dönüştürebilir veyahut farklı dönemlerde kullanılan aynı kavramların tam anlamıyla birbirlerini karşıladığı yanılgısını doğurabilir. Bu sebeple, bu tez çalışması yolsuzluk kavramını tarihselleştirme çabasında olacaktır.

Bu noktada yolsuzluğun güncel referansları tarihsel zeminin kavramın tanımında nasıl farklılıklar yaratabileceğine dair örnekler olarak ele alınabilir. Örneğin, Avusturalya'nın Yeni Güney Galler eyaletinde o dönemki yolsuzluk skandalları sebebiyle kurulan ve günümüzde hala faaliyetlerini sürdüren *Independent Comission Against Corruption*, yolsuzluk vakalarına karşı politikalar yürüten bağımsız ve uluslararası bir kuruluş olarak çalışmaktadır. 1856 yılında Birleşik Krallık çatısında kendi seçilmiş meclisi ile idare edilmeye başlanan Yeni Güney Galler eyaleti kurulduğu dönemden itibaren yolsuzluklarla özdeşleşmiş bir demokrasi pratiğine sahip olmuştur. ICAC 1986 yılında eyalette ortaya çıkan İşçi Partisi lideri Neville Wran'ın yolsuzlukları sonrasında, kendisi de 1992 yılında yolsuzluk suçlaması ile yargılanıp suçlu bulunan liberal lider, Nick Greiner tarafından bir seçim vaadi olarak kurulmuştur.⁹ Bu hareketin 1988 yılında yayınladığı bildirinin 7. , 8. ve 9. maddeleri yolsuzluğun ne olduğuna dair geniş bir yelpaze sunmaktadır. Öncelikle, bu bildiride yolsuzluk yönetsel bir sorun olarak görülmüş ve bu bağlamda kavram siyasi ve idari bir perspektif içerisinde ele alınmıştır. Bu bildirgeye göre yozlaşmış bir yönetim;

- 1-) kurumların tarafsız ve dürüst yapısına bir şahıs, bir resmi görevli veya resmi bir otorite, bir kurum tarafından doğrudan veya dolaylı yoldan olumsuz bir etki yapılmasıdır;
- 2-) taraflı ve dürüst olmayan bir resmi işe karışan herhangi bir resmi görevlinin davranışdır;
- 3-) toplumsal güvenin zedelenmesinde rol oynayıp halen görevde olan veya eski resmi görevlinin hareketidir;
- 4-) resmi bir görevlinin görevi ile ilgili bir bilgiyi doğrudan veya dolaylı yoldan suistimal etmesidir.

Ayrıca, görev esnasında suistimal, irtişa, şantaj, hırsızlık, sahtecilik, komisyonculuk, zimmete para geçirmek, seçim yolsuzluğu yapmak, tehdit etmek, vergi ve gelir kaçakçılığı yapmak, kalpazanlığa karışmak, yasadışı kumar oynatmak, uyuşturucu kaçakçılığı, iflas ve şirket yolsuzlukları, bunlara yardım ve

⁹ <https://www.crikey.com.au/2021/10/05/corruption-icac-nsw-federal-anti-corruption/>

yataklık etmek, dolandırıcılık, ihanet, cinayet ve şiddet ve bu listedeki hareketleri gerçekleştirmeye yönelik bir komploya dâhil olmak; *corrupt conduct* yani yozlaşmış davranış, yolsuzluk olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Yolsuzluk kelimesinin ICAC tarafından yapılan tanımı her ne kadar geniş bir yelpaze sunsa da tarihsel zeminde yeterince açıklayıcı olamayacak kadar donuk ve net bir tanımdır. Çünkü, idare mekanizmaları zaman ve mekân değiştikçe değişen umumi alan ve şahsi alan tanımlarına sahiptir. Nitekim, bu donuk tanımlamalar eyaletteki temel problemlere bir çözüm getirememiştir. Fakat Nick Greiner'e bir seçim kazandırmıştır.

İkinci bir örnek olarak Transparency International'dan bahsedilecektir. Eski bir Dünya Bankası çalışanı olan Peter Eigen dokuz iş arkadaşı ile birlikte soğuk savaşın henüz bittiği 1993 yılında daha yeni birleşmiş olan Berlin'de Transparency International'ı kurmuştur. Bu örgütün temel amacı o günlerde yeni uluslararası düzende bir tabu olarak görülen yolsuzluk konusunu gündeme getirmektir. Bu kuruluşun günümüzde en bilinen faaliyeti ise Corruption Perception Index adıyla yayınlanan ve ülkelerin yolsuzluk algısı bağlamında değerlendirilip puanlandığı listedir. Bu listenin oluşturulma kriterleri ise yolsuzluk algısı ile *dünya barışı* ilişkilendirilerek kurgulanmıştır. Örgütün ana amacının Dünya'ya barış getirmek için ulusal hükümetlerde bilinç yaratmak olduğu belirtilmiştir.¹¹ Fakat bu liste oluşturulurken kullanılan verilerin, o ülke bazındaki yolsuzluk algısını tam olarak yansıtmayı yansıtmadığı veya bu listenin tarafsız olup olmadığı problemli bir mesele olarak da görülmüştür.¹²

Daha geniş bir anlam taramasının haritası tezin varış noktası olan 1949 yılındaki bir komisyon raporundan seçilmiştir. 1948 yılı, tek parti rejimi sonrası, karşısında ilk defa organize bir muhalefet partisi bulan CHP'nin hem bir yönetim partisinden siyasi bir partiye dönüşüm süreci hem de organize muhalefet sebebiyle yıprandığı bir dönemdir. İktidar iki yasama yılında hem tek parti dönemi hem de mevcut dönemdeki yolsuzluklarla ilgili sık sık milletvekillerinin, bakanların ve başbakanlarının dahi hedef alındığı eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu süreçte iki

¹⁰<https://www.icac.nsw.gov.au/about-corruption/what-is-corrupt-conduct/sections-7-8-and-9-of-the-icac-act>

¹¹https://www.transparency.org/en/cpi/2022?gclid=Cj0KCQiAj_CrBhD-ARIsAlIMxT9wfhs10Tv23YCuKAGXzJaHEXxblShBUUQDgNmXD1k5EqonOS_519oaAIIIEALw_wcB&gad_source=1

¹²Budsaratragoon ve Jitmanee, A critique on the Corruption Perceptions, 2019; <https://www.thebritishacademy.ac.uk/blog/corruption-perceptions-index-cpi-good-bad-and-ugly/>; Søreide, Is it Wrong to Rank? A Critical Assessment of Corruption Indices, 2006, s. 13.

hükümet revizyonu yapılmış daha sert politikalar ve söylemlerle siyaset yapma eğilimindeki Recep Peker yerine Hasan Saka başbakan olmuştur. Ayrıca, Recep Peker ve Hasan Saka da muhalefetin yolsuzluk iddialarında dolaylı yollardan hedef alınmıştır.¹³

Savaş sürecinde CHP'nin taşra teşkilatlarından da yolsuzluklara karşı oldukça yoğun tepkiler yükselmiştir. 1947 Büyük CHP Kurultayı partinin tüm bu problemlerle çok açık bir şekilde yüzleşmesine sahne olmuştur. Yeni dönem için yeni bir parti kurulmalı ve bu yeni dönemin yeni bir ahlakı olmalıydı. Bu yeni ahlak merkezi, partinin üst katmanları tarafından değil ocaklar (taban) tarafından belirlenmeliydi. Hatta bu tartışmalarda tek parti dönemi CHP'sinin yönetimde temsil edilmediği ve bu dönem hükümetlerinin partinin ruhunu temsil etmediği gibi düşünceler de ifade edilmiştir. (CHP 7. Büyük Kurultayı Tutanakları, 1947, s. 94) CHP kendisine yeni bir söylem aramıştır. Tüm bunlara sebep olan durum partinin, DP tarafından yolsuzluklarla ilgili yapılan eleştirilere cevap verememesidir. Böyle bir ortamın içerisinde 8 Haziran 1948'deki CHP Meclis Grubu Genel Kurulu toplantısında Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un "memlekette umumileşme eğiliminde olan suiistimal ve suidarenin bertaraf edilmesini" araştıran bir komisyon kurulması talebi gündeme getirilmiştir. 1. Hasan Saka hükümetinin istifa ettiği gün önerilen bu komisyon 6 ay sonra hazırladığı raporu başbakan Şemsettin Günaltay'a sunmuştur. Bu raporda yolsuzluğa dair iki temel kronoloji çizgisi vurgulanmıştır. (BCA, 490-1-0-0, 42-252-30, sk.1)

Birinci kronolojik çizgi, yolsuzluk devlet düzeni içerisinde yöneten ve yönetilenler arasında yönetilenler aleyhine gelişen durumlar hep olmuştur ve devlet burada dönemin hukukunun gerektirdiği çerçevede denetim ve ceza uygulamıştır diyerek kavramı ön plana çıkarmaktadır. İkincisi ise III. Selim dönemi ile başlayıp Tanzimat'ı ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini içine alan Türkiye'nin modernleşme kronolojisi içerisinde yolsuzluğun önlenmesi için irtikâbın resmi bir suç olarak tanımlanması ve bu suçu engellemek ve denetlemek için oluşturulan kurumların tarihsel seyri üzerinden oluşturulmuştur. 24 Kasım 1952 tarihinde Maraş vekili Abdullah Aytemiz'in meclise sunduğu irtikap ve irtişa melufları

¹³ Van'da yaptırılan Askerî hastane ve uçak ilanı ile satılmayan kavurma işindeki yolsuzluklardan Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Birinci Hasan Saka Kabinelerinde yer almış olan Millî Savunma Bakanları hakkında Meclis soruşturması yapılmasına dair olan önerge münasebetiyle görüşmeler için bkz. (T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 12, Toplantı: O., Birleşim: 75, s. 331-353)

hakkında kanun teklifi yolsuzluğun öteden beri gelen bir problem olduğunu vurgulamıştır. Bu kanun teklifi hakkında yolsuzluk iddiası olan memurların derhal istifa etmelerinin kanunlaştırılmasını önermiştir (BCA, 30-1-0-0, 51-306-5, sk. 1).

Tezin içerisinde yolsuzluğun kavramsal tartışması da CHP'nin komisyon raporuna ve TBMM'deki bu tartışmalara binaen iki eksen de incelenecektir. İlk olarak eski çağlardan 18. yy Osmanlı Devleti'ne kadar devlet tecrübesi içerisinde yolsuzluğun kavramsal panoraması ön plana çıkartılacaktır. İkinci kısımda ise, modernleşme sürecinde yolsuzluğun Osmanlı Devleti'nce nasıl tanımlandığı, teoride ve pratikte ne gibi örtüşmelerin ve sapmaların olduğu incelenecektir.

2.2. Eski Çağlar'dan Erken Modern'e Devlet ve Yolsuzluğun Panoraması

Devlet nizamı ile başlayan idare edenler zümresinin halkla münasebetleri, tarihin her devrinde, muhtelif bakımlardan, halk aleyhine çeşitli tezahürler göstermiş ve Devlet hakkı tazir ve murakebesini zamanın hukuki telakkileri çerçevesi içerisinde daima kullanmıştır. (BCA, 490-1-0-0, 42-252-30, sk.1)

Hulasa, öteden beri her devirde önlenmesi şiddetle arzu edildiği halde bir türlü önüne geçilemeyen irtikap ve irtişa belâ ve afetinin izalesi, hiç olmazsa tahfif edilmesi ve balık baştan kokar darbı meselince yüksek derece ve rütbeli meluflarının kısa bir zamanda tenkil ve tedip edilerek cezalandırılmaları suretiyle tali derecedeki küçük memurlarımızın da ibret ve salâha davet edilmeleri amacını güden bu tasarının en hakiki ihtiyaçlarımızdan mülhem olduğu ve kanuniyet ve meriyet kesbetmesinin her hususta kavi bir teminat teşkil edeceği şüphesizdir. (BCA, 30-1-0-0, 51-306-5, sk. 1)

Antik Çağlardan modern zamanlara kadarki dönemde yolsuzluğun tarihi üzerine yapılmış çalışmaların takip edildiği bu bölümde okuyucunun karşılaşacağı tartışmalar İngilizce siyaset bilimi, siyasal düşünceler tarihi, tarih ve antropoloji metinlerinden yararlanılarak yazılmış ve kavramın tarihine dair sınırlar da bu literatür dahilinde çizilmiştir. İngilizce yazındaki tartışmalarda özellikle Antik Yunan ve Roma dönemleri ile kıyaslanan temel referans noktası modern Batı demokrasisi ve modern Batı toplumdur. Takip edilen Türkçe metinler ve tartışmalar ise daha ziyade Osmanlı Devleti ve toplumu üzerinedir.

Bahsedilen bu çalışmalarda faydalı olacak bazı çatışmalar ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, modern öncesi devirlerde siyaset, hukuk ve ahlak metinlerinde olumsuz bir alanda konumlandırılan rüşvet, iltimas, ihtilas gibi yolsuzluk hareketleri, birçok toplumda pratikte işlerin halledilmesini kolaylaştıran ve hızlandıran eylemler olarak görülmüştür. Bunun nedeni, modern öncesi dönemlerde kamusal çıkarın nerede bitip şahsi çıkarın nerede başladığını tespit etmenin oldukça güç olmasıdır. Böyle bir ayrımın yapılıp yapılmadığı da siyasi düşünce tarihinde bir tartışma konusu olmuştur. Modern öncesi dönemlerde de her ne kadar devlet mekanizmalarını idare eden bürokrasiler ve bürokratlar bulunsa da o bürokrasinin tabi olduğu bir memuriyet kanunu, bu kanunun işletilip işletilmediğini tespit edecek bağımsız denetleme organları, modern zamanlardaki gibi mekanik ceza kanunları ve objektif mahkemeler, memurların sabit, güvenli ve devlet tarafından kuruşu kuruşuna hesaplanan maaşları, bugünkü anlamda emeklilik güvencesi ve sigortası bulunmamaktadır. Modern öncesi dönemde, resmi kanunlar/ilahi emirler ve pratikteki uygulananlar arasındaki farkı, hediye ile rüşvetin ayrımını, hak ile haksızlığı, umumi ile şahsi olanın sınırlarını tespit etmek bu çalışmanın sınırlarının oldukça ötesindedir. Fakat bu kırılma noktaları üzerine dönen tartışmaların bir kısmı burada izlenecektir. Kısacası söz konusu yolsuzluk olduğunda da Leslie Poles Hartley'nin meşhur cümleleri her şeyi daha anlaşılır hale getirmektedir: “Geçmiş yabancı bir ülkedir, orada her şeyi başka türlü yaparlar” (Hartley, 1953, s. 1).

Hassan El-Saady, Antik Mısır'dan kalma idari ve dini metinlerde ve biyografilerde rüşvet ile ilgili örneklerin ve bu suça verilen cezaların izini sürmüştür. El-Saady, maat adı verilen bir etik üzere yönetilen antik Mısır devletinde her ne kadar günümüzdeki anlamları ile net bir yolsuzluk tanımı olmasa da rüşvete dair örnekler barındıran kelimeler ve vakaların izlerini tarihsel belgelerde aramıştır. El-Saady'e göre, İ. Ö. 1850'li yıllarda Orta Krallık zamanında derlendiği düşünülen Köylünün Ağıtları adlı masalda, köylülerin dilekçelerinden anlaşıldığına göre Mısır'ın merkezîyetini kaybettiği dönemlerde yerel yöneticilerin bir işi görürken kendi paylarına aldıkları miktar, köylülerin gözünde hırsızlık ve rüşvet ve bu miktarı alan kimse ise hırsız olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, İ. Ö. 2075-2040 arasında yaşamış olan Merikare'nin metinlerinde rüşveti engellemenin yolu zengin ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan devlet adamlarının göreve getirilmesi olarak görülmüştür. İ. Ö. 1000'li yıllarda hüküm sürmüş olan firavun Amenemop'un

oğluna ettiği nasihatlerde ise zenginlerden hediye almaması öğütlenmiştir. İ. Ö. 1300-1292 arasında hüküm sürmüş olan firavun Horemheb'in kanunlarında da rüşvet alan rahiplerin ölümle cezalandırılacağı belirtilmiştir. İ. Ö. 1200'lü yıllarda hüküm sürmüş II. Seti'nin kanunlarında ise rüşvet alana görevden uzaklaştırma ve tarlada çalışma cezaları verilmiştir. Hassan El-Saady, incelediği biyografilerde soyluların işlediği mezar soygunu gibi suçlardan beraat etmek için, veraset iddiasında bulunan hanedan üyelerinin ise avantajlı konuma geçmek için rüşvet verdiği hikâyelerden örnekler sunarak devlet görevlilerinin üzerlerinde rüşvete dair ithamları taşımak istemedikleri sonucuna varmıştır. Antik Mısır dini metinlerinde (Ölümler Kitabı) rüşvete direkt bir referans olmamakla birlikte aç gözlülük ve şantaj gibi günahlara eklemlenmiş olarak işlenmiştir. Rüşvetle ilgili talimatlar etik ideallerle açıklanmış ve kraliyet fermanlarında ise pratik problemlere çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Rüşvet olarak değerli metaller, kumaşlar ve iplikler kullanılmıştır. Bir görevde uzun süre kalmak ile yolsuzluk ilişkilendirilmiş, rüşvet alan devlet görevlileri yozlaşmış olarak adlandırılmıştır. Bu kişiler rütbe tenzili, görevden alma ve ölüm cezası gibi yöntemlerle cezalandırılmışlardır. Ayrıca, yine bu metinlerde soylular arasındaki hediye ekonomisi rüşvetten ayrı şekilde olumsuz olmayan bir alanda ele alınmıştır. El-Saady, rüşvet için kullanılan kelimelerin aynı zamanda bahşış anlamına da geldiği ve bahşışlerin Antik Mısır kültüründe oldukça olumlu bir karşılığı olduğunu belirtmiştir (El-Saady, 1998).

Hint siyaset geleneğinin temel kaynaklarından olan Arthashastra'da yolsuzluk ve yönetenlerin karakter kalitesi arasında bir ilişki kurulmuştur (Narayan, 2005). Bu metin daha ziyade yolsuzluğu önlemek için yapılması gerekenler konusunda yöneticiye tavsiyeler içeren bir metindir. Metnin yazarı Kautilya, yolsuzluğu modern zamanlarda olduğu gibi haklarla ilişkili olmaktan çok yöneticilerin *dharması* yani karakterlerinin kalitesi ve erdemleri ile ilişkilendirmiştir. Metinde yüksek karakterli kişilerin yozlaşmaya ve yolsuzluğa karşı dirençli olduklarından yüksek görevlerde bulunmaları gerektiği öğütlenirken, düşük karakterlilerin yönetim kademelerinde bulunmaması gerektiğini söylemiştir. Kautilya bir devlet görevlisinin zimmetine para geçirmesinin kırk yolunu tanımlamıştır. Bazıları şu şekildedir; yapılmış bir ödemenin yapılmamış gibi gösterilmesi, yapılmamış bir ödemenin yapılmış gösterilmesi, ödemenin zamanında yapılmaması, az ödenmesi gerekirken çok ödenmesi ya da çok ödenmesi gerekirken az ödenmesi, hazineye devredilmesi gerekenin hazineye devredilmiş gibi

yapılması, bedeli ödenmeyen orman ürünlerinin teslim edilmesi, ölçülerin, zamanın ve miktarın bulanıklaştırılması. (Rangarajan, 1992, s. 295-297)

Arlene W. Saxonhouse, Antik Yunan'da yolundan sapmamış bir düzenin hayal edilemediğini iddia etmektedir (Saxonhouse, 2012). Antik Yunan'da yolsuzluk anlamına gelen *luô*, *stasis*, *metabolê*, *diaphthora* kelimeleri umumi ihtiyaçlara yönelik olan bir kaynağın şahsi bir menfaatle tüketilmesi ya da devlet organizasyonunun adil bir şekilde dağıtılmadığı durumları adlandırmak için kullanılmamıştır (a.g.e., s. 39). Diğer bir deyişle, bu kavram bir umumi ve şahsi zıtlığını çağrıştırmamıştır. Bu kelimeler daha çok doğal bir formun anlamının yitmesi, bir kurumun çözünmesi, süregelen bir davranış biçiminin bozulması, bu yıkımların anlaşmayı aşındırması gibi durumları adlandırmak için kullanılmıştır (a.g.e., s. 40). Saxonhouse'a göre, Sokrates'i idama götüren davanın konusu onun Atina gençlerini yoldan çıkartması ve şehrin siyasi emellerini desteklememesi olmuştur. Sokrates Devlet'teki diyaloglarda Atina Demokrasisinin doğal olanın yolundan sapmış olduğu sonucuna varmıştır. Devlet'in birinci kitabında kanun nedir üzerine olan diyalogda Thrasymakos kanunları güçlülerin kendi çıkarlarını korumak üzere oluşturdukları bir kurgu olduğunu iddia ederken, Glaukon ise kanunları güçsüzlerin kendilerini güçlülerden korumak için bir direnç mekanizması olarak kurguladıklarını söylemiştir. Her iki ihtimalde de kanun doğal olanı güçlünün veya güçsüzün hesabına yolundan saptırmıştır (a.g.e., s. 43).

Lisa Hill, yolsuzluğun modern okuyucu tarafından klasik ve modern olmak üzere iki bağlamda anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Hill, klasik olanda yolsuzluğu, tüm toplum içerisinde değerlerin ve erdemlerin anlamlarını yitirmesi anlamında, modern olanda ise halkın yöneten zümreye karşı güvenini sarsan suistimaller manasında kullanmıştır. Her ne kadar klasik metinlerde birinci anlamıyla yolsuzluk daha geniş bir şekilde yer bulsa da Atina'da ve Roma'da modern okuyucunun daha yakinen anladığı manada yolsuzluk olarak adlandırılan vakalar da mevcuttur ve antik toplumlarda da umum ve şahsi alanın ayrılığına işaret eden vakaların izleri görülmüştür (Hill, 2013).

Hill'e göre *diaphthora* kelimesinin versiyonları (*diaphtherein*, *adiaphthoros*) bir vatandaşın rüşvet alarak toplumun özgür bir bireyi olmaktan kendisini alıkoyması anlamında kullanıldığında yolsuzluğun klasik anlamını çağrıştıırken, bu olay sırasında olan irade sapması ve rüşvet alanın umumi yönetimdeki rolünü kendi kişisel çıkarlarına kullanmasını da tanımlarken kullanılmıştır (a.g.m., s. 568).

Platon para sevenlerden ve rüşvet alanlardan şikâyet etmiştir. Aristo da tiranların umumun ihtiyaçlarından ise kendi zenginlik ve keyiflerini ön plana alarak yönettiklerini ama yönetmenin doğru yolunun umumun çıkarının gözetilmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir (a.g.m., s. 570). Atina ve Roma toplumları maaşa bağlı olmayan kişisel çıkar için kullanılmaya açık geniş bir bürokrasiyle yönetilmiştir. Hill bu toplumlarda her ne kadar teoride tanımlananlarla pratikte olanlar arasında fark olsa da metinlerde modern anlamıyla yolsuzluğun tanımlandığını, fakat bu tanımın 21. yy'dan görüldüğü kadar net olmadığını vurgulamıştır. Hamilik ve zimmete para geçirme yine hem bu toplumlardaki siyasetin olağan bir parçası hem de sıkça eleştirilen ve ahlaksızlıkla ilişkilendirilen ve suç olarak kabul edilen eylemler olarak görülmüştür (a.g.m., s. 571).

Yuzuru Hashiba, *Athenian Bribery Reconsidered: Some Legal Aspects* adlı makalesinde Antik Atina toplumunda rüşvete karşı sistemsal önlemlerin ve cezaların hangi yüzyıllarda tam olarak ortaya çıktığını tartışmaktadır (Hashiba, 2006). Atinalıların rüşvet için kullandıkları kelime olan “dôra”nın pek çok bağlamda aynı zamanda hediye anlamına da gelmesi hukuk metinlerinde bu kavramı bulanıklaştırmıştır. Hashiba bu tartışmayı, D. M. Macdowell’in “rüşvet”in ayrı bir suç olarak kabul edilip cezalandırılmasının İ.Ö. 6. yy’ye kadar dayandığını öne sürdüğü çalışmalarını kritik ederek takip etmiştir. İ.Ö. 6. yy’ın bu tip uygulamalar için erken olduğunu ve İ.Ö. 5. yy rüşvetin net olarak suç olarak tanımlanmaya başladığı zaman dilimi olduğunu iddia etmiştir. Hashiba, denetleme mekanizması ile devletin sistemleşmesi arasında bir bağ kurmuştur. *Euthunai* uygulamasında; bir devlet görevlisi görev süresi sonunda denetçiler tarafından denetlenip rüşvet almadığına, yolsuzluk yapmadığına dair hesap verirdi (Hashiba, 2006).

Ambitus kelimesi Roma toplumunda seçimlerdeki rüşvet (Lintott, 1990, s. 16) için kullanılmıştır ve seçimlerdeki rüşvete karşı Seneca ve Cicero’nun metinlerinde olumsuz tepkiler gösterilmiştir. Fakat Andrew Lintott, ahlaki çöküş söyleminin bir mit olduğunu, Roma toplumunda oy kullananların kararlarının rüşvetten o kadar da etkilenmediğini belirtmiştir. Çünkü, bu durumun Roma siyaset alanında normal ve işlevsel bir şey olduğunu; *ambitus*un cumhuriyet içerisinde olan mevki-makam hırsı ve güç arzusu gibi kavramların sadece bir parçası olarak ele alındığını iddia etmiştir. Ona göre, Roma toplumunda rüşveti engellemeye yönelik kanunlar olsa da, bu kanunların *ambitus*un kurumsallaşmasını engellemediğini ve

rüşvetin güç için olan rekabette şiddetten ve kıyımdan daha güvenli bir araç olduğunu iddia etmiştir. Lintott, 13. yy'den 19. yy'e kadarki İngiltere Parlamentosu'ndaki durumla kıyaslayarak bu iki dönemde her ne kadar engelleyen kanunlar olsa da rüşvetin işlevsel bir araç olduğunu savunmuştur (a.g.m., s. 12).

Titus Livius'un Roma İmparatorluğu Tarihi'nde imparatorluğun çöküşünü hazırlayan ahlaki çöküş, değerlerin yavaş yavaş çözünmesi ve bir azınlığın elinde güç, zenginlik ve iktidarın birikmesini anlatan örüntü Makyavelli'nin ve İbn-i Haldun'nun da değindiği bir durum olmuştur. Fakat bu örüntü düzenden yıkıma ve yıkımdan düzene doğru evrilen bir paradigmanın parçası olarak görülmüştür. Özellikle Makyavelli'de umumi ve şahsi alanlar birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Yozlaşma vatandaşlar arasında disiplinin bozulması, askeri gücün gerilemesi ve şahsi çıkarların umumi çıkarlara galebe çalması ile açıklanmıştır (Buchan, 2012, s. 78). Hristiyan düşüncesinin temsilcilerinden Aziz Agustin'de yolsuzluk ilk günah kavramı ve insanın günahkâr kökeni ile özdeşleşen karamsar bir alanı işaret etmiştir. Orta Çağ Avrupa düşüncesinde rüşvet ve simya sadece ahlaki yozlaşma olarak değil aynı zamanda ruhsal bir yozlaşmayı çağrıştıran *hırs* günahı ile ilişkilendirilmiştir (Barcham, 2012, s. 53).

Barcham, Orta Çağ Avrupası'nın siyasi düşünüşünün, toplumu tanımlamak için insan bedenini bir metafor olarak kullandığını ifade eder. Toplum herkesin kendi haddini bildiği bir hiyerarşik yapı olarak görülür ve her yapının birbirine karşılıklı bağlılığı bedendeki organların birbirine bağlılığına benzetilmiştir. Bu metaforunda ekonomik faaliyetler vücuda giren besine tekabül etmiş ve kötü beslenmenin yol açacağı hastalıklar toplumu yıkıma götüren ya da toplumun kesimleri arasındaki ilişkiyi bozan hırs, kibir ve açgözlülük gibi günahlarla ilişkilendirilmiştir (a.g.m., s. 54). Feodal toplumda rüşvet çok önemli bir işlev görmüştür. Çünkü, şahsi ile umumi olanın sınırlarının belli olmadığı feodal düzende güvenlik ve iltimas karşılığında ödenecek bedeller toplum hiyerarşisi içerisinde hem işlevsel hem de gerekli olan bir davranış olmuştur.

Her ne kadar rüşvet Katoliklik tarafından yasaklansa da paranın ekonomik ilişkilerde daha az önemli olduğu bu zamanlarda misafirperverlik göstergesi olan hediyeler çoğu zaman paranın yerini almıştır. Avrupa'da feodal toplumun bir parçası olan kilisede yasak olmasına rağmen dini postlar para karşılığı satılmıştır. Reform hareketinin yükselmesine kadar Katolik kültür dini ve toplumsal alanda bu şekilde hâkim kalmıştır (Brioschi ve Shugaar, 2017, ss. 51-65). 15. yy ortasında

Lorenzo Valla *De Falso Credita Et Ementita Constantini Donatione*'a kilisenin yedi asırlık dünyevi iktidarının temelinde yatan Constitutum Constantini belgesinin sahte olduğunu kanıtlamıştır. İlk olarak 8. yy'de ortaya çıkan bu belgeye göre Büyük Roma İmparatoru Konstantin İtalya'yı, Roma şehrini ve Batı Roma topraklarını Papa Silvester ve Papalık'a vermiştir. Kilisenin Batı Roma toprakları üzerindeki iktidarı sahte bir belge ile meşrulaştırılmıştır.

Bruce Buchan, erken modern dönemdeki siyasi ve ekonomik dönüşümler ile ticaretin artışı Britanya'da yolsuzluğa dair ihtimallerin de değişmesine sebep olduğunu iddia etmiştir. Amme hizmeti şahsi çıkarlar edinmenin yolu olmuş ve John Ponet bu duruma karşı tepkisini iyi yönetici genelin çıkarına hizmet eden yöneticidir, kötü yönetici ise atadığı görevlilerin borç, katkı ve benzeri isimlerle halktan topladığı mallarının çokluğu ile şımaranlardır şeklinde ifade etmiştir. 1621'de Francis Bacon'un rüşvetle suçlanması bu kavramın modern çağrışımlarından farklı ve beden metaforuna yakın bir anlam taşımıştır. Bacon bu suçlamayı ancak ve ancak kendisinin hırslı bir insan olmadığını ve rüşvetin onun hayatında eskide kalmış artık devam ettirmediği iyileşmiş bir hastalık olduğunun kabul edilmesi şartı ile kabul edeceğini söylemiştir (Buchan, 2012, s. 85).

Hobbes'a göre ise irtikâp egemen gücün yıkılması ile eşdeğer bir anlamda kullanılmıştır. Bu dönemde irtikap ahlaki çöküntüden daha çok amme hizmetinin şahsi çıkarlar uğruna suistimal edilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Adrian Brau'nun Hobbes on Corruption adlı makalesinde Hobbes'un tanımında aslında yolsuzluğun uzun vadeli şahsi çıkarlardan ziyade kısa vadeli şahsi çıkarların tercih edilmesi olduğu öne sürülmüştür (Brau, 1997).

Nancy E. Park, Corruption in Eighteenth-Century China isimli makalesinde, dönemin devlet adamları, misyonerler ve seyyahların ifadelerine dayanarak 18. yy'de Çin'deki en büyük musibetlerden birinin siyasi yolsuzluklar olarak görüldüğünü belirtmiştir (Park, 1997, s. 969). Fakat bu farklı arka planlara sahip Çinli ve Çinli olmayan gözlemciler yolsuzluğun anlamı konusunda sabit tanımlarla yaklaşmamıştır. 18. yy Çin'inde nelerin yolsuzluk nelerin idari teamül ve geleneklerle ilgili hareketler olduğunu tasavvur etmek zorlaşmıştır. Ayrıca, bugünkü Çin'in kavramları ile 18. yy Çin'nin kavramları birbiriyle tam olarak örtüşmediği için yolsuzluk kavramının karşılaştırmasının yapılabileceği bir referans noktası bulmak ve tarihçilik açısından anlamlı kıyaslar yapmak oldukça dikkatli okumalar gerektirmektedir. Park, 18. yüzyılda yolsuzluğun ne anlamlara

geldiğini incelemek için üç alana eğilmiştir; yazılı kanunlar, idari kültür ve popüler kültür. Çing kanunlarında yolsuzluk olarak tanımlanan hareketlerin çoğu devletin günlük rutinin bir parçası olmuştur. Altmış yıllık Çiandong hükümlerinde dört yüzden fazla devlet görevlisi yolsuzlukla suçlanmış fakat bunların çoğunluğu yargılanmamıştır. Park'a göre, Çing hanedanlığı yolsuzluklara karşı topyekûn önlemler almayı göze alamazdı çünkü halkın gözünde devlet küçük düşerdi ve devletin her kademesindeki aktörler büyük maddi zararlar görürlerdi. Yolsuzluk yapmanın hukuki değil siyasi sonuçları devlet adamları için ön plana çıkmaktaydı. Ayrıca yolsuzluk yargılamalarını yapanlara göre yolsuzluk tanımı değişmekteydi. Yolsuzluklar Çin toplumu tarafından yorgun halkın sırtına bindirilmiş yükler olarak tanımlanıyordu. Fakat 18. yy. Çin'inde yolsuzluklar devlet sistemi içindeki rütbe rekabetine gücü yetenleri daha çok ilgilendirmiş ve halkın genelinin bu konuda tepkileri daha düşük düzeyde gözlemlenmiştir (a.g.e., ss. 996-997).

Bu kısımda yolsuzluğun tarih ve siyasi düşünce tarihi çalışmalarında nasıl çalışıldığına dair uluslararası literatür takip edilerek panoramik bir resim oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu resimde öne çıkan çatışma noktaları ve kavramlar şu şekilde olmuştur: Yöneten ve yönetilen ilişkisi farklı toplumlarda farklı dönemlerde farklı şekillerde algılanmıştır. Yolsuzluğa dair parametreler en temelde dört farklı ses üzerinden takip edilmiştir. Birincisi yönetilenlerin sesleridir. Yönetilenler kısmı elbette ki tekil bir alandan oluşmamaktadır. Köylüler, köleler, vassallar, koloni ahalileri ve farklı din mensupları farklı yönetilen kategorilerine örnek olarak gösterilebilir. Yönetilen kesime ait olan sesleri takip edebilmek için bu yüzden farklı stratejiler gerekmektedir. Fakat antik Mısır metinlerinde bile bu alana dair veriler bulunabilmektedir. İkinci olarak, yönetici elitin kendi içerisinde rekabete dair verilerde yolsuzluğa dair ifadeler aranmıştır. Antik Yunan'da ve Roma'da seçimlere yapılan müdahalelerin gündeme getirilmesi elit arasındaki rekabetin ifadesi ile mümkün olmuştur. Üçüncü olarak, bir devlet organizasyonu içerisinde merkezileşmeye yönelik yatırımlar yapıldığında ortaya çıkan çatışmalar aynı zamanda tarih çalışmalarına bir merkezin pozisyonundan ideal olandan sapmalara dair yolsuzluk tanımları sunmuştur. Son olarak seyyahlar, elçiler, misyonerler, savaş esirleri gibi dış gözlemci pozisyonundakilerin ifadelerinde yolsuzluklara dair farklı yaklaşımlarla karşılaşılmıştır.

Hediye, bahşış ve ücret kavramları arasındaki ilişki yolsuzluklardan bahsedilirken sık sık gündeme gelmiştir. Çünkü, bu üç kavram arasındaki farkların

bulanıklaştığı noktalarda aynı zamanda devlet idaresinde umumi ve şahsi alanların arasındaki sınırlar da aşılabilir olmuştur. Kişilerin şahsi ahlaki defoları ve belirli bir soydan geliyor olmak devlet görevlerinde yolsuzluklarla ilişkili bulunmuştur. Bir görevde uzun süre bulunmak yolsuzluklara yol açan etmenler arasında görülüp ifade edilmiştir. Fakat, farklı bağlamlarda bir görevin uzun süre birisinin üzerinde kalması siyasi istikrar, belirli bir soydan geliyor olmak da bir göreve liyakatin asli unsuru olabilmıştır. Hediye ve bahşişin modern olmayan toplumlarda statü belirlemek, onurlandırmak, ya da hediye ekonomisinin bir parçası olarak oldukça doğal eylemler olduğu da görülmüştür. Rüşvetin işleri halletme konusunda ücretin yerine geçmesi de bu tarz sistemlerin içerisinde yaşayanlar tarafından olağan görülmüştür. Aynı şekilde tarihsel figürler belirli bağlamlarda yalnızca başarıları, hizmetleri ile kurgulanmış bir anlatıda ve insani özellikleri arka planda bırakılarak anılırken, başka bağlamlarda tam zıttı şekilde olmuştur. Tarihçilik açısından yolsuzlukların ne anlama geldiğini takip etmek için yolsuzlukların nasıl bir siyasi ve tarihsel bağlam içerisinde kurgulandığını anlamak gereklidir.

2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yolsuzlukla İlgili Tartışmalar

Bu bölümde erken modern dönemden modern döneme kadar Osmanlı tarihçiliğinde yolsuzluklara dair ifadeler ve çalışmalar takip edilecektir. Boğaç Ergene'nin 2024 yılında yayınlanan *Defining Corruption in the Ottoman Empire* isimli kitabı 19. yy öncesinde Osmanlı'da yolsuzluk kavramının nasıl anlaşıldığını sorgulamaktadır (Ergene, 2024). Ergene'ye göre, modern anlamda yolsuzluk kavramı yerine bu kavramın modern anlamının parçası olan suç eylemleri genel manada yolsuzluk kavramını çağrıştırmaktadır. Ayrıca bozmaklık, çürütmeklik, fesad, irtikab gibi kelimeler de bu anlamda daha geniş bir alanda yolsuzluk kavramını karşılamaktadır. Ergene, çalışmasında en temelde yolsuzluk vakalarını içeren şer'iyye sicillerini temel almış ve bu konudaki farklı söylemleri inceleyerek bu kavramın nasıl tanımlandığı takip etmeye çalışmıştır (a.g.e., 2024). Ayrıca, Osmanlı'nın çok unsurlu yapısında her kültürün kendi içinde geliştirdiği dini ve ahlaki kodlara göre yolsuzluk addedilen eylemler ve bunlara karşı tepkiler farklılık göstermektedir.

İstanbul'un fethi sonrasında Osmanlı bürokrasisi ve kurumları daha da belirginleşmiştir. Bu süreçte Çandarlı Halil Paşa'nın yolsuzluk davası üzerinden katli Osmanlı devlet adamları arasında büyük bir kaygıya yol açmıştır. Aşık

Paşazade tarihinde, Çandarlı Halil Paşa'nın, İstanbul'un fethini istemediği ve Bizans'tan rüşvet olarak torik balıkları içinde altın aldığı anlatılmıştır (Aşık Paşazade, 2003, s. 218). Bu ifade Hadidi'de "Halil Paşa balık çeynedi yutdu, balık kılıcı boğazını tuttu" şeklinde geçmektedir (Hadidi, 1991, s. 227).

17. yy boyunca ağır vergileri ve kamu zararını ele alan çok sayıda Osmanlı yazarı, ilgili sorunları rüşvet kavramıyla birlikte tartışmışlar, bu sorunları birbiriyle bağlantılı görmüşlerdir. Bu yazarlara göre, makamı rüşvetle elde eden kişiler verdikleri rüşveti çıkarmak için halktan zalimce vergiler toplamıştır.

Gelibolulu Mustafa Âli, III. Murad döneminde Harem ağası Gazanfer Ağa ve Harem Kethüdası Canfeda Hatun'un giderek güçlendiklerinden bahseder. Sokullu Mehmed Paşa'nın iktidarını kıskanan Şemsi Paşa ise Gazanfer Ağa ve Valide Sultan ile ittifak kurarak, sadrazamın otoritesini zayıflatmak ve itibarını kırmak için padişahı şeytani yollarla kandırmışlardır. Sultan Murad'ın tahta çıktığında söylediği ilk sözün "acıktım" olduğunu vurgulayan Mustafa Âli, hükümdarın bu mizacının Şemsi Paşa tarafından kullanıldığını dile getirmiştir (Fleischer, 1996, s. 73). Mustafa Âli'ye göre, Şemsi Paşa, Sokullu'yu ülkeyi yönetirken rüşvet almakla fakat bu rüşveti sultanla paylaşmamakla suçlamıştır. Bu şekilde sultanın çevresindeki taifenin entrikaları sonucunda sadrazamın gücü zayıflamış ve otoritesi yok olmuştur. O günden sonra da Osmanlı Devletinin düzeni bozulmuş, hazinesi boşalmış ve ordusu zayıflamıştır.¹⁴

Osmanlı kroniklerinde ve birçok modernist tarih çalışmasında Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü ile başlatılan Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitatı aynı zamanda bir yolsuzluk söylemi olarak da düşünülebilir. Cemal Kafadar'ın konu ile ilgili tartışmaları gözden geçirdiği The Question of Ottoman Decline adlı makalesi inhitatçı yaklaşımları bağlamları ile ele alarak hem gerilemenin her zaman aynı anlamda kullanılmadığına hem de bu kavramsallaştırmanın söylemsel bir zemini bulunduğu ve tarihsel bir gerçeklik olmadığına işaret etmiştir (Kafadar, 1997). Çünkü, gerileme olarak adlandırılan dönemde aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu kendi içerisinde büyük sistemsel dönüşümler yaşamış ve 17. yy'dan 20. yy'a kadar birçok kere bu dönüşümler tekrarlanarak güncellenerek devlet

¹⁴ "Muhassal-ı kelim devlet-i Osmaniye'nin halel-pezir olması o günden beri zahirdir. Tarih-i mezburda deruni ve biruni hazineler memlu olduktan gayri Yedikule hezayini bile dopdoludur idi. Heman ki irtişaya başlandı bunca genç- i şaygan boşalub ve ümera ve sipah ve zuama fukara olup reaya ve beraya dağıldı gitti, memalik-i mamure-i Rum bir uğurdan harab olmağa teveccüh itdi." (Fleischer, 1996, ss. 308-309).

hayatta kalmıştır. Gerileme paradigmasının altını dolduran yozlaşmış eylemler bir başka perspektiften devletin dönüşümünün bir parçası olarak görülmüştür.

18. yy'a tarihlendirilen Risale-i Garibe isimli metnin yazarının kim olduğu bilinmemekle beraber, yazar kendi çağında İstanbul'un gündelik hayatında hangi davranışlarda bulunan kimselerin ideal olanın sınırlarının dışında olduğuna dair tanımlamalar yapmış ve memnuniyetsizliklerini kendi tabiriyle "şutûm-ı mugallaza" ile ifade etmiştir (Develi, 1998, s.19). Risalenin yazarı döneminde kendisine göre yolundan sapmışlara, beğenmediklerine yani ideal alanın dışında olduğunu düşündüğü kişilere dair geniş bir perspektif sunmuş ve bu kişilere dair kötü dileklerini açıkça belirtmiştir. Kötülediği kişiler arasında devlet görevlileri sık sık rüşvetle, hırsızlıkla ve ahlaki sapkınlık ile ilişkilendirilmiştir:

Ve beytü'l-mâlden yeyüp de pâdişâh hizmetinden elem çeken kapucıların yalancıları; ve müflis müteferrikaları; ve nâ'iblerin telbisleri; ve muntelib ağasının yaykaracısı; kethudaların kulakları; ve bölük başıların fodulları; ve meyhaneden çalgı çaldurann ve heybeci sipahilerin düşkünleri; acem oğlanının maryolu ve topçının çinganesi; ve cebecinin düşküni; ve çavışların onmazı; ve oda başı olup gendüsini bir kuş oldum kıyas edüp sokalara sığmayup, selam vereceği adem bulamayan zevaidler ve sekbanın silahsız; ve miklacının uğursuz; ve ma'zul paşaların nursuz; ve sarıcanın hırsız; ... (a.g.e., s. 25).

Koçi Bey'e göre zulmün ve rüşvetin yaygınlaşması durumunda ülkenin harap olması kaçınılmazdı. Dolayısı ile rüşvetin ve zulmün önüne geçmek için başta beylerbeylikleri olmak üzere tüm makamların uzun süreli olması sağlanmalıdır. Makamlarından alınan kimseler eğer rüşvete gerek duymadan yeniden atanacaklarını bilirlerse görev süreleri boyunca ağır vergiler toplamazlar, arkalarında güzel işler bırakırlardı. Bu şekilde ülkeye düzen gelir ve makam sahipleri adil yöneticilere dönüşürdü.¹⁵

Osmanlıların dünyasında devlet görevlilerinin aldıkları rüşvet hem bahşiş, hediye gibi eylemlerle hem de irtikapla özdeşleştirilerek kullanılmıştır. Şahsi ve umumi alanların net bir şekilde birbirinden ayrılmaması kavramlar arası bu

¹⁵ "ma'zul olan derdmend rüşvet verüb tekrar mansıb alsa la-büdd verdiği akçeyi çıkarmağa say idüb zaruri zalim ve bed-ha-ı devlet olur. Malum-ı hümayun-ı şehriyari ola ki zulm ve rüşvet her kangı devlette ki peyda ü aşikâr oldu, ol devlet harab ü yebab ve bergeşte-i rüzgâr oldu." (Kurt, 2018, ss. 206-208).

geçirgenliği mümkün kılmıştır. 16. yy sonundan itibaren devletin kadim düzeninden kopuşu ve inhitatını anlatırken kullanılan örnekler farklı bir bakış açısıyla devletin erken modern dönemdeki askeri, idari ve mali dönüşümleri ile de ilişkilendirilmiştir. Risale-i Garibe'deki ifadeler bu noktada bir farklılık içermektedir. Doğası gereği kural dışı olan bu metinde¹⁶ eli kalem tutan İstanbullu bir gözlemci kendi bireysel dünyasında neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair geniş bir alanda tanımlama yapmıştır. Bu ifadelerde devlet ricali de kendilerine yer bulmuşlardır. 19. yy reformları öncesi dönemdeki yolsuzluklara dair ifadelerin sistematik takibini yapan çalışmalar genellikle yönetici elit içindeki ifadelere odaklanılarak şekillendirilmişlerdir. Ayrıca, kadı sicilleri de bu noktada takip edilen kaynaklardan olmuşlardır.

2.4. Türkiye'de Modern Yolsuzluk

Tanzimat dönemi ile Osmanlı Devleti'nin modern bir devlete dönüşümü hızlanmış, merkezileşme yönündeki ihtirasları artmış ve devletin kurumsal yapısında umumi ve kişisel alanlar arasındaki mesafe teoride ve pratikte daha da ayrıştırılmıştır. Bunun yanında, Tanzimat'la birlikte kurulmaya çalışılan modern bürokrasi devleti sabit kurallara bağlı bir hiyerarşi ile kurgulama ve yönetme eğiliminde olmuştur. Bu eğilim yolsuzluklara dair sınırları da daha net bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Tanzimat'ın iddia ettiği bu tekil hiyerarşi aynı zamanda tekil bir vatandaşlık ve yönetime katılım için farklı kanalların açılması da demektir. Bu dönemde tecrübe edilen demokratikleşme devlet dokümanlarına da yansımıştır. 19. yy tarihçiliği dönemin ruhunun mümkün kıldığı kaynak çeşitlerine başvurarak daha geniş alanda yolsuzluğa dair ifadeleri takip edebilmiştir.

Daha farklı kitlelere mensup daha fazla sayıda bireyin ifadeleri, standartlaşma ve modernleşme eğiliminde olan devlet hiyerarşisinin farklı katmanlarının süzgecinden geçerek arşivlenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan basın, kitlelere hitap etme iddiasında olan yeni kanallara dönüşmüş ve yolsuzluklara dair ifadelerin takip edilebileceği daha geniş bir saha oluşturmuştur. Basın, bu dönemin organize muhalefet hareketlerine toplumsal zemin sağlama işlevini de üstlenmiştir.

¹⁶ Eserin 18. yy'da kaleme alınmış bir elyazması olması şu ifadelerle birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır; "Son tahlilde, okuyucu (aynı kâtip tarafından kaleme alınsa bile) her bir elyazmasının (basılı bir kitaptan farklı olarak) eşsiz olduğunu aklında tutmalıdır. Gerçekten de kendine özgü olma ve ferdiyet, pek çok elyazmasının kendine has özelliğidir ve kolay bir şekilde o veya şu kategori ya da sınıfa yerleştirilemezler. Diğer bir deyişle onlar hep kural dışıdır." (Gacek, 2017, s. 20).

Yolsuzluklara dair ifadeler kitlelere daha iyi bir devlete dair projeleri, umutları aşlamak için de kullanılmıştır. Ayrıca, bu dönemin izlerinin 1940'larda hafızalarda canlı olduğu tezin ilerleyen kısımlarında görülecektir.

Dönemi bütünüyle tecrübe etmiş olan Ahmet Cevdet Paşa, Tanzimat dönemi öncesindeki devlet adamlarını şu şekilde tanımlamıştır:

Bu devrin ricali güzel ömür geçirdiler hoş geçindiler ve pek çok irad ve akar edindiler. Haklarını inkar etmiyelim. Dulab-ı Devlet'i güzelce idare ettiler. Muvazene-i maliyyeyi dahi gözettiler. Fakat haricen şan ve itibar kazanmayıp umur-ı politikanın hüsn-i tesviyesinde racil kaldılar ve dahilen dahi beyn' ennas irtikab ve irtişa ile müttehim oldular. Zat-ı Şahane de anlardan usandı ve nihayet Rıza Paşa'yı azl ile Reşid Paşa'yı Hariciye nezaretiyle Paris'den Dersaadet'e getirdi ve müteakiben 262 senesinde anı makam-ı Sadaret'e geçirdi ve fetk-u retk-ı umuru anın yed-i istiklaline verdi. (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 10)

1838 yılında çıkarılan “Memurlara Ait Kanunname” bu dönemde kurulması planlanan modern bürokrasinin öncü adımlarından bir tanesidir. Memurların görev ihmallerine yönelik kurallar ilk defa bütüncül ve müstakil bir şekilde bu kanunla derlenmiştir. “Kanunname (...) en küçük rütbeli memurlardan en yükseklerine kadar herhangi birisinin rüşvet aldığı tespit edilirse cezalandırılacağını belirtmektedir. Ancak, kanunun ifadesine göre, alınan rüşvet “zımnında görülen mazarrat milk ve millet ve devlete raci” olması gerekmektedir. Şu halde kamu düzenine zararı olmayan küçük hediye ve bahşişler rüşvet sayılmamak gerekir” (Mumcu, 2005, s. 276). Yolsuzluğun sınırlarının bütüncül bir şekilde tanımlanması açısından Tanzimat Fermanı (1839) bir başka dönüm noktasıdır. Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı Tanzimat Fermanı içerik itibarıyla kendisinden önceki metinlerde yolsuzluğun önlenmesi için gerektiği iddia edilen iki temel noktayı çok net bir şekilde içermektedir. Siyaseten katl ve memurun geçimi için sabit bir maaşa bağlanması fermanda şu şekilde ifade edilmiştir:

(...) âsâyiş üistirâhat mümkün olmayup cümlesinin esası dahi mevâdd-ı meşrûhadan ibâret olduğundan fîmâ-bad ashâb-ı cünhanın davâları kavânîn-i şer'îyye iktizâsınca alenen ber-vech-i tedkik görülüp hükm olunmadıkça kimse hakkında hafî vü celî idâm ü temsîm mu'âmelesi icrâsı câiz olmamak (...) cümle memûrînin el-hâletü hâzihî mikdar-ı vâfi ma'aşları olarak şâyed henüz olmayanları var ise onlar dahi tanzim olunacağından şer'an menfûr

olup harâbiyyet-i mülkûn sebeb-i a'zâmı olan rüşvet mâtde-i kerîhesinin fi-mâ-ba'd adem-i vukû'ı maddesinin dahi bir kânun-ı kavî ile tekîdine bakılsın (...) (İnalcık ve Seyitdanlioğlu, 2019, ss. 15-16).

Fakat fermanın girişinde ülkenin 150 yıllık sorunlu hali olması gerekenden bir sapma olarak görülüp doğru kanunlarla bu durumun 15 yılda düzeleceği belirtilmiştir. Fermanda oluşturulması önerilen ceza kanunnamesi 1840 yılında hazırlanmış ve bu kanunnameye göre yapılan ilk yargılamalar Cengiz Kırılı'nın Yolsuzluğun İcadı (Kırılı, 2015) kitabının konusu olmuştur. Kitap, Tanzimat'ın ilanı sonrası 1840 Ceza Kanunnamesi'ne istinaden yapılan üç yolsuzluk yargılaması etrafında şekillenmektedir. Kırılı, Osmanlı'nın modern bir yapıya dönüştürülmesi süreci ile yolsuzlukların yeni bir anlam kazandığını yolsuzluğun icadı isimlendirmesi ile vurgulamaktadır. Tanzimat Fermanı ile birlikte devletin içinde kalmayı vaat ettiği sınırlarla ilgili ilk kez hesap sorulmaktadır. Yolsuzluk suçlamalarına muhatap olan ve Meclis-i Vâlâ'da yargılanan Nafiz Paşa, Akif Paşa ve Hüseyin Paşa aynı zamanda Tanzimat Fermanı'nın arka planında bulunan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın ve Tanzimatçıların siyasi rakipleriydiler. Bu bağlamda yolsuzluk davası ile devr-i sabık kurgulanmıştır. Ayrıca, bu yargılamalar siyasi rakipleri hukuken alt etmenin bir yolu ve devletin kendisini temsil eden aktörlere koyduğu bir sınır olarak modernleşen Osmanlı Devleti'nde yolsuzluğu yeniden tanımlamıştır. (a.g.e.)

1858 tarihli Men-i İrtikâp Yasası Tanzimat döneminde oluşturulmuş üçüncü ceza kanunu metnidir. Ahmet Akgündüz (1987), kanun metninin referanslarını takip ettiği makalesinde kanunname metninin 1810 Fransız Ceza Kanunu'nun birebir ya da hatalı bir çevirisi olmadığını, kapsamlı ve bilinçli bir yerelleştirmesi olduğunu iddia etmiştir.¹⁷ Akgündüz'e göre, metnin ideolojik dayanağı Tanzimat döneminde lazım-melzum ilişkilendirmesi ile kurgulanmaya çalışılan sistematığın parçası olarak üretilmiştir. Kanunun esbab-ı mucibesinin Tanzimat-ı matlubenin esasına uygun olarak rüşvet ve irtikâbın önünü kesmek olduğu belirtilmiştir. Memurların bu yasa ile devlet mensubu olmaları hasebiyle yargılanacak olması işledikleri cürümlerden ötürü normal vatandaş olarak da yargılanmalarının önünü kapatmamıştır (a.g.e.).

¹⁷ “O halde 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin ecza-yı asliyesinden (temel kaynaklarından) olan ve sadece bazı bendleri ıslah ve tashih edilerek Kanunnameye aynen dercedilen bu lâyiha'nın, Fransız 1810 tarihli Ceza Kanunu ile en azından fazla bir alakası yoktur. İstifade edilmiş olabilir.” Ahmet Akgündüz (1987, s.159). Akgündüz'ün buradaki temel kaygısı kanunun işlevinden çok menşeyidir.

Ahmet Cevdet Paşa, Tezakîr’de dönemin en etkin devlet adamı olan Reşit Paşa’nın bu dönemde yolsuzluklarla ilgili duruşunun ilk başlarda oldukça net olduğunu anlatmıştır. Ona göre, Reşit Paşa takımı olarak tanımladığı hizip men-i irtikâp ile eğitimin ve medeniyetin gelişimine hizmet etmek gayesi gütmüşlerdir. Fakat bu amaçlarının aksi yönde davranışlar gösterdikleri için kazanımlar kısa sürede yolsuzluklarla kaybedilmiştir.¹⁸ Reşit Paşa kariyerinde ilerledikçe ve yaş aldıkça, “O dahi ali binalar yapmak ve irad ve akar edinmek hevesine düştü ve daha sonraları oğlu Ali Galib Paşa'yı Padişah'a damad etmek için kadınlara ve harem-ağalarına müdahane eder oldu.” (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 10).

Tanzimat’ın yönetimine karşı olan eleştirilerini Hürriyet gazetesinde ifade eden Namık Kemal aynı zamanda hürriyeti yolsuzluklardan arındırılmış bir alan olarak kavramsallaştırmıştır. Gazete yazılarında sistemleştirdiği yapı, eleştiri mekanizmaları ve denetleme kurumları ile sürekli kontrol altında tutulan Osmanlı yurdunu adilce yöneten bir devlettir. “İstanbul’da olup da parayı namusa tercih eden gazete muhbirlerinden kat-ı nazar” (Topal, 2009, s. 155) ettiğini söyleyen Namık Kemal, Osmanlı’yı bilen ve iyiliğini isteyen Avrupa akademisi azasından birisinin yazdığını söylediği mektubu aktarmıştır. Bu mektupta devletin iç denetiminin şeması şu şekilde çizilmiştir:

Evet, Meclis-i Şura-yı Devletin hazırladığı kanunları Meclis-i Şura-yı Ümmet tasdik etmelidir ki kudret-i teşri kudret-i tenfizden ayrılsın ve telakki-i ümmet husule gelsin de icraları meşru olsun. Evet, muvazene defterini Meclis-i Şura-yı ümmet tetkik eylemelidir ki herkes verdiği paranın nereye gittiğini öğrensın, mümkün olduğu kadar eyadı-ı sirkat kesilsin, kabil olduğu mertebe mecra-yı israfat kapansın. (a.g.e., s. 155)

Hülasa, denetimin yolu ona göre kuvvetler ayrılığı ile sağlanacak, bu yolla hırsızlık ve israf minimuma indirilmiş olacaktır. Bürokrat sınıfının o dönemki durumuna dair

¹⁸ Reşid Paşa taraf-ı Padişahiden ara-sıra külliyyetli atiyeler alıp diğer vechile temettüe tenezzül etmezdi. Amma mensubanından bu iltizamat işine girişmeyen pek az kaldı ve havass-ı mensubatından bazıları böyle na-meşru' yollar ile def'aten binlerce keseler alıp sefihane sarfederlerdi. Reşid Paşa takımının iddiaları men'-i irtikab ile maarif ve medeniyetin terakkisine hidmet etmekten ibaret iken öyle çirkin temettüata girişmeleri efkâr-ı ammenin tagyirine badi oldu. Bundan dolayı beyn'en-nas itirazlar çoğaldı. Abdülmecid Han hazretleri dahi bu iltizam usulüne sirkat-i mü'evvele deyu tabir etmiş idi. Binaen'ala-zalîk hediye namıyla kıymetli eşya ahzi men' olunduğu gibi bu iltizam usulü dahi men' ile müzayedesiz aşar ve rüsumat satılmaması emr olundu. Erbab-ı iffet zaten bu makule tayyarattan hissedar olmadıkları cihetle bu emr-ü nehyden zarar görmediler. Ehl-i irtikab ise hediye yerine gizlice irtişaya koyuldular ve müzayedede iltizamı kapatmak gibi yollara döküldüler. Böyle m üftden bol bol paralar kazanan kesen hu mebalîği muhafaza edemeyib türlü sefahat yolunda sarf ile istihlak etti. Haydan gelen huya gitti.” (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 20).

yazdığı bir başka yazıda ise şunu iddia etmiştir: “memurin-i devletin semerat-ı sayı doğrudan doğruya bir şey hâsıl etmediği için hangi memlekette memur çok olursa para az olur” (a.g.e., s. 242). “Bu kaideye mebni memurların haceti iktisar derecesini geçmemesini ve devletin manevi olsun bir faidesi olmadıkça kimseye para verilmemesini tavsiye ederler” (a.g.e., s. 96). Yani, memurların fazlalığı üretime bir katkı sağlamadığı için memur sayısının fazlalığı ekonomiye yük getirecektir. Ayrıca, ona göre her ne kadar memurluk bir servet edinme yöntemi olsa da bu sermaye verimli bir şekilde kullanılmayıp lüks tüketime sarf edilmektedir. Zimmet ise devlet açısından çok büyük bir tehlikedir.

Şimdi kaldı mektumat; bizde mektumat o derecedir ki en büyük hırsızlarımız bile her meclislerinde ondan şikâyet ederler. Memurinden biri Bağdat’tan gelme bazı defatiri eline alarak tedkik ederken kendisine acaba içinde bir fenalık var mı diye sorulmuş ve cevabında “ Yirmi senedir hesap ile uğraşırım elhamdülillah mektumat ihtimalinden beri şimdi bir defter gördüm.” demişti. Ukala-yı vükeladan birinin dahi “Devletin varidatı üç kısımdır. Bir kısmı çalınır, bir kısmı israf olunur, ancak bir kısmı mahalline sarf edilebilir eğer o da tahsil olunabilirse” dediği malumdur. (a.g.e., s. 97)

Namık Kemal yolsuzluklardan arındırılmış alanın karşıtı olarak kurtarılmaya çalışılan devletin hastalığı olan istibdatı belirlemiştir. “Hastalığın hakikati killet-i ricali killet-i mal, killet-i asker, killet-i esbab velhasıl killet killet killet, her şeyde killet! Onun menşei ise istibdat-ı hükümettir.” (a.g.e., s. 304). Namık Kemal’in tedavisi ise hürriyettir. Hürriyet Gazetesi bir fikir gazetesi olmanın yanında devletin içinde uygunsuz işler yapanların ifşa edildiği bir mecra olmuştur.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Paris Merkezi’nde, gurbette muhalefet yapan Dr. Bahattin Şakir ve Hüsrev Sami, 2 Mart 1908 tarihinde Namık Kemal’in metodu ile istihbarat talep etmiştir.

(...)Vatan muhabbeti imandan gelir. Bu sebeple gazetelerimizi okumak, okumak bilmeyenlere anlatmak her vatanını seven ehl-i imana namaz kılmak gibi lazımdır. Orada kaç gazeteye ihtiyacınız olduğunu bildiriniz. Orada veyahut başka yerlerde tanıdığınız namuslu, imanı tam adamlar varsa bize isimlerini ve adreslerini gönderiniz ki onlara da gazete yollayalım. Memleketten aldığınız mektuplarda gelen geçen yolsuzluklardan, yapılan haksızlıklardan bizi haberdar [ediniz.](...) (Emiroğlu ve Emiroğlu, 2017, s. 382)

Memleketteki yolsuzluk haberleri yine memlekete duyurulmak üzere talep edilmektedir.

Hürriyet ve istibdat kavramları Yeni Osmanlılar sonrasında Türk Siyasi hayatında yolsuzluklardan arındırılmış alan ve yolsuzluk alanı anlamında da kullanılagelmiştir. Modern bağlamlarda farklı siyasi fikirler kendi hürriyet tanımlarından bahsettiklerinde karşı taraf olarak konumlandırılan alan sık sık istibdat kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Fakat, farklı hürriyet anlayışlarının farklı istibdatları vardır. Çok partili düzenin ilk seçiminde kullanılan “Yeter!” afişi bu iktidar kanadında bu kavramlarla ilişkilendirilerek anlaşılmıştır.

Hande İlkten’in Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kamu Yönetimindeki Yolsuzluklar (1876-1918) (2024) isimli doktora çalışması son dönem Osmanlı’sındaki yolsuzluk yargılamalarını ve yolsuzluklara dair şikâyetleri Osmanlı Devleti’nin kendi modernleşmesi çerçevesinde ele almıştır (İlksen, 2024). I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Tanzimat Fermanı ile başlayan modern devlet yapılanmaları yolsuzlukları hukuki zeminde gittikçe daha net tanımlanmıştır. Fakat İlkten’in çalışması, yolsuzluk alanına giren eylemleri sadece hukuk ve ekonomi tanımları üzerinden takip etmiştir. Bahsedilen doktora tezinde tarihsel vakalar derin bir kaynak taraması ile takip edilirken, kavramlar sabit formüller ve tarih üstü sebeplerle açıklanmış ve anlaşılmıştır. Bu yöntemin olayların tarihsel zeminlerine oturtulmasında bazı eksikliklere sebep olduğu görülmektedir. Örneğin, II. Meşrutiyet devrinin hemen başında dönemin kendi aktörleri açısından, eski devrin devlet adamlarının yeni devirde ne yapılacağı, eski devrin devlet erkânının kategorik olarak kötü olup olmadığı, eski devrin tüm adamlarının tasfiye edilmesi durumunda devlet tecrübesindeki süreklilikte ne gibi değişimler olacağı gibi sorular meclis içerisinde oldukça açık şekilde tartışılmıştır (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, Cilt 2, ss. 405-409). Bu tartışmalar aynı zamanda siyasi elit arasında o dönemde yolsuzluğun ne olduğu üzerine de bir tartışmadır. Bu sebeple, İlkten’in tezinde yer almaları dönemin siyasilerinin yolsuzluklarla ilgili fikirlerinin ne gibi farklılıklar veya süreklilikler barındırdığını takip etmek açısından faydalı olurdu.

Meşrutiyetin yeniden ilanı için çabalayanlar arasında olan Derviş Kaptanzade Ali Necati 1912 yılında Trabzon’da bastırdığı “İttihad’ın İç Yüzü, Cinayât-ı İttihadiyeden Bir Nebze” adlı kitabında meşrutiyetin ilanı sonrası başına gelenleri anlatmıştır. Bu kitap Kudret Emiroğlu tarafından 2010 yılında yeniden

yayınlanmıştır (Emiroğlu, 2010). 31 Mart Vakası'ndan 3 ay kadar sonra Halil Hamdi Paşa'nın nazırlığı döneminde Evkaf Nezareti'nin muhasebecisi olarak atanan Ali Necati görevde kaldığı süre boyunca şahit olduğu bir takım yolsuzlukları engellemeye çalışmıştır. Bu sürede sesini duyurmak için hem meclis içerisinde hem de bürokrasideki yakınlarına başvurmuş ve anayasa tarafından kendisine tanınan şikâyet hakkını kullanarak arzuhaller kaleme almıştır. Ali Necati'nin iddialarına göre, devr-i sabık olarak tanımlanan II. Abdülhamid devrinde Evkaf Nezareti'nde yolsuzluk düzeni aynen devam etmiştir. Fakat, aktörler İttihat Terakkî Cemiyeti ile kurdukları karmaşık ilişki ağlarına göre değişmiş veya görevlerine devam etmişlerdir (a.g.e.). Bu kitabın yayınlandığı bağlamda İttihatçı yönetim de Ali Necati açısından devr-i sabıktadır. Çünkü, kitap 1912'de İttihatçılar iktidardan düştükten sonra yayınlanmıştır.

Literatürde yolsuzluklar hakkında yazılan bir diğer eser de Erol Akcan'ın Lozan Antlaşması ertesinde ortaya çıkan ve firariler meselesi olarak bilinen yolsuzluk dosyasını ele aldığı Bir Yolsuzluk Dosyasının Anatomisi (2023) isimli kitabıdır. Akcan, kaynak olarak dönem gazeteleri, günlükler, hatıratlar, meclis zabıtları ve erişilebilen adli dokümanları kullanmıştır. Firariler meselesi savaş sırasında ülkeden ecnebi pasaportlarla kaçan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının ülkeye geri dönerken başvurdukları gayri meşru yolları tanımlamak için o dönemde kullanılan isimlendirmedir. Sebuhyan isimli bir Ermeni'nin ülkeye geri dönüşü ile başlayan tartışmalar, devlet içerisinde firarilerin ülkeye dönüşünü yasal olmayan yollarla organize eden bir komite olması ihtimalinin dile getirilmesine kadar vardırılmıştır. “Bu tür konularda kanıtlara, delillere ulaşmada zamanın dışında kalan araştırmacılar değil; bizzat bu türden olaylarda görevlendirilmiş zamanın soruşturmacıları dahi zorluk yaşayabilirler. (...) Bu çalışmanın odaklandığı noktalar yolsuzluk iddialarının gündeme geldiği andan itibaren geçirdiği aşamalar, takip ettiği seyir, yarattığı etkilerdir.” (a.g.e., s. 15) cümleleri ile kitabının amacını tanımlayan Akcan, bu tez çalışmasında da karşılaşılan problemlere değinmiştir.

Derviş Hüseyin Hüsnü'nün Şark vilayetlerinde yaptığı teftişlerden 1925 yılında hazırladığı raporlar Cumhuriyet'in hayal ettiği düzenin dışında kalmış bir düzene karşı bir memurun bakış açısına örnek teşkil etmektedir (Armağan, 2016). Ağalık sistemi genç Cumhuriyet'in hayal ettiği toplumsal hiyerarşiden farklı bir yapıda işlemiştir. Bu rapora göre, ağaların kendi gelir kaynakları, topladıkları vergiler ve o toplum içerisinde o düzene ait süregelen farklı bir toplumsal sözleşme

mevcuttur. Örneğin, Hüseyin Hüsnü, Mardin'deki durumu şu şekilde tasvir etmiştir:

“Bu havalide cari olan tarz-ı idare ahalinin, teşkilat-ı esasiye kanunıyla müemmen olan hukukunu selb eylemektedir. Vaziyet şu suretle icmal olunabilir:

- 1- Halk hürriyetlerden mahrumdur ve ağanın esiridir.
- 2- Köylü ile ağanın hukuku arasında asla musavat yoktur.
- 3- Köylü devlet kanununa değil mensub olduğu aşiret ağasına, ağa dahi kendi keyif ve arzusuna tabidir.
- 4- Ahali ağalar ve köylü namıyla birincisi hür, ikincisi esir iki sınıfa munkasımdır.
- 5- Köylünün şahsı, masuniyeti yoktur. Ağa köylünün şahsına dilediği gibi tasarruf eder. Köylü seyahat, akd, say ve amel serbestilerinden mahrumdur.
- 6- Köylü hakk-ı tasarrufa malik değildir. Elindeki tapu senedi dahi bu hakkı temin edemez.
- 7- Köylünün canı, malı, meskeni ağanın keyfine tabidir. Yalnız bu havalide iffet-şikenlik (namussuzluk) menfur olduğu (nefret edildiği) için ırz tabiatıyla taarruzdan masundur.
- 8- Ağa köylüyü dilediği tarz ve vecihle habs ve işkence edebilir.
- 9- Köylü ağanın bütün umur ve hususunu angarya suretinde temine mecburdur.
- 10- Ağa, dilediği anda köylünün mal ve emlakini müsadere edebilir.
- 11- Köylü her ne sebeble olursa olsun hükümete müracaat ve şikayet etmek hakkına haiz değildir.
- 12- Köylü mahkemelerden müstefid olamaz.
- 13- Köylünün ifasına mecbur olduğu rüsuma, aşar ve tekalif kanunen muayyen olan mikdar olmayıp ağanın tensib ve tasvib edeceği mikdardır.
- 14- Hükümetin hidemat-ı tedrisiyesinden köylünün istifade edebilmesine imkan yoktur.
- 15- Köylünün hiç bir yerde hakk-ı ikametı yoktur. Emlak sahibi olup olmaması müsavidir. Ağa onu istediği yerde ikame eder.” (a.g.e., s. 49).

Hüseyin Hüsnü'nün Bitlis'teki benzer ortama karşı bakış açısı ise kendisi tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir:

Evvelen (İlk olarak) mutlak bir hı-araflık lazım olduğu halde memurların ekseriyet-i azimesinin yerli olması, hükümetin bi-ara-fi-i hareketına mani olmaktadır. Saniyen (İkinci); memurlarda azım bir vakar ve istikamet şarttır. Halbuki en büyüğünden bir jandarma neferine kadar bil-umum memurine verilmekte olan maaşat onların ihtiyacatına tekabül edecek miktarda olmadığı halde, ağaların hudud-ı semahatleri (cömertlik hudutları) gayet vasi olduğu için memur kitlesinin ekseriyet-i azimesinde halk nazarındaki mevki-i şeref ve ihtiramını gaib etmiştir ve bit-tabi haiz-i itimad değildir. Salisen (Üçüncü); icraatta sebat ve isabet lazımdır. Halbuki ağalara karşı ihtiyar olunan hareketin hemen umumu adem-i muvaffakiyetle (başarısızlıkla) neticelenmiştir. Rabian (Dördüncü); muamelatta ve bilhassa ihkak-ı hakk (hakkın yerine getirilmesi) hususunda sürat elzendir. Halbuki mahkem\ler bu zarureti temin edebilmekten çok uzaktır. Hamisen (Beşinci); idarede vahdet şarttır. Halbuki memlekette iki hatta üç müstakil hükümet kuvveti mevcud olduğuna ve bunların yekdiğeriyle taaruz etmekte olduklarına dair delail (deliller) mevcuttur (a.g.e., s. 56).

Devletin o dönemde kurgulamaya çalıştığı düzenin dışındaki düzenler bir memurun gözünde haklarla, hürriyetle ve sorumluluk kavramları ile çelişmiştir. Bu çelişen düzenin başındaki kişiler “en müstebid (zorba) hükümdara rahmet okutacak derecede şeditir.” (a.g.e., s. 17).

“Bu imtidâd-ı cevre ki bahtın şitâbı var
Mihnet-medâr olan feleğ e intisâbı var
Eyler nesîm-i lûtfu bize gird-bâd-ı gam
Bu rûzigâr-ı bî-mededin inkîlâbı var” Nedîm (Macit, 2017, 24/1-2)

Alaattin Yavaşca bir televizyon programında Nedîm'in bu beyitlerinin bestesinin icrası öncesi bir hikâye paylaşmıştır. Bu hikâyeyi paylaşırken herhangi bir siyasi amacı olmadığını ve kimseyi kırmak istemediğini sadece 18. yüzyıldaki bir şiirin Cumhuriyet tarihinde nasıl dile geldiğini paylaşmak istediğini belirtir. Hikâyenin kendisine akrabası Refik Koraltan'dan intikal ettiğini söyler. Anlattığına göre, bir gün Atatürk Marmara Köşkü'nde bir eğlence ortamında iken Atatürk'e imzalaması için bir defter uzatılmıştır. Bu defterde Atatürk'e suikast davası sonucunda idama mahkûm edilenlerin idam kararları bulunmaktadır. Atatürk

imzalamadan önce mahkûmların son sözleri neydi, (Adnan Menderes'in dayısı) Dr. Nazım bir şey dedi mi diye sormuştur. Defteri getiren kişi “Bu rûzigâr-ı bî-mededin inkilâbı var” beytini iletmiştir. Yavaşça, Atatürk'ün bir an duraksadığını, yanında bulunan İsmet İnönü'nün imzalaması yönündeki teşviki üzerine Atatürk'ün imzayı attığını belirtir. Bu beyitlerin şarkı olarak bestelendikten sonra radyoda yasaklandığı ve Adnan Menderes'in başbakanlığı döneminde Alaattin Yavaşca'dan talebi üzerine bu yasağın kalktığı rivayet edilir.¹⁹

Eski Bahriye Nazırı İhsan Eryavuz'un 26 Ocak 1928 tarihinde yüce divana sevk edilip, yargılama sonrası hüküm giymesi o dönemdeki inkılapçı ruh ve söylem açısından bir travma etkisi yaratmış ve bu dava Yavuz-Havuz davası olarak anılmıştır. Yavuz zırhlısının tamiratı için gereken havuzun temini sırasında dolandırıcılık ve rüşvet olaylarına karıştığı iddiası ile açılan tahkikatta, Eryavuz kendisini savunmuş fakat suçlu bulunup iki yıl hapse mahkûm edilmiştir (Demirel, 2023, ss. 106-107) O günün şartlarında siyasi hayatı bitmiş gibi gözüken Eryavuz açısından ise bu dava bitmemiştir. 1946 seçimlerinden 6 gün sonra 27 Temmuz'da “Yeni Türkiye” gazetesinde başladığı “Havuz ve Yavuz Meselesinin İç Yüzü” yazı dizisi 20 Eylül 1946'ya kadar sürmüştür (Tinal ve Ocak, 2011, s. 385). Bu yazı dizisi iktidarın değişmesi ile birlikte Eryavuz'un kendisini savunabileceği yeni bir düzlem arayışını gösterir.

Hatıralarında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma sürecini anlatan Asım Us, (2012) ikinci bir partinin kurulma sürecinde Atatürk, İsmet İnönü ve Fethi Okyar'la oldukça yakın bir konumda olduğundan bahseder. Bu süreçte Atatürk'ün ikinci bir parti kurulmasına dair duruşunun altında ise meclisin eleştiri eksikliğinden verimsizleşmesi ve kendisinden sonraki süreçte idarenin şahsileşmesine karşı bir önlem arayışı olduğunu belirtmekte ve Atatürk'ten alıntılıdığını söylediği şu anekdota yer vermektedir:

Oktavius, hayat kaydı şartıyla konsüllüğü reddetti. Diktatörlüğü asla kabul etmedi. Augustus herkesin iyiliğine çalışırdı. Efkâr-ı umumiye kendisiyle beraberdi. Senatoya kendisini çok sevdirdi. Her ne vakit iktidardan

¹⁹ Yavaşca bu hikâyenin kendisine nasıl bir bağlamda intikal ettirildiğine dair bir ayrıntı paylaşmamıştır. Fakat bu hikâyenin kendisi Adnan Menderes'in muhalif pozisyonu, iktidarda geçirdiği yıllar ve darbe sonrası idamı arasında bağlantılar çağrıştırmakta ve hayal gücü tetiklemektedir. Pekâlâ, bu hikâye DP'nin kuruluşunda Adnan Menderes'in de bulunması ile ilişkilendirilerek anlatılmış ve dayısının haksız şekilde idam edilmesiyle onun muhalif olması arasında bir ilişki kurulmuş olabilir (Salih Bora, 2013).

çekilmek istedi ise senato rica ile kendisine iktidarı muhafaza ettiriyordu. Senato Octavius’a “Augustus” ünvanını verdi. Octavius, bu yeni ünvanla bir nevi kutsiyet iktisap etti. İşte bütün bu tevcihler Octavius’ı askeri ve sivil bütün iktidar ve salahiyetleri yavaş yavaş nefsinde toplamaya sevk etti. Kırk dört sene devam eden Augustus devri cumhuriyetin unutulmasına kâfi geldi. Augustus’ten sonra içlerinde Neron dahi bulunan imparatorlar, Roma devletini yıkıncaya kadar Roma’da taht sahibi oldular (Us, 2012, s. 128)

Atatürk’ün bu konuşmasında Roma tarihine yaptığı söylenen göndermeler yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin oldukça geniş bir bağlamda takip edildiğine delil olarak gösterilebilir. Tarih yazımı bölümünde de belirtildiği gibi Roma Tarihi hem cumhuriyet kavramsallaştırmaları hem de onun zıttı olarak konumlandırılan diktatörlük kavramsallaştırmaları için “Batı” yazınında aktif bir referans noktasıdır.

Fethi Okyar ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ile ilgili hatıralarında kendisinin siyasi bir komploya maruz kaldığına dair izler paylaşır (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997, s.78). Muhalif parti kapatıldıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk, Memduh Şevket Esendal ve o zamanlar iktisatçı Hamdi ve daha sonraları Limancı Hamdi olarak bilinen Ahmet Hamdi Başar’ın da bulunduğu bir heyetle yurt seyahatlerine çıkmıştır. Bu seyahatlerin sebepleri arasında muhalif bir organizasyona olan yönelimin sebeplerini araştırmak ve halkı daha memnun edecek yöntemlerin araştırılması da vardır (Başar, 1945, ss. 123-129). Atatürk’ün seyahat notlarında halkın şikâyetleri ise şu şekilde yer almıştır:

Hükûmeti ve Fırkayı zaif düşüren mühim sebeplerden birisi de Halk şikâyetlerinin ve Fırka temennilerinin kayıtsızlığa maruz kalmasıdır. Halktan gelen müracaat ve şikâyetler Devlet teşkilatımızda daima esaslı bir makam bulmalıdır. Hükûmete gelen her müracaat ve şikâyet tali memurların değil bizzat vekilin (veya mahallinde valinin) imzalayacağı (müsbet veya menfi olsun) esbabı mucibeli bir cevapla karşılanmalıdır. Bu cevap şikâyet mevzuunun ehemmiyeti derecesinde çabuk verilmelidir. (BCA, 490-1, 34-142-1, 31).

Şikâyetleri de içeren talepler 4. Büyük Kurultay’da Recep Peker tarafından CHP’nin tek parti yönetiminin ne kadar demokratik bir yönetim olduğunun ispatı olarak öne sürülmüştür.²⁰

²⁰ “İsteklerin mümkün olanları yapılır veya yapılmamasının sebebi söylenir. Arkadaşlar bu ulusun arasız bir surette devlet çalışmasına iştiraki demektir. Yalnız bir şekil olarak değil ben göğsümü

Modern dönemde yolsuzluklara dair ifadeler ve çalışmalar üzerinde yapılan taramalarda bazı genel sonuçlara varmak mümkündür. Tanzimat'ın kurduğu yeni kanuni zeminde yolsuzluklar da yeniden tanımlanmıştır. Devlet memurlarının maaş alan ve umumi hizmet ile görevlendirilmiş kişiler olarak tanımlanmaları belirginleştikçe idari alanda yolsuzluk kavramı da belirginleşmiştir. Siyasi olarak yolsuzluklar rakibi alt etmek için kanuni zemin oluşturmakta kullanılmıştır. Devletin geleceği ve istikrar uğruna gücü tek elde veya bir zümre üzerinde toplamak yolsuzluk alanının dışında konumlandırılabilmiştir. Fakat, organize muhalefet ihtimalleri bu tarz eğilimleri hürriyet ve istibdat ikilemi içerisinde sorunsallaştırmıştır. Cumhuriyet'in iddia ettiği devlet düzeni miras aldığı toplumsal düzeni dönüştürürken ortaya çıkan çelişkiler de yolsuzluk ihtimalleri olarak belirmiştir. Tek parti rejiminin toplumsal problemlere siyasi rekabet dışı çözümler üretme arayışında olduğu 1930'lu yıllarda, halktan gelen şikâyetlere cevap vermek, toplumsal meşruiyetin rejime dayanak kılınmasının önemli bir yolu olarak görülmüştür.

2.5. II. Dünya Savaşının Dışında Bir Gündem, Resmi Yolsuzluk Söylemleri

Bu bölümde 1940'lı yıllarda yolsuzlukların kamusal alanda ifade edildikleri, gündeme geldikleri ve çağrıştırdıkları alanlar takip edilmeye çalışılacaktır. Yolsuzlukların ifade edildikleri alanlar en temelde siyasi imtiyazlılar ve siyasetin imkânlarından uzakta olanlar olarak iki ayrı kategoriye işaret eden ifadelerle birlikte gündeme gelmiştir. Yönetenler açısından ise ikililiğe işaret eden söylemler savaşın yükünün tüm halk tarafından eşit olarak paylaşılmadığı iddia edilen durumları ifade ederken kullanılmıştır. Parti içerisindeki kanallarda ise alttan gelen şikâyetlerin birçoğunda şikâyet edilen kişilerin siyaset fırsatçılığı, zümre oluşturma eğilimleri ve parti idealleri için değil de ekonomik sebeplerle parti içerisinde yetki sahibi olmaları gibi kıstaslara değinilerek ikililiğe işaret edilmiştir. Devlet aygıtlarının bürokratik süreçler ile halktan ayrışmasına dair tespitler ve şikâyetler ise kırtasiyecilik kavramsallaştırması altında ifade edilmiştir. Kırtasiyecilik, devlet içerisinde sıradan bir konunun bile halledilmesi için gereken resmi yazı, imza ve iş yüküne işaret etmektedir ve genellikle olumsuz bir çağrışımla kullanılmaktadır. Dahası “Hürriyet” kavramı Namık Kemal'in kullandığı anlamda

gererek bu Partinin genel katibi olmak onuru ile söylerim ki, dünyanın hiçbir yerinde hiçbir siyasal parti böyle çalışma yapmamıştır (Alkışlar). Ve yapamaz.” (5. CHP Kurultayı Tutanakları, 1935, s. 51) ayrıca (a. g. k. t., s. 19).

Türk siyasi kültüründe yolsuzluklardan arındırılmış alanlara işaret etmektedir ve bu kavramın gündeme geldiği yerlerdeki hürriyet tanımlarının aksini işaret eden alanlar istibdat yani yolsuzluk alanlarına değinmektedir. Bu bölüm boyunca siyasi alandaki yolsuzluk çağrışımları ve vakaları incelenecektir.

Kemal Karpat'ın 1958 yılında basılan ve Türkçe'ye "Türk Demokrasi Tarihi" ismiyle çevrilen "Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System" kitabı bu süreci akademik anlamda bir vaka çalışması olarak ele alıp bu tez de dâhil olmak üzere alandaki birçok çalışmanın ilham kaynağı olmuştur (Karpat, 1958). Türkiye'deki çok partili deneyimi modernleşme tarihi içerisinde ele alması ve 1945-1950 arasındaki süreci bu alan içerisinde konumlandırması kitabın yazıldığı zamanlardaki akademik camiada da oldukça geniş bir etki yaratmıştır. Eser hakkında yapılan değerlendirmelerde Karpat'ın Türkiye ile ilgili iyimser öngörülleri ve tarafsız tutumu desteklenmiştir. Donald E. Webster 1959 yılında yazdığı değerlendirmesinde, Karpat'ın Türkiye'nin geleceği için kabinede yer alması gerektiğini söylemiştir (Webster, 1960). Bernard Lewis, kendisinin de bu iyimser tutumu 1960 darbesi sonrası ortamına rağmen desteklediğini "hasta bir adam, bir cesede göre daha çok gürültü yapar."²¹ cümlesi ile ifade etmiştir (Lewis, 1960).

Karpat'ın kitabını ve Türkiye'deki gelişmeleri değerlendiren oryantalist George Kirk (1960), Türkiye'nin uzun vadedeki misyonunun İslamî bir demokrasi tecrübesi olduğunu iddia etmiştir. Bir başka oryantalist G.L. Lewis (1962) ise, Karpat'ı bu cesur kitabı için tebrik ederek, kendisini ülkesinden uzak olmasına rağmen bağlantılarını kesmemiş birisi olarak tanımlamıştır.

Roderic Davidson (1960) Karpat'ın kitabını II. Dünya Savaşı ertesindeki toplumsal tepkinin tarihsel zeminini anlatması bakımından dikkate almış fakat, Harry Psomiades (1960), kitaba en temel eleştirisinin DP ile bu toplumsal tepki arasındaki ilişkinin sunumunun tam anlamıyla yansıtılmadığı noktasında olduğunu belirtmiştir. Şerif Mardin de kendi değerlendirmesinde toplumun imtiyaz sahibi olmayan kesimleri (kasketliler) ve imtiyazlı kesimlerinin DP ile ilişkisinin CHP açısından bir müphemlik teşkil ettiği, iktidarın bu alan karşısında kısıtlayıcı politikalara yöneldiğini söylemiş ve bu alanın o dönemde henüz çalışılmamış bir alan olduğunu belirtmiştir (Mardin, 1960). Bu tez çalışması DP ile siyaseten

²¹ *A sick man makes more noise than a corpse.*

imtiyazlı ve imtiyazsız kesimler arasındaki ilişkiye odaklanmış olmasa da, çok partili hayat içerisinde bu müphem ilişkinin gündeme getirilmesinin Türkiye’deki siyasete nasıl bir etki yaptığını incelemek amacını gütmektedir.

Tez çalışmasının başlangıç ve bitiş noktası olarak seçilen yıllardan savaş ekonomisinin toplum üzerindeki etkisi ve genel olarak savaşın ahlak üzerindeki etkisine dair iki alıntı bu bölüme başlangıç olarak tercih edilmiştir. Bunlardan birincisi Feridun Ergin’e; ikincisi ise Refik Halid Karay’a aittir:

“Harbin ilk tesirleri geçtikten sonra, iktisadi hayatta zahiri kalkınma temayülleri baş gösterir. Depresyon zamanlarında olduğunun aksine, piyasa faaliyetinde büyük kazançlar belirir. Kalkınma ve refah safhalarında olduğu gibi; eğlence israf ve hatta dilencilik artar. İhtimai ahlak ve zevki selim bozulur. Umumî tehlikenin devam etmesine rağmen, iş hayatında aşırı derecede optimist zihniyet çoğalır. Teşebbüs fikri, kazanç hırsı ve spekülasyon inkişaf eder. Halk kütleleri içinde, kumarbazlık ve keyif verici maddelerin yoğaltımı artar.” (Ergin, 1943, s. 24) ak. (Tekeli ve İlkin, 2016, s. 13).

“1918 Harbi’nden sonra uzun müddet silah sesi duyulmaz olmamış mıydı? Şimdi dünya o haldedir ki bir Filistin davasını bastırmaktan acizdir. Diğer taraftan moral seviye her yerde çok düşkün ve kaypak... İnsanlık alemi son harbten ilkin nisbetle çok daha gevşek bir ruh halet ile çıktı. Hulasa iktisat ve ahlak itibarile de 1948 yılı 1938’e benzemiyor; pek alçalmıştır.” (Refik Halid Karay, Akşam 3 Mart 1948).

Savaş dönemlerinin hepsinde toplum bu şekilde mi etkilendi yoksa Feridun Ergin İstanbul Üniversitesi’nde tezini yazarken etrafındaki dünya anlattığı şekilde miydi? Muhtemelen kullanılan akademik dildeki sınırlar ve dilbilgisi şemaları metnin bu şekilde geniş zaman kipiyle yazılmasına sebep olmuştur. İlhan Tekeli ve Selim İlkin’in İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye adlı çalışmasında kullanılan bu atıftaki gözlemler ile çalışmamıza konu olan belgelerde şikâyetlere konu olan olaylar paralel gözükmemektedir (Tekeli ve İlkin, 2016, s. 13). Refik Halid’in iki savaş arasındaki süreci 1948 yılından değerlendirdiği yazısı evrensel boyutta ve daha geniş bir alanda ahlak problemini gözlemlediğini göstermektedir. Nitekim bu yazı Karay’ın savaş süresince ve sonrasında yazdığı dış gündem, savaş gündemi değerlendirme yazılarından birinden yapılmış bir alıntıdır. Savaş sürecini ve sonucunu uluslararası bağlamda yakinen takip etmiştir.

1958 yılında DP'nin siyasi çatışmaları hala belleklerde taze durmaktadır. Metin Toker'in *Akis* dergisinde yayımlanan isimsiz bir yazı, DP'nin karşılaştığı zorlukları ve iç dinamikleri ele alırken DP'nin 1946 çevrelerini yolsuzlukla mücadele cephesi olarak adlandırmıştır.²² Elbette bu tanımlama Korkut Boratav'ın işaret ettiği dış gıcırdatmaları ile DP arasındaki ilişkiye direkt bir gönderme olarak görülemez. Fakat yolsuzluklarla mücadelenin DP tarafından üstlenilen meseleler arasında önemli bir yer kapladığına işaret etmektedir.

Ahmet Emin Yalman, 1946 seçimleri sonrasında Türkiye'de çok partili demokrasinin gelişim sürecini değerlendirdiği makalesinde şu yorumları yapmaktadır:²³ Türkiye'de çok partili demokrasi, temel çatışmanın ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan kesimler arasında yaşandığı bir zeminde şekillenmektedir. Demokratlar da kendilerini bu iki kesim arasındaki dinamikler üzerinden konumlandırabilirler. Yalman, ayrıcalıklı çıkar sahipleri olarak tanımladığı kesimin, liyakat değil sadakate dayalı bir tercih mekanizmasıyla hareket eden ve umumi görevlerini şahsi çıkarları için kullanan bireyler olduğunu ifade etmektedir. DP taraftarlarının da siyasi hareketini ayrıcalıklı kesim ve halk arasındaki mücadele bağlamında ele aldığı ölçüde başarılı olacağını ve DP'nin Sovyet yanlısı bir parti olmadığını vurgulamıştır (Yalman, 1947).

DP de komünizme yakınlık iddialarını reddetmiş ve 1946 seçimleri sonrasında bu tartışmalara sert bir şekilde yanıt vermiştir. Ancak, komünist hareketin önde gelen isimlerinden Dr. Şefik Hüsnü'nün 1946 sonrası olaylarla ilgili yaptığı yorumlarda DP ile komünist hareket arasında faydacı bir düşünsel ortaklığın izleri bulunmaktadır. Şefik Hüsnü mektuplarında dönemin popüler muhalif

²² “İşin aslı şudur ki, uzun zamandan beri bilhassa D.P.'nin “1946 çevrelerinde” ve Meclis Grubunda ciddi bir hassasiyet belirmiştir. Halkla yakından teması olan demokratlar, partilerini tehdit eden en büyük tehlikenin C.H.P. olmadığını görmektedirler. Hükümeti de bu yolda ikaza çalışmaktadırlar. Mantar gibi yerden biten servetler, bazı devlet dairelerinde işlerin tedvir tarzı halk arasında fısıltı gazetesinin durmadan dinlenmeden yaydığı hakikate pek benzeri bir takım yolsuzluk iddiaları, bunlara karıştırılmak istenen isimler, şurada burada anlatılan ileri geri hikâyeler memnurluk uyandırmaktan çok uzaktır. D.P.'nin “yolsuzluklarla mücadele cephesi” bu manevra karşısında celadetini kaybedecek, davayı bırakacak mıdır? Yoksa hükümetin vaziyet almasını ısrarla istemekte devam mı edecektir?”—(Akis Dergisi, 24 Mayıs 1958, Yıl: 5, Cilt: XIII, Sayı: 211)

²³ “Bugün gelinen noktada Türkiye hala Türk halkı ile ayrıcalıklı çıkar sahipleri arasındaki çatışmanın pençesindedir. Halk, demokrasiyi kâğıt üzerinde var olan bir sistem olmaktan çıkarp yaşayan bir olgu haline getirecek güvenilir ve kalıcı bir düzene susamıştır.” Çeviri tarafıma aittir (Yalman, 1947, s. 58).

söylemine uyarak CHP'yi "inhisarcı iktidar"²⁴ olarak adlandırmaktadır. Bu inhisarcı hükümet tanımı, Yalman'ın ayrıcalıklı kesim tanımıyla yakın bir alandadır.

Dönemin basınında komünist olduğu için Tan Baskını olayını tetikleyen etkenler arasında olduğu iddia edilen ve yeni dönemin düzenine ilişkin yazılar içeren Görüşler dergisi, gelecek sayılarda Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in yazılarının yer alacağını duyurmuştur (Acar, 2013, ss. 9-12). Derginin kapağındaki karikatür ise o dönemin temel çatışmalarını canlandırmaktadır. Sabiha Sertel'in Zincirli Hürriyet yazısı, seçim sonrasındaki toplumsal çatışmaya bireysel özgürlük açısından bir bakış sunmuştur ve bu çatışma iki yıl sonra Ahmet Emin Yalman'ın da vurguladığı anlamı taşımaktadır.²⁵

²⁴ 19.11.1951 “Şefik Hüsnü'nün sarı defterindeki (intihabattan sonra ihtimalat) diye yazdığı notlar dikkate şayandır. Bu notlar 1946 intihabatından sekiz gün sonra kaleme alınmıştır. Müsaade buyurulursa kısaca okuyalım. Doktor Şefik Hüsnü'nün (Seçimlerden sonra sınıf mücadelesinin gösterdiği manzara) başlığı altında 29 Temmuz 1946 günü yazdığı on maddelik bu yazının ikinci maddesinde (Bu mücadeleye örtülü şekillerde ve bilhassa Mareşale taraftarlık nikabı altında ordu da karışmış ve ordu kadrolarında -bir ekseriyet değilse bile- ekseriyete yakın büyük bir ekalliyetin bugünkü inhisarcı rejimden hoşnut olmadığı ve muhalefeti desteklemek azminde bulunduğu belli olmuştur. Bu vakıanın, iktidar kavgasının gelecekteki gelişmelerinde çok mühim bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır) dedikten sonra siyasî partilerin teşekkülünü ve halk arasında mevcut mücadeleleri tetkik ederek beş ihtimalin bulunduğunu yazan Şefik Hüsnü birinci ihtimal olarak (Demokrat muhalefet ve Mareşal Mecliste seçimlerin meşruiyetini tanımadıklarını ve millî iradenin kendini göstermediğini ilan ve toptan istifa ederek mücadeleyi halk arasına intikal ettirirler). Veya ikinci ihtimal olarak da (Bu takdirde ya Halk Partisi bu husumet ilanına aynı sertlikle cevap verir ve meclisi devam ettirerek memlekette yeniden bir tethiş nizamı yaşatarak tek partili bir Millet Meclisi yaşatmaya uğraşır) demektedir.” (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, O. 2-3, B. 6, C.10, s.19).

²⁵ Sabiha Sertel'in Görüşler'deki Zincirli Hürriyet başlıklı yazısı hürriyeti umumi ve şahsî bağlamında değerlendirmektedir. “Türkiye hür bir dünyada hür bir vatan olmalıdır. Fakat bu hürriyet ne ferdin avaz avaza bağırması, ne bir kısım vatandaşların tabiat ve hayatın nimetleriyle ciğerlerini ve keselerini doldurmasıdır. Hür insanlar cemiyetinin en büyük şiarı, geniş halk kitlelerinin menfaati için icap ederse şahsî menfaatini feda etmektir... Şahsî hürriyetimizi bu halk ve vatan için feda edeceğiz. Fakat başımızda saltanat sürenler için değil. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.”(Sertel, 1945, ss. 6-7).

tanımlamaktadır. Bakanlıkların yereldeki temsilcileri ile verimli iletişim kuramaması ve kendi iç mekanizmalarında aksaklıklar yaşamaları sebebiyle memurlar gereksiz evrak yığını ve büyük bir iş yükü ile uğraşmaktaydı. Hem problemler çözümsüz kalmakta hem de yapısal olarak devlet aciz görünmekteydi. Bu tartışmalar, TBMM’de bürokrasinin işlevselliği ve verimliliği ile kırtasiyecilik tartışmaları bağlamında yapılmıştı. 1920-1923 yılları arasında daha çok merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik bağlamında tartışılan konu, 1923-1938 yılları arasında daha geniş kapsamlı olarak problematize edilmiştir. Yapılan devrimlerin halka ulaşmasını sağlamak, halkın nezdinde Osmanlı İmparatorluğu bürokrasisinin olumsuz intibasından uzaklaşmak, memur sayısı ile işlevselliğin arasındaki ilişki gibi konular da bu tartışmalara eklenmiştir. Celal Bayar hükümetinde, 1937 yılında Denizbank’ın kuruluşu da yine kırtasiyeciliğin yarattığı birtakım iş yükü atlanarak hızlı bir şekilde halledilmiştir (Özer, 2020, s. 100). Bu konuda Celal Bayar’ın sözleri ve bu sözlerin basındaki yansıması savaş döneminin hemen başında yolsuzluk tartışmaları ile oldukça ilgidir.

Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Ekim ayının ikinci yarısından itibaren kırtasiyeciliğin yükü ile ilgili bir gündem oluşturmuştu (Kalkan, 2018, ss. 47-72). Bu konudaki çözümlerin de Celal Bayar hükümeti ile olacağını savunmaktaydı. “Biz öyle ümit ediyoruz ki, Celal Bayar hükümeti, işi daha esaslı tutacaktır. Mevcudu yamamak ve tefsir yoluna düşmekten kendini koruyacak ve ileri tekniği ve halkın işini günü gününe görmek zarureti umumi hayatta hâkim kılacak radikal yollar arayacaktır.” (27 İkinciteşrin 1937, Tan, 10)

Bayar’ın devlet içindeki evrak akışı ve sorumluluk paylaşımının düzenlenmesi ile ilgili konuşması şu şekilde sona ermiştir:

“İleri idare tekniği, salahiyet ve mesuliyeti el ele vermektir. İşleri kısa bir zamanda kati bir neticeye bağlamaktır. Kırtasiyeciliğin manası tek tatbik şekli süratle ve fakat isabetle verilmiş kararları ve işlerden alınan maddi verimli neticeleri tevsiktir.” (Özer, 2020, s. 101), (TBMM Zabıt Ceridesi, Üçüncü İnikat, 8.11.1937 Pazartesi)

Kırtasiyecilik tartışmalarına binaen Celal Bayar hükümetince birtakım bürokratik düzenlemeler yapılmıştır. Bazı bürokratik aşamalar atlanarak Denizbank’ın kurulması ile de ilk büyük eylemi gerçekleştirilmiştir.

Savaşın hemen başında, Milli Şef dönemi beklenenden daha hafif gerçekleşmiş bir iktidar değişimi ve dönüşümü olmasına rağmen, yine de kendi

devr-i sabıkını oluşturmuş ve birtakım yolsuzluk davaları ile kurulmuştu. Bu süreci bir hesaplaşma olarak adlandıran Tevfik Çavdar, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın Mustafa Kemal Atatürk'ün cenazesi sırasında yaşanan izdiham ve ölümlerden ötürü görevden alınmasını sürecin başlangıcı olarak ele almaktadır. (Çavdar, 2013, ss. 393-394). Cemil Koçak ise bu eylemin sebebinin Muhittin Üstündağ'ın Atatürk'ün vefatı sonrasında İnönü'yü desteklememesi olarak yorumlamaktadır (Koçak, 1996, s. 184). Yine bu sürecin devamı olarak İstanbul Belediyesi içerisinde mezarlıklar, otobüs alım satımları ile ilgili Üstündağ ve yakın çevresi hakkında davalar açılmıştır. Şafak Altun'a göre de Üstündağ davası "basit bir yolsuzluk ve suistimal davası gibi görünmesine rağmen aslında tam anlamıyla siyasal bir davaydı." (Altun, 2004, s. 126)

Denizbank'ın Fındıklı'daki Satie şirketine ait binayı alması ve İmpeks adlı şirkete verdiği teminat ile ilgili soruşturmalar başladığında yolsuzluk soruşturmaları Celal Bayar'a kadar erişmiştir. Satie şirketine ait binanın, normalde belediye tarafından istimlak edilmesi planlanmıştır. Fakat bu bedelden yüksek bir bedele Denizbank adına alınıp devletin zarar ettirildiği iddia edilmiştir. Açılan soruşturmalar aslen İmpeks şirketi ile ilgili yapılan ihbarın parçası olarak gerçekleşmiştir. Denizbank Celal Bayar hükümetinin bir icraatıydı ve şirket de İngiltere'den ithalat yapmak ve komisyonculuk yapmak üzere kurulmuş bir şirketti. Celal Bayar, Meclis'te konu ile ilgili yaptığı açıklamada şirketin usulsüzlükler yaptığını beyan etmişti (Cumhuriyet, 25 Ocak 1939, s. 9). İmpeks şirketinin kurucularından olan Celal Bayar'ın oğlu Refii Bayar bu soruşturma sürecinde intihar etmiştir (Altun, 2004, s. 130). Fakat mahkeme süreci sonrası şirket aklanmıştır (Kınalı, 2017, s. 131). 1947 yılında İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü'ye açılan cinayet ve adli yolsuzluk davaları da bu olayla ilişkilendirilir.²⁷ Yakup Kadri bu olayın 1950 yılına erişen izlerini şu şekilde aktarır:

"Bu gazeteler İsmet Paşa'yı gerek devlet adamı, gerek özel kişi olarak birbirinden ağır suçlarla itham ettikten sonra, o günlerde bir de oğlu Ömer'in masum alnına cânî damgasını basmakla ve onu İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ne sürüklemekte idiler. (...)

²⁷ İnönü'nün Defterleri'nde bu olay şu şekilde geçmektedir. "15 Şubat Cumartesi Recep Peker'in demeci. Vekiller bizde davetli. Adliye Vekili, ömer'e iftira için istifade edilmek istenilen dava hakkında malumat verdi. Tamamı ile uydurma ve şantaj teşebbüsü." (Demirel, 2008, s. 449).

(...) bir Milli Mücadele kahramanının politik kavgaları içinde düştüğü bu hazin durum karşısında içim kan ağlıyordu.” (Karaosmanoğlu, 2021, s. 169)

Ahmet Emin Yalman’ın Vatan Gazetesi’nde yer alan 22 Temmuz 1942 tarihli başyazısında Denizbank olayı bir denizaltı kazası ile tekrar gündeme gelmiştir. Yalman, denizcilerin üvey evlat muamelesi gördüğünden bahsetmiş, Denizbank’ın denizciliği geliştirmek yolunda önemli bir adım olduğunu belirtmiştir. “Bu Denizbank’ın günün birinde neden husumet mevzuu olduğu ve yıkıldığı umum işlerimizi cereyan ve idare tarzı bakımından ibretle ve dikkatle tetkike layık bir meseledir.” (Vatan, 22 Temmuz 1944, s. 3) diyerek retrospektif bir şekilde bu konudaki yolsuzluk davaları, husumetler ve Milli Şef idaresi arasında bir bağlantı kurmuştur.

İsmet İnönü döneminin başlangıcındaki bir diğer yolsuzluk davası Ekrem König (Ekrem Hamdi Bakan) üzerinde şekillenmiştir. Ekrem König skandalı sadece Türkiye’de değil, ABD, Kanada, Belçika, Fransa ve İspanya’nın başkentlerinde de büyük etki yaratmıştır. Davaya konu olan olay, Kanada’dan Türkiye adına uçak sipariş edilmesiyle ilgilidir. Uçak siparişleri Amerikalı bir firmaya aitken, bu uçakların parçalarını birleştirip gönderecek olan firma Kanada kökenlidir. Sonradan sahte olduğu ortaya çıkan resmî belgelere göre, bu uçakların Türkiye tarafından sipariş edildiği ve Fransa ile Belçika aracılığıyla İspanya’daki Cumhuriyetçi Hükümet’e ulaştırılmasının planlandığı ifade edilmektedir. Bu süreçte, Türkiye adına uçak siparişlerinden sorumlu tek kurum Washington’daki Büyükelçilik’tir ve bu görev Mehmet Münir Ertegün’ün sorumluluğundadır (Öztürk Şahin, 2018, s. 224).

Amerika’daki büyükelçiliğe uçak siparişleri sual olduğunda bu siparişlerin Türkiye’nin resmi kanalları ile gerçekleşmediği ve belgelerdeki imzaların sahte olduğu anlaşılmıştır. König olayı veya bir diğer adıyla Uçak Skandalı’nda imzası taklit edilen Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp istifa etmiştir. Cemil Koçak, König olayı ile ilgili iki ihtimalin üzerinde durur. Ona göre bu olay ya devletin kademeleri arasında da destek gören bir suiistimal ya da basit bir sahtekârlıktır. Bu skandalın ortaya çıkmasından 6 ay sonra yoğun bir şekilde gündeme gelmesini ise şu şekilde yorumlar:

“Sahtekarlık işinin basına/kamuoyuna yansımalarının, aradan ancak uzun bir süre geçtikten sonra, altı ay sonra, 1939 yılının başında olması, ne olursa olsun, bu olayın iç politikada bir hesaplaşma olarak kullanıldığını

gösteriyor. Bu, aynı zamanda, birbiriyle çelişen iki ihtimali de destekliyor. Çünkü, yeni iktidarın icraatındaki suistimalleri çekinmeden ortaya dökebilmesi, gerçekten de konunun yalnızca basit bir sahtekarlık işi olduğunu gösterir. Ya da, ikinci ihtimal, ilk teorinin doğru olması halinde dahi, yeni iktidarın işin ortaya çıkmayacağından emin olduğunu belli eder. Her halükarda, eski kadrolar damgalanacak, fakat “devlet politikası” zarar görmeyecekti.”(Koçak, 2013, s. 421)

Basında König olayı ile ilgili fikir yürütmeler o kadar ileri gitmiştir ki König ile Yavuz-Havuz davası arasında ilişki kurulmuştur. Bu iddiaların gerçekliği ise davaya yansımamıştır (a. g. e., s. 401).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politika’da 45 Yıl adlı kitabında 2. Dünya Savaşı sürecinde devletin üst kesimlerinde yolsuzluklara dair nasıl bir bilgi ve söylem akışı olduğunu içeren birtakım ihtimaller paylaşmıştır. Ona göre, partinin iktidara karşı sevgisizliğinin sebebi yolsuzluklardır. 1942 yılında İsmet İnönü ile bu fikrini paylaştığı görüşmesini şu şekilde aktarmıştır:

“Paşam, ben şimdi bir devlet memuruyum, siz de devlet başkanısınız. Fakat müsaade ediniz de sizinle eskisi gibi bir dost olarak konuşayım. İstanbul’dan geliyorum; orada görüp işittiklerimden çok üzgünüm. Hükümete ve, ve hatta size, sizin şahsınıza karşı adeta HUSUMET derecesine varmış bir muhalefet cereyanı alıp yürümektedir. Sakın, memleketi harp felaketinden kurtardığınız için halkın size minnettar olduğu hayaline kapılarak, bu cereyanı mühimsememezlik etmeyin. Bunun sebeplerini bizzat araştırmaya bakın. ‘Bizzat’ diyorum. Çünkü, etrafınızdakilerin memleket realitelerini sizden gizlediklerini ve size her tarafı güllük gülistanlık gösterdiklerini biliyorum. (...)

‘Anlattıklarına üzülüyorsanız devam etmeyeyim’ dedim.

‘Yok; söyle, söyle’ dedi.

Bunun üzerine, sırtlarını devlet nüfuzuna ya da nüfuzlu politikacılara dayayarak halkı haraca kesen ihtikarcılardan, karaborsacılardan etmediğim şikâyet kalmadı ve son söz olarak şöyle dedim:

‘Siz iradesini kaybetmiş bir meclis, nereye gittiğini bilmeyen bir parti ve ne yapacağını şaşırılmış bir hükümetle bu memleketi ne siyasi, ne iktisadi bakımdan düzene koyamazsınız.’ (Karaosmanoğlu, 2021, s. 154).

Bu anekdot, 1939 ve 1950 yılları arasını içeren bir süreklilik içerisinde paylaşılmıştır. 1946 yılında Yakup Kadri İsmet İnönü ile olan bir başka samimi görüşmesinde aralarında geçen bir konuşmaya şu şekilde referans vermiştir:

“Demokrat Parti, Halk Partisi’nin, en ziyade hangi suçu üzerinde durmuştu? Muhalefet mitinglerinde halkı en çok galeyana getiren neydi? “Bizi aç bıraktınız. Ölülerimizi saracak kefen bile bulamaz olduk” feryatları değil mi? Evet 1946’da izinli olarak memlekete geldiğim günlerde kulaklarıma en çok bu feryatların yankısı çarpıyordu (...)

Dört yıl önce bıraktığı bulanık durum nihayet böyle kaynaşmaya yol açabilirdi. Nitekim, İstanbul’dan Ankara’ya gidip İsmet Paşa’yı görüşümde onun bana “Ne dersin bu hale?” sorusuna:

“Paşam, dört yıl önce size arz ettiğim durumun bir neticesidir bu” demekten kendimi alamamıştım.

İsmet Paşa, dört yıl önce kendisine söylediklerimi unutmuş görünüyordu.” (a. g. e., 2021 , 157).

Devleti yönetenler açısından bu dönemde uygulanan iç politikaların iki temel meşruiyet kaynağı öne çıkmıştır. İlki, savaş sırasında Cumhuriyeti muhtemel bir sıcak çatışmada veya sürdürülmeye çalışılan savaş dışında kalma politikasında güçlü bir konumda tutacak aktif büyük bir ordunun varlığını karşılamaktır. Diğer ise savaş sürecinde ortaya çıkma ihtimali olan toplumsal, ekonomik ve ahlaki problemleri engellemektir. Bu dönemin ayırt edici kararları olan Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsülleri Vergisi gibi kararların meşruiyet zemini toplum içerisindeki haksız kazançları engellemek ve savaş sürecinin yükünü eşit bir şekilde paylaşmak olmuştur.

Ahmet Emin Yalman, 18 Ekim 1941 tarihli Vatan Gazetesi’ndeki yazısında, devletin içerisinde problemleri gördüğü alanlardan ve iyi yapılan işlerden bahsetmiştir. 1939 seçimlerinde de birtakım mebusların seçimler öncesinde halkın takdirine sunulduktan sonra seçime sokulmasını, meclis içerisinde muhalefet yapmak üzere bir serbest grup oluşturulmasını ve halkevlerinin demokrasi ruhunu halka işleyen alanlar olarak kurulmasını olumlu gelişmeler olarak görmektedir. Fakat ona göre rejim vasilik rejimidir ve bu durumun yaratacağı problemler onun kaleminden şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Merkezden muhite yayılması istenen ruh çok temiz emellerin, çok iyi niyetlerin mahsulü olmakla beraber murakabeyi bir şekil meselesi halinde

tutmakta veya satıyla bırakmaktadır. Mekanizma gösteriye çok yer veren bir memur mekanizması halinden kurtulamamaktadır.

Aklın ışıklarını, berraklığın projektörlerini biran evvel bu vaziyet üzerine çevirmek bir ihtiyaçtır. Halkımız o kadar iyi bir olgunluk imtihanı geçirmiştir ki vasilik iddialarını kaldırmak ve nizamla hürriyet arasına muvazene frenleri kurmak şartıyla tam bir halk murakebesi sistemine gitmeğe cesaret etmek, insana artık caiz gibi görünmektedir.

Bu memlekette halk murakebesi var denildiği zaman hulûskarlık sevkile elbette hem de mükemmel var demeğe lüzum kalmamalıdır. Murakebe fiilen kurulmalıdır. Lafla hakikat şekille öz arasında fark bulunması kadar zararlı bir şey olamaz.” (Vatan 18 Ekim 1941, s.4)

26 Ocak 1940’da yürürlüğe giren Milli Koruma Kanunu, savaş sırasında iâşenin sağlanması ve temel ihtiyaç maddelerinin devlet eliyle stoklanması için çıkartılmış bir yasadır. Savaş süresince birçok yeniden düzenlemeye tabii olan bu kanun devletin ihtikârı önleyip temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını, miktarını kontrol etmesi için düzenlenmiştir. Kanun resmîyete geçtikten sonra Fiyat Murakabe Kurulu, Ticaret Ofisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi vb. alt kurullar kurulmuştur. Bu düzenlemelerin ileri bir aşamasında “13 Ocak 1942’de büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılması kararlaştırılmıştı... Ancak ekmeğin karne ile dağıtılması kıtlığı gidermekle birlikte kimi aksaklıklar ve yolsuzluklar doğurarak genel bir yakınmaya yol açmıştı.” Şerafettin Turan’a göre memurlara yapılan birtakım fazladan yardımlar “ne yazık ki toplumda halk-memur ayrımı yapıyor kanısını doğurmuştu.” (Turan, 1999, s.158).

Resim 2.4.2. Refik Saydam İhtikarı Kesiyor²⁸ (Çeviker, 2010, s. 173)

12 Kasım 1942’de yürürlüğe girecek olan Varlık Vergisi’nin ayak sesleri olarak görülen (İlkin-Tekeli, 40) meclis toplantısında, İsmet İnönü hükümet açısından bu verginin meşruiyet zemininin yolsuzlukları engellemek olduğunu belirtmiştir.²⁹ Dönemin iâşe teşkilatında görev alan Şevket Süreyya Aydemir ise İkinci Adam kitabında bu konuşmayı, dönemin iktisadi istikrarsızlık ve sürekli değiştirilen piyasa kuralları bağlamına oturtmuştur.³⁰ Bahsedilen yıllarda Son

²⁸ Bu karikatür Ramiz Gökçe tarafından Milli Koruma Kanunu sonrasında çizilmiştir. “Halkın selameti namına başından kesiyorum.” lafzı bu kanunun yolsuzlukları engellemek namına yapılmış sistemsel bir düzenleme olarak anlaşıldığı şeklinde yorumlanabilir.

²⁹ “Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası, ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan bir kaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar (Bravo sesleri, sürekli alkışlar). Üç, beş yüz kişiyi geçmiyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.”(TBMM ZC, 1.11.1942, 4)

³⁰ “Bu sözler, büyük bir iç kırgınlığını ifade ederler. Ve öyle bir zamanda söylenmişlerdir ki, Dr. Refik Saydam’ın 13 Temmuz 1942’de İstanbul’da ölümünden sonra, yeni kabinede yer alan yeni Ticaret Vekili Dr. Behçet Uz’un da çok saf inanç ve telkinleri ile bu kabine tarım ve ticarete hemen bütün kontrol ve tevzi kayıtlarını kaldırmıştı. Ziraat ve ticaret madrabazlarına, vatanın namuslu insanları gibi hitap ederek onları hükümetin yardımına çağırılmıştı. Halbuki alınan netice, bir solukta bütün piyasanın, mal hareketlerinin, hakikaten ellerinden gelse teneffüs edilen havayı da millete ihtikâr maddesi yapacak kadar soysuzlaşmış bu insanlar elinde allak bullak hale gelişi oldu.” (Aydemir, 2011, s. 345) Nadir Nadi Refik Saydam’ın ölümü ile ilgili yorumlarında yolsuzlukları şu şekilde gündeme getirmektedir”

Telgraf yazarı olan Necip Fazıl Kısakürek, bu konuşmayı değerlendirdiği yazısında vergiyi desteklemiş ve hükümete bağlılığını beyan etmiştir.³¹

Mecliste Varlık Vergisi tasarısı gündeme geldiğinde ise Kazım Karabekir bu verginin adının Aşırı Kazanç Vergisi olarak değiştirilmesini önermiştir.³² Bu önerisini temellendirirken meselenin varlık veya servet değil, haddinden fazla ve haksız yollarla elde edilenler olduğunu vurgulamıştır.

Verginin uygulayıcısı konumundakilerden eski İstanbul Defterdarı Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası isimli kitabında, “uzun seneler boyunca damla damla biriken servetlerin bir kasırga darbesiyle savrulduğunu” (Ökte, 1951, s. 143) bütün hatlarıyla anlatmak için hususi bir yazar gerektiğini söylemiştir. Faik Ökte’nin anlattıkları ile kıyaslandığında, vergi uygulamada Kazım Karabekir’in iddia ettiği gibi aşırı kazanç üzerinden toplanmamış, devletin savaşın yükünü eşit şekilde paylaşma kıstaslarına göre uygulanmamıştır. Mükellefler din ayrımcılığı ile oluşturulmuş listelerle kodlanıp tasnif edilmiş ve birçok mükellef ödemekle yükümlü olduğu bedelleri toparlayamadıkları için Aşkale’ye çalışma kamplarına sürülmüştür. Faik Ökte, devlet içerisinde bu verginin hangi hukuksuzluklara yol açtığını isim isim bir örüntü halinde belirtmiş ve bu verginin tatbikinde devlet mekanizmasının nasıl işlediğini kendi perspektifinden betimlemiştir:

“Verginin tatbikinde hâtıra gelen ve gelmeyen her çeşit nüfuzdan istifadeye kalkanlar oldu. Bunlar bu işte çalıştırılan müfettişlerin huzur ve rahatını bozdular. Zaman oldu ki, en yakın dostlarımızdan selâmı kesmek mecburiyetinde kaldık. Bu vergi bize dostlarımızın en az yarısını kaybettirdi. Herkes bir şey istiyordu ve her talebin arkasında bir taviz vardı. Eşden dosttan şüpheye düştük. Rica ve minnetle koparılan beş on gün mühlet için mükelleflerden para alan dostlar gördük. Bu vak’alar sınırlarımızı bozuyordu. Nihayet hüviyeti ne olursa olsun, aracılığı aradan çıkardık.” (a.g.e., s. 190)

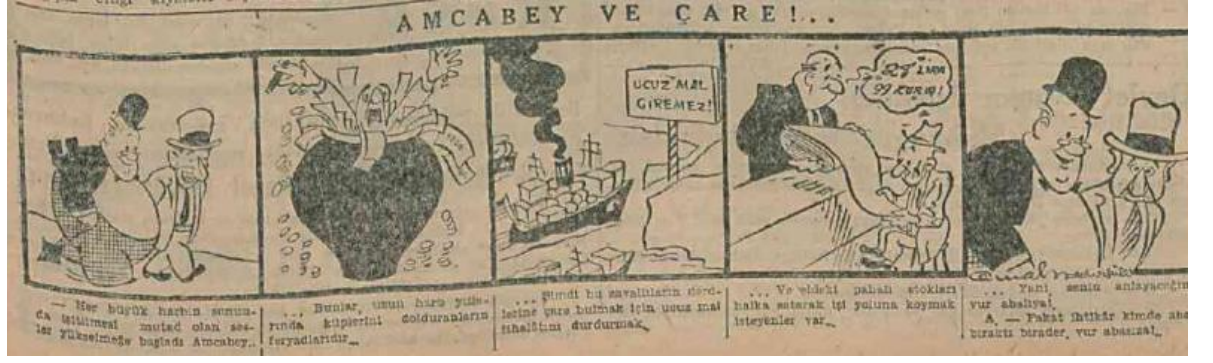
³¹ “Hem yükliyen hem yüklenen için ulvi borç... Cemiyetini devlet tedbirlerinin mecburi yardımcısı haline getirecek, umumi itimat havasını iade edecek, rüzgârı bile kâr vesilesi diye kullanmak hırsında vurguncu tüccar zümresini tesbit ve kimlerin hesabına çalıştığı belirsiz, vicdan bulandırıcı politikacıları teşhis edecek olan hükümete bizden sonsuz saygı ve bağlılık...” (Son Telgraf, 02.11.1942, 3).

³² “Gl. Kazım Karabekir (İstanbul): Arkadaşlar, çok yerinde olan bu kanun hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Evvela kanunun adı —Varlık Vergisidir. Varlık, bizde malum olduğu üzere daha ziyade mevcudiyet manasındadır... İkincisi; servet manasında kullandığımız zamanda dahi bu kanunun muhtevasıyla biraz tezat teşkil ediyor. Çünkü vergiyi servet sahibi olanlar değil, aşırı kazanç sahibi olanlar verecektir. Eğer encümen münasip görürse bunun adına —Aşırı kazanç vergisi kanunu diyelim.” (TBMM, 1942, Dönem 6, C.1, s. 27).

Ökte, bu vergi ile ilgili aklında kalanları 6 adet soru halinde formülize etmiş ve bu soruları cevaplayamadığını belirtmiştir. Bu sorular verginin neden çok kısa sürede tahsil edilmesi gerektiği, neden mal beyanı için mükelleflerin davet edilmediği, neden itiraza kapalı bir vergi olduğu, verginin neden taksitlerle tahsil edilmediği, ödeyemeyenlerin neden çalışma kamplarına sürüldüğü ve malları haczedilenlerin arda kalan borçları için neden Aşkale'ye sürüldüğü üzerinedir (a.g.e., ss. 207-208). Kitabı 1947 yılında yazan Ökte bu ifadelerini 1951 yılında Varlık Vergisi devr-i sabıkın icraati olmuşken yayınlayabilmiştir.

Ayhan Aktar'a göre bu sorular devlet ve gayrimüslimler arasındaki ilişkiyi formülize etmekle çözülebilecektir (Aktar, 2000, s. 15). Aktar, "1942 senesi yaz ayları boyunca İstanbul gazetelerinde, gayri müslimleri genellikle hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk, vurgunculuk ve ihtikâr fiilleri ile ilişkilendiren haberler"ın öne çıkarıldığını belirtir (a.g.e., s. 143). Bu haberlerin belirli bir propaganda faaliyeti olduğunun Varlık Vergisi'nin tahsilat sürecinde ortaya çıktığını ifade eder. Böyle bir verginin gündeme gelmesi ile azınlık temsilcilerinin verginin toplanmasında aracılık etme tekliflerine Şükrü Saraçoğlu modern devlet pratiklerine uymayacağını belirterek olumsuz yanıt verir (a.g.e., s. 146).

Varlık Vergisi'ne gelen uluslararası itirazlar sonucu Eylül 1943'de uygulaması durdurulmuş, "kırsal kesimde (geniş ticari mülk sahipleri kesiminin elinde biriken) servetleri vergilendirmek amacıyla" (Jan Zürcher, 2020, s. 235) Toprak Mahsulleri Vergisi (Nisan 1943) uygulamaya konulmuştur. Yine bu dönemde, iaşenin sağlanması için uygulamaya konmuş ve daha ziyade kırsalda yaşayan tarımla uğraşan nüfusu etkileyen bir savaş dönemi vakasıydı. Bu verginin uygulaması sürecinde yaşanan aksaklıklar tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Aynı olarak toplanan vergide en küçük yerleşimlerden şehirlere doğru depolar aracılığı ile tarım ürünleri taşınmış, vergiyi ödeyenler hasatlarını depolara taşımakla yükümlü tutulmuşlardır. Ödeyecekleri vergi miktarı yine merkezlerden görevlendirilmiş ölçme memurları tarafından belirlenmiştir. Bu verginin aşar vergisini hatırlatması parti hakkında toplum nezdinde olumsuz bir intibaya sebep olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2016, s. 57).

Resim 2.4.3. (Amcabey, 21 Mayıs 1946, Cumhuriyet, 3)³³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan dört hükümetin kendi iç gündemlerinde ve toplumla kurdukları ilişkiler bağlamında yolsuzluk konusu birçok şekilde ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet'in başından itibaren bir problem olarak görülen bürokrasinin ağırlığı Celal Bayar'ın başvekil olma sürecinde kırtasiyecilik tartışmaları ile gündeme gelmiştir. Kırtasiyecilik tartışması hem basında hem de mecliste yolsuzluklara ve görev ihmallerine yol açan bir sistemsal problem olarak ele alınmıştır. Bu gündemle Denizbank'ın kuruluş süreci yürütülmüştür.

Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu dönemleri savaşın verdiği sıkıntının ve tedirginliğin en yüksek safhada olduğu dönemlerdir. Devletin, savaşın yükünü milletçe yüklenme söylemi ile meşrulaştırdığı Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, yönetenler açısından yolsuzlukla mücadele kanunlarıydı. Savaş sorumluluğunun eşit bir şekilde paylaşıp paylaşılmaması yolsuzluğu tanımlayan bir kıstas olarak belirlemiştir. Bu sürece dair meclis içerisinde Yusuf Hikmet Bayur'un değerlendirmesi devletin başarısız olduğu alanları vurgulamıştır. Çünkü halktan bu konuda gelen tepkileri hükümete aksettirmezse görevini yapmamış olacağını belirtmiştir.³⁴

³³Dönemin popüler karikatür tiplerinden olan "Amcabey" değişen düzenin içerisinde değişmeyenlere vurgu yapan görmüş geçirmiş bir tiplemedir. Sinik bir pozisyonla mizahı temsil etmiştir. Bu karikatürde de "Amcabey" her savaşın sonunda olduğunu söylediği karaborsacıların ellerinde kalan malların piyasaya yeniden sürülmesi için yapılan düzenlemelerin bu dönemde de yapıldığını öne sürmüştür.

³⁴"Bu derdin başlangıcı ve temeli, yıllardanberi ekonomi işlerinin her gün biraz daha kötü gitmesi ve bu işleri bu düzensizlikten kurtarma kabiliyetsizliğidir. Bunda hiç şüphe yoktur. Fakat deniyor ki, Kamutay, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi buna çare bulamıyor. Dolayısıyla Kamutay ve Hükümeti denetleme cihazı işlemez. Kusurumuzun büyük kısmı bizlerdedir. Bu propaganda yürüyor ve bunu kuru bir tenkit saymak ve ona göre muhakeme yürütmek en büyük hata olur. Bunu yurtseverliğine hiç şüphe edilmeyen kimseler söylemektedir ve açıkça söyliyener de vardır. Dolayısıyla biz bu cihazı tashih etmeliyiz." (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C. 20, Toplantı: O. 3, Birleşim: 12, s. 120)

Toplumun yönetenler ve yönetilenler, imtiyazlılar ve imtiyazsızlar ikilemi ile tasnif edilerek tanımlanması sadece merkeze has değildir. 1943 yılında Mersin’de gerçekleşen bir olay memur ve halk ayrımı gözetilenlerin söylemlerinin yereldeki siyasette nasıl yer bulduğuna bir örnek olarak ele alınabilir. 14 Mart’ı 15 Mart’a bağlayan gece Fon Papen’in Mersin’e geldiği günün gecesi Ziya Ok’un Mağazası, gazeteci Fehmi’nin dükkânı, İş Bankası, belediye duvarlarına Almanya ve Hitler lehine beyannameler asılmıştır. Ziya Ok bu beyannamelerin asıldığını fark eden ilk kişidir. Önce durumu polise haber vermiş ve sonra da bunu yapana küfürler savurmuştur. Sonrasında ise olayı incelemek için olay yerine gelen polis memuru beyannameyi sökmek istediğinde kâğıdın kenarlarındaki parmak izlerinin olayın failini bulmakta yardımcı olacağını söyleyip beyannamenin üzerini bir kâğıt ile kaplamıştır. Bu olayın muhtemel azmettiricisinin de birkaç ay evvel Hristiyanlarla düşüp kalktığı söylenen Ziya Ok’un siyasi rakibi olan Fahri Merzeci olduğunu belirtmiştir. Oldukça teferruatlı bir soruşturma tutanağı bulunan olaylara sebep olan beyanname toplumda bir ikililik olduğuna işaret etmiştir.³⁵ Bu ikililik iddiası 1947 yılında Ahmet Emin Yalman’ın işaret ettiği ikililikle benzer bir alandadır.

Ziya Ok’un hedef gösterdiği Fahri Merzeci ise olayın Ziya Ok tarafından organize edildiğini beyannameleri makinada yazan komisyoncu Ahmet Tezel’in Ziya Ok tarafından azmettirildiğini söylemiştir. Eylemin sebebinin ise Fahri Merzeci’nin parti kongrelerindeki hanümanını söndürmek olduğunu belirtmiştir. (BCA, 490-1-0-0, 587-26-1, sk. 84) Toplum içerisinde ikililik iddiasının yereldeki siyasi aktörlerin birbirlerini merkez karşısında menfi bir alanda göstermek için kullanıldığına örnek olarak gösterilebilir.

Tek parti dönemi kendi içinde birçok farklı veçhesi olan bir yapıya sahipti. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk 27 yılının her anlamda tek yönetsel aygıtı olan CHP de kendi içerisinde birçok farklı katmandan ve birçok farklı yönlü ilişkiler ağından oluşmaktaydı. Tarihçiliğin kendi içindeki farklı disiplinler açısından bu dönem tek bir alan olarak veya bu dönemde kurulan 8 hükümetin her biri ayrı bir dönem olarak

³⁵ “1-Hitlerin yolunu takip et.

2-Muhakkak muvaffak olur ve daima birlik kalırsın.

3-Furunda iki kapı birinde 45 diğesinde 16,5

4-Şekeri 516 ya diğeri 150 ye yiyor

5-Giyeceği sen bulamıyorsun diğeri parasız alıyor

6-Bu ikilik ortadan kalkmalı

7-Bu tuttuğunuz yolun sonu uçurumdur.

8-Seni bu uçurumdan ancak Hitler, Hitler, Hitler kurtaracaktır.” (490-1-0-0 / CHP, 587 - 26 - 1 sk. 80)

ele alınabilir. Uluslararası bağlamda düşünölüp savaşların, ittifakların ve ulus aşırı güç iddialarının belirlediği bir dönemlendirme yapılabilir. Fakat birey anlatısı, hatırat, resmi şikâyet dilekçesi, özgeçmiş, iş başvurusu, sosyal sermaye sergisi, siyaset telakkisi bildirimi, biat belgesi, siyasi ve yönetsel katılım belgesi olarak düşünebileceğimiz mektuplar kendi içlerinde farklı kronolojik yapılar taşımaktadır. Bu belgelerin içerdiği “geçmişler” ön plana çıkarıldığında, başka bağlamlarda birbirinden keskin sınırlarla ayrılan zaman dilimleri içerisinde gerçekleşmiş olaylar, o günün güncelinin parçası olarak görünür olmaktadır.

Cumhuriyet tarihindeki süreklilikler ve kırılmalar üzerine olan yazısında Ali Yayıcıoğlu’nun Cumhuriyet tarihçiliğine önerdiği “dağınık tarihçilik” yaklaşımı bu tipte belgelerin daha iyi anlaşılması bakımından geçerli gözükmektedir (Yayıcıoğlu, 2024, s. 8). Birçok farklı kronolojik çizgiyi anlamlı kılacak olan bir üst anlatıdan ziyade oluşturuldukları günün kaotik akışındaki mikro anlatılardır. Metinlerin içerisinde yapılan göndermelerin siyaset kültüründeki karşılıklarına dair ihtimalleri kovalamak tarihçi açısından bu mikro anlatıları deşifre etmeyi kolaylaştıracak bir çabadır.

CHP içinde ocak, bucak ve il örgütlerinin hiyerarşilerinde çeşitli görevler üstlenmiş sıradan insanların yazdıkları mektuplar ve dilekçelerdeki şikâyetlerde kronolojik ayrımların takip edilebileceği referanslar daha bulanıktır. Örneğin, 1943 yılındaki bir şikâyet, o günkü olaylar şikâyet edilen kişinin Milli Mücadele’deki ve iç isyanlardaki konumu, Serbest Fırka deneyimindeki pozisyonu, irticai veya komünist faaliyetleri ile birlikte yorumlanmaktadır. Hatta şikâyet edilen kişilerin etnik-dini kökenleri, ailevi ilişkileri, cinsel hayatları, psikolojik kondisyonları, bağımlılıkları ve eğitim düzeyleri de iddia edilen usulsüzlükleri destekleyici profil bilgileri olarak mektuplara eklenmişlerdir. Yani çoğu örnekte farklı alanlardaki konular ve farklı dönemlerdeki olaylar şikâyetlerde tek bir olayın ve konunun parçası olarak sunulmuştur.

3. İKİNCİ BÖLÜM -BELGELER, SINIRLAR VE TARİH

3.1 Şikayetler: Mektuplar, Dilekçeler, İhbarlar

Bu çalışmada kullanılan yazışmaların büyük çoğunluğu 8 Ocak 2024 tarihinde erişime açılmaya başlanan Cumhuriyet Arşivi dokümanlarından seçilmişlerdir. Halihazırda bu arşiv fonuna eklemeler devam ettiği için ve daha birçok dosyanın içerisinde dağınık şekilde tasnif edilmiş doküman olduğu için bu minvalde ne kadar doküman olduğu tam olarak bilinmiyor. Fakat bu tez çalışmasında kullanılan şikâyetler binlerce mektup arasından seçilmiştir. Genel sekreterler adına olan dosyalar daha derli toplu oldukları için bütüncül olarak takip edilmiştir. Fakat bu dosyalardaki yazışmaların izlekleri (isim, olay, kurum, karar) anahtar kelime olarak kullanılıp arşiv taramaları derinleştirilmiştir. Çoğunluğu “Siyasi Partiler, CHP” fonunda taranan dosyaların içerisindeki binlerce evrak, mektup, davet, dilekçe, ihbar, rapor, istihbarat tutanağı ve kişisel not arasında bu çalışma için seçilen şikâyetler içerdikleri ihtimallerin çeşitlilikleri, şahitlik edilen olaylara dair yorum ve tespitleri, niyetleri ve talepleri ön plana çıkarılarak kullanılmıştır. Fakat kimdir bu müstekiler?

Kemal Tahir "Bozkırdaki Çekirdek" romanında, Anadolu'nun göbeğinde bir Köy Enstitüsü kurulma sürecini anlatır (Tahir, 1976). Bu süreçte, köy eşrafı, enstitüyü kurmak için görevlendirilen kişiler, köydeki çocuklar ve köydeki sıradan insanlar arasındaki çatışmalar öne çıkmaktadır. Roman, İkinci Dünya Savaşı sırasında geçmektedir. Kitaptaki Cinci Nezir, bir arzuhalci olmanın ötesinde, köyün egemen güçleri ve devlet yetkilileri arasındaki boşlukları kullanarak yasal olmayan yollardan birçok başka iş kolunda ilerlemiştir. Bu işler arasında uyuşturucu kaçakçılığı, üfürükçülük ve doktorluk da bulunmaktadır. Cinci Nezir, yazdığı dilekçeler sayesinde her zaman işini halletmeyi başarır ve sırtı yere gelmez.³⁶ Bu

³⁶ “ - Cinci'ye hükümet yasağı nasıl işlesin bre efendi? Bunun, Allah'a, bir can borcu var, fukara Allah biçimine getirip alamamakta... Salt muska mı? Esrar satar, recinin tütününü hesabı, açıktan... iki lafla bakmışsın, seni Yılanlı Seyh'e derviş yazmış... Lafı dışı bunun çünkü... Ama neme lazım, dilekçeye geldi mi, Ankara'yı İstanbul'u bilmem, bizim buralarda gücüne çıkacak davavekili yoktur. Elli kuruş ver, bir jandarma gider düşmanın köyüne... Bir kayma ver, iki atlı gönderir, yazı makinesinin yanına iki buçuğu indirdin mi, köyü at gübresiyle doldurur ki, minareyi gömmecesine ...” (Tahir, 1976, ss. 82-83)

tipoloji devlet ile halk arasındaki aracılara dair tarihçiler açısından pek de kuvvetli olmayan bir temsil oluşturabilir.

Mektupların çoğunun muhatabı olan Memduh Şevket Esendal ise tarihçiliğin sınırlarının aksine arzuhalcilerin ne tipte insanlar olduğuna daha aşına bir pozisyonadadır. Yan karakterlerin hikâyeleri ile ördüğü, “Ayaşlı ile Kiracıları” romanında çizilen karakterlerin birçoğu CHP Genel Sekreteri olarak okumakla sorumlu olacağı mektuplardaki anlatılar gibidir (Esendal, 2023). Fakat kitaba ismini veren Ayaşlı İbrahim karakteri Cumhuriyet sonrası ağalık pozisyonunu kaybetmiş, eşkıyalık ederken devletle aşına olmuş, vergi memurluğu etmiş, daha sonrasında da arzuhalcilik yaparak tekrar devlet kapısında işe girmiş bir profildir.³⁷ Ayaşlı karakteri ile benzeri bir hikâyeye sahip fakat Balkan muhaciri olan Hasan Bey ise devlet karşısında Ayaşlı’dan farklı bir tutum sergilemektedir. Ayaşlı işlerini hallederken rüşveti meşru bir yol olarak görürken Hasan rüşvete tamamen karşıdır.³⁸

Tez çalışmasında kullanılacak olan mektupların yazarlarının gerçekte kim olduğunu tespit etmek çoğu zaman oldukça zordur. Çünkü birçok mektupta imza yerine rumuz bulunmaktadır. İmza olan mektuplarda mektubu gönderen kişilerin okuma yazma bilgileri veya devletle aşinalıkları hakkında bilgi edinmemiz de oldukça güçtür. Eğer mektubu gönderen kişi tahsil sahibi olduğunu belirtiyorsa mektubun yazarı ile şikâyet eden kişinin aynı kişi olduğunu varsaymak mümkündür. Fakat bazı durumlarda bu mektupların yazarları Cinci Nezir gibi aracılardır. Arzuhalcilerin kim oldukları ve devletle halk arasında nasıl bir aracı konum edindiklerine dair bir araştırma bulunmamaktadır. Fakat bu bölüm boyunca, bu kişilerin devlet, hükümet, yerel güçler ve halk arasındaki ilişkiyi belirli bir şekilde yorumlayıp partinin üst katmanından güç devşirmek için şikâyet mektupları

³⁷ “Ayaşlı’nın durmayacağını, gene dağa çıkacağını söyleyenler oldu ama aslı çıkmadı, Ayaşlı biraz sonra Ayaş’a kalktı. Orada tahsildar oldu, vergi kâtipliği etti. Biraz daha sonra hükümet hizmetinden çıkıp aşarcılık etmeye koyuldu. Bu sırada Balkan Muharebesi çıktı, askere gitti. Gelibolu taraflarında bulundu. Dönüşte Ayaş’a bir arzuhalci dükkânı açtı, bir yandan da köylerden ekin toplamaya, alıp satmaya başladı.”(Esendal, 2023, sf. 43)

³⁸ “Ayaşlı’nın yaratılışının en göze çarpan yeri: Parayı kazanırken başka yerken başka adam olmasıdır. Parayı kazanırken Ayaşlı sert, haydut, aldatıcı, acımaz bir adamdır. Kazanmak için bu haksızlıkları yapmak da doğru olduğuna inanır. Yalansız dolansız alışveriş olur mu? Doğru alışverişi sen yapsan başkaları yapmaz. O kazanır ağzını havaya açarsın der. Kazanmak için Ayaşlı’nın yaptıklarının yüzde birini Hasan Bey’e yaptırılmazsınız. Hasan Bey rüşvet alan memurlara kızar, köpürür, Ayaşlı ise rüşvet almayan yahut rüşvet alıp da gene işi bitirmeyen memurlara kızar.” (a.g.e. 44)

yazmış olma ihtimallerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim çalışma boyunca bunu sezdiren şikâyetlere de rastlanılmaktadır.

Kültür Tarihçisi Carlo Ginzburg'un mikro-tarih çalışmalarında kovaladığı popüler kültür ve elit kültürü arasındaki karşılıklı aktif ilişki örüntülerinin izleri, farklı bir bağlamda, bu belgelerin içeriğinde de bulunmaktadır³⁹. Devletin ne olduğu üzerine yapılan akademik ve ideolojik tartışmalardan uzakta görünen bu insanlar mektuplar aracılığı ile nasıl bir devlet gördüklerini ve nasıl bir devlet görmek istediklerini bildirerek devletin inşası/ıslahı sürecinde aktif bir rol oynamışlardır. Devlet aygıtları ile iletişime geçen şikâyetçiler, mektuplarda devletin kendisini tanımladığı sınırların dışına taşıp devlet aygıtının kendisini yeniden tanımlamasında etken bir unsur olmuşlardır. Yeniden tanımlama, her zaman problemli alanın çözümü yönünde olmuştur denilemez. Çünkü çalışmaya konu olan mektupların ne kadarının gerçekten işleme alınıp, cevap verildiği tam olarak belli değildir. İlgili kurumlarda bu çalışmanın sınırlarını aşan kapsamlı bir metotla takip yapılması gerekmektedir. Fakat diğer taraftan, bu çalışmada kullanılan mektupların bir kısmının dikkate alındığını ve bu mektuplar doğrultusunda bölgelere parti müfettişlerinin gönderilip konunun resmiyete taşındığını da takip edebilmekteyiz.

Sosyal tarih çalışmalarında dilekçelerin kullanımı üzerine derleme bir çalışma olan *Petitions in Social History* (Van Voss, 2002) esnek bir kronoloji ve geniş bir coğrafyada dilekçeler üzerine yapılmış çalışmaları içermekte, dilekçeler ve dilekçeciler hakkında bazı genellemeler yapmaktadır. Her ne kadar modern anlamda dilekçelerin kullanımı 19. yy'de standartlaştırılmaya başlandıysa da Batı ülkelerinde 17. yy'den itibaren bir hak olarak tanımlanmıştır. 1689'da Haklar Bildirgesi'nde ve 1791'de İnsan Hakları Bildirgesi'nde dilekçe hakkı kendisine yer bulmuştur. Özellikle toplu olarak imzalanmış ve otoriteye sunulmuş olan dilekçeler halkın yasama sürecine katılımında etkili bir araç olmuştur. Dilekçeler yazıldıkları dönemlerin devlet adamlarına halkın genel durumu ve devleti nasıl gördüklerine dair genel bir resim çizmişlerdir. Tarihsel bir kaynağa dönüştüklerinde ise tarihçiler için aynı işlevi yerine getirmektedirler.

Dilekçeler yazıldıkları dönemlerde halkı isyana kadar sürükleyebilecek tehditlerden devleti haberdar ettikleri için otorite açısından bir emniyet supabı görevi görmüşlerdir. Bazı durumlarda ise aracı güçlere karşı halkın devletle iş

³⁹ Peynir ve Kurtlar (Ginzburg, 1996), Tahta Gözler (Ginzburg, 2009), Ginzburg'un tarihçiliğe bakış açısını ve arayışlarını temsil eden örneklerdir.

birliği yapma arayışları bu dilekçelere yansımaktadır. Özellikle ulus inşası süreçlerinde dilekçeler, yerel güçlere karşı ulus devlete sığınan halkın sesi olmuştur. Fakat bunun yanında devlet işleyişinden haberdar, sosyal sermayesi kuvvetli, toplumun daha üst kesimlerindeki kişiler de haklarını dilekçeler aracılığı ile aramışlardır. Dilekçelerde, dilekçe sahiplerinin hükümeti nasıl gördüğü hakkında fikir veren bazı ifadelerin yer aldığı da görölmektedir.

Kullanılan dil ise dilekçelerin yazıldığı makama göre değişmektedir. Yönetimin içindeki farklı kesimler de yine bu dilekçeleri farklı niyetlerle kullanırlar. Muhalefet için dilekçeler mecliste birer tartışma nesnesi iken iktidar açısından bir güvenlik mekanizmasıdır. Dilekçelerdeki talepler ve yazarların niyetleri de yine bir başka analiz konusu olarak tespit edilmiştir. Dilekçe yazarlarının kim olduğu ise yine problematik bir nokta olarak tanımlanmıştır çünkü yazarların okuma yazma becerileri ve devlette iş görme bilgileri hakkında bilgi edinmek dilekçelerin sınırları gereği her zaman mümkün olmamaktadır.

Yiğit Akın'ın *Reconsidering State, Party, And Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning* başlıklı çalışmasında tanıttığı belge tipleri ve bu belgelerin sınırlarına dair tanımlar, bu bölümde kullanacağımız mektuplara dair tanımlarla örtüşmektedir (Akın, 2007). 1930'larda yazılan dilekçeler üzerinden ilerleyen makalede yazar, bu belgeleri Türkiye Cumhuriyeti Tarihi çalışmalarında yeni bir saha olarak tanıtmıştır. Mevcut literatürde çok az yer verilen kitlelerin rejim karşısındaki durumlarına, duygularına ve tecrübelerine dair bilgiler içeren bu kaynakların kullanımı Tek Parti yönetiminin çok katmanlı, çok yönlü ve dinamik bir resmini kurgulamayı tarihçilere mümkün kılacaktır (a.g.e., s. 436). Akın, dilekçe kültürü ile Osmanlı'da 17. yy'den itibaren süregelen arzuhal kültürü arasında süreklilik ilişkisini vurgulamıştır ve Ahkâm Defterleri, Şikâyet Defterleri gibi belge tiplerinin şikâyet kültürünün kurumsallaşmasında ve padişahın mazlumların gözeticisi rolünü pekiştirmekte önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Anayasa ve Meclis tüzüğüne dilekçe hakkı Büyük Millet Meclisi'nin ilk çalışma günlerinden itibaren tanımlanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Meclis hususunda İstida Encümeni ve daha sonra Arzuhal Encümeni halktan gelen binlerce şikâyetle ilgilenmiştir.

Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932 - 1951) adlı yayınlanmamış doktora tezinde Alexandros Lamprou (2009) bu tezde kullanılan şikâyet mektupları

benzeri belgeleri kaynak olarak kullanarak Halkevi'nin devlet ve toplum arasındaki konumunu kurgulamaya çalışmıştır. Bu çalışmada Lamprou, Akhil Gupta'ya (1995, ss. 392-394) referansla devletleri “kültürel eserler, çok katmanlı, çelişkili, yerel ötesi kurumlar, pratikler ve insanlar topluluğu” olarak düşünme eğilimindedir. Ayrıca devlet ve halk arasında çok yönlü ilişki ağlarını hesaba katmak şikâyetlerdeki aktörlerin güçlü veya güçsüz olduğu zeminlerle ilgili de çok yönlülük kurgulamayı gerektirmektedir. Devlet tek yönlü bir propaganda makinesi değildir. Propagandanın tüketicisi olanlar bu söylemleri manipüle edip kendileri için avantajlı bir konum elde etmeye çalışabilirler. “Halkevi arenasında 'devlet', yerel aktörleri ve onların pratikleri aracılığıyla, üniter, monolitik, toplumdan ayrı bir devlet imajının öngördüğünden oldukça farklı bir şekilde ortaya çıkmakta ve işlemektedir. Devlet dışı yerel elit aktörler, genellikle yerel parti gücü simsarları, devlet politikalarının uygulanma biçimini manipüle edebiliyor ve zaman zaman kontrol edebiliyor gibi görünmekteydiler.”⁴⁰ (Lamprou, 2009, s. 22).

1930'lar sonrasında halk kitlelerini mobilize etme arayışının artması sonucunda bu şikâyet mekanizmaları Cumhuriyet yönetiminde önemini giderek arttırmıştır. Akın'a göre bu şikâyet mekanizması partinin itibarını arttırmak üzere kullanılmıştır. Bu dilekçeler, Cumhuriyet elitinin Cumhuriyet rejimi ile Osmanlı geçmişini birbirinden ayırırken vurguladıkları halkçılık ilkesinin uygulamalarından birisi olarak görülmektedir. Akın, dilekçelerin yerel problemlerle ilgili merkezi bilgilendirme, şahsi bir konuda yardım isteme, siyasi rakibi ekarte etme, devletin politikalarına yön verme gibi birçok sebeple yazıldığını ve dilekçe yazarlarının devletin kendi içinde kurduğu dili kendi çıkarları ve ihtiyaçları için kullanma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Yani, dilekçe yazarlarının gözünde devlet hayattan kopuk ve hayatın dışında bir yapı değildir. Yiğit Akın ayrıca Mikhail Bakhtin'e (1981, s. 285-86) referansla dilekçelerdeki dilin resmi bir dil olduğunu ve insanların zihniyetlerine dair tam bir resim kurmakta kullanılamayacağını belirtir. Fakat bu resmi dil bize yine de dilekçe yazarlarının kendilerini devlet karşısında görünür kılmak için başvurdukları stratejileri yansıtmaktadır.

1940'lı yıllarda parti ile halkın arasındaki ilişki bu defa İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar ve birikmiş birtakım süregelen yönetim problemleri ile sınanmaktadır. Örneğin, birçok şikâyet teminini devletin üstlendiği gazyağı,

⁴⁰ Çeviri tarafımdan yapılmıştır.

şeker gibi maddelerin dağıtımında yaşanan adaletsizliklere vurgu yapmaktadır. Bu adaletsizliklerde ön plana çıkan sebep bazı kişilerin parti gücünü kendi şahsi çıkarlarına doğru yönlendirmesidir. Parti gücü bazı durumlarda devletin gücüyle çatışmaktadır, bazı durumlarda kuralların bazı kişilere uygulanamayışından dert yanılmaktadır. Fakat bu bölüm boyunca incelenecek olan mektuplardaki olaylar birer gerçeklik değil iddia olarak değerlendirilecektir. Çünkü siyasi rakipler, küskün partililer veya kendisi kariyer peşinde olan kişiler de şikâyetlere başvurmaktaydılar.

İncelenen mektuplar aynı zamanda bir dilekçe, şikâyetname veya ihbar niteliğindedir. Mektupların gönderildiği makamlar bu metinlere resmi olarak cevap vermek zorunda değildir. Ancak, pek çok farklı sıkıntı nedeniyle resmi kanallardan sonuç alamayan insanlar, kendilerine yakın hissettikleri bir devlet büyüğüne belli bir konu hakkındaki düşüncelerini, bilgilerini ve taleplerini ifade etmişlerdir. CHP Genel Sekreterliği de teamül olarak bu tür şikâyetlere açık olan makamlardan biridir. Bazı durumlarda, farklı devlet büyüklerine hatta Milli Şef'e yazılan mektuplar da bu makamda okunmuştur. Bu sebeple, bu belgeler yarı resmi dokümanlar olarak değerlendirilebilir.

Bu mektupların oluşturduğu irtibat ağı, II. Abdülhamit dönemine atfedilen ancak aslında Tanzimat'tan itibaren kamusal alanın bir parçası olan “jurnalcilik” uygulamasının bir benzeridir. Toplum içinde, devletin gözü kulağı olarak hareket eden ve devlet adına haklarını talep eden insanlar, genellikle rejime veya siyasete doğrudan dokunmadan, yönetimin mahiyetine dair referanslar vermeden rahatsız oldukları kişileri ve olayları şikâyet etmişlerdir. Şikâyet edilen kişilerin, devletin veya hükümetin gücünü adil bir şekilde kullanmayan, umumi bir sorumluluk üzerinden şahsi güç devşiren insanlar oldukları iddia edilir. Birçok vakada, şikâyet edilen kişiler için kullanılan ifade siyasi akidelerinin bozuk olduğudur. Siyasi akidenin bozukluğunun kıstasları, bu kişilerin Cumhuriyet tarihinin önemli dönüm noktalarındaki pozisyonları veya hürriyet, cumhuriyet gibi kavramlar, modern kurumlar ve inkılaplar hakkındaki tutumları üzerinden tanımlanmış ve böylece kişiler, hükümet ve devletten ayırıştırılarak dile getirilmiştir.

CHP Genel Sekreterliği makamı devlet ve siyasetin arasında bir makamdı. Hem parti içindeki işlerde etkin sorumluluklara sahipti, milletvekillerinin bölgelerindeki işlevsellikleri ve talepleri bu makam üzerinden hükümete iletilmekte ve ilgili yerlere dağıtılmaktaydı. Genel Sekreterlik devlet içindeki sorunlara dair gelen şikâyetlerin değerlendirildiği makamlardan bir tanesiydi. Adliye, polis,

jandarma, milletvekilleri, meclis, vali, bölge müfettişleri ve parti müfettişleri şikâyet edilen konu ve şikâyet eden kişinin bağlantıları dâhilinde devlet içindeki problemlerin iletildiği diğer merciilerdi. Genel Sekreterliğe gelen mektupların arasında şahsi mektuplar da bulunmaktaydı. İltimas, işlerde kolaylaştırma, şahsi davetler, taziyeler- tebrikler- geçmiş olsun dilekleri, evlatlarının harçlık talepleri, evliliklerinde problem yaşayan yakınlarının yardım beklentileri de bu makama ulaşmıştı. Yani CHP Genel Sekreterliği siyasi alan, devlet alanı ve şahsi alanın birbirine karıştığı bir makam olarak örgütlenmişti. Mektuplardaki şikâyetlere sık sık konu olan Halkevleri ve yerel parti yönetimleri de benzeri bir özellikteydi. Hem bürokratik hem siyasi hem de şahsi alanı kapsayan yapıdaydı.

Şikâyetlerin çizdiği genel tabloya bakıldığında ise birtakım durumlar ön plana çıkmaktadır. Parti ve devlet bir bütün halinde hareket etmekte fakat bu durum bürokratik olarak bazı problemlere neden olmaktadır. Bürokratların siyasi bir konuma da sahip olması kendi şahıslarında devlet iktidarından ayrılmış bir iktidar alanı elde etmelerine sebep olmuştur. Parti ile halk arasındaki güven ve bağlılık problemlerinin kaynağına bakıldığında siyasi iktidarın yanında şahsi iktidar elde eden kişilerin varlığının etkili olduğu görülmektedir. Şahsi iktidar elde eden kişiler ya partinin içerisindeki önemli kişilerle birtakım bağlara sahiptir ya da bu kişilerle bağları olduğuna dair intiba yaratıp buradan güç elde etmişlerdir. Siyaseten etkin bir kişiye yardım etmek, o kişinin hayatına dokunacak bir anın parçası olmak yereldeki aktörlere ekonomik, siyasal ve sosyal sermaye kazandırabilecek eylemlerdi. Mektupların bazılarında, hakkında şikâyetçi olunan kişilerin ailesel ilişkilerine, bölgelerdeki belirli ailelerin süregelen yerel nüfuzlarına, Osmanlı Devleti zamanından beri devam eden uzun yönetim sürelerine atıflar yapılmıştır. Örneğin; Diyarbakır’da yapılan şikâyetlerde devlet yönetiminde çok uzun yıllardır söz sahibi oldukları belirtilen ailelere mensup kişiler şikâyetlere konu olmuşken Gaziantep’te bir milletvekilinin karısının doğumunu yaptıran doktorun o olay sayesinde yükselip milletvekili olduğu belirtilmiştir.

Mektuplarda ayrıca yerel siyasette etkin olma çabasında olup bir şekilde bu girişimleri sonuçsuz kalan kişilerden de bahsedilmektedir. Özellikle, CHP ilçe başkanlıklarından gelen ilçe başkanı seçiminde usulsüzlük yapıldığına dair iddialar çoğunlukla bu durumdan bahseder. 1946 seçimleri öncesinde gelen mektuplarda ise siyasete katılmak isteyen kişilere müsaade etmeyenlerin siyaseten güçlü olmaya devam etmeleri durumunda halkın DP’ye yöneleceği “tehlikesinden”

bahsedilmektedir. CHP ve DP'nin gönlünü kazanmak üzere rekabet ettikleri seçmen grupları arasında kendisini siyasetin dışında bırakılmış hissedenler de bulunmaktadır. Fakat bu kişileri net bir şekilde tanımlanmış sınıflara dâhil etmek oldukça güçtür. Bu grubu sınıfsal olarak veya belirli bir siyasi görüş üzerinden tanımlamak zordur. Tıpkı partilerin üst tabakasında olduğu gibi zeminlerinde de sınıfsal köken ve siyasi ideoloji üzerinden tamamen tutarlı ayrımlar yapmak mümkün değildir. Kendisini siyasetin dışında hisseden zenginler ve fakirler de daha önce siyaset içerisinde bulunup dışlananlar da şahsi kırgınlıkları sebebiyle CHP'den uzaklaşan kesimler de bu çok partili zeminde kendilerine bir yer aramışlardır.

Mektuplarda oldukça sık rastlanan bir başka unsur da yerel ağızların ve günlük konuşma diline ait unsurların yazı diline yansımalarıdır. Küfür ve hakaret gibi resmi dokümanlarda çok sık rastlanmayan ifadeler bu mektuplarda yer yer denk gelmektedir. Metinlere kesik kesik yansıyan gündelik hayat sesleri ve ifadeleri Cumhuriyet tarihi çalışmalarında çok sık rastlanmayan gayri resmi dilin çalışmada yer bulmasına sebep olmuştur. Daha çok yukarıdan aşağı yazılan ve siyasetin belirleyici unsurları olarak resmi merkezlerin görüldüğü bir anlatının genel olarak kabul edildiği tarih yazımlarının daha geniş alan kapladığı Cumhuriyet tarihinde bu belge tiplerine ve dolayısıyla da bu ifadeler çok fazla yer verilmemiştir. Çalışmanın bu kısmında oldukça hareketli bir yerel siyasi alan içinde, aynı parti içinde birbiriyle çekişen unsurların varlığına şahit olunur. Bu unsurlarda temel ilkeler açısından birlik olsa da o ilkelerin yorumlanması konusunda tıpkı CHP parti merkezinde olduğu gibi farklılaşmalar olduğunu görülmektedir. Bu farklılaşmaların Türkiye Cumhuriyeti Tarihi çalışmalarına eklemlenmesi geçmiş zamanda siyaset, kültür ve sosyal alanlardaki değişimleri ve süreklilikleri daha iyi tarihselleştirmeye fayda sağlayacaktır.

3.2. Siyasi Temsil'in Hafızası Meclis ve Kurultay Tutanakları

Türk siyasi kültüründe modern meclis geleneği Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Fakat elbette ki daha önceki yönetim tecrübeleri içerisinde farklı farklı versiyonlarla devlet organizasyonunda meclisler ve benzeri kurumlar yönetimde etkili olmuştur. 1877 yılına ait sadaret tezkereleri, stenograf sistemi kullanılarak kaydedilmiş en eski zabıtlardır. Stenografi konuşmaları anında kaydetmek üzere geliştirilmiş bir kodlama yöntemidir. Zabıtlar önceleri elle, daha sonraları ise stenograf makineleri kullanılarak kaydedilmiştir.

Meclisin içerisindeki siyasi fikirlerin, müzakere süreçlerinin yanında, kayıt altına alınanlar arasında gündelik hayatın parçası olan; mizah, öfke, korku gibi, duyguların tarihine dair veriler de bulunmaktadır. Bu yüzden tutanaklar farklı okumalar ve sorularla farklı tarihçilik sorularına yanıt verebilir. Bu çalışmada kullanılan 1946 yılından iki oturumun tutanağı ve 1947 CHP Büyük Kurultayı'nın ilk 5 gününün tutanakları bu dönemdeki yolsuzluklara dair temsil güçleri sebebiyle seçilmişlerdir. Bu kaynaklar ele alınırken dikkat edilen bazı noktalara, tezin öne çıkartmak istediği noktaları daha iyi gösterebilmek için, bu kısımda değinilecektir.

Tutanaklarda takip edilen oturumlar Cumhuriyet tarihi açısından dönüm noktası olan olayların tartışıldığı kararların verildiği tartışmalardan oluşmaktadır. Örneğin 26 Ağustos 1946 tarihli oturumda 1946 seçimleri ile ilgili yapılan itirazlar değerlendirilmiştir. Bu oturumda Türkiye'de ilk kez tek dereceli olarak gerçekleştirilen bu seçimlerdeki sürecin işleyişi hem şikâyetlerin hem iktidarın hem de muhalefetin perspektifinden takip edilebilmektedir. Bu oturumlar seçilirken tüm oturumlar taranıp konularına göre tasnif edilip yolsuzluklara dair temsil gücü yüksek ve bütüncül tartışmalar seçilmiştir.

Tutanaklar en temelde demokrasi tecrübesinin kaydıdır. Meclisin içerisindeki kişilerin devlet yönetimine dair problemlere ve çözümlere dair birbirleri ile iletişimleri ve meclisin dışının meclis içerisindeki gündem ile iletişimi o anda deşifre edilerek tutanaklar halinde toplanmıştır. Konuşmalara ek olarak konu olan yazılı sorular, belgeler ve raporlar da tutanakların birer parçasıdır. Ayrıca konuşmaların gerçekleştiği mekânı kaplayan gürültü ve sessizlik, gülüşmeler ve duygusal tepkiler parantez içlerinde de olsa okuyucuyu haberdar etmek için kaydedilmiştir. Fakat tutanaklar diğer tüm birincil kaynaklar gibi ham veri depolarıdır, tarihsel veri olabilmeleri için tarihçilik sanatı ile işlenmeleri gerekmektedir.

Bu çalışma için kullanılan tutanaklarda öncelikle tematik bir okuma yapılmıştır. Her ne kadar yolsuzluk bu oturumlarda genel tema olsa da incelenen konu dışındaki konuşmalar dışında kalanlar çalışmanın ilgi alanı dışarısında bırakılmıştır. Tutanaklar birbiri ile örülmüş birçok tartışmanın ve bilginin kaydı olduğu için yolsuzluklarla alakalı bir konuşma sırasında meclis kulisinde bir mebusun başka bir mebusla arasında geçen bir fıkra da, o günlerde başka bir vesile ile gündemi meşgul eden bir gazete haberi de tartışmaların arasında geçebilir. Gündeme gelen herhangi bir konuda üzerinden bir saat veya bir ay geçse de bir

mebus kendi söz hakkı sırasında bu konuda konuşabilir. Bu yüzden tutanaklar çok katmanlı ve boyutlu metinlerdir. Farklı katmanlar ve boyutlar, metinler arası geçişler takip edilerek daha görünür hale getirilebilir. Bu tezde meclis içerisindeki yolsuzluk tartışmalarının izleri takip edilerek ayıklanmaya ve çizgiselleştirilmeye çalışılmıştır.

Tutanakların kaydedildiği konuşmalar içerisinde çoğu zaman iki farklı pozisyon olsa da aynı fikri savunan birden fazla fikrî temellendirme metodu bulunmaktadır. Bu farklı metotlar mebusların kendi şahsi tecrübelerine ve tercihlerine dayanarak oluşmaktadır. Fakat söz konusu yolsuzluk gibi bir tema olduğunda farklı metotlarla yapılan açıklamalar zengin bir söylem alanı teşkil etmiştir. Bu zengin söylem alanlarını ve konuşma bağlamlarını takip edebilmek için tutanaklardaki konuşmalar tezin konusu ile ilgili oldukları ölçüde kesilerek metne eklenmiştir. Bu alıntılara çoğu zaman yolsuzluk üzerine olan diyalogları daha iyi takip edebilmek için metnin içerisinde uzun bir şekilde yer verilmiştir.

Tutanaklarda takip edilen tartışmalarda yapılan genel çıkarımlar şu şekildedir. Çok partili mecliste tek partili dönemin hatırası ve teamüllerine dair olumsuz bir yaklaşım gittikçe kuvvetlenen bir şekilde önce muhalefet partisinde daha sonra da iktidar partisinde gelişmiştir. 1947 kurultayında iktidar partisi içerisinde tek parti dönemini yeniden tanımlanma ve CHP ile tek parti iktidarını birbirinden ayırıştırma yönündeki eğilimler belirginleşmiştir. Tek parti dönemi önce muhalefet partisinde daha sonra da iktidar partisi içerisinde yolsuzlukları kolaylaştıran, yolsuzluklara meydan veren bir alan olarak tanımlanmıştır. 1943 yılından itibaren genel sekreterliğe iletilen mektuplardaki şikâyetler başka bir bağlamda çok partili meclisin içerisinde çok partili siyasi rekabet sahasının gündemini en çok meşgul eden meseleler olmuşlardır. Yolsuzluğun, çok partili hayatta, siyasi ve idari alandan arındırılması muhalefet ve iktidar partisince daha geniş bir alanda talep edilmiş ve tartışılmıştır.

3.3 Gazeteler

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi çalışmalarında gazeteler ve süreli yayınlar farklı türdeki sorulara yanıt ihtimalleri açısından zengin bir veri tabanı oluşturmaktadır. Bu kanalın söylemsel zemini 1945 sonrası dönemde giderek genişlemiş ve hem toplumda var olan kaygıları karşılamak hem de topluma farklı noktalarda farklı siyasi fikirleri yaymak için daha geniş yelpazede üretim yapan bir

medya camiası oluşmuştur. Gazeteler gündemi yakalamak ve gündemi oluşturmakta daha geniş bir ifade alanı işgal etmişlerdir. Bu tez çalışmasında en az kullanılan kaynak türü gazeteler ve süreli yayınlar olmuş gazetelerin oluşturdukları gündemden daha çok CHP'nin tabanından gelen ve meclisin içerisindeki söylemlerin dâhil olduğu gündemler takip edilmiştir.

Günümüzde bu kaynaklara dijital olarak erişmek, içerinde haber, kelime, kişi isimleri aramak mümkün olduğundan daha farklı bağlantılar eskisine nazaran daha kolay görünür kılınabilmektedir. Bu çalışmada takip edilen gazeteler gazetecilik tarihi metotları ile takip edilmemişlerdir. Gazeteler takip edilirken gözetilen ana tema yolsuzluk kavramıdır. Bu kavramla benzer alanlara işaret eden eylemlere, tartışmalara yönelik taramalar da yapılmıştır. Ek olarak dönemin köşe yazarlarının farklı dönemlerde farklı pozisyonlara işaret eden ifadeleri veyahut söylemsel süreklilikleri bilinçli olarak ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. İncelenen dönemin insanlarını daraltılmış bir tarihsel alan yerine çoklu ifadeleri mümkün kılacak bir tarihsel alanda konumlandırmak tercih edilmiştir. Kişilerden bağımsız olarak farklı farklı dönemlerde gündeme gelen, hürriyet tartışmaları, devletin büyüklüğüne dair olan tartışmalar ve bürokrasinin işlevselliğine dair olan söylemler takip edilmiştir.

3.4. Sonuç

Bu bölümde ağırlıklı olarak CHP genel sekreterliğinde değerlendirilen çeşitli yöntemlerle ulaştırılmış, yolsuzluklara dair şikâyetler kullanılmıştır. Bu şikâyetler okunurken CHP arşivinin partinin uzun tarihindeki serencamından arda kalanlar oldukları ve çok daha fazlasının kaybolmuş veya henüz tasnif edilmemiş olma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur (Erkan, 2023). TBMM zabıt ceridelerinde halktan gelen şikâyetlere dair yaklaşımları içeren konuşmalar devletin ve partinin üst kesiminden ifadeler olarak kabul edilmiş ve kullanılmıştır. Bu kaynaklar kullanılırken şikâyet sahipleri, milletvekilleri, yerel örgütlerden delegelerin ifadeleri CHP genel sekreterine sunuldukları ve meclis içerisinde kaydedildikleri halleri ile bu çalışmada kullanılmaya çalışılmıştır. Gazetelere ise daha kısıtlı olarak destekleyici bir kaynak mahiyetinde başvurulmuştur.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -1943-1946 CHP GENEL SEKRETERLİĞİ'NE YAZILAN ŞİKÂyetLER

Bu bölümde toplumun farklı kesimlerinden ve partide çeşitli sorumluluklar üstlenmiş kişilerden iki ayrı CHP genel sekreterine ulaşan şikâyetler incelenecektir. Bahsi geçecek olan iki CHP genel sekreteri Memduh Şevket Esendal ve Nafi Atuf Kansu'dur. Bu mektupları CHP genel sekreterlerine her şehirden, her kasabadan gelen on binlerce evrakın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Şikâyetler her ne kadar o dönemde en geniş ve resmi temsil mercii olan tek parti merkezine yazılmış olsalar da, çoğu zaman resmi bir üslupla yazılmamışlardır. Şikâyetçi olan kişiler yaşadıkları yerlerde şahit oldukları ve mağdur oldukları problemleri o günkü siyasi bağlama uygun bir üslupla kurgulayıp devletin üst kademelerine ulaştırmışlardır. 1943, 1944, 1945 ve 1946 yıllarından seçilen mektuplarda Cumhuriyet'in ve Anadolu'nun hem güncel hem süregelen konuları takip edilmektedir. Güncel olan bağlamla; seçim, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, savaş, parti içindeki mevki makam konuları, karne işleri kastedilmiştir. Süregelen konularla ise adalet, eşitsizlik, geçim problemleri gibi meseleler tanımlanmıştır.

Şikâyetler resmi bir alanda yazılmış olmasalar da içerikleri gereği aynı zamanda bir şikâyet dilekçesi, suç bildirim ve ihbardır. Şahsi bir mesele olmayan durumlarda mektuplar altına yerelden birçok kişinin imzası atılarak gönderilmişlerdir. Şahsi mektuplarda ise çoğu zaman yazan kişinin kimliği yerine rumuz kullanılmıştır.

4.1 Şikâyetlere Konu Olan Kişilerin Parçası Oldukları Organizasyonun Genel Şeması

Tek parti dönemi CHP'si o dönemin en büyük siyasi ve idari organizasyonudur. On binlerce "Ocak" ve "Bucak" örgütü üzerine kurulu partinin, yüzlerce ilçe örgütü ve tüm illerde idari mekanizmalarla tamamen bütünleşmiş il örgütleri vardır. Burada incelenecek şikâyetlere konu olan kişilerin hepsi hakkında ayrıntılı biyografik bilgi edinmek mümkün değildir. Ayrıca bu kişilerin şahsi hayatları bu tezin konusunun dışında kalmaktadır. Fakat partinin işleyiş şekline, ocak-bucak-ilçe ve il örgütlerinin hiyerarşik yapısına, dilek mekanizmaları ve

denetleme mekanizmalarına dair bir şema bu bölümde incelenecek olan şikâyetleri konumlandırmada yardımcı olacaktır.

1927 yılından itibaren her 4 yılda bir toplanan, CHP'nin gidişatının düzenlendiği ve değerlendirildiği, Büyük Kurultay, partinin tüm örgütlerinin temsil edildiği en büyük etkinliği olmuştur. 1941 yılında partinin üye ve aza sayılarının yeteri kadar geliştirilemediğine bu konuda ilerleme kaydedilmesi gerekliliğine dair değerlendirmesinde, Erzurum Mebusu Dr. A. F. Tuzer, parti üyelerinin vilayet nüfuslarının %2 ila %17'si seviyelerinde olduğunu belirtmiştir (BCA, 490-1-0-0, 2024-1-1, sk. 3). Partinin tabanını oluşturan unsurların parti içerisindeki temsili Büyük Kurultaylarda milletvekillerine oranla daha düşük olmuştur. Fakat 1927'den 1943'e bu oran ciddi bir şekilde yükselmiştir. Bu yükselişin parti örgütlenmesinin 1940'lı yıllarda daha ileri bir seviyeye taşınmasından ötürü gerçekleştiği düşünülmektedir. Yerel kongreler ise parti tabanından olan unsurların daha üst kademelerde temsilinin teorideki ana metodu olmuştur. Çünkü bu yerel kongrelerde geliştirilen dilek sistemi taşradaki taleplerin partinin en küçük örgütlerinden kurultaya kadar hiyerarşik olarak iletilmesini ve partinin tabanı ile merkez arasında bir irtibat kurulmasını mümkün kılmıştır. Bu dilekler en genelde yereldeki ekonomik konuları, bayındırlık ağırlıklı ihtiyaçları ve aksaklıkları bildiren istatistiki veriler de içeren metinlerdir. Partinin resmi kanallarınca hazırlandığı için resmi bir dil ve formatla oluşturulmuşlardır (Uyar, 1998, ss. 184-186). Bu bilgiler ilgili bakanlıklarla eşleştirilmiş ve bakanlıkların da cevapları bütüncül kitaplar haline getirilerek saklanmışlardır.

Partinin en alt kademesinde köy ve mahalle düzeyinde temsil mercileri Ocak ve Bucak örgütleri olmuştur. Bu örgütler 3-5 kişilik bir organizasyon olarak bulundukları yerin isteklerini bir üst mercie aktarmak ve partinin üye sayısını arttırmak üzere kurgulanmıştır. Nahiye/Bucak örgütleri ocaklardan bir ileri kademe olarak ocakların isteklerini derleyip toplamak ve ilçe kurullarına iletmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca halkevlerini kurmak ve yönetmek üzerine olan sorumluluklar da ilçe örgütlerine yüklenmiştir. İlçe örgütleri her Ocak ayında toplanan ve nahiyelelerin üçer delege ile temsil edildiği yerel kongreler toplayarak, dilekleri derlemekle ve ilçedeki parti yönetimini kurgulamakla görevlendirilmişlerdir. Vilayet örgütleri ise “ilyönkur” kısaltması ile tanımlanmış ve her ilçe örgütünden üçer delegenin temsili ve 5 kişilik yönetim kurulu üyesi ile

yıllık toplanan bir kongrede kendisine yerelden gelen talepleri genel kurula iletmekle yükümlü tutulmuştur (1998, ss. 187-191).

Yerel örgütleri teftiş için oluşturulan müfettişlik mekanizmasında ise parti müfettişleri konumlandırılmıştır. Müfettişler, il örgütleri ile genel kurul arasında bir konumda görevlendirilmiş, bu görevi milletvekilleri üstlenmiştir. Parti müfettişlerinin raporları dilek komisyonunca hazırlanan raporlardan daha farklı şekilde oluşturulmuştur. Bu raporlar milletvekillerinin benliklerine, kişisel pozisyonlarına dair de bilgiler ve ifadeler içerebilmektedir. Müfettişler görevlendirildikleri bölgelerdeki hem parti örgütlerini hem de idari, adli, tıbbi kurumları, kolluk kuvvetlerini ve içtimai yapısını periyodik olarak teftiş ederek geniş ve ayrıntılı raporlar oluşturmuşlardır. Bu raporlar üzerinde genel sekreterlikçe işaretlemeler yapılarak konularına göre ilgili bakanlıklara yönlendirilmiştir.

Teoride bu şekilde kurgulanan yapının pratikte hangi ihtimaller üzerinden işlediği ise bu bölümdeki şikâyetlerin sunduğu örüntüler üzerinden okunabilir. Özellikle ilçe teşkilatlanmalarındaki azalar, çoğunlukla partinin ve devletin daha üst kademeleri ile daha kolay ilişki kurabilen, hâlihazırda toprakla veya ticaretle uğraşarak elinde bulundurduğu ekonomik ihtimalleri parti işleri ile de ilgilenerek daha ileri seviyeye taşımak isteyen insanlardan teşkil olunmuştur. Şikâyetlerde görüldüğü üzere bu kişilerin şahsi beklentilerinin ağır basması temsil sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Halkevleri doğaları gereği parti ile çok yakın temaslı kurumlardır. Bu kurumların müdürü olmak da partinin daha üst katmanları ile iletişim kanallarına erişim sağlamaktadır. Bu yüzden şahsi çıkarlar elde etmek peşinde olduğu iddia edilen halkevi müdürlerinin isimleri de şikâyetlerde belediye başkanları, kaymakam, vali, hâkimler, milletvekilleri gibi daha üst mertebedeki yönetim, yasama ve yürütme aygıtı mensupları ile anılmaktadır. Hatta milletvekili olmak üzere mücadele verenler arasında halkevi başkanları da bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde incelenecek olan 1947 Büyük Kurultayı'nda bu bölümde işlenen şikâyetlerin parti içerisinde nasıl karşılandığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Memduh Şevket Esendal, İttihatçı geçmişi sebebiyle uzun yıllar CHP'nin merkezdeki siyasetinden uzak tutulmuştur. Tahran'da ve Kabil'de büyükelçilik görevi yürüttükten sonra 1941 yılında Afganistan'da büyükelçilik görevindeyken Türkiye'ye dönmüş ve ara seçimlerde Bilecik mebusu seçilerek parti içinde çalışmaya başlamıştır. Memduh Şevket daha önce de partide görev almış ve o dönemde 1929 ekonomik buhranı ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri

sonrası halkta oluşan huzursuzluk ve yolsuzluk iddialarına bir tepki olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı yurt gezilerinde yanındaki heyette mebus olmamasına rağmen bulunmuştur. Genel sekreterliği sırasında ona ulaşan şikâyetlere aşinalığı bu süreçte başlamış olabilir (Beyaz, 2018, ss. 102-116). Daha sonra 1931-33 yılları arasında Elazığ Milletvekili olarak mecliste çalışmıştır. Hem bu sebeple hem de İttihat ve Terakki devrindeki esnaf teşkilatlanmasında aldığı görevlerden ötürü, CHP'nin il ve ilçe teşkilatlarının yeniden kurgulanması sürecinde konuyla ilgili tecrübelerinden faydalanmak için tercih edilmiştir.

1942-1945 yılları arasında CHP genel sekreterliği görevini yürüten Memduh Şevket Esendal, parti ile devletin ayrışmaya başladığı bir dönemde genel sekreterlik görevini yerine getirmiştir. Bu dönemde CHP'nin halkla ilişkilerini daha da güçlendirmek için çaba sarf etmiştir. 1943 yılından itibaren CHP genel sekreterleri artık İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılmıştır. Ayrıca, 1943 yılı seçimlerinde CHP, seçim listelerine birçok yeni milletvekili eklemiş ve birçok bölgede fazladan adaylar göstermiştir. Bu kişiler arasında 1947 yılı Eylül ayında Recep Peker'e karşı olan parti içi muhalefette rol alanlar da bulunmuştur (Teke, 2021, ss. 237-243) (Çınar, 2013, ss. 223-258) (Beyaz, 2018, ss. 116-118).

1943-1945 yılları arasında Memduh Şevket Esendal'a gönderilen şikâyetler yerel örgütlerdeki ayrışmalar, CHP yerel örgütlerindeki iç rekabet, problemleri görülen alanlar ile beklentiler ve talepleri içermektedir. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin birçok noktasında oldukça aktif bir siyasi atmosferin varlığını gösteren bu mektupların içerisindeki çatışmanın temel unsuru umumi görevlerin yetkilerin şahsi çıkarlar uğruna kullanılmasıdır. CHP bu dönemde tüm halkı temsil eden yegâne parti olduğundan parti içi siyaset, devlet işleri ve şikâyet konuları olan mevzular birbiri ile oldukça girift bir şekildedir.

Tek partili hayatın son genel seçimleri İkinci Dünya Savaşı gibi uluslararası ölçekte bir krizin Türkiye ekonomisi, sosyolojisi üzerine yaptığı etkiler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Memduh Şevket Esendal'ın muhatap olduğu mektuplar/dilekçeler/ihbarlar bu dönemin problemlerinden bahseder, devletin sağladığı imkânlarla yeteri kadar ulaşamadığını iddia eden kişilerin ifadelerini içerir.

1943 yılı şikâyetlerinin içerisinde ilk iki aylık dönemde çok adaylı ve rekabetli olan seçim döneminin oldukça geniş yer kapladığı görülmektedir. Adaylardan ve mebus seçilenlerden memnun olmayanlar memnun olmama sebeplerini anlatırlar. Parti'nin itibarını, Ebedi Şef'in yüksek makamının,

Cumhuriyet'in değerlerinin şahsi çıkarlar yüzünden tehdit altına girmekte olduğunu bildirirler ve çözüm olarak şikâyet ettikleri kişilerin partiden acilen uzaklaştırılmasını talep ederler. Bu seçimlerde ayrıca 1939 yılında CHP il başkanlıkları ve valiliklerin birbirinden ayrılması ile başlayan bir süreç devam etmiştir. CHP illerde seçilecek kişi sayısından fazla aday göstererek daha ileri bir tercih sisteminin uygulanmasını uygun bulmuştur. Fakat bu süreçte seçilecek adayların kendi aralarında siyasi rekabete girişip girişmediklerinin gözetim altında tutulduğu, seçimler sonrasında CHP Genel Sekreterliği'nin Bölge Müfettişlikleri'ne gönderdiği şu yazıda görülmektedir:“ Son mebus seçiminde fazla parti namzedi gösterilen vilayetiniz içinde şu ya bu namzet leh veya aleyhinde açık veya gizli propaganda yapmış mıdır? Yapılmış ise ne gibi ve ne şekilde yapılmıştır? Gelecek seçimler için faydalanılmak üzere bizi aydınlatmanızı rica ederim.” (Uyar, 1999) ak. (Demirel, 2014, s. 278).

1945 yılında Memduh Şevket Esendal'ın yerine çok partili seçimlerin bir yıl öncesinde göreve gelen Nafi Atuf Kansu seçim sürecinde adayları belirlerken daha önce bu kadar geniş kapsamda örneğine rastlanmayan bir uygulamaya gider. Tek dereceli ve çok partili seçimler için yerelden temayül yoklaması benzeri bir uygulama yapılır. Bu uygulama sonucunda aday olmak isteyen kişiler veya birisinin adaylığından rahatsız olan partililer parti merkezine binlerce mektup atarlar. Bu mektupların içeriğinde ise adaylara dair yolsuzluk ve siyasi akide bozukluğu ithamları, aile hayatlarına, cinsel tercihlerine dair iddialar bulunmakta ve birilerinin aday olup olmaması ile ilgili fikirler oldukça geniş kapsamda kıstaslara bağlı bir şekilde belirmektedir.

Nafi Atuf Kansu, Memduh Şevket Esendal'ın yardımcısı iken kısa bir süreliğine genel sekreterlik görevini üstlenmiştir. 1927 yılından 1946 yılına kadar olan 6 dönemde milletvekili olarak seçilmiştir. Kansu da Esendal gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde siyasi teşkilatlanma üzerine eylemlerde bulunmuştur. Fakat onun uzmanlık alanı eğitimde teşkilatlanma olmuştur. Cumhuriyet'in erken dönem eğitim reformlarında oldukça etkin bir rol oynamıştır. 1943, 1944, 1945 yıllarına ait mektuplarda da zaman zaman genel sekreter yardımcısı olarak ifadelerine ve imzalarına rastlanmıştır. 1946 yılı mektuplarında Kansu'nun ifadelerine çok nadir rastlanmıştır.

Şikâyet mektupları farklı şekillerde tasnif edilip aralarındaki farklı bağlantılar üzerinden çok çeşitli anlatılar ve kurgular oluşturulabilir. Bu tezin

içerisinde çok partili hayata geçiş sürecinde yolsuzluk söylemlerinin siyasi alandaki görünümü takip edileceğinden kullanılan mektuplar kronolojik bir sıra ile verilmeye çalışılacaktır. Ülkenin birçok yerinden farklı bağlamlardan yükselen şikâyetlerin belirli dönemlerde tetiklenip yoğunlaştığı ve şikâyetin yöneldiği alanın 1946'daki seçimlere yaklaştıkça tek partiye veya tek partinin iktidarının devamına karşı tehditlere yöneldiği gözlemlenmiştir.

Mektuplardaki şikâyetlere konu olan iddiaların çoğunda, Cumhuriyet rejimi yolsuzluklardan arındırılmış bir alan olarak tanımlanmıştır. CHP ise bir organizasyon olarak mektup yazarlar tarafından şikâyet edilen kişiler ve olaylardan arındırılması gereken bir parti olarak resmedilmiştir. Bu mektuplardaki muhalefet büyük oranda rejime veya partinin nefesine yönelik değildir. Şikâyetlere konu olan olaylardaki iktidar sahipleri ve bu iktidarlarını şahsi çıkarları uğruna kullanan kişilerin mevcut siyasi-idari konumları ve o kişilerin yetkileri partinin kendisinden ayrıştırılıp şikâyetlerin ve muhalefetin konusu olmuştur. 1945 yılında genel sekretere ulaşan mektuplarda ise partiye ve en üst mercilere karşı olan sert şikâyetler ve eleştiriler tespit edilmiştir. Bu tipte hakaret içeren mektuplar daha önceki dönemlerde de genel sekretere ulaşmış fakat arşiv tasnifinde ya dava olarak ya da siyasi ve irticai faaliyetler adı altında tasnif edilen dosyaların içerisinde denk gelmiştir. Bu konuda daha ileri yorumlar yapabilmek için daha ileri bir tarama gerekmektedir.

3.2. 1943 Yılı, Yerelden Merkeze Şikâyet Edilen Mebuslar, Mebus Adayları ve Seçim Sonrası Yereldeki Dengeler

“Gençleşsin meclis diye, Büyük Milli Kurultay,
Seçim yenilemeye karar verdi geçen ay.
Dört senede bir oynar böyle yürekler,
Dört senede bir defa herkes bugünü bekler!
Dört yıl rüya görenler iple çeker bu ayı,
Rey toplamak yerine arar sağlam bir dayı!” (Amcabey, s.2) ak.(Çetin, 2010, s. 92)

1943 yılında parti merkezi ve yerel teşkilatlar arasındaki bu iletişim kanalında yoğun bir seçim gündemi işlenmiştir. 1943 seçimleri “halkla temas”(Alkan, 2006, s. 329) Aday gösterilen bazı mebusların yarattığı memnuniyetsizlikler, mebus seçimi sonrasında boşalan bazı memuriyetlere

kimlerin atanması gerektiğine dair talepler ve partinin uygunsuz usulsüz işler yapan kişilerden arındırılması yönündeki beklentiler bu yoğun gündemde öne çıkmıştır. Amcabey mizah dergisindeki bu şiir, bu konudaki vurguyu tam 1943 yılının seçim gündemini işlemiştir. Bu bölümde incelenecek şikâyetlerden bir kısmı bu şiirdeki çabayı çağrıştırmaktadır.

Şikâyetler tezin bu kısmında gözden geçirilirken okuyanların ve yazarların gündelik hayatlarına dair bilgi verme ihtimali olan ayrıntılara dikkat edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, CHP genel sekreteri, bir iş gününde gözden geçirmekle yükümlü olduğu yüzlerce evrak arasında bu şikâyetlerle de karşılaşmıştır. Şikâyetleri nasıl bir duygu durumunda, günün hangi saatinde, bir toplantı öncesinde mi sonrasında mı, bir aracı vesilesi ile mi okuduğunu çoğu zaman kestirmek imkânsızdır. Fakat okuyan kişilerin mektupların üzerlerine aldıkları küçük notlar, altını çizdikleri yerler veya metnin üzerine değil de kendileri için not aldıklarını belirten işaretler (Not Alındı, Okundu, Sevk Ediniz, Önemli vb. gibi) tarihçilerin ve okuyucuların hayal güçleriyle gündelik rutini tasavvur etmelerine imkân sağlayabilecek yardımcıları olarak görüldüğü için bu mektuplarla alakalı özetlerde bu izler dikkatle verilmeye çalışılmıştır. Küfürler, deyimler, lakaplar, yazarın doğru ve yanlış algısını belirten ibareler (cinsel yönelimi belirten sıfatlar, etnik kökene dair sıfatlar vb.), yazım yanlışları, yerel ağızlara kayan ifadeler mektup yazarlarının gündelik hayatlarına dair fikirler tetikleyebilecekleri için özetlerde aynen verilmeye çalışılmıştır.

İncelenecek olunan ilk şikâyet 31 Ocak tarihli olup Antalya'dan ulaşmıştır. Mektupta rumuz yerine latin harfleri ile atılmış bir imza bulunmaktadır. Kendisi mektubunu İsmet İnönü'nün İstanbul Vilayeti Parti Kongresi'nde sarf ettiği "salahiyet ve iktidar sahipleri her mülahazayı kıymetlendirmek için dikkatlidirler" sözlerine istinaden Antalya vilayet reisi Korkutelili Hacı Kuduzoğlu Mustafa Korkut'un faaliyetlerini bildirmek için yazmıştır. Mektubun yazarına göre Mustafa Korkut cahildir, parti umdeleri ve Cumhuriyet hakkında hiçbir şey bilmeyen ve sadece şahsi çıkarları ve köylüyü ezmek için partide bulunan bir kimsedir. Nüfuzunu kullanarak Korkuteli ve Burdur arasındaki halka zulüm edip topraklarını haksız şekilde kullanmakta ve kendisine açılan davalarda davacıları usandırıp davalarından vazgeçirmektedir. 1333 senesinde ölüme sebep olmaktan hüküm yemiştir fakat cezası infaz edilmemiştir. Milli Mücadele yıllarında asker kaçaklığından yakalanmış fakat bu suçtan hile ile kurtulup sanki mücadele etmiş

gibi muamele görmüştür. Varlık Vergisi'ni zenginliğine rağmen çok az ödemiştir. Ayrıca meşru olmayan evlilikleri ve çocukları bulunmaktadır. Anlattığına göre, kaymakam ve jandarma bu şahsın durumunu bilmekte fakat durdurmak için herhangi bir hareket yapmamaktadır. Servetin şımarttığı, mevkiin küstahlaştırdığı zorbalıkla her işe el uzatan, saçı bitmedik yetimlerin, bilgisiz köylülerin hakkını yiyen bir kişi olduğu resmi makamlarca da bilinmektedir. Fakat halk ve münevverlere sorulması halinde daha iyi öğrenilebilecektir. Mebus olabilmenin Antalya ile Ankara arasında cevelan yapmakla mümkün olabileceğini sanan bu çiftlik ağasının vaziyetini bütün çıplaklığı ortaya serdiğini ifade ederek mektubunu bitirmiştir (BCA, 490-1, 49 - 197 - 2, sk. 258-259).

4 Şubat'ta Diyarbakır'dan gelen imzasız bir mektup ise Veli Necdet Sünkitay ile alakalıdır. Şikâyet Veli Necdet'in hareketleri ile ilgili değil kökenleri ile ilgilidir. Diyarbakır'ın yerel ağzı ile yazılan metinde şöyle denilmektedir. “Anası muhtedi olan çocuklar yüksek mektebe alınmazken, sütbesüt bir İtalyan dönmesinin oğlu olan Diyarbakır mebusu olan Veli Necdet Sünkitay nasıl olur da Büyük Millet Meclisi'ne aza seçilir. Herhalde partimiz bu muhtedi oğlunun hüviyetini bilmiyor.” (a. g. d. , sk. 257).

10 Şubat 1943'te memleketini seven bir emekli rumuzu ile anonim olarak yazılmış bir mektupta Afyon Karahisar halkı namına şehirdeki problemler Milli Şef İsmet İnönü'ye hitaben anlatılmıştır. İsmet İnönü 26 Şubat'ta bu mektubu Memduh Şevket Esendal'a sevk etmiştir. Mektuptaki siyah mürekkep İsmet İnönü'ye aitken kırmızı mürekkepli işaretler Esendal'a aittir. Bu anonim şikâyetle şehrin içerisinde parti namına çalışanların bir şebeke gibi iş görüp kendi ceplerini doldurduğu iddia edilmektedir. Şebeke olarak çalıştığı iddia edilen kişilerin Ali Nazmi, eski Vilayet İdare Heyeti Başkanı ve 1943 seçimlerinde milletvekili olan Ali Taşkapılı namına çalıştıkları öne sürülmüştür. Mektupta bu şebekeye dâhil olan kişilerin isimleri tek tek verilmiştir. Bu kişilerden ilki “Sivas Kongresi'nden yarı yolda kaçan”, “her tarafı bozuk” şeklinde sıfatlanmış Bekir Kümüş'tür. Listenin ikinci sırasındaki Sabri Özsoy mektuba göre babasını kesmeye yeltenmiştir. Ayrıca müteaddit defalar Müdafaa-ı Milliye Nezareti'ne bozuk mallar sağladığı için vatan hainliğiyle terzil edilmiş ve askeri taahhüt işlerinden uzaklaştırılmıştır. Askeri levazım kıtalarındaki hizmetlerinde yağmacılığı ile bilinen Yahudi lakaplı Hamdi Özkara ve abisi Deli Necip ise Milli Mücadele'de Yunanlılara meyhanecilik ve kerhanecilik hizmeti sunmuştur. Ahlaksız Niyazi ise köpeklerine “haşa sümme haşa” Kemal ve İsmet

ismini vermiştir. Asker kaçağı İsmail Bubik, müflis İsmail Akşar, Koçoğlu tapusu diye bilinen sahte tapularla tarla satan ikinci grup mensubu Şükrü Koçoğlu ve kardeşi Arif de bu şebekeye mensuplardır. İddiaya göre fırka reisi eskiden avukattır ve açık seçik cinayetler ve hırsızlıklar nasıl oluyorsa onun sayesinde emsallerine göre çok daha az ceza alırdı. Fırka reisi olduktan sonra ise kendi akrabalarına partide görev sağlamıştır. Ayrıca belediyenin iaşe işlerinde de parti mensupları lehine yolsuzluklar yapmıştır. Mektubun yazarına göre halk bildiği, gördüğü ve hissettiği yolsuzluklardan milli şefe ve cumhuriyete sığınmış bir halde. Bu kişilere iltimas göstermeyecek bir müfettişin her şeyi ortaya sereceğini de belirtmiştir. (a. g. d. , sk. 246-247)

20 Şubat tarihli bir başka mektupta Zonguldaklı Nail İpek Ahmet Gürel'in mebusluk için aday gösterilmesine sitem etmekteydi. Mektuba göre Ahmet Gürel mütebasbı olması sayesinde parti müfettişinin himayesi ile bir yerlere gelmişti. Sitemini ise “eğer pek şerefli bir mevki olan mebusluk böylelerine kaldıysa yazık, günah...” şeklinde belirtmişti (a. g. d. , sk. 249). Yine aynı gün “Vatanını Seven Bir Konyalı” rumuzu ile gönderilmiş olan mektupta kumar bağımlısı ve eğitimsiz olduğu halde mebusluğa namzet olan Ali Canip'in menfi faaliyetlerinden bahsedilmekteydi. Mektuptaki iddialara göre Ali'nin babası Konya İsyanı'na katılmış ve Kasap Osman tarafından asılmaya mahkum edilmişti. Fakat her nasıl oluyorsa kurtulmuştu. Bu kişi ile ilgili durum Ömer Baysal vasıtası ile araştırılabilir diyerek mektubunu bitirmiştir. (a. g. d., s k., 253)

Aynı güne tarihli bir başka mektup da Silifke tüccarından Sami Çalık tarafından yazılmıştır.⁴¹ Bu mektup el yazısı ile yazıldığından büyük ihtimalle bir aracı olmadan yazılmıştır. Mektup aslen İsmet İnönü'ye gönderilmiştir. İsmet İnönü birtakım yerlerin altını çizerek okuduktan sonra konuyu Memduh Şevket Esendal'a havale etmişti. Müşteki siyasetin problemlerinin özüne dair birtakım genel değerlendirmeler yapmıştır. Makama insan bulmak yerine insana makam bulmak, siyasetin bir zenginleşme aracı olarak görülmesi, kötü ahlakın cezalandırılmaması, kifayetsiz kişilerin makamlarda bulunması gibi genel çıkarımlarda bulunmuştur. Bu çıkarımları da partinin istenilen verimde çalışmamasının sebebi olarak göstermiştir. Bu gibi kişilerin toplum genelinde olumsuz bir intiba uyandırıp ahlaki açıdan olumsuz örnek teşkil ettiğini yazmıştır. Sami Arkan'ın belediye reisliğini ise

⁴¹ EK 2

genelde olduğunu iddia ettiği yolsuzlukların bir örneği olarak göstermiştir Mebus olacak kişilerin daha dikkatli seçilmesini istemektedir. Daha birçok anlatacağı konu varsa da zaman ve zemin müsait olmadığı için anlatamadığını belirtmiştir. (a. g. d., sk. 254-255)

R. Destereci imzası ile Balıkesir’den gelen 1 Mart tarihli şikâyeteye göre ise mebus adaylarından Ahmet Hulusi Küçüklerli’ye halka dağıtılmak üzere aldığı gaz yağlarını sakladığı için Milli Koruma Kanunu mucibince ceza verilmiş ve hükme bağlanmıştır. (a. g. d., sk. 36)

Yine aynı dosyada iki gün sonraya tarihlenmiş “İhbarnamemdir” şeklinde başlayan bir başka mektup Diyarbakır’dan ulaşmıştır. Diyarbakır’ın Camii Kebir Mahallesi’nden Cemaloğlu Yusuf Yücel, Nazım Önel ve belediye azasından Bayan Makbule’nin mebusluklarına itiraz etmektedir. Öncelikle Makbule’nin “goya dönme bir Hristiyan’la” evlilik yapmış olmasını mebusluğunun önünde bir engel olarak görmektedir. Eski belediye reisi Nazım’la ilgili iddiaları ise iki sayfalık mektupta daha geniş yer kaplamaktadır. Yusuf’a göre hırsızlıkları sebebiyle Nazım tüm Diyarbakır’ın nefretini kazanmış bir “hırsız yatağıdır”. Bu kişinin yereldeki tek seveni olarak bahsedilen birinci umumi müfettişi Abidin Özmen’e göre Nazım umumi müfettişin rüşvet vasıtasıdır. Nazım’ın rüşvet kaynağı ise Diyarbakırlı Nazım Önal Ramazan’dır. Hatta daha önce Ankara’dan gelen mülkiye müfettişi Hayri Orhunca bu durumu tespit etmiş, Nazım görevden el çektirilmiş fakat Abidin Özmen Ankara’ya gidip durumu Nazım lehine düzeltirmiştir. Hacı Faris’in su meselesi ile ilgili yolsuzluğu olmuştur ve Sultan Sahsah Camii’ni yıktırıp kendisine onun taşları ile bir bağ evi yaptırmıştır. Yusuf’a göre ne Nazım ne de Ramazan devlet işlerinde yetkin kimseler değillerdir. Mektubunda anlattığına göre zaten 1936 yılında Gazi Paşa da Diyarbakır’ı ziyaretinde umum müfettişini beğenmemiş ve Abidin Özmen’e tehevvürle bakarak bu durumu tanımlayacak sözler söylemiş. Sonuç olarak, reis-i cumhur İsmet İnönü’nün Lozan Muahedesi’nde vermiş olduğu nutka referans yaparak “Hristiyan İslamı alamaz, bu gibilerin mebus olması caiz değildir.” demektedir. Mektubun sonuna iliştiirdiği notta ise Nazım Önel’in nasıl mebus adayı olduğu konusunda da bir iddiası vardır. Ona oy veren müntahip-i sâniler ya oğlu ya kardeşi ya da akrabasıdır. “Bırakmış olsalar kendisine oy veren yoktur.” (a. g. d. , sk. 10-11).⁴²

⁴² EK 1

Sayın Bay,

Aslan Çemişgezekli olup Hakkâri Valiliğinden emekli iken vefat eden Mustafa Vasinin kızıyım. Diyarbakırdayım.

321 Doğumluyum.

Rüştiye mektebinden mezunum.

939 yılında yapılan intihapta Belediye Meclisi kâjalisına seçildim. İki intihap devresinde hem Meclis ve hem de Encümen azalığı vazifesini ifa etmekteyim.

Halen Belediye Encümeninde Halkevi Sosyal yardım komitesinde, Vakıflar dairesinde azayım.

Bunlardan başka yardım sevenler cemiyeti idare heyeti arasında da aza sıfatı ile bulunmaktayım.

Âme işlerinde ve Halk teşekküllerinde çalışmanın Millî ve vatani bir borç olduğunu müdrükim.

Temiz bir nasiye ve karaktere sahibim..

Altı okun işaret ve ifade buyurduğu mukaddes Cumhuriyetimin umdelerine tamamen bağlı ve sadıkım.

Dürüstlük ve vazife severlik yegane mümeyyiz vasfımdır.

Teşriî teşekkül içerisinde de mensup bulunmakla iftihar ettiğim ve şeref duyduğum Büyük Türk Milletine hizmet yapmak istemekte olduğumdan bu kerre yapılacak olan seçimde Diyarbakır Mebusluklarından birine mukaddes partiniz namına namzetliğimin kabul ve ilânına müsaade buyurulmasını derin saygılarımla arz ve istirham eylerim. I6/I/943

Hakkâri Valisi Ölü Mustafa Vasin
kızı, Diyarbakır Belediyesi Encümen azasından
Makbule Kalender

M. Kalender

20-1-43
Hİ

14

Resim 3.2.1. Makbule Kalender

4 Mart 1943 tarihli bir başka mektupta Mucur kazası halkı namına İbrahimoglu Zühtü Eğilmez meclis azaları arasına henüz katılan Hacıbektaşlı İbrahim (Turan)'ın pek düşük ahlaklı olduğunu bildirmektedir. İbrahim'in kötü şöhretinin sebebi yereldeki birçok insanın ırzı ile oynamış olduğu iddiasıdır. Şöyle ki, resmi nikâhlı eşi olduğu halde hoca nikâhı ile yeni eşlerle birlikte olmuş ve birçok başka suistimali sebebiyle de belediye reisliğinden kovulmuştur.

Mahkûmiyeti bulunan bu kişinin tertemiz mebus sandalyelerini kirletmesi ne dereceye kadar doğrudur diye soran şikâyetçi, bu kişinin CHP'liler arasına nasıl karıştığını da sorularına iliştiirmektedir (a. g. d., sk.1-2).

Bu mektupla ilişkisinin olup olmadığını takip etmek mümkün değildir fakat Abidin Özmen 18 Haziran 1943 tarihinde, 1934 yılından itibaren görev yaptığı Birinci Umumi Müfettişlik görevinden alınıp Trakya Umumi Müfettişi olarak görevlendirilir (BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-2, 102-44-19). Mektupta adı geçen Makbule Kalender 16 Ocak 1943 tarihli mebusluk için başvurduğu dilekçesinde kendisini eski Hakkâri Valisi Mustafa Vasfî'nin kızı olarak tanıtmıştır. 1321 doğumlu, rüştiye mektebi mezunu, Diyarbakırlı ve “altı okun işaret ve ifade buyurduğu mukaddes Cumhuriyetimizin umdelerine tamamen bağlı” olduğunu belirtmiştir (BCA, 490-1-0-0, CHP, 297-1197, sk. 15).

Nazım Önen ise 1946 yılından itibaren DP'nin Diyarbakır örgütlenmesini başlatmıştır (BCA, 490-1-0-0, CHP, 365-1536-1, sk. 5). 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili seçilmiş fakat kısa bir süre sonra istifa edip CHP saflarına katılmıştır. Partiden istifası sonrası bir diğer Diyarbakır milletvekili Dr. Yahya Azizoğlu Adnan Menderes'e yazdığı mektupta Nazım Önen'in istifası ile DP'yi temizlediğini söylemiştir (BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0, 17-99-21, sk. 5).

12 Mart'ta ise Hatay mebus adayı ve eski mebus Muhammet Tecirli 1943 seçimlerinde seçilememesi sonrası neden seçilemediğine dair Milli Şef'e sunulmak üzere genel sekretere yazdığı mektubunda kendisine göre yereldeki yapıyı değerlendirmiştir. Tecirli'ye göre, öncelikle Milli Şef'in seçim beyannamesinde belirttiği değerlere riayet edilmemiştir. Ayrıca “Alevi mezhebine salık olanlar” ikinci seçmenlere ve halka takdim olunduğu için müstakil adaylar gibi görülmüşlerdir. Yereldeki parti örgütünün başları şahsi ihtiraslarına göre davranmış bu durumdan rahatsız olanların itirazlarına kayıtsız kalınmıştır. Ona göre idare amirleri de ona karşı namzetlere tesir etmiştir. “Aile zümreciliği” yapan birkaç ailenin efradının köyleri partide temsil ettiğini ve bireylerin isteklerinin partiye ulaşmasını engellediğini iddia etmiştir. Ayrıca, Tecirli'ye göre, onu mebus seçtirmeyenler kendi çıkarları için devlet memurları ile sıkı ilişkiler kurup, kendi çıkarlarına olmayan durumlarda onların aleyhine çalışmışlardır. Kendisini aile ve zümre imtiyazı tanımayan bir halkçı olarak tanımlayan Tecirli bu kişilerin partiden uzaklaştırılmasını talep etmiştir. (BCA, CHP, 49 - 197 - 2, sk. 15-16).

Bir başka mektubun yazarı olan Şemsettin Uzel Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü Umum Muhasebesi'nin eski bir çalışanıdır. Yazdığı metin başına gelen problemli bir durumu içermektedir. Mebuslarla ilgili bir şikâyeti barındırmamaktadır. Memduh Şevket ile çok yakın bağları olduğu imajını destekleyen birkaç eski hatıraya dair verdiği referans sonrası Uzel, adı geçen kurumda çalıştığı esnada Münakalat Vekili Cevdet İncedayı'nın akrabası olan bir eski askerin amiri olarak atandığını söyler. Kendisinin bu kişinin kanunsuz işlerine karşı tepki gösterdiği için uğradığı zulümden dolayı istifa etmek zorunda kaldığını iddia etmiştir. Fakat geçimini sağlayamadığı için mebusluk seçimi sonrası boşalan vilayetlerden birisine reis olarak atanmayı, maliyenin ücretli vergi komisyonlukları azalığı, hesap mütehassıslığı veya halkevlerinde idare ve kütüphane memurluğu gibi bir işe tayinini rica etmiştir. Memduh Şevket Esendal'ın nadiren görünen tepkisi bu mektupta ortaya çıkar: “ Bu adamı tanıyamadım. Bir şey yapılamaz.” (a. g. d. , sk. , 47) .

4 Nisan'da Malatya'dan Mehmet Kaplan'nın şikâyeti ise genel seçimler sonrası yerel dengelerdeki problemlere dair bir soruşturma yapılmasını tetiklemiştir. Problemin içyüzüne dair çok fazla ayrıntı verilmeyen mektupta eski Malatya belediye başkanı Şefik Tugay'ın askeri doktor mektebinden tard edildiğini ve yedek subay olmamak için de lise tahsilini sakladığı iddia edilmiştir. Kaplan'a göre bu kişi vatani hissi zayıf olan vali ve parti müfettişine ikram ile İçel'den mebus seçilmiştir. Bu hatanın tashihi için gizli bir tahkikat yapılmasını talep etmektedir. Memduh Şevket Esendal mektubun üzerine aldığı notta durumu Trabzon Mebusu Mithat Aydın'a soracağını belirtmiştir (a. g. d. , sk. 90). Mithat Aydın'ın Malatya'nın durumu ile ilgili yazdığı ayrıntılı raporu bölgedeki daha derin problemlere işaret etmektedir. Bu raporda, seçimde uzun süreler siyaset dışında kalan zevatin siyasete katıldığını bu yüzden oldukça çekişmeli bir seçim dönemi geçirildiğini belirtmiştir. Bölgede belediye seçimleri ile bizzat ilgilenen Aydın, savaşa girme ihtimali yüzünden bölgeyi iyi tanıyan ve iaşe konularında tecrübeli birisinin belediye reisi seçilmesini önerdiğini fakat istedikleri ismi seçebileceklerini yerel örgüte bildirdiğini raporunda belirtir. Ancak, eski belediye başkanı ve rapor yazıldığı sırada Malatya mebusu olan Dr. Cafer Özalcı serbest bir seçimde reisliği kaybedeceği korkusu ile el altından seçmenler arasına kendi adamlarını sokmuştur. Seçimin ilk günlerinde kimse oy kullanmaya gelmemiş ve Aydın'ın iddiasına göre Özalcı valiye “Canım ne için bu kadar endişe ediyorsunuz evvelki zamanlarda

olduğu gibi yaparız yani sandığa rey doldururuz” demiştir. Aydın duruma el atıp gayri resmi uygulamaların önüne geçtiğini vurgulamıştır. Besni’deki olayları bildirirken yereldeki güçleri paşalar, ağalar ve müftüler diye üç sınıfa ayırmış ve ağalar sınıfına ait Tahsin Somer’in belediye reisi olduğunu bildirmiştir. Şefik Tugay’la ilgili birtakım dedikodular olsa da kendisini başarılı bulmaktadır. Bu raporda yerel siyaset aktörleri hakkında bir nevi fişleme yapılmakta, tahsil düzeyleri, siyasi sicilleri, halk gözünde imajları, karakterleri, sağlık durumları, siyasete giriş şekilleri, yerel dengedeki konumları ve siyasi hayattaki gelecekleri ile ilgili ayrıntılı fakat kısa kısa bilgiler bulunmaktadır. Raporda Şefik Tugay halen milletvekili olduğu için fişleme yapılmadığı bildirilmiştir. Raporun sonunda ise 1943 seçimlerinde partinin halka doğru inen siyasetinin olumlu etkiler yaptığı bildirilmiştir (BCA, 490-1-0-0, CHP, 683-313-1, sk.5,6,7).

Elazığ’dan da benzeri durumların olduğuna dair iddialarda bulunan bir şikâyet mektubu ulaşmıştır. Mektupta tarih bulunmamaktadır. Seçimler sonrası Elazığ Belediyesi reisliği makamı boş kalmış ve yereldeki dengeler bu makam için çekişmeye girişmiştir. Belediye azasından birisinin yazdığı mektupta anlatıldığına göre seçim sonrasında belediye reisliği intihabında alkolik olan Elazığ valisi mukaddes Türk devleti nüfuzunu ve CHP’nin yüksek otoritesini düşürmüştür. Dilekçede yazıldığı üzere, eski Birinci Umumi Müfettişi İbrahim Tali Öngören’in damadı Hürrem Faik Ergun, vaktiyle Birinci Umum Müfettişliğin nüfuzu ile *anotorite*, dalavereli ve kendisiyle hempalarına muvaffakiyet temin eden yönetme usulü tesis etmiştir. Bu duruma alışmış olan Elazığ halkı yine ümidini CHP’den ve hükümetinden kesmemiştir. Bu defa belki Elazığ’daki Şikago adamlarının hâkimiyetine son verilir diye beklemektedir. Bu grupla birlikte hareket eden Fahri Karakaya belediye seçimlerinde CHP adayı olarak gösterilen Kazım Bayer’in adaylığının, devlet memurlarının belediye seçimlerinde aday olamayacağı sebebiyle, geçersizliğini iddia etmiştir. Vali Hüsnü Özgören alkolikliği sebebiyle bu duruma karşı gerekli hareketi yapamamıştır. Şikâyetçi, Fahri Karakaya’nın ailevi menşeinden bahsettiği bir kısmı ek olarak mektubuna ilâştirmiştir. Burada yazanlara göre babası Hoğu Köylü Kasap Süleyman’dır. Tehcir sırasında ve sonrasında evinde kumar oynattığı için zengin olmuştur. Ayrıca soyadı olan Karakaya’yı da Karakaya mevkiinde eşkıyalık yaptığı için almıştır. Cumhuriyet devri sonrası şekavet bittiği için Elazığ Vilayeti içinde Şikago adamları kisvesine girmiş, mahalli idare amirlerine de evinde kumar oynatmış hatta eski bir valinin

kumar borcunu ödediği için bir dönem mebusluk yapmıştır. Kendisi avukat olan Fahri'nin, bir dava aldığı zaman müşterinin teklif ettiği para miktarını beğenmediğinde “Ben sade bu paranın üç misli bir para ile bu iş için ziyafet vereceğim.” dediği yüzlerce kere vakidir. Şikâyetin yazarı bu noktada merkezde ilgi uyandırmak için kullanılan bir metottan bahseder. CHP namzetine karşı olan tepkiyi güçlüymüş gibi göstermek için Ankara'ya kalabalık bir kitlece yazılmış gibi bir üslupla telgraflar gönderildiğini söylemiştir. Son olarak da Fahri Karakaya'nın belediyeden uzaklaştırılmasını talep eder (BCA, CHP, 49 - 197 - 2, sk.91-96). Kazım Bayer de yazdığı mektubunda bir önceki şikâyetteki olayları kendi dilince anlatmış ve partiye bağlılığını bildirmiştir.

Yine Elazığ'dan gelen soru işareti imzalı bir mektupta, Esendal'a karşı bu sefer daha sert bir serzeniş mevcuttur. “Fırka namına yükselttiğiniz adamlar fırsat buldukça diktatoryalarını gösteriyor” (a. g. d. , 104) diyerek Elazığ belediye reisi intihabında yaşananın da böyle bir olay olduğunu bildirmektedir. Mektubunu ise “ya fırka ismini kaldırın ve yahut serbest bırakın” şeklinde bitirmektedir. Fahri Karakaya 1945 yılında tekrardan CHP'den Elazığ mebusu olarak seçilmiştir.

Çanakkaleli çiftlik sahibi çiftçi Ahmet Acar yine seçimlerde namzet listesinde adı olan CHP vilayet idare reisi ve Halkevi başkanından şikâyetçidir. Zaten yerelden gelen şikâyetler sonucu ismi adaylık listesinden silinmiştir. Acar'a göre Çanakkale belediye reisi Halil Dilmaç bulunduğu konumlarda sadece kendi kese ve menfaatini düşünmüş olan biridir. Halkevi sadece aile toplantıları için kullanılan bir alandır ve halkın faydasına olan hiçbir etkinlik yapılmamaktadır. Memduh Şevket Esendal'ın altını çizerek okuduğu yerler ise halk sağlığını direkt olarak ilgilendiren bir konuyla ilgilidir. Vilayet mutemetliğince vilayet için satın alınan kalaylar kurşunla karıştırılarak halka verilmiş böylece Dilmaç kâr etmiş fakat halk zarara uğratılmıştır. Hatta yapılan şikâyetler sonucu bu kalaylar tahlil edilip içerisinde %15 oranında kurşun olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Acar'ın iddiasına göre parti mümessili olduğu için bu konudan yargılanmamıştır. Bu durumu genel sekreterin yüksek nazarlarına sunmayı vatani bir borç olarak düşündüğü için “öz be öz vatan evladı olarak” bu mektubu yazmıştır. (a. g. d. , sk. 121)

Memleket halkının izzet-i nefsinin hiçe sayılması ve fırka kuvvetinin halk nazarında çürütülmesini sebep olarak göstererek ihtiyar haliyle arzuhalcilerin karşısına geçip şikâyetini Konya'dan bildiren eski bir ittihatçı seçimlerden 3 ay sonrasında 14 Mayıs tarihinde seçim sürecini de içeren bir değerlendirme yapar

Memduh Şevket Esendal'a hitaben yazılan bu mektupta anlatıldığına göre daha önce Serbest Fırka zamanında CHP'den istifa edip partiyi tahkir eden ve bağımsız aday olduğu için yıllarca partiye alınmayan Hulki adında bir avukat parti müfettişi arkadaşı Şefik sayesinde tekrar partiye katılmış ve Halkevi reisliğine getirilmiş, seçimlerde ise namzet olarak gösterilmiştir. Mektupta yazılana göre Şefik'le Hulki'nin arkadaşlıkları Şefik ailesini Ankara'ya taşıdıktan sonra problemli bir hal almıştır. Çünkü Hulki sürekli Halkevi'nde ziyafetler verip Şefik'in etrafında pervane olmuştur. Memduh Şevket Esendal bu kısımda okuduklarının altını çizmeye başlamıştır. Anlatıldığına göre müfettiş önce Halkevi'nde temsil kolunda ve daktiloda çalışan genç kızları baştan çıkarmaya başlamıştır. “Her suretle uçkuruna sahip olmadığı” söylenen Şefik beyin arkadaşları ya karısı ya kızı veya akrabası arasında güzel bir kadın veya erkek bulunan kimselermiş. Bu durumun kendisini ilgilendirmedigini belirten eski ittihatçı asıl problemin Şefik Bey'in tatil günlerinde Halkevi'ne kadınları getirip parti merkezini randevu evine çevirmesi olduğunu dile getirmiştir. Çünkü söylediğine göre iş resmi bir daireye intikal edince duramamıştır. Konya gibi bir muhitte bu hareketin yapacağı tesire dikkat çeker, bu ahlakta daha çok müfettiş olduğunu Esendal'ın bildiğini de söyler. İntihap arasında işlerinin çok olduğunu düşünüp yazmaktan çekinen şikâyetçi “kuzu gibi halkın rabatası ihlal edilmesin” diyerek bu kişi hakkındaki iddiaların araştırılmasını talep etmiştir. (a. g. d. , sk. 126)

Bolu Semerkant Mahallesi'nden Ali Ulvi Koç o günlerde vefat eden Bolu Mebusu Fethi Okyar'ın yerine mebus seçilmesi gündemde olan Lütfü Gören'in mebus seçilmemesi için bir arıza kaleme almış ve 30 Mayıs tarihli imzası ile CHP genel sekreterliğine göndermiştir (a. g. d. , sk. 127-133). Bu mektubun içerisinde birçok farklı katmandan bahsederek Gören'in mebusluğunun yanlış olduğunu anlatmış ve kendisinin Lütfü Gören'le kişisel bir husumeti olmadığını ve kesinlikle bir mebusluk talebinin olmadığını da bildirmiştir. Koç'a göre eski mebus Lütfü Gören mebus listelerinin dışında kalınca telaşa düşmüş ve ilk olarak Abdülhalik Renda'yı aramıştır. Abdülhalik Bey durumu görüşmek üzere kendisini Ankara'ya davet etmiş ve Gören adının Divan'a gidene kadarki süreçte listede olduğunu fakat Divan'da liste dışı kaldığını öğrenmiştir. Daha sonra Şükrü Saraçoğlu'na durumu sual ettiğinde kendisi için başka görevlerin düşünüldüğünü öğrenmiş ve kulisten sızan bilgilere göre münhal bir mebusluk olması halinde mebusluk beklemektedir. Çok doğru bir karar alınarak “Yüce Parti” tarafından liste dışı bırakılan Lütfü'nün

tekrar mebus olarak seçilmesi bir çelişki oluşturmaktadır. Vefat eden Konya mebusu yerine kendisinin seçilmemesi üzerine Lütfü Gören bu uğurda kulis yapmaya devam etmiştir. Son günlerini yaşayan Fethi Okyar'ın yerine seçileceği yönünde söylentiler yaymıştır. Ali Ulvi Bey Fethi Okyar'ın vefat haberini öğrendikten sonra Lütfü Bey'in sevinçli tepkilerini düşünüp üzölmüş ve kendi üzerine sorumluluk olarak addettiğı malumatları maddeler halinde CHP merkezine bildirmiştir.

- 1- Lütfü Gören (Cemiyet-i Muhammediye)'ye intisap etmiş bir kimsedir.
- 2- İSTİKLAL Mücadelesinde Düzce-Bolu İsyanını köröklemiş, sonra İstanbul'a gitmiş, Halifeci geçinmiş, Halife ve Hilafet ortadan kalkınca: Millet Hakiki benliğini bulunca: Lütfü Gören- bir Tilki hassasiyeti ile İstikbalin nerede olduğunu anlamakta tabii güçlük çekmemiş, ve yine bir Tilki meharetile Parti'ya intisap etmiştir.
- 3- Bir Ermeninin nikahlısı olan bu günkü karısını vaktile Akçakocada iğfal ederek kaçırmıştır. (Çocukları da bu kadından dır.)
- 4- Kendisi Akçakocalıdır Konduracı çıraklığından yetişmiştir, Fakat i'tiraf etmeli ki Zeki'dir.
- 5- Zamanla Meclis-i Umumi aza olmuştur, her sene Daimi Encümende kalmayı sağlamıştır ve evvela Düzce'ye sonra Bolu'ya intikal etmiştir.
- 6- Bolu'da Türk Ocağı Reisi olmuştur. Ocakların lağvinde Türk Ocağı'nın eşyasını kendi evine taşıtmıştır.
- 7- Encümen azalığı sırasında Vilayetin birçok mübaya işlerinde mutemet olmuş ve yüksek fiyatlı faturalar mahsup ettirmek suretiyle maddi kazanç temin etmiştir.
- 8- Yine encümen azalığı sırasında nafia yol ve diğer ihaleli işlerde müteahhitlerle haricen ortak olmuştur.
- 9- Ahlaken zayıf bir Defterdar olan Hasan Fehmi zamanında kendisine rüşvet vasıtası olmuş ve memur tayinlerinde birçok rüşvet almıştır.
- 10- Yine bu Hasan Fehmi zamanında oğlu Zahid'i Maliye Mektebi'ne göndertmiş, ahiren mebus olunca nüfuzunu kullanarak mektepten diploma almasını temin etmiş ve Mal Müdürlüğü'nü beceremediğı için Bolu Tahsil Şefliği'ne nakil ettirmiştir.
- 11- Yine mebus olduktan sonra kızı Sadıka'yı Hususi Muhasebe'den Maliye Mektebi'ne göndertmiş, ona da diploma temin etmiştir.

- 12- İkinci oğlu Hadi'yi Orman Mektebi'ne vermiş güç hal ile ona da Şehadetname aldirtmış ve mektebi ikmal edenler, ihtiyaç olan mahallere gönderildikleri halde Lütfü mebusluk nüfuzuyla oğlunu Bolu'da Orman Mühendis Muavinliği'ne tayin ettirmiştir.
- 13- Encümen azalığı ve mebusluk nüfuzuyla memuriyetler temin etmiştir.
- 14- Burada tüccardan birisini on bin lira kadar dolandırmış alacaklı bilmukabele hak kazanarak icraya vermiş, ve bütün mebusluk müddetince muhassasatından tevfiyat icra edilmiştir ve borç henüz bitmemiştir.
- 15- Kendisine umumi bir vekaletname veren İstanbul'da bir kadının emniyetini suistimal etmiş, bu kadına borçlu olan meşhur Bulgur-Palas sahibi Habip Bey'in çiftliğini- içindeki Şato gibi konağı- karısı namına ferağ etmiş, ve zavallı alacaklı kadın beyhuda yere sızlanmış.
- 16- Yukarıda ismi gecen defterdar Hasan Fehmi, Maliye Vekaleti'nce vekalet emrine alınmış veya tasviye edilmişken: Lütfi'nin (şube müdürlerine vereceğim diye kendisinden iki bin lira alarak Maliye Vekaleti'nde teşebbüse girişmiş ve Kırşehir Defterdarlığına tayin ettirmiştir.

Torun sahibi olmasına rağmen, hovardalık etmekte, metres beslemekte ve poker oynamaktadır. Bunlar hususi hayatına ve şahsına taalluk eden şeylerdir. Fakat yaşını başını almış işgal ettiği ve edeceği mevkiin şeref ve haysiyet telakkisiyle telifi pek te mümkün olmayan ve sahibinin karakterini gösteren huylardandır (a. g. d., sk. 131)

Lütfü Bey'in hakkında 1937 yılında Atatürk'e yazılmış bir şikâyet mektubu daha bulunmaktadır. Bahsedildiğine göre mektuptaki olaylar daha önce İsmet İnönü ve Şükrü Kaya'ya da yazılmış fakat bir dönüş alınamamıştır. Bu mektubun içeriği Bolu Halkevi Müdürlüğü görevinde bulunan Lütfü Bey'in o dönemki ve daha önceki dönemdeki hareketleri ile ilgilidir. Bolu'da Ilcacı Hasan Çavuş imzalı mektup,

Çok bilirim çok meşgulsünüz. Bu kadar meşagılı mühimme arasında teferruat-ı umurla zat-ı devletlerini işgal etmek hiç de münasip değildir lakin mühim görünmeyen bazı ufak işler vardır ki bunların ihmal edilmesi bu teferrut-ı umurdan addi gayet tabii ufak işlerin büyümesine ve birçok milli, inkılabi ve inkişafî arzuların ileri gitmesine hordabini bir tarzda icrayı tesir ede ede birgün büyük bir tehlikeli müessir halini alabilir. Hele bu ahlak

tefessühüne tealluk eden mesailden olursa alacağı vehameti takdir-i devletlerine bırakırım. (BCA CHP., 1674-825-3, sk. 2)

şeklinde başlamaktadır. Devamında ise Lütfü Bey'in fırka maskesi ile şahsi çıkarlar elde etmek için entrikalar çevirdiğini ve bu durumun kundura boyacıları arasında dahi bilindiğini anlatmıştır. İsmail'e göre, Lütfü Gören'in fırka heyeti azası bulunması ve bu mevki 12 senedir işgal etmesi memleketin gençleri arasında olumsuz bir tesir yaratmıştır. Bu gibi davranışlarda bulunan kişilerin ekonomik refaha eriştiği görüldüğünde memlekette ahlaksızlığın revaç bulmasından korktuğunu bildirmiştir. Ayrıca, mektuba göre Lütfü Bey geçmişte Hürriyet ve İtilaf Partisi mensubu olmuştur.

Şükrü Kaya'ya hitaben yazılan diğer bir mektup rahatsızlıklara konu olan başka ayrıntılar barındırmaktadır. Yazarlara göre, Lütfü Bey yaptığı suistimallerin açığa çıkmaması ve kimsenin onu şikâyet etmemesi için devlet ricalinden yüksek kademedeki kimselerle olan irtibatlarını sağda solda anlatmaktadır. Daha önce birçok kere şikâyete konu olduğu halde sonuç alınamamıştır. Önceleri Hürriyet ve İtilaf Partisi namına hareket eden Lütfü, siyasetin akışını iyi takip ettiği için CHP'de Halkevi Müdürlüğü'ne kadar erişmişti. Bolu'da Halkevi müdürüyken kendisine traktör ve harman makinesi alması için verilen beş bin liranın iki bin beş yüzü ile eski traktör ve makine almış geri kalanı ile de kendi namına Bolulu Habip Bey'in çiftliğini almıştır. Traktör ve harman makinesi bir süre kullanılmış sonrasında ise Lütfü Bey'in Halkevi namına aldığı üç bin lira borcun yerine tüccar tarafından el konulmuştur. Bolu Halkevi levazımâtının temini sırasında iki kat fiyat gösterip aradaki farkı da kendi cebine aktarmıştır. Akçakoca eczanesine ilaç temini için kendisine verilen bin liralık bütçenin yarısı ile koltuk kanepe gibi konu dışı eşyalar satın almış ve geri kalanını da yed-i ketminde tutmuştur. Ayrıca Ziraat Bankası'na olan borçlarını ödemek için Akçakoca'daki bir medrese binasını kayınbiraderi namına yüz elli liraya satın alıp beş altı ay sonrasında Akçakoca Halkevi'ne yedi yüz elli liraya satmış ve kendi payına düşen üç yüz elli lira ile Ziraat Bankası'na olan borcunu ödemiştir. Bu sayede borcu karşılığı satılacak olan çiftliğini elinde tutmayı başarmıştır. Ayrıca Akçakoca'da Bay Fettah ve Mancarcıoğlu Nuri Bey'le on iki sene önce bir yol satın alan Gören, bu yol için mükerreren para almıştır. CHP azasından olduğu zaman tekrar para istemiş ve elde etmiştir. Daha sonra bu paraların haksız kısımları tespit edilmiş ancak Gören ceza almamıştır. Sadece fazla

olan ödemenin iadesi hüküm kılınmışsa da Lütfü Bey bunu geri ödememiştir (BCA CHP., 1674 - 825 - 3, sk. 4-5-6).

Bu olaylarla ilgili yapılan soruşturmalarda ise Lütfü Bey'in konu ile ilgili savunmalarına ulaşmak mümkündür. Fakat burada Bolu il yön kurul başkanı kaşeli iki farklı imzalı mektup iki farklı telakki belirtmektedir. Birinci mektup Emin Yerlikaya'nın imzasını taşımaktadır (a.g.d., sk. 14). 1936 yılı başında henüz CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e konu ile ilgili ulaşan Akçakoca'daki komisyoncu Ali Servet Dönmez'in şikâyetine karşılık Peker "Bu Dönmez nasıl adamdır. Yazdıklarını hiç ummam ne dersiniz." diyerek Emin Yerlikaya'ya sual etmiştir (a.g.d., sk. 18). Haziran ayında yazdığı mektubunda Yerlikaya, Akçakoca'daki okul binasının alımının halk arasında dedikodulara sebep olduğunu söylemektedir. Bu yüzden kendisinin aleyhte rapor verdiğini söylemiştir. Fakat il yönetim kurulunun aleyhteki kararının dikkate alınmadığını ve Akçakoca parti yönetim kurulunun bu binayı satın aldığını bildirmiştir. Ağustos ayında yazılmış "Bolu İl Yön Kurul Başkanı" kaşeli ikinci mektup ise Bolu Valisi Salim Gündoğan tarafından yazılmıştır. Lütfü ile yaptığı görüşmeyi içeren mektuba göre, okul binasını Halkevi'ne satan Necati, Lütfü'nin eniştesi değil kız kardeşinin damadıdır. Binaya biçilen değer bin lira olduğu halde o zaman satılmak istendiğinde Necati'den başka talipli olmadığı için iki yüz elli liraya satılmış. Bu, binanın kıymetsizliğine delalet olmayıp, binanın şehir dışında olması hasebiyle bakımı ve güvenliğinin zorluğundan dolayı satılması gerekiymiş. Akçakoca gençleri talep ettiğinden bina beş yüz elli lira ödenerek Halkevi için satın alınmıştır. Bu tezvirat mektubunun Emin Yerlikaya tarafından hazırlandığını ve kendisi hakkında bir komplo olduğunu belirtmiştir. Emin Yerlikaya'nın parti işlerini bırakıp memur tayin, azil ve tahvil işleriyle meşgul olduğunu ve parti içindeki mevkii ile bu işleri hallettiğini söylemiştir. Kendi adamlarını bir yerlere yerleştirmek için memurlar aleyhinde bu şekilde mazbatalar hazırlatmaktadır. Valiye göre, Lütfü, Emin Yerlikaya'nın dediği gibi biri olmayıp partice sevilen bir şahıstır (a.g.d., sk. 10-11). Bahsedilen olayların sonucunda bina satın alınmış ve bu konuda Lütfü Gören hakkında aleyhte bir karar verilmemiştir. Ayrıca 1939 seçimlerinde hem Emin Yerlikaya hem de Lütfü Gören mebus olarak seçilmişlerdir

Lütfü Gören ve Emin Yerlikaya siyasette rakip olmadan önceleri eşit olduklarına delil olarak gösterilebilecek bir başka yazışma ise 10 yıl öncesine aittir. Fakat bu yazışma 1947 yılına ait Cumhuriyet Arşivi'ndeki CHP Bolu İl İdare

Kurulu'nun Genel Sekreterliğe gelen dilek ve şikâyetleri dosyasının içerisinde. Metnin üzerinde 3 farklı tarih vardır. 20 Aralık 1933 tarihinde Bolu CHP İl İdare Reisi tarafından gönderilen mektup ilk olarak Ocak 1934'de okunmuş daha sonra 27 Eylül 1938'de ikinci kere işlem görüp tasnif edilmiştir. Bu yazışmada Emin Yerlikaya ve Lütfi Gören CHP İl İdare Reisi ile birlikte Akçaşehir parti teşkilatı hakkında gelen şikâyetleri değerlendirmek üzere görevli iki genç partili olarak geçmektedirler. İl İdare Reisi işin iç yüzünü araştırır liman reisi Mustafa Saip, eski nahiye reisi Talat'la ticari bir rekabet içerisinde olduğundan anonim şikâyet dilekçeleri ile Talat'ı yerinden etmeye çalışmaktadır. İkisi de motorlu tekne sahibidir ve bu ticari rekabetin arkasında bu yatmaktadır. Bu rekabet ise siyasi bir rekabete de dönüşmektedir (BCA, 490-1-0-0, 466-1912-1, sk.191,192,193). Tüm bu yazışmalar yolsuzluklara delil olarak gösterilemezler. Fakat yereldeki sert siyasi rekabetin partinin il teşkilatındaki her katmanında olduğuna kesin deliller olarak kabul edilebilirler.

Memduh Şevket Esendal'ın masasına gelen mektuplardan 24 Mayıs tarihli bir tanesi, çevresi olmadığı için hak ettiği yere gelemediğini anlatan bir komiser muavininin yakarışıdır. Polis, teşkilatı ile ilgili hesap sormaktadır (BCA CHP,49-197-2, sk. 135). Bu kişi kendisini “kimsem yoktur, param da yoktur, ben memurum ve Türküm” ifadesiyle tanıtmıştır. İddiasına göre enstitü müdürü Mehmet Ali'nin hakkında yapılan tahkikatta hırsız olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen görevine devam etmektedir. Umum müdürlükte bir kişi dairedaki bir kızın ırzına geçip “buzdu”ğu halde ona da hiçbir şey yapılmamıştır. Bu gibi hareketlerin İnönü ve Saraçoğlu'nu kötü göstermek için mi yapıldığını sormuştur.

Giresun'dan “Memleketini Partisini Seven Bir İnsan” imzası ile gönderilen tarihsiz bir mektupta Halkevi'ni yöneten kişilerin davranışlarının hem Atatürk'ün ruhunu incittiği hem de İsmet İnönü'nün adını lekelediği anlatılmaktadır (a. g. d., sk. 136). İddialara göre mevcut parti reisi ve eski Halkevi Müdürü Ali Nuri, Topal Osman'ın karısı ile malı için evlenmiş ve vali Muhtar Akman'a uşaklık ederek o konuma gelmiştir. Yerine gelen kişi ise “sokaklarda beni yapan yok mu diye gezecek kadar mübtezel ve seciyesiz” bir kişi olan Nuri Ahmet olmuştur. Halkevinin mevcut durumunda bırakacaksanız kapatmak daha iyidir önerisinde bulunarak mektubunu bitirir.

DEVLET ARŞİVİ

CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Say

eğer giresunda partiyi ve halkevini bugünkü halinde bırakacakmışız kapamak çok daha hayırlıdır' doktor ali nuri ali için topal osmanın artığını, karısını alacak ve beş kuruş menfaati için dday'ı satacak ahlakta bir adam olduğu halde giden vali muntazı usaklık ve her işinde vasıtalık ederek parti reisliğine geldi. sokaklarda beni yapan yokmu diye gezerok kadar mübtezel ve seciyesiz bir 'herif olan nuri ahmet ise halkevi reisi oldu . bu hem memleketle oynamak olur hem de bunları kuran - Atatürk'ün ruhunu incitir. 'İsmiğe m'isemne bu'ünkü gefin ismetinide kirletir. herhalde kapamak daha çok hayırlıdır

-memleketini partisini seven bir insan

G. D.

E.

490	01			49/1972
-----	----	--	--	---------

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

Resim 3.2.2. "Memleketini Partisini Seven Bir İnsan"

Tarihsiz ve isimsiz bir mektupta 1943 seçimlerinde Kırşehir'den milletvekili seçilecek olan İbrahim Turan'ın meclisteki değerli azanın yanına yakışmayacak bir insan olduğu öne sürülmektedir. Mektubun yazarı, esasen tahsili olmayan İbrahim Turan'ın Hacıbektaş Tekkesinde hizmetkârlık yaparken tesadüfen belediye reisi olduğunu, bu görevde iken yaptığı yolsuzluklar neticesinde görevden alındığını ve durumun bölgedeki validen de sorulabileceğini anlatmıştır. Vatan ve millet namına İbrahim Turan'ın adaylığının iptalini talep ederek mektubunu bitirmiştir. Bu mektubun işaret ettiği yerel siyasi rekabetin izlerini ise 8 Kasım 1943'te İbrahim Turan'ın seçim bölgesi hakkında düzenlediği rapor üzerinden takip edebilmekteyiz (a. g. d., sk. 271).

Raporda mevcut vali Bekir Baran döneminde hiçbir imar faaliyetinin olmadığı, valinin köy muhtarları ihtiyaçlarını belirttiklerinde onlara küfür ettiği, köylerin ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılamadığı yazılmıştır. Avanos'un Tubağlı karakol kumandanı Adem onbaşı görevini suiistimal etmekte ve halka karşı haksız şiddet uygulamaktadır. Subaşları tarafından yapılan yanlış vergi tahmini yüzünden halkın bir kısmı zarara uğramıştır. Dalakçı Köyü'nden Hasanoglu Ömer Gencin subaşının tahminine itirazda bulunmuş ve yapılan ikinci keşifte 1700 kilo buğdaydan 500 kiloya indirilmiş fakat kaymakam bu durumu görmezden geldiği için borcunu ödeyemeyen vatandaş hapse ve para cezasına mahkûm olmuşlardır. Bölgede birçok yerde vergi işleri yüzünden üretimin durduğunu ve çift bozulduğunu belirtmiştir (BCA, 490-1-0-0, 674 - 278 - sk. 1, 31, 32, 33). İbrahim Turan'ın CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı bu rapor sonrası durum ilgili bakanlıklardan sorulmuş ve bölgedeki problemlerin gerçek mahiyetine dair bilgi talep edilmiştir. Kırşehir Valisi Bekir Baran da bilgi talep edilen mercilerden birisi olarak bir rapor hazırlamıştır. Raporda durumun mahallinde bizzat kendisi tarafından incelendiğini ve bahsedilen yolsuzlukların vukuu bulmadığını belirtmiştir. Fakat devamında: “Mebus İbrahim Turan daha evvel Hacıbektaş Belediye Reisi iken bazı kanunsuz hareketlerinden dolayı hakkında tahkikat yapan ve vazifelerinde gösterdiği gayret ve faaliyetine karşılık bir hafta evvel Dahiliye Vekaletince takdirname ile taltif edilen Mucur Kaymakamına karşı beslediğini zannettiğim iğbirar neticesi olarak bu raporu verdiğine kaniyim.” (a. g. d., sk. 9) diye durumu açıklamıştır. Durumu incelemek için gelen Ticaret Müfettişi Ayet Giz ve onu takiben gelen Raşit Atasoy'dan durumun sorulabileceğini de belirtmiştir.

1943 yılında genel sekretere ulaşan şikayetlerden yapılan alıntılar parti içerisinde de olsa rekabetçi bir seçim ortamının merkez taşra arasındaki ilişki ağları, istihbarat örüntüleri ve şikayet mekanizmaları arasında yolsuzluklara dair iddiaları farklı farklı şekillerde görünür kılmıştır. Diyarbakır örneğinde yereldeki nüfuzun siyasete etkisi, Bolu örneğinde Lütfü Gören ve Emin Yerlikaya arasındaki rekabette halkevi binasının alımı ile ilgili yolsuzluk iddiaları daha sonraki yıllarda da genel sekreterin masasına ulaşan şikâyetlerde görüneceklerdir. Konya'dan eski bir İttihatçı'nın yazdığı mektup ise bu konudaki teamüllere Cumhuriyet'in kronolojisinden daha geniş bir perspektiften mevcutta gördüğünü iddia ettiği durumu anlatmıştır. Yolsuzluklar partiye değil şahıslara atfedilmiş ve partinin kendisini bu kişilerden temizlenmesi umulmuştur. (BCA, CHP, 49 - 197 - 2, 126)

4.3. 1944 Yılı, Mebuslar ve Halk, Mesafeli Temsilîyet

1944 yılında Esendal'ın masasına gelen mektupların içeriği geçen yılın konularıyla benzer olsa da ifade edildiği bağlamlar farklılık göstermekteydi. Seçim gündemi bitmişti. Yolsuzlukların gündeme geldiği bağlamda kimin milletvekili olması gerektiği ya da boşalan bir konumun daha iyisi ile doldurulması talebi daha az önemliydi. Artık kronikleşmiş konular, partinin kendi iç dinamikleri, partiye uygunluk ve siyasi akide konuları yolsuzluk şikâyetleri ile yan yanaydı. Şikâyetler, yönetenlerin halka karşı tutumu ile ilgiliydi ve halk bunun değişmesini talep ediyordu.

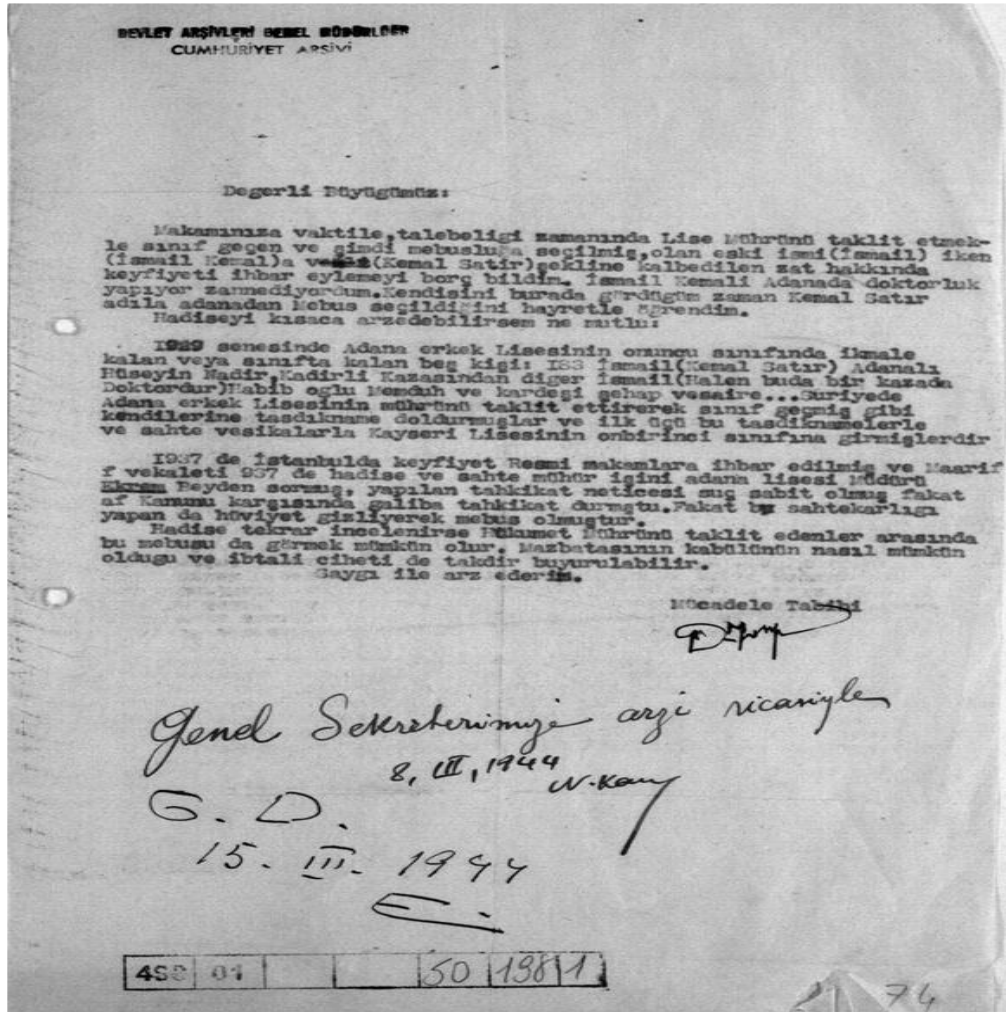
Samsun milletvekili Dr. Sadi Konuk'un 10 Ekim 1943'te gördüğü anlaşılan mektubu, Esendal 31 Ocak tarihinde okundu notunu düşmüştür. Mektup Ordu ilinde mevcut olan ve Ankara'ya da sirayet ettiği iddia edilen bir örgütten bahsetmektedir. Bu mektup "İsmi bildirmeyen biri aşağıda adları yazılı kimselerin Stalin'e karabetleri olduklarını iddia ettikleri ve Siyonist teşkilatına benzer bir teşkilatları olduğunu bildiriyor" üst yazısı ve bir isim listesi ile sevk edilmişti. Mektup Ordu'da ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşayan Gürcü muhacirlerinin kendi içlerinde nepotik bir teşkilat kurmuş olduklarından bahsetmektedir. Anlattığına göre bu teşkilat siyonist teşkilatı dediği bir örgüte benzemektedir. İktisat Vekili Fuat Sirmen, yataklı vagon şirketinden Ferruh, Hukuk Fakültesi Dekanı Esat, mebus ziraat mütehassısı Hamdi, mebus Osman Şahinbaş bu teşkilatın başında bulunmakla birlikte Ordu ilinde parti teşkilatını da bu kişiler ele geçirmiştir. Bu kişiler Stalin'in Gürcü olması ile övünürler ve kendilerini Türklük'ten üstün bir konumda görmektedirler (BCA, CHP, 50-198-1, sk. 90-91). Bu mektupla ilişkili olup olmadığına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte Ordu vilayet idaresi 30 Aralık 1943'te istifa etmiş (BCA, CHP, 181 - 722 - 1, 56) ve 1944 yılında CHP Ordu teşkilatındaki memurlar için bir sicil araştırması yapılmıştır (BCA, 490-1-0-0,430-1786-2). Ayrıca, 1941 yılında Kayseri Milletvekili A. Hilmi Kalaç'ın bu bölge ile ilgili yorumları bu şikâyetin içeriğine dair bir yaklaşım sunabilmektedir.

"Onbin nüfuslu Ordu kasabasının nüfusundan bir kısmı muhtelif yerlerden, Rize, Sürmene, Trabzon gibi Karadeniz sahillerinden gelip yerleşmişlerdir. İstiklak? hissi fazlacadır. Birbirleriyle uğraşmağı, imzalı ve imzasız ihbar ve şikâyeti adet edinmişlerdir. Bu itibarla parti idare heyetleri hakkında

şikâyetlere tesadüf edilir. Maamafî idare heyetleri ekseriyetin sevgi ve saygısına mahzardır. Bariz bir istismar keyfiyeti yoktur.” (BCA, CHP, 269-1072-2, sk. 3)

Ayrıca rapor boyunca Kalaç sık sık partiden şahsi nüfuz elde eden yoktur, istismar yoktur gibi ibareler kullanmıştır.

Nafî Atuf Kansu tarafından kendisine havale edilen bir başka mektubun üzerine Esendal 15 Mart'ta gördüğüne dair bir tarih düşmüştür. Mektup Mücadele Tabibi imzasıyla gönderilmişti ve Kemal Satır'ın lise öğrencisi olduğu zamanlarda sahte mühürle 11. sınıfa geçtiğinden ve usulsüzlük yapmış olduğundan bahsetmektedir. Bu durum 1937 yılında resmi makamlarca tespit edilip Satır'ın suçu sabit olmuştur. Mektubun yazarı ise liseyi bitirdikten sonra doktor olan Satır'ın nasıl olur da mebus olabildiğini hayret ederek sormaktadır. (BCA, CHP, 50-198-1, sk. 76).

Resim 4.3.1. Mücadele Tabibi'nin Mektubu

Memduh Şevket'in 16 Mart'ta gördüğü ve maliyeye sorulmasını istemesi üzerine 18 Mart'ta işleme alınan mektuptaki vaka Diyarbakır eski defterdarı Cevdet Faik Kural ile ilgilidir. Mektubun yazarı, Kural'ın hakkında delillere dayanan şikâyetler bulunmasına rağmen himaye gördüğü için Kütahya'ya nakledildiğini yazmıştır. Anlattığına göre bu kişi mektupta belirtilemeyecek birtakım iğrenç huylara sahiptir. Bu hislerini de Tokat'tan yanında getirdiği memurlarla gidermektedir. Yazarın iddiasına göre bir muayene yapılması halinde durum tespit edilebilirmiş. Maliye adına topladığı paraları kendisine avans gösterip yerine sahte senetler koyarak devletten hırsızlık yapmıştır. Hükümet binasının çatı tadilatından arda kalan odunları yakacak olarak kullandırıp kömür paralarına el koymuştur. Varlık Vergisi toplanırken mükerrer vergi alıp kendisine 100 bin lira temin etmiştir. Aynı zamanda kadın düşkününü de olan bu zat yanında çalışan memur kızlara sarkıntılık etmektedir ve bu işler için odasına ayrı bir bölme yaptırmıştır. Daha önce birçok kere şikâyet edildiyse de bu konuda henüz müspet adımlar atılmamıştır (a. g. d., sk. 70-71).

30 Mart tarihinde yazılmış bir şikâyet ise ayrıntılarına erişemeyeceğimiz bir olaylar silsilesi ile Esendal'ı meşgul etmektedir. Bu mektubun sol alt köşesi dijitalleştirme sürecinde silikleştiği için Memduh Şevket'in mektubu okuduğu tarih net olarak görünmemektedir. İbrahim Telav, mektubunda Ceyhan belediye reisini şikâyet etmektedir. 1943 yılının Cumhuriyet Balosu'nda fazla sarhoşluğu yüzünden şehir tenviratını söndürerek neşeli günü halka zehir eden Hakkı Mete, belediye encümenince şişesi 550 liradan satılması uygun görülen kulüp rakısının kendisinin de vakit geçirdiği Mustafa Pınar'a ait içkili ve kadınlı mekânda 600 liraya satılmasına göz yummuştur. Bu durum fark edildiğinde ise 600 liraya satılması için belediye tarafından bir gün içinde karar değişikliği yapmıştır. Ayrıca gazyağının dağıtımı ve tüketimindeki yolsuzluklar da halkın dikkatini celp etmektedir. “Esasen parti reisi ile ve idare heyeti azasından Hamit Sirkıntı ile işbirliği yaparak yolsuz menfaat temini için partinin salahiyetini kullanmakta tereddür göstermiyen arkadaşlar memlekette halkı sızlandıracak hareketlerde bulunmaktadırlar.”(a. g. d., sk. 60) İddiasına göre, İbrahim Telav bu yolsuzluklara işaret ettiği için nahiye

reisliğinden atılmış ve yerine Sırkıntı'nın kardeşi getirilmiştir. Sırf halkın menfaatini koruduğu için partiden uzaklaştırıldığını iddia etmektedir.

Telav bu mektubundan bir hafta sonra aynı makama hitaben bir başka mektup daha kaleme almıştır. Mektubu şu şekildedir:

30/3/944 tarihinde zatı alinize mektup yazarak tekdım eylemişim. Bu mektup iğfal edilerek bendenize imzalatılmış olduğunu sonradan anladım. Mektuptaki bazı yanlış hareketler yazılmış ise de bu yanlış hareketler benim tarafımdan yazılmış değildir, her zaman size mektup yazdırmış olduğum ve kendisine itimat ettiğim arkadaş bu yanlış hareketleri de benim haberim olmadan mektuba yazmış ve beni iğfal ederek mektuba imzamı koydurmuştur. Bendeniz partili arkadaşlarımdan ve belediye reisimizden hiçbir şikâyetle bulunmuş değilim ve kendileriyle her zaman ciddi ve samimi olarak görüşüyorum. Bu arkadaşlarımdan hiçbir şikâyetim yoktur. Bu hususta vaki olan kusurlarımın affını rica eder selam ve hürmetlerimle ellerinizden öper sağlığınıza dilerim (a. g. d., sk. 59).

Kastamonu mektupçusu Şeref Yıldız 13 Temmuz'da yaklaşık beş ay önce ziyaret ettiğini söylediği ve bu ziyaretinde memleket idaresine dair yüksek feyzler elde ettiğini belirttiği Esendal'ın kapısını bu sefer bir mektupla çalmaktadır. Mektubu Kastamonu parti reisi İzzet Okay ile ilgilidir. İzzet Okay 1929 yılında içkili kadınlı bir mekân işletirken, sonrasında avukat olmuştur. 1938 yılında ise belediye reisi olmuştur. Bunlar Şeref'in ifadesiyle "pek tabii her vatandaşın hakkıdır." Fakat parti reisi sıfatı ile göz koyduğu işlerde partinin gözettiği terbiye ve mefkürenin hiçbir vech ile müsaade etmeyeceği şekilde harisane dir.

Menfaat düşkünlüğü ile iş takibini ruhunda meknuz zamir-i icabı iltizam eylemekte ve bu da muhitçe malum bir keyfiyet halini almıştır. Devlet, Parti, Hükümet işlerinde daima bu menfaat düşkünlüğünü göz önünde tutmuş ve perde arkasından bu ihtirasını tatminde her fırsattan istifade etmek itiyat ve cesaretini göstermekte berdevamdır. (a. g. d., sk. 33)

İzzet Okay'ın eski bir Serbest Fırkalı olduğunu da belirten Yıldız kendisinin halkla ilgili pozisyonunu ifade etme ihtiyacı duymuş ve şöyle demiştir. "Nerede bulunursam, halk içinde yaşamayı ve halk ruhile alakadar olmayı severim. Belki bu da benim zaif ve kuvvetli tarafım." Esendal mektubun altına "not alındı" yazmıştır. İzzet Okay hakkındaki bu mektubun aslında bir geçmişi de vardır.

17 Nisan’da konu ile ilgili bir başka şikâyet Esendal’ın eline Konya mebusu vasıtasıyla ulaştırılmıştı (BCA, CHP, 168-667- 1). Mektubun yazarı Kayseri’nin Talas nahiyesinin vekâlet emrinde Devrekâni Müftü Faruk Temuçin’di. Mektubun öz kısmında “parti perensiplerinden aygırı hareket eden bir partici h.” yazılmıştı. Faruk SCF sürecini anlattıktan sonra, Belediye Reisi olduğu sırada Milli Şef’in İnebolu’ya seyahati sırasında İnönü’yü teşyi etmediğini iddia etmektedir. 1943 seçimlerinde mebus olamayınca Saraçoğlu’nun amansız bir düşmanı olmuştur ve Faruk’a göre bu davranışı onun seciye ve karaktersizliğini göstermesi üzere tetkik edilmelidir (a. g. d., sk. 3). Çünkü İzzet Okay Saraçoğlu hükümetinden memnuniyetsizliğini mektupta aktarıldığına göre şu şekilde ifade etmiştir.

“ (...) memlekette muazzam suiistimal var, hükümet vazifesini ifa edemiyor, Saraçoğlu Hükümeti aciz içerisinde diye propagandaya başlayarak havayı bulandırmaya ve bulanık sudan balık avlamaya, binnetice 18 milyon Türkle memleket haricindeki düşmanlarımıza (güya Saraçoğlu kabinesinin,) hakkında porpaganda mevzuu yaratmak ve nihayet Saraçoğlu’ndan intikam almak hülyasına kapılmıştı.” (a. g. d. , sk. 4)

İzzet Okay negatif propaganda gayesini gerçekleştirmek için kendisine destekçi bir mebus aramış ve Sinop mebusu Cemil Atay ona bu konuda yardımcı olmaya ikna olmuştu. Temuçin bu noktada Cemil Atay hakkında izahat verme zaruretinin hâsıl olduğunu düşünmüştür:

“Diploması muallel olan mebus Cemil, 943 yılı idrakinde köyüne gelmiş ve birkaç tarlasını ortağına verdiği Çayırılık Köyü’nden Ahmet Ahcı’ya misafir olmuştu.

Mebus Cemil %25 hükümet hissesile toprak mahsulleri vergisinin tahsil ve cibayetin doğru olmadığını mevzu ederek (...) çıkan bu kanunla 19930 sayılı talimatnameyi hiçe sayacak kadar ileri gitmiş ve memlekette hükümete karşı bir anarşi çıkartacak kadar taarruz etmiş ve Büyük Millet Meclisi’nin bir azası olduğu ve bu kanunun kabulünde bir rey olduğunu unutarak bu kanunu tenkide istihfaha kadar ileri gittiğine şahit oldum.”(a.g.d., sk. 4)

Toprak mahsulleri vergisini vermemek için Atay’ın giriştiği bu çabayı acı bulan Temuçin, Cumhuriyet hükümetinin kanunlarını tezyif edecek kadar iğrenç “porpagandayı” şayan-ı nazar gösterir ve Cemil Atay’ın Saracoğlu Hükümeti’ne itimatsızlık reyi verecek kadar ileri gitmesini de komik bulur. Bu kişiler hakkında

tahkikat yapılana kadar Esendal'ın makamını işgal edeceğini bildirerek mektubunu bitirir. Faruk Temuçin'nin tezde incelenen zaman diliminde olmasa da bu çeşit başka şikâyetleri de mevcuttur. (a. g. d., sk. 5)

15 Mayıs 1943'te Denizli Mebusu Faik Asal tarafından Memduh Şevket'e havale edilen mektup 1944 yılına ait şikâyet mektupları arasında bulunduğu için bu kısma alınmıştır.⁴³ Çünkü bu mektubun işleme alınması ve değerlendirilmesinin gecikmiş olma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu mektup Acıpayam CHP Kaza İdare Reisi tarafından yazılan şikâyetten birtakım parçalar çıkartılarak Esendal'a havale edilmiştir. Konu kaymakam Vefki Ertür ve mahkeme icra memuru Hayri ile ilgilidir. Bu iki şahıs 23 Nisan 1943'te başlayan bir eğlenceyi iki gün üç gece veya üç gün iki gece olacak şekilde köylülerin önünde “iki alefte ve saz ekibi” ile kutlarlarken aralarında çıkan kavgadan ötürü sazcılar ve kadınlar kaçmıştır. Kaymakam muhtarlara hitaben:

“madem ki karyı kaçırdınız karılarınızı getirin oynatacağım deye hitap etmiş ve hem de Cumhuriyet devrindeyiz benim istediğim karyı getirip götüreceksiniz ben s.ktikten sonra yiine götüreceksiniz...”diyerek köylüyü aşağılamış ve devlet namusunu elinde oyuncak etmiştir. Vefki Ertür Faik Asal'a şunu sormaktadır: durumu Genel Sekreter'e mi yoksa vekalet mi bildirmek gerekir ?.(a. g. d., sk. 73-74)

19 Temmuz'da fırka arkadaşlarından birisi Esendal'a önceki gün Vatan Gazetesi'nde gördüğü Malatya'daki un ve tohum suistimaline mebusun da karıştığı iddiasını içeren olayı sormaktadır. Kurtarıcı partinin namına mebus çıkartılan bu zatın dokunulmazlığının kaldırılmasını ve yargılanmasını talep etmektedir. (BCA, 490-1-0-0, 50-198-1, sk. 34, 35)

Esendal'ın 21 Temmuz'da gördüğü ve üzerine “not alındı” yazılı olan mektubun yazarı isim ve imza kısmına “adresimi yazamıyorum çünkü ben de aynı akıbete uğramaktan korkuyorum. Ufak bir tahkikatla iddialarımın doğruluğunu namusum ve vicdanım üzerine söz veriyorum.” yazmıştır. Mektup Denizli Buldan'dan gelmektedir. Yazar Sarayköy istasyonunda misafirlerini karşılamak üzere iken şahit olduklarını memleket ve millet duygusuyla ve büyük bir tesirle arz etmek istediğini belirtmiştir. Tren geldiği sırada 300-400 kişilik bir kalabalığın arasında bir kavga görmüştür. Köye Doğru Gazetesi muharrirlerinden Orhan

⁴³ Ek

Yılmaz ve Mehmet Aken de bu kalabalığın arasında bulunmaktadır. İki şahıs iki jandarma erini ve bir jandarma karakol komutanını dövmekte ve silahlarına da el koymak istemekteymiş. Mektubun yazarı hemen bir subaya koşup kavgayı anlatmış ve devletin şeref ve haysiyetinin ayaklar altına alındığını bildirmiştir. Subay birkaç askeri ile duruma el koyup jandarmaları kurtarmıştır. Bu işe cüret edenlerin kim olduğunu araştırdığında ise Denizli Milletvekili Emin Arslan Tokat'ın kız kardeşleri, çocukları Yahya ve Abidin olduklarını ve üç dört ay evvel yine aynı bölüğe ait erleri bu sefer çarşı ortasında darp ettiklerini öğrenmiştir. Bu soruşturma sırasında mebusun uzak ve yakın akrabasının da benzeri davranışlarda bulunup devlet memurlarını tesir altına aldıklarını teyit etmiştir. Tokat'ın kardeşi akli melekeleri yerinde olmadığı ve mektupta anlatılmaya teeddüp edilen halleri olmasına rağmen kardeşinin gücü ile borsa komiseri olarak istihdam edilmekteymiş. Yine başka akrabaları da hırsızlıktan tevkif edilmekten ve mahkumiyetten bu mebusun yakını oldukları için kurtulmuşlar. Cumhuriyet idaresiyle kabili telif olmayan bu çirkin halleri bir vatan muhabbeti ve memleket borcu olarak arz etmeyi vicdanının emrettiğini bildirerek mektubunu sonlandırmıştır.(a. g. d., sk. 31)

25 Temmuz'da gönderilen ve üzerine alınan notta 15 Ağustos'ta Esendal tarafından görüldüğü anlaşılan mektup Bingöl Valisi Halis Ergün ile ilgilidir. Mektup Bingöl Halkevi Temsil Şubesi Başkanı Şinasi Vural tarafından yazılmıştır. Şikâyetin içeriğinde valinin müdahaleleri yüzünden halkevinin işleyemediği şu şekilde anlatılmıştır.

“1- Vali Halis Ergün'ün fuzuli ve yolsuz müdahaleleri yüzünden evimizin faaliyeti bir seneden beri tamamen durmuştur. Halkevi otel olarak kullanılmakta ve halk ve memurlar nazarında evimiz otel olarak tanınmaktadır.

2- Vali Halis Ergün tarafından kanunsuz, usulsüz yapılan işler, suiistimaller ve yolsuzluklar birbirini takip etmektedir.

3- Valinin suiidaresinden vilayet merkez ve kazalarında memur arasında halk arasında ikilik başlamış ve devlet otoritesi tamamen bozulmuştur.

4- Çok kurnaz ve müfettişlikten yetişen vali vilayeti ziyarete gelen büyüklerden yukarıda yazdığım maddeleri kapatmak ve gizlemek maharetini göstermektedir.”

Esendal bu mektubun üzerine “bir şey değil ama bulunsun” (a. g. d., sk. 32) notunu almış ancak Halis Ergün’ün adının geçtiği bir başka şikâyet yaklaşık bir yıl sonra (11.07.1945) Saraçoğlu’na bir telgrafla iletilmiştir (c, sk. 16). Şikâyetçi Bahri Turgut o dönemde bölgede adliyede görevlidir. Kendisi daha sonra 1950 seçimlerinde Demokrat Parti Tunceli Milletvekili seçilmiştir. Bu şikâyetinin içeriğinde bir yıl önceki şikâyetin ikinci ve üçüncü maddelerinin içeriğine dair bilgiler yer almaktadır. Vali Halis Bingöl’ün daha önce un fabrikasında vergi kaçakçılığı işlerinden dosyası olan Bingöllü Mustafa Arpacı’yı İl Başkanlığına getirmesi problemlerin başlangıç noktası olarak belirtilmiştir. Daha sonra Toprak Mahsulleri Vergisi’nin toplanması için Ticaret Bakanlığı’ndan bölgeye gönderilen bir kamyon hesapsız kitapsız çalışmış ve vergi tahmin memurları da Arpacı’nın parti namına tashih ettiği adamlardan seçilmiştir. Bu durum devletin yarı yarıya zarar etmesine sebep olmuştur. Turgut, şikâyetini “ memleketi iki kısma ayırmak suretiyle halkı birbiri aleyhine düşüren nihayet kendisinin ve dostlarının hizasına uymayanları sürgünle korkutan Vali’nin hükümet ve memleket aleyhindeki keyfi tasarruflarına bir son verilmesini dilerim.” (a. g. d., sk. 8) diyerek noktalamıştır. Bu ifadede ikililik oluşturmayı ve halkı birbirine düşürmeyi yolsuzluk eylemi olarak tanımlamıştır. Bu şikâyetin altında Maliye ve İçişlerine notu alınmıştır. İstidasının sonsuz bir hasıraltına mahkûm edildiğini iddia eden Altaca, Arpacı’nın bir de parti başkanı yapıldığını belirtmiştir.

Halis Ergün ile ilgili, aynı gün yazılmış bir başka şikâyet aynı zamanda bir itiraf olma özelliğini de taşımaktadır. Çünkü Mustafa Arpacı’nın eski ortağı müteahhit Mehmet Altaca tarafından yazılmıştır. 1936- 1937 senelerinde askeri ambarda vuku bulan suistimaller yüzünden kendisi ve Arpacı mahkûm edilmiş ve bu olaya dair Arpacı’nın itirafları mahkeme kayıtlarında mevcuttur. Aynı olaydan ötürü Arpacı’nın Altaca hakkında açtığı dava da hala devam etmektedir. Altaca eski ortağının haksız bir şekilde elde ettiği un fabrikasında muamele vergisi kaçakçılığı yaptığını da ihbar etmiş ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:

“Bingöl Vilayeti’ne gönderdiği birlik eşyasındaki suiistimalin evrakı Elazığ C. Savcılığı’nda bekleyen bu yeni tip mütegalibenin esasen mücehhez bulunduğu zenginlik nüfuzu birçok suiistimallerinin müsamaha edilmesine kafi gelmişken ayrıca siyasi nüfuzla techizi vicdanları rencide eylediğinden keyfiyetin Valimiz Halis Ergün’nün görüşüne değil fakat devletin ve

partinin haysiyetiyle mütenasip bir tetkike tevdi buyurulmasını saygılarımla dilerim.” (a. g. d. , sk. 11)

28 Ağustos 1944 tarihinde Şükrü Süer’in Nevşehir’den yazdığı mektup Memduh Şevket Esendal’a biat bildirisiidir. Bu bildiri Esendal ile şahsen karşılaştığı zaman söylemek isteyip kendisinin sözünü kesmeye cesaret edemediğinden söyleyemediklerini içermektedir. Şükrü Süer kendi etrafındaki partililerin güvenilir adamlar olduğunu şu şekilde beyan etmiştir:

“Bizde tek parti olduğu için; mensuplarının sadakat ve samimiyet dereceleri layıkıyla anlaşılamamaktadır. Samimi zan edilenlerin led e’l-icap dönecekleri yolundaki kıymetli mütalaalarına tamamen iştirak ediyorum. Bu kabil şahsiyetlerin mahiyetleri (sair işler hakkındaki hal ve hareketlerinden kolayca anlaşıldığından) belli olduğu için onlarla olan münasebetimin derecesini ayırıyorum. Asıl arkadaşlarımı benimle beraber mezara kadar gidecek kimselerden (bunlar belki de yüksek tahsil sahibi değillerdir.) seçtiğimden zerre kadar şüphem yoktur.” (a. g. d., sk. 22)

Süer’den yapılan bu alıntıda devlet içerisindeki liyakat ve güven unsurunun kıstası olarak şahsi ilişkiler tercih edilmiştir. Çünkü ona göre tek parti içerisinde herkesi bulundurduğu için güvenli bir alan değildir. Ayrıca, bu mektup Esendal’ın istihbarat ağının organik bir şekilde şahsi ilişkilerle de kurulduğuna bir örnek olarak kabul edilebilir.

27 Ekim 1944 tarihli mektup üzerine Sinop Mebusu Dr. Bahattin Kökdemir’in yolsuz hareketleri hakkında bir öz kısmı iştirilmiş şekilde Gerze’den hükümet tabibi Dr. Kemal Gülsen tarafından gönderilmişti. Hükümet tabibi bir aylık izinde iken bölgeyi ziyarete gelen Sinop Mebusu, daha önce hükümet tabibinin gribal bronşit ve diyare tanısı koyduğu Gürcüatik köyünden Şerafettin’e tifo teşhisi koyup, evinin kapısına da sâri hastalık levhası astırmış ve bölgede telaşa sebep olmuştu. Tetkik seyahatine çıkmış bir mebusun herşeyden önce mebusluk vazifesiyle ilgili işlerle uğraşması icap ederken, kendisi ile alakası kalmamış bulunan bu hadise üzerinde fazlasıyla ve kasten durması Gülsen’e göre onun kaza içindeki otoritesini ve mesleki şerefini kırmıştır (a. g. d. , sk. 15). 1943 yılında Meclis tatil olduğunda mebus Gerze’ye gelmiş ve o sırada pek mühim bir işle uğraşan tabibi halkevi odacısı vasıtasıyla çağırmıştır. Mebus o akşam halka bir konuşma vereceğini söylemiş ve elindeki muayeneyi onun yapmasını istemiştir. Gülsen’i asli vazifesinin ifasından menetmek suretiyle salahiyet ve masuniyetini

suiistimal eden Kökdemir'e nezaketsizlik etmemek için teklifini kabul ettiğini beyan etmiştir. Kanuni ve acele işlerini bırakıp bir şahsın keyfi arzu ve tazyikine zebun olarak naçar muayeneyi yapmış fakat Gülsen şu soruları sormaktadır: “Kökdemir alelade bir doktor olsaydı bu yolsuz hareketleri yapabilir miydi? Mebusluk sıfat ve selahiyetinin teşri-i masuniyetinin şümul ve mahiyeti, manası ve neticesi bu kadar geniş midir?”

Gülsen'in şikâyeti belgelerle desteklenmiş ve bu belgelerle başka konularla da ilgili hale getirilmiştir. İlk olarak Kökdemir'in askeri hizmetten izinli gelen hemşerilerine izinlerini uzattırmak gayesiyle hasta olmadıkları halde rapor istediği iddia edilmiştir. Bu isteğinin yerine getirilmesi için müteaddit tezkereler yazdığı halde rapor verilmediği için hükümet tabibine muğber olmuştur. Ayrıca Köşk Mahallesi'nde oturan Hasan Dinç isimli şahsa kanunen 4 gramdan fazlası verilemeyeceği halde 28 gram kinin verilmesi için tezkere yazmıştır. Fakat bu ricası Gülsen tarafından karşılanmamıştır. (a. g. d. , sk. 16-17)

Mebus ve hükümet tabibi arasındaki problemin daha önceki süreçlerine ait bilgiler ise Kökdemir tarafından 1943 yılında yazılan teftiş raporlarına yansımıştır. Bu raporda Kemal Gülsen'in ismi direkt olarak geçmese de Kökdemir doktor hakkında iki yerde olumsuz görüş belirtmiştir.(490-1-0-0/CHP, 706-409-1) “Kaza memurlarından Hükümet Tabibi, Sihhat Memuru, Tahrirat Katibi, Nüfus Katibi, Belediye Katibi ile Ziraat Memuru haklarında bazı şikâyetler dinlenmiş ve bunlar hakkında usulen gereken muamelelerin keyfiyet Vilayet Makamı'na işar kılınmıştır (a. g. d., sk. 35). Halk küçük memurların fena idarelerinden ve tutumlarından ve hükümetle olan işlerinin görülebilmesi için mutlaka meşru olmayan yollara başvurdıklarından şikâyetçidir (a. g. d. , sk. 42). Bu iki noktadan başka aynı Kemal Gülsen'in şikâyet mektubundaki gibi bu raporun da en başında bir öz kısmı bulunmaktadır. Kemal Gülsen belki de şikâyetini yazmadan önce bir şekilde bu raporu okumuş ve bir karşı şikâyet mektubu yazmış olabilir.

Siirt Vilayeti daimi encümen azası Bilal Evin imzalı mektup herhangi bir vilayet namına mebusluk namzetliğinin konulması hakkındaki resmi müracaatına henüz bir cevap lütuf buyurulmaması üzerine Memduh Şevket Esendal'a tekrardan yazmıştır. 11 çocuk babası olduğunu söyleyen Evin, Memduh Şevket Esendal'a görev almak üzere teslim ettiği evrakın iadesini talep etmiştir (BCA, 490-1-0-0, 50-198-1, sk. 10). Bilal Evin genel sekreter ile kurduğu iletişimde bir cevap almak için ısrarcıdır. Mebus olmak onun 11 evladına daha iyi bir hayat için başvurduğu

yollardan birisi olmuştur. Bilal Evin Siirt'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularındandır. Mebusluk beklentisi olağandır. 1946 seçimlerinde Siirt'teki dört koltuk için aday adaylığı başvurusu olan onlarca kişiden birisidir.

Müteveffa Malatya Mebusu Hacıbediroğlu Ali Fırat Esendal'a yazdığı mektupta üzerini kendisinin yanlış bir şey yaptığına dair kaygısı ile örtmeye çalıştığı bir sitem bildirmektedir. Kendisinin edindiği aile terbiyesi gereğince büyüğüne karşı saygıda kusur etmediğini, her bayramda Esendal'a yazdığı halde cevapsız bırakılmakta olduğunu ve bu yüzden de mektuplarının ulaşmadığını düşündüğünü yazmıştır. Hasta olan Genel Sekretere geçmiş olsun dileklerini bir sandık Grep-Fruit ile birlikte göndermiş ve derin saygı ve bağlılıklarını bildirmiştir. (a. g. d., sk. 11) Hediye parti içerisinde genel sekreterle ilişki kurmak, ilişkiyi korumak veya yeniden tesis etmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Ali Fırat'ın kardeşi Demokrat Parti idare kurulu üyesi olmuş ve 9, 10 ve 11. dönemlerde İçel mebusu seçilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi 1944 yılı şikâyetlerinde seçim gündemi önemini yitirmiştir. Bu yılın şikâyetlerinde bürokrasi, kolluk kuvvetleri ile partinin ileri gelenleri arasındaki çatışmalara dair örnekler mevcuttur. Bu şikâyetlere göre siyasi gücü ile devlet bürokrasisi üzerinde şahsi nüfuz elde etmeye çalışanlar partinin imajını kirletmektedir. Seçimlerde parti tarafından tercih edilmemiş olanların parti ile bağlarını sürdürme ve geliştirme eğilimlerine dair örneklerle de rastlanılmıştır. Ayrıca yereldeki düzen ile yakın ilişkileri olduğu iddia edilen Diyarbakır parti teşkilatı sonraki yıllarda da benzeri iddialarla parti gündemini işgal etmiştir. Ayrıca Esendal ile ilişkisini kuvvetli tutmak adına gönderilen bir hediyeden beklenen cevap da bu bölüme eklenmiştir. Bu beklentinin yazan kişide kaygı uyandırdığı açıktır fakat bu kaygının ne için olduğu daha ileri bir araştırma ile irdelenebilir.

4.4. 1945 Yılı, Bitmek Üzere Olan Savaş ve Şikâyetlerdeki Bıkkınlık İfadeleri

1945 yılına ait şikâyetlerde yolsuzluk savaş ekonomisi yorgunluğu ve bıkkınlığı ile birlikte gündeme gelmiştir. Savaş boyunca çok büyük bir orduyu ülkeyi savaşa hazır tutmak ve savaş sonrası düzene hazırlanmak için aktif bir şekilde beslemek ekonomiyi gittikçe daha da buhrana sürüklemiştir. Esendal'a bu yıl da yüzlerce iyi niyet telgrafi, güzel dilekler, sağlık temennileri, belirli gün ve haftaların tebrikleri, üst sosyetenin düzenlediği organizasyonlara davetler ve iş

bulma konusunda aracılık talepleri gelmiştir. Bunların yanında, bu tezin konusu olan şikâyet mektuplarının büyük bir kısmı önceki yıllarla benzerlik taşımaktadır. Fakat iki mektup vardır ki bunlar diğerlerinden farklı olarak direkt partiyi, zihniyeti ve genel yapıyı eleştiren içeriktedir. Bu kısımda, 1945 yılına ait mektuplardan farklılık gösterenler örnek olarak verilecektir. Çünkü bu yılın ortasında çok partili düzene geçilmiş ve seçim gündemleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Esendal'ın 1945 yılındaki derlenmiş mektuplar ve şikâyet dilekçeleri dosyası yolsuzluk davaları için milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılma talepleri ile başlamaktadır. Fakat Esendal bu taleplerin muhatabı değildir. Bu talepler mecliste konuşulup karar verilmiştir. Esendal'ın dosyasında meclisteki taleplerin suretleri bulunmaktadır.

1944 yılının sonunda imzasından adının Hasan olduğu anlaşılan bir İhtiyat Levazım Teğmeni o zamanlar askeri ambar olarak kullanılan Üsküdar Camii'inden Milli Şef'e hitaben bir mektup yazmıştır. Esendal bu mektubu 18 Ocak 1945'te daha sonraları bakanlık ve genel sekreterlik görevi üstlenecek olan ve siyasete onun vasıtasıyla katılmış olan Kasım Gülek'e okuması için sevk etmiştir.⁴⁴ Mektup oldukça edebi bir üslupla başlayıp askerin iâşedeki rollerinin yeniden organize edilmesi ile ilgili ayrıntılı sayılabilecek bir raporla bitmektedir. Yazar akşamları boş olan vakitlerinde Üsküdar Camii'nin bozuk olan saatini tamir ettiğini, tamir işi bittikten sonra saatin çalışmaya başladığını ve yanında okuyacak kitabı da olmadığını için günlük gazeteleri okuduğunu ve daha sonra Milli Şef'e mektup yazmak istediğini belirtmiştir. Mektubu şu şekilde sürdürmüştür:

“Hayır gazeteler hükümetin yolsuzluklara, ahlak düşkünlüğüne karşı açtığı savaştan bahs ediyorlar. Komisyonlar kuruluyor, incelemeler yapılıyor raporlar yazılıyor, taati ediliyor. Ahlak, namus, şeref gevşekliği varmış. Ahlak bozukluğu mu, karakter gevşekliği mi? Ecdadımız koca imparatorluğu nasıl kurmuşlar(...)”(BCA CHP, 50-199-3, sk. 216)

Teğmen Hasan Bey imparatorluğun güçlü dönemlerinden bu hale nasıl düşüldüğünü düşünmektedir. Avrupa'nın tuvaleti olmayan Versailles sarayından nasıl bugünlere geldiğini sorgulamaktadır. Bu sorgulamayı yapmasının asıl nedeni Türkiye'nin o günkü durumudur. Mektubunda neyin yanlış gittiğini anlamaya uğraşmaktadır.

⁴⁴ EK 4

“Kabahati dine yükleyorum. Dine de değil ruhban sınıfına. Burada sınıftan bahs etmek pek de doğru değil. Ruhları, düşünceleri bilmem hangi zamanda birdenbire taşlaşmış her türlü bilgiden uzak bu güruha sınıf denebilir mi? Devam, bu değil, onun için bu bahsi burada kesiyorum”(a. g. d. , sk. 217)

Daha sonra başka bir cevabı şu şekilde vermiştir:

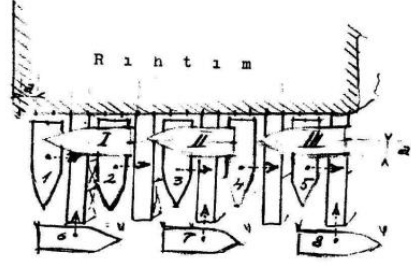
“ Ahlak bozukluğu mu, karakter gevşekliği mi? Hayır ... Yoksulluktan doğan disiplinsizlik... Bizde faziletli, namuslu, merhametli, çelebi kimseler belki kötü kötü taklide çalıştığımız garplılara nazaran daha çok...”(a. g. d., sk. 217)

Mektubuna halka bedava balık dağıtımını sırasında yaşanan karmaşayı, halkın sıraya giremeyişi gördüğünde yaşadığı üzüntüden bahsederek devam etmiştir. İtişmelerin, kakışmaların sebebini anlayamadığını söylemiştir. Ona göre problem dağıtımın organizasyonundadır. Çünkü aslında kıtlık yoktur, limanlarda ürünler gayet yeterli seviyelerdedir.

“MİLLİ VUR ABALIMIZ- Binbir yoksulluk, binbir mani. Binbir idraksizliğe rağmen Milli Şef'in azm ve sebatile vücuda getirilen demir yolları. Bir numaralı Cihan Harbi'ni hatırlıyorum. Harp ediyorduk, sıkıntı çok büyüktü o zamanki şebeke ne kadar fakirdi de kimse: efendim vagon vermiyorlar, mal getiremeyoruz diye mazeret gösteremiyordu. Şimdi ise herkesin ağzı: et yok vagon vermeyorlar, yün don yok vagon vermeyorlar, bardak çanak yok vagon vermeyorlar ilh... ne kadar tatlı ne kadar rahat bir mazeret.”(a. g. d. , sk. 219)⁴⁵

Devamında ise teğmen “si j’etais roi...” operasına referansla eğer kral olsaydı kendisinin neler yapacağını anlatmaya başlamıştır. Metnin bu kısmı teğmen için yolsuzluklardan arındırılmış bir alanın ifadesi şeklindedir. İlk iradesi deniz yolunu genişletmek ve Akdeniz, Karadeniz ve Ege limanlarını birbirine daha sıkı şekilde bağlamakla ilgilidir. Ayrıca bu limanlarda yükleme, boşaltma ve dağıtım işlerinin daha iyi düzenlenmesini planlamış ve kendisi de bir liman krokisi çizmiştir. (a. g. d., sk. 220)

⁴⁵ Buradaki milli vur abalımız vurgusu 1946 yılında yayınlanmış olan Amcabey Karikatüründe de görülmüştür.

Kırmızı tekneler:bugünkü halimiz.....

Bunlar yerine muvazi iskeleler kurarak 3 yerine yedi tekneyi
aynı rahtıma yanaştırabiliyorum.

(a. g. d. , sk. 221)

Resim 4.4.1. Teğmen'in liman krokisi

İkinci iradesi ise karayolu ulaşımının düzenlenmesi ile ilgiliydi. Kamyonların ve akaryakıtın daha iyi organize edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Üçüncü irade ise yine bununla ilgili lastik ve tekerleklerin üretim ve dağıtımı hakkındadır. Dördüncü irade taksilere yakıt dağıtımında yakıt miktarının iki misline çıkarılmasını, beşinci irade ikmal işlerinin orduya devredilmesini emretmekte, altıncı iradede ise ithalat ofislerinin kapatılıp ticaretin tüccarlara devredilmesini buyurmaktaydı. (a. g. d. , sk. 222-224) Tüccar da yolsuzluk yapardı fakat “le moindre des maux est le bien...”(a. g. d. , sk. 224), yani ehven-i şerdir demişti.

Teğmen mektubunu şu metaforla bitirmiştir:

“Şefim traşnamem bitti, sizden 5 kuruş isteyeceğim. Şimdi gözümün önünde bir ligen var, içinde bir sünger duruyor, benim elimde bir sürahi, bu ligene yavaş yavaş su döküyorum... Sünger suyu çekiyor, ligen kup kuru, bir az daha su, artık süngerin çekecek hali kalmadı, çektiğini bile kusmağa başlıyor... Ligen; memleket, muhterem milli istifçilerimiz, su, yaşama maddeleri... sürahi, akıtan el nakliye işlerimiz...

İş bu Üsküdar sefanamesini müslüman harfleri ile yazdım, sizin müslüman harflarini okumasını unuttuğunuz için modren harflarla, modren makinemde tekrar yazdım.

Ellerinizden öperim Pek Sevgili Şefim.”(a. g. d., sk. 224-225)

Yazdıklarına bakıldığında Teğmen Hasan Bey'in çözüm aradığı problemler genellikle büyük şehirlere yöneliktir. Bu bağlamda bu mektup daha önceki mektuplardan farklılık gösterir. Çünkü bu tez kapsamında şimdiye kadar incelenen

mektuplar daha ziyade taşranın konuları üzerinden şekillenmiştir. Ayrıca şehir hayatında savaşın yansımaları ve yolsuzluğun ifadesi genel bir ahlak problemi olarak tanımlanmıştır. Bu mektubun yazarı eğitimli biridir, okuma ve yazma alışkanlıkları vardı ve toplumun genel siyasetine dair çözüm üretirken kendisini siyasi bir hiyerarşide değil askeri sınıfın içerisinde görmektedir. Mektupta garp ve şark Tanzimat’tan itibaren olduğu versiyonuyla iki ayrı alan olarak kodlanmıştır. Modernist siyasetin sorguladığı “tarihsel olarak yanlış giden neydi?” sorusu bu mektupta kendisine yer bulmaktadır.

Cumhuriyet Gazetesi’nin 16 Nisan 1945 tarihli “zeytinyağı karne ile verilecek” haberine tepki olarak yazılan bir mektup Esendal’a 22 Nisan’da sevk edilmiştir.⁴⁶ Mektup oldukça sert bir üslupla hem hükümeti hem de İsmet İnönü’yü hedef almaktadır. Rejimi topyekûn eleştiren bu mektupta eleştirilerin temelinde yolsuzluklar ve suistimaller vardır. “Millet Fikrile ve Millet Bıkkınlığıyla Yazan Bir Vatandaş” kendisini şu şekilde ifade etmiştir:

Bu her şey de beş on eşkiyanın idaresidir. Evvela baş vekil dediğimiz aslen ve neslen bir efe, bir çeteci, yanındakiler de birer kızanı. Parti, grup, meclis, müstakil grup...yine o, ve kızanlarıdır. Bugün yaptırdığı bir kanunu yarın işine gelmeyince bozduruyor ve işine gelen bir yenisini yaptırıyor. Kanun sayısını hakimleri unuttu. Buna kim ne vakit itiraz edebildi? Milletvekilleri mi? Onlar milletin nazarında onun birer kuklasıdır, birer bendesidir. Çünkü onun istediği gibi hareket etmedikleri takdirde bir daha meclisi dürbinle görürler ve görmeyince ses çıkarmadan, yorulmadan, üzülmeden dolgun dolgun maaşı, ikramiyeyi, harcırahı, nüfuzu sayesindeki vurgunculuğu, ihtikarı, hırsızlık payını almayacak, çünkü herif mebus değil, seçilmiş değil, (SIÇILMIŞ)tır. (a. g. d., sk. 76)

Rejimin yaptığı uygulamaları koyu bir Bolşeviklik ve koyu bir diktatörlük olarak yorumlayan yazar, CHP’nin güzel kararlar verebilmesi için meclis içerisinde ikinci, üçüncü hatta dördüncü grupların da bulunması gerektiğini iddia etmektedir. Mektupta belirtilen ikinci bir nokta ise şu şekildedir:

Her millette bir allah, din, vicdan: ahlak, terbiye, milliyet anana var, bizde hiçbir şey kalmadı. Ruslar da allah korkusu olmadan din istinadı olmadan meşum rejimlerinin yürümiyeceğini anladılar da şimdi yine kilisalarına

⁴⁶ Ek

döndüler. Çünkü onsuz ne milliyet, ne ahlak, ne namus, ne terbiye, ne merhamet ne düşünce ne de hiçbir şey olamaz vesselam. (a. g. d. , sk. 77)

Öncelikle bu mektupta iki temel sebep sorunsallaştırılmıştır. Birincisi eleştirinin eksikliği ikincisi de geleneğin yerini kaybetmiş olmasıdır. Bu iki noktadan yöneltlen eleştiriler direkt olarak partiye ve hükümetlere yöneliktir. Hatta tüm tek parti dönemine yönlendirilen eleştiriler en katmana kadar ulaşmaktadır. Mektubun kim tarafından ve kime yazıldığı belli değildir. Fakat yazdıklarına bakıldığında gündemi gazeteler aracılığı ile takip eden bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi pozisyonu ile ilgili muhalif bir kanalda olduğu söylenebilir. Yani parti içinde bir mücadele ile ilgilenmemekte o günkü yapının tam anlamıyla değiştiği bir düzen hayal etmektedir.

11 Temmuz 1945 tarihinde evrak kaydına giren ve direkt olarak Büyük Millet Meclisi'ne iletilen bu şikâyet bir arzuhalci tarafından yazıldığı için bu kısma eklenecektir. Adana Hükümet Caddesi 57/55 numaralı dükkânda arzuhalcilik yapan Battal Özcan belediyece dağıtılan ekmek karnelerinde yolsuzluk yapıldığını iddia etmektedir. Özcan mektubunda 9 nüfuslu bir aileye bakmakta olduğunu belirtmiştir. Her ay 4 kuruş karne parası ve bir kuruş da pul parası vermedikçe ekmek karnelerinin değiştirilmediğini söyler. Parası 6 ekmek karnesini değiştirmeye yetmiş fakat 3 ekmek karnesini değiştirememiştir. Bu duruma halkın da sızlanmakta olduğunu ifade etmekte ve defter değiştirme bedelinin gerekli olup olmadığını sormaktadır. Yaşadığı döneme ilişkin yaptığı şu yorumlar savaşın sebep olduğu bıkınlığın ifadesidir:

“Harp dolayısıyla her hangi bir kimsenin cebini doldurmak cüretile mesuliyetden korkulmadığı gibi artık bu hususi vergiden kurtulmamıza imkân yokmu maksadım kimseyi şikâyet olmayup halen böyle halkdan fuzuli paralar çekiliyor amme namına yüksek makamınızı haberdar ediyorum belki bu gibi yolsuz mecburiyetden kurtulamayız mı hürmetle ellerinden öperim. (BCA, 30-1-0-0, 65-401-6, sk. 4).

Bu mektupta “g” harfi ile “ğ” harfi kullanımı birbiri ile karıştırılmış ve noktalama konusunda herhangi bir kural gözetilmemiştir. Yazım kurallarına uygun olmadığı halde bu mektupta sorulan soru işleme girmiş ve Battal Özcan’a cevap verilmiştir.

Hususi Kalem Müdürü Yardımcısı tarafından yazılan cevapta 3 kuruş kağıt ve matbaa masrafı olarak ve 1 kuruş da Çocuk Esirgeme Kurumu için alındığını,

işlemdede herhangi bir yolsuzluk olmadığını belirtilmiştir (a. g. d. , sk. 3). Bu cevap Hususi Kalem Müdürü tarafından imzalı bir yazı ile Battal Özcan'ın adresine gönderilmiştir (a. g. d., sk. 2).

1945 yılı şikâyetlerinde savaşın getirdiği problemlerden ötürü gelişen yorgunluğun direkt olarak partiye yöneltilmesi öne çıkan bir unsur olmuştur. Yolsuzluklara dair ifadeler kasvetlidir. Feridun Ergin'in savaş ekonomisi ile ilgili tespitlerinin nasıl bir ortamda şekillenmiş olabileceğine dair ifadeler şikâyet mektuplarında açıkça görülmektedir. Yukarıdakiler ve partinin nefsi bu durumdan sorumlu tutulmuştur.

4.5. 1946 Yılı, Yeniden Seçim Fakat Bu sefer Çok Partili

1946 yılına ait şikâyet ve talep dosyalarının büyük çoğunluğu milletvekilliklerine dairdir. Hangi bölgeye kimin uygun olup olmadığı; bu uygunluğun veya uygunsuzluğun gerekçelerinin ne yahut neler olduğuna dair kıstaslar bu dönemki mektupların, şikâyetlerin ve taleplerin içeriklerinde oldukça geniş bir şekilde farklı farklı kişilerce tanımlanmaktadır. İtilafçılık-ittihatçılık, SCF deneyiminde rol almış olmak, komünizme yakın olmak, kumar-alkol gibi bağımlılıklar, cinsel sapkınlık olarak görülen eğilimler ve aile düzenine dair sorunlara sahip olmak bu dönemde de devlet yönetimine uygunsuzlukla ilişkilendirilmiş ve hırsızlık, parti gücü ile şahsi nüfuz elde etme, görev suistimali ve zenginlik gibi yolsuzluk kavramı alanında bulunan eylemlerle birlikte anılmıştır. Fakat çok partili düzenin ilk genel seçimlerinde DP'ye karşı olumlu düşünceler beslemek, DP örgütlenmesine yardımcı olmak da bu hareketlerle birlikte anılmıştır. Ayrıca, CHP'nin muhtemel bir seçim başarısızlığının sorumluluğu da yolsuzluklara ismi karışmış kişilerin isminin partiden uzaklaştırılmamasına yüklenmiştir.

Bu yılın şikâyet mektupları illerdeki siyasi rekabete dair bilgiler içeren milletvekili adaylık başvurularından ve kimin aday olmaması gerektiğine dair tavsiye mektuplarından seçilmiştir. Bu mektuplarda parti içerisindeki rekabetin ikinci partinin kuruluş sürecine nasıl yansıdığına dair ihtimaller bulunmaktadır. DP'nin kuruluş sürecinin meclis içerisinde veya partinin kurucuları nezdinde farklı bir bağlamı bulunmaktadır. Fakat bu tezde partinin teşkilatlanma sürecine dair temas edilebilecek ayrıntılar çok partili hayata geçişi daha geniş bir bağlamda açıklarken birer parametre olarak hesaba katılabilecek tarihsel veriye dönüştürülebilir. Şerif Mardin'in Karpat'ın alanı açan çalışmasına yazdığı

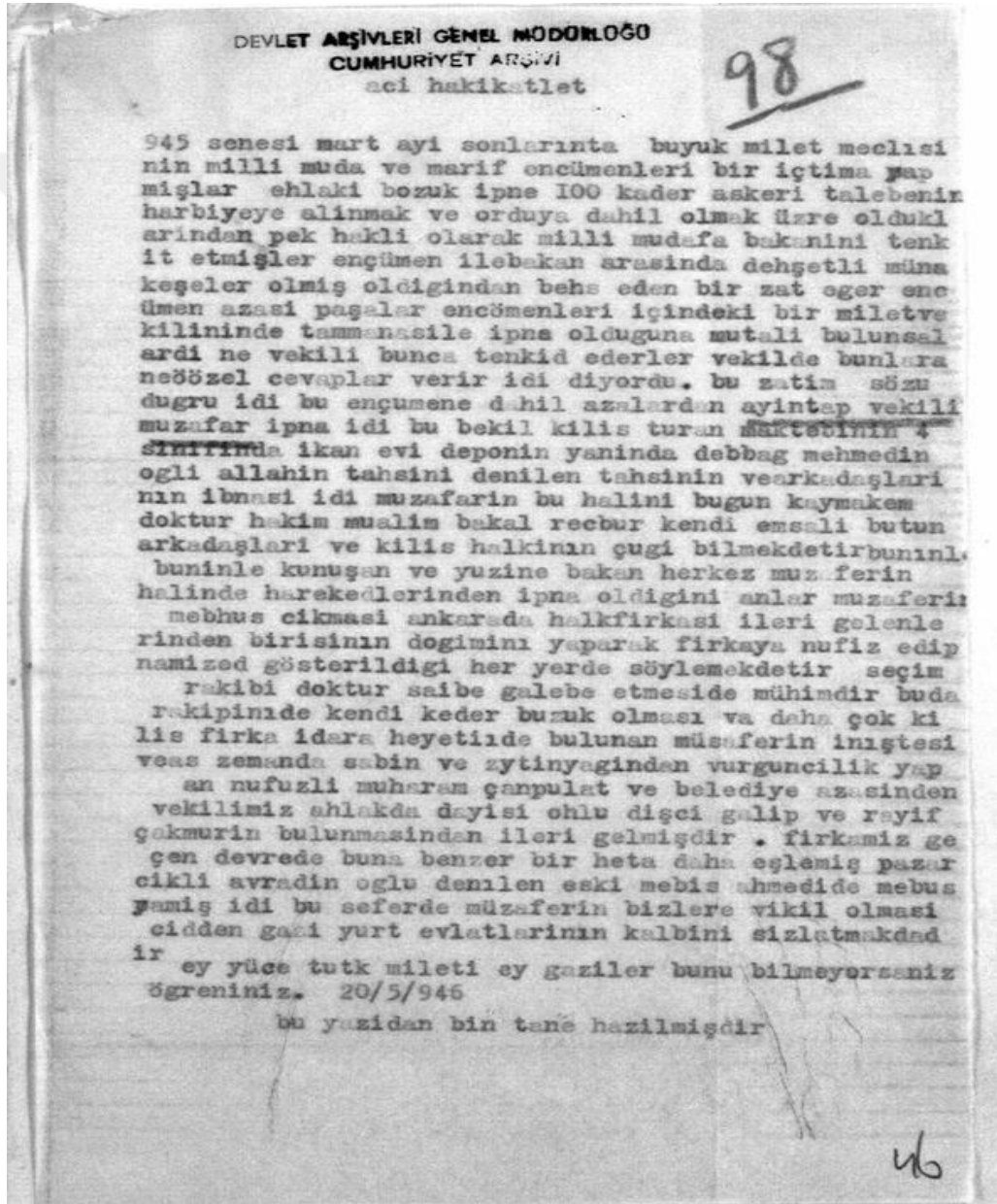
değerlendirmede tetiklenen, imtiyazsız kesimlerin DP ile kurduğu kaotik ilişki bu yolla daha belirgin ve anlaşılır kılınabilir.

Bahsi geçen dosyalarda milletvekili önerileri ile ilgili dilekçeler de bulunmaktadır. Bazen farklı farklı ilçelerden aynı anda tek bir ağızdan yazılmış onlarca dilekçe bir kişiyi önermek için gönderilmiştir. Aday olmak isteyen kişilerin altında yüzlerce imza bulunan eklerle gönderdikleri adaylık başvuruları, parti genel merkezinde kendilerinin temsil güçleri ile ilgili bir imaj oluşturmak çabası olarak yorumlanabilir. Bu belgelerde yolsuzlukla ilgili iddialar bulunmamakla birlikte kendilerini tanımlama şekilleri ve kendilerini neden mebusluğa uygun gördüklerini belirtirken ifade ettikleri özellikler bu tezin kapsamına girmektedir. Genel seçimlere çok partili bir şekilde gidilecek olması siyasi alanda yeniliklere yol açmıştır. Siyasette daha az aktif olan aktörler için fırsatlar belirmiştir. Bu kişiler arasında siyasette yaşlılarının bulunması gerektiğini söyleyen gençler de Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren siyasi alan içerisinde kendisine bir alan kovalayanlar da bulunmaktadır.

Dilekçelerin/mektupların sabit bir formu olmamakla birlikte içeriklerinde mebus olarak önerilen veya kendilerini mebus olarak öneren kişilerin özgeçmişleri, tercüme-i halleri ve siyasi pozisyonlarına dair bilgiler bulunmaktadır. Yazılardan anlaşıldığında göre devlet bürokrasisinde bir konuma sahip olmak, halihazırda halkın memnun olduğu bir mebus olmak, bölge eşrafından olmak, üniversitede akademisyen olmak ve CHP'nin siyasi itikadına bağlı olmak milletvekili olmak için uygun görülmenin en basit kıstaslarıdır. İmza kâğıtları ise kimi zaman nizami bir şekilde çift sütunlu ve özel hazırlanmış bir formatta iken kimi zaman da bir kâğıdın boş olan her yerine herhangi bir düzen olmadan isim, soyisim ve imza atılarak oluşturulmuştur.

20 Mayıs tarihinde bir ifşa yazısı şeklinde daktilo edilen mektup Antep'ten gelmiştir. Başlığı “acı hakikatler” şeklinde koyulmuştur. Mektup Antep vekili Muzaffer Canpolat hakkındadır. Doktor olan Canpolat 3 dönem milletvekilliği yaptıktan sonra 1948 ve 1951 yılları arasında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanlığı yapmıştır. Mektubun yazarına göre Canpolat “Kilis Turan mektebinin dördüncü sınıfında iken deponun yanında debbağ Mehmet'in oğlu Allah'ın Tahsin'i denilen Tahsin'in ve arkadaşlarının ibnesi idi.” Acı hakikatlerin yazarı bu durumun halkın arasında bilindiğini ve onunla “konuşan ve yüzüne bakan herkes Muzaffer'in halinden hareketlerinden” bunu anlayabileceğini ifade etmiştir. Mebus çıkması ise

parti ileri gelenlerinden birisinin eşinin doğumunu yaptırdığı için fırkaya nüfuz edebilmesi ile mümkün olmuştur. Ayrıca yazarın iddiasına göre, Canpolat sabun ve zeytinyağı vurgunculuğu yapmış ve partinin il yönetiminde ailesinden kişileri görevlendirip şahsi nüfuz edinmiştir. Canpolat'ın mebus seçilmesi geçen seçimde Pazarcıklı Avrad'ın oğlu olarak bilinen Ahmet (Aksu)'nun mebus seçilmesi gibi bir hatadır. Mektubun sonunda bu mektuptan bin adet teksir edildiği belirtilmiştir (BCA CHP, 345- 1446- 1, sk. 48).

Resim 4.5.1. Acı Hakikatler

Yaklaşık bir ay sonra 19 Haziran’da Antep’ten yazılan bir başka mektup Gündoğdu Maden Alioğlu Zekeriya Yıldırım tarafından imzalanmıştır. Şikâyetin konusu Ahmet Barlas’ın mebusluk namzetliğidir. Mektupta anlatılanlar bütüncül olarak aşağıdaki gibidir:

Ecdadı bir yehudi olan, Ayıntabın savaş tarihinde bir amcazadesi 150’liklerden Celal Kadri, bir diğeri Fransızların mutasarrıflığını yapmış olan Mecid Barlas ve mezkûr devre zarfında kendi köyleri ve tevabilerinde Fransızlara Arpa, Saman ve Erzak müteahhitliği yapmış bulunan Şefik Barlas’ın oğlu Ahmet Barlas’ın mebusluk için müracaat ettiğini öğreniyoruz:

Bu zatın Mazileri, Antep tarihi ve hala yaşayan kahraman mücahitlerce malum olduğu gibi biraz da memuriyet haline geçeceğim: Ahmet Barlas, Diyarbakır’ın bir kazasında ve kısa bir devreye inhisar etmek kaydıyla yapmış olduğu gibi hakim muavinliği zamanında birçok adamları haksız tevkiflerden , irtikap ve irtışadan, namusa tecavüzden, her ele geçirmek istediği kadına bir tevkif müzekkeresi kesmekten illallah diyen halkın gösterdiği toplu feryatlar karşısında... (BCA, 490-1-0-0, 347- 1457-1, sk. 65)

Konuyla ilgili 1. Umumi Müfettişlik’in Ağır Ceza Reisi ve 3. Adliye Baş Müfettişi görevlendirilmişlerdir. İddiasına göre yargılanmalarının kayıtları Adalet Bakanlığı’nda ve Diyarbakır Adliyesi’nde bulunmaktadır.

27 Mayıs tarihinde Amasya’dan gelen mektup, tek parti dönemindeki şahsi anlaşmazlıkların çok partili hayatta nasıl görünür olduğuna dair örnek teşkil etmektedir. Bu mektubun yazarı Amasya milletvekili Nafiz Aktın’dır. Nafiz Aktın 3. Dönemden itibaren 5 dönem milletvekilliği yapmıştır. Nafi Atıf Kansu’nun 7 Haziran’da okuduğu bu mektupta, Amasya parti reisi Hürrem Arpacıoğlu ile aralarındaki şahsi sevgisizliğin siyasi sonuçlarına değindiği mektubunu hakkındaki olumsuz intibaya karşı kendisini ifade etmek ihtiyacı ile yazmıştır. Daha önceki seçimlerde Hürrem ve hempaları Nafiz bey ile ilgili “tezviratta” bulunup 30-35 oyunu çalmışlardı. Şimdi ise Aktın’ın kardeşi Sıtkı’nın Amasya’da DP’yi desteklediklerine dair rivayetler işitip vilayetin parti binasına gitmiştir. Orada Hürrem Bey ona DP’lilerin çok fena “piropaganda” yaptığını söylemiş ve kendisinden bölgenin milletvekili ve “hörmet” edilir bir zatı olarak onlara nasihat

etmesini istemiştir. DP'lilerle görüştüğünde ise onlar bu iddiaları tamamen yalanlamış ve bu şayiaların CHP efradından birisi tarafından üretildiğini anlatmışlardır. DP başkanı hatta “ Bayım yakın zamana kadar biz de halk partisi efradından idik, iki devreden beri Hürrem Arpacıoğlu’nun seni mebusluktan düşürmek için çalıştığını pek ala biliyoruz. Şimdi parti başkanlığı da uhdesine geçtiği için bu defa behemehal Bay Nafiz’i mebusluktan düşüreceğim, bunu kendileri de hissediyor da DP’yi destekliyorlar, ve onlardan yardım bekliyorlar. Ne yapsalar beyhudedir, bu defa onu düşüreceğim diyormuş.” demiştir. 1946 seçimleri sonrasında Nafiz Aktın mebus seçilmemiştir.

Samsun Vezirköprü ilçesinin Çayırbaşı Mahallesi’nden Mustafa oğlu Tevfik’in 19 Haziran tarihli mektubu 26 Haziran’da kayda geçmiştir. Mektup başvekalet yüce katına gönderildiği halde genel sekreterlik dosyası altında tasnif edilmiştir. Mektubu yazan kişi kendisinin yaş ve sağlık açısından mebusluğa uygun olmadığı halde partinin mücadelesini samimiyetle benimsemeyi görev edindiğini belirtmektedir. Aday listesindeki Muin Köprülü Millî Mücadele’de tahrirat kâtipliği yaparken yaşça ve sağlıkça uygun bir durumda olduğu halde ordu hizmetine girmemiştir. Tevfik “o kara günlerde kadın erkek her Türk vatan müdafaasına koşarken(...) milletvekili olmak sevdasına düşmüş” olan Muin Köprülü’nün bu halinin “ millet nazarında tasvip edilemez bir hareket” görmekteydi. Ayrıca, Tevfik’in iddiasına göre Muin Köprülü tahrirat memurluğu yaptığı sırada korucu ve bekçi parası olarak kendisine teslim edilen parayı kendisi için harcamıştır. Durumla ilgili belgelerin bir tomar halinde Vezirköprü Cumhuriyet Başsavcılığı’nda mevcut bulunduğunu belirtmiştir. Muin Köprülü 1946 yılında Samsun milletvekili seçilmiştir. (BCA CHP, 345- 1446-1, sk. 1)

Daha önceki yıllarda da yerel eşrafin partiye nüfuz etmesi ile ilgili şikâyetler gelen Diyarbakır’dan Şükrü Saraçoğlu’na hitaben yazılan mektup 4 Haziran 1946’da Nafi Atuf Kansu tarafından okunmuş ve sol üst köşesine “Şikâyet” şeklinde not alınmıştır. 17 Haziran tarihinde Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü tarafınca kayda alınmıştır. Diyarbakır’ın Reisoğlu mahallesinden Sabir Ekinci imzası ile gönberilen mektup tüm Diyarbakırlılar adına yazılmıştır. İddialara göre, Şeref Uluğ⁴⁷ ve Pirinçcioğulları ailesi mebus adayları seçiminde Diyarbakır halkının sözünü hiç dinlemeden kendileri karar vermişlerdir. “Eski saltanat

⁴⁷ Şeref Uluğ ile ilgili metne eklenmemiş bir başka mektup için bknz (BCA, 490-1-0-0, 49- 97-2, sk. 368)

enkazının şahsi tahakküm ve tecebbür zihniyetinin eseri” olan talimatlara göre Şeref Uluğ, Nedim ve Vefik Pirinççioğulları vekil seçileceklerdi. Bu durum halk üzerinde oldukça olumsuz tesir yapmış ve herkes “ halkın iradesi hamiyeti nerede” diye sormuştur. “Saltanat asırlarca Türk’ün hakkını ve emeğini emdi, saltanatın artıkları olarak bugüne kadar tırnaklarını halkın kalbine saplıyan ve şahsi menfaatlerini daima parti ile halk arasındaki samimi ve hakiki vahdetin ihlalinde bulan Pirinççioğulları bu ailevi tahakküm ve tasallütlerini bu defa da Mahzar Germen’in karabeti ile yaşatmağa çalışmaktadırlar. Bugüne Kadar halkın sırtından geçinen bu muhteris aile mebusluğu biz hizmet değil iktisadi bir hakimiyet mevzuu telekki etmektedir.” (a. g. d., sk. 2) şeklinde durumu açıklayan Sabir, halk tarafından General Kazım Sebüktekin’in mebusluğunun daha uygun görüldüğünü belirtmektedir.

19 Haziran’da Diyarbakır’dan gelen Hasan Cafer Uğur, Ergani’de arzuhalci Sabri Tatlıcan, Ergani’de Baki Ünal ve Erganili Kemal Güneli imzaları ile gelen bir mektuba iliştirilen imzasız ve tarihsiz mektup Diyarbakır vilayeti CHP İdare Heyeti Başkanı Çubukçu’nun ve üyelerinin seçimlerde yaptıkları yolsuzlukların halk üzerindeki etkilerini anlatmaktaydı. Daha önce milletvekili adayı olarak gösterilen Cahit Çubukçu “çocukluğundan bugüne kadar her tarafa yayılmış ve taşla yazılmış gayri ahlaki harekâtı yüzünden” milletvekilliğinden düşürülmüştür. İdare heyeti üyelerinden olan Sedat Dicleli kardeşi Vedat’ı milletvekilliği için aday göstermişlerdir. Mektuba göre bu iki kişi Cumhuriyet hükümetini devirmek suçundan İstiklal Mahkemesi’nce idam edilen Doktor Fuat’ın yeğenleridir. Üyelerden Zekai Arman kendisini belediye başkanı adayı, kardeşini de mebus adayı göstermiştir. Nedim Pirinççioğlu ise kendisini, akrabası Şeref Uluğ’u ve damadı Vedat Dicleli’yi milletvekili adayı olarak göstermiştir.

“Bura partisi bütün hareketi bir zümre üzerine seçimlerin ve işlerin yaptırdığı kayıt ve muamelelerle sabit olduğundan bütün işlerin yaptırdığı kayıt ve muamelelerle sabit olduğundan bütün efkarı umumiyei menfi tesir içerisinde bırakmış ve bazı ufak tefek dedikodu ve galeyanlara yol açmıştır. Kazalarda bu defa yaptırdıkları teşkületin kendilerine mebusluk reylerini kazandırmak ve muhit yapmak? Bir zümre üzerine iş yaptıklarından anı hissiyat ve nazar kazalar üzerinde de infiale sebebiyet vermiştir.”(a. g. d., sk. 65)

Şeklinde bahsettiği durumun il genelinde olumsuz tesirleri olduğunu vurgulamıştır. Mektubun yazarı kendisinin de partiyi çok sevdiğini ve parti için kavga bile ettiğini belirtmiştir.

19 Haziran tarihli ve çok imzalı bu mektup Diyarbakır’da parti işlerinin nasıl yürüdüğüne dair yorumlar ve gözlemler içermektedir. Mektup dilbilgisi açısından bir sürü hata içermektedir. Fakat yereldeki durumla ilgili kendi perspektifinden bir resim çizmiştir.

“Diyarbakır vilayet parti idare heyeti temamilen inhisarcı bir zihniyetin tesiri altında kalmıştır. Hakiki bir partili şiarına uygun bir feragatle kendilerini asla bahis mevzuu etmeyen vilayetin her tarafında tanınmış ve sevilmiş zevatı muhtevî geniş bir namzet listesini merkezin tasvibine arz etmek lazım gelirken bilakis en başta geçen intihapta malum sebepten dolayı divan kararı ile namzetliği ref edilmiş olan başkan Tahsin Cahit Çubukçu kıtlık senelerinde memleketin sefaletini istismar ve milyoner olduktan sonra İstanbul’da kaşnesinde zevk ve sefa ile hayatını imrar buyuran fabrikatör Nedim Pirinççi kendi nefsi nefislerini diğer azalardan fırsattan istifade ile kendi akraba ve yararını namzet göstermişlerdir. (...) Nedim Pirinççi’ye gelince bu zat mebus Arif Pirinççi’nin oğlu ve eski nafia vekili Feyzi Pirinççi’nin kardeşi ve mebus Şeref Uluğ’un halazadesidir. Çandarlı ailesi veya Barmekoğulları gibi neslen be nesil mevkîe tevarüz eder. Yine bir imtiyazlı aile töretmeye ve bu fakir halkın üzerinde o muazzem iktisadi diktorasını bir de siyasi bir nüfuzlatakiye etmeye zamanımızın tahammülü yoktur. Halkın hakiki temayülünü öğrenmek için vakit müsait iken ilçeler de dahil olmak üzere yeni bir anket yapılmasını ve bu meseleden dolayı ıstırap içinde kalan efkarı umumiyenin tatmin edilmesini isteriz.” (a. g. d. , sk. 66)

Sabir Ekinci 21 Haziran’da yazdığı bir başka mektupta Nafi Atuf Kansu’ya hitaben yazmıştır şikâyetlerini iletmiştir. Daha önceki mektubunda da anlattığı Mahzar Germen ve Pirinççioğlu ailesi arasındaki akrabalık bağınu şu şekilde ortaya koymaktaydı. “Mesela Tayyare ile Diyarbakır’a meclis vekillerinden Bay Mahzar Germen’in kızı geliyor, bu bayan Pirinççizade Hikmet’in karısıdır. Yani eski milletvekili Feyzi Pirinççi’nin gelinidir.” Şeref Uluğ ve Pirinççioğulları’nın tahakkümünün halk üzerinde yaptığı tesiri ise şu şekilde ifade etmekteydi.

“Biz partinin halk efkarına çok kıymet verdiğine kani olmak istiyoruz. Fakat fiili sahada gördüklerimiz bizi haklı tereddüde sevk ediyor, bu tereddüt yavaş yavaş inkisara yol açıyor. Bu yeni seçimde herkez partinin halk sevgisine dayanmış ve güvenilmiş vekiller seçmesine gidileceğini düşünerek sevinirken karşımızda eski saltanat enkazının şahsi tahakküm alışıklığının izlerine rastlıyoruz” (BCA, 490-1-0-0, 347- 1457-1, sk. 46)

“Meşru bir veraset gibi memleket hidmet mevkiini bu surette paylaşılmasına gidilecekse halka yazıktır, bizi hiç olmazsa lüzumsuz vasıta olmak zahmetinden olsun kurtarınız.” (a. g. d. , sk. 47)

Bu mektup Diyarbakır içinde siyasi dedikoduların partinin merkezine intikal ettirilmesine örnek teşkil ettiği için seçilmiştir. Parti merkezi tarafından kendilerini gözardı edilmiş hissettiklerini belirten mektubun sahipleri bu noktada ikinci parti ihtimalini çağırıştırmış olabilirler.

Bu yazışmalarda adı geçen Vefik Pirinçcioğlu’ndan Faik Ökte iki yerde bahsetmiştir. Ökte’nin anlattığına göre Pirinçcioğlu tüm mal varlığı satılanların kalan borçları için Aşkale’ye gönderilmesine itiraz eden Ekrem Türkay’ın ver şubesine atanmıştır(Ökte, 1951, s. 147). Ayrıca varlık vergisi esetimatörlerine nüfuz ederek davalı olduğu eski eniştesi Avineli’ye büyük bir vergi tarh ettirmiş, Ökte bu duruma müdahale edip vergiyi 5’te 1’ine düşürdüğünde ise Pirinçcioğlu Ökte’ye darılmıştır (1951, s. 97).

20 Haziran’da Giresun’dan gelen mektup ise milletvekili aday listesinin tamamı ile ilgili genel bir değerlendirme sunmaktadır. Mektubun yazarı Milli Mücadele tarihi ile ilgili hatıratı ve müstakil tarih çalışmaları olan Osman Fikret Topallı’dır. Topallı’nın eserleri Giresun üzerinedir. Osman Fikret Topallı, Giresun’daki İTC ve CHP’nin kültürel faaliyetlerinde ve sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır (Yüksel, 2011, s. 177). 10 Haziran’da gönderdiği mektup sonrasında mebus adayları listesini öğrenen Topallı tekrardan mektup yazma ihtiyacı hissetmiştir. Mektubu okurken Kansu şu cümlelerin üzerini çizmiştir.

“Önümüzdeki seçimde müstakil hareket edeceğimi haber verdiğimden, bundan böyle önce vicdanımın sesini ve memleket menfaatini gözde tutarak, sonra da partiyi düşüneceğim.” (a. g. d. , sk. 50)

Kendisini meşrutiyetin ilanından itibaren Giresun havalisinde umumi hayatı ilgilendiren bütün olayların sanki canlı bir tarihi olarak tanımlayan Topallı milletvekili adayları; Kazım Okay, İsmail Sabuncu, Ahmet Ulus, Eşref Dizdar,

İhsan Ali Gürak, Dr. Naci Duyduk, Dr. Süküti Keçeci ve Tefik Ekmen hakkında bildiklerini anlatmak istemiştir. Topallı değerlendirmelerine sitemler ile başlamıştır. Listede Karahisarlı, Alucralı ve Giresunluların olup da Göreleli, Tirebolulu, Keşap ve Bulancaklıların olmamasını manidar görmektedir. Ahmet Ulus hayatının sadece birkaç yılını Giresun’da geçirip 30-40 yıl bölgeye uğramadan aday gösterildiyse “kimseler duymasın! Meşhur ve akıbeti meçhul?... olan kommunist Mustafa Suphi de Giresunludur.” 1932 yılında, Giresun’a vali olan eniştesinin yanına gelen ve 1938 yılında partiye yazıldıktan sonra direkt olarak parti başkanı olan İhsan Ali Gürak ta Giresunlu ise “şurada burada heryer için böyle yerli hemşehriler pek çok bulunur...” Ona göre, Dr. Süküti Keçeci de seçimden seçime Giresunluluğunu hatırlayanlardandır. İsmail Sabuncu ise kültürlü bir mebus olsa da hemşerileri tarafından hiç sevilmeyen bir kişiydi. Tefik Ekmen ise “bu İsmail Sabuncu’nun dayısı imiş. Yeğenin yanı sıra onu da milletvekili yapmak kimin hatrına geldi ve niçin gelmiştir? Doğrusu, tam da yerinde ve güzel bir (Nepotizma)!...” (a. g. d. , sk. 51). Topallı’nın iddiasına göre, Tefik Ekmen her yıl Alucra ilçe başkanı seçilse de Genel Sekreterlik onu kültürsüz bulurmuş. Kazım Okay, Eşref Dizdar, Dr. Naci hakkında ise seçim kabiliyeti olan insanlar olduğunu fakat onların alnında Milli Mücadele döneminden lekeler bulunduğunu ifade etmişse de detay vermemiştir. Topallı’nın söylediğine göre bölgede o günleri bilenler hatırlayanlar vardır. Partiye öneri olarak şunları söylemektedir. “Eğer içimizi temizlemek muhalefet karşısında (iskandal) lerden sakınmak karanında isek, bunlara dikkat etmek lazım... şimdiye kadar olan oldu bundan sonra baari günahlardan sakıalım.” Kendisinin bilgi verdiği ve yorum yaptığı kimse ile bir husumetinin olmadığını ve Ahmet Ulus hariç hepsi ile arkadaşlık ettiğini de belirttikten sonra müfettiş şevket Erdoğan’ın sebep olduğu karışıklıkların rahmetli Atatürk müdahalesi ile önlendiğini belirtmiş ve tekrar o günlere geri dönülmemesi temennisinde bulunmuştur. Mektubunu şu sözlerle bitirmiştir.

“Son sözüm: İlimizde, yarıcana düşmüş olsalar bile, muhalefet teşekkülleri de vardır. Halkın %80’i de bizden hoşnut değildir! Bu hakikatler ortada iken, yukarıki liste üzerinde ısrar edilirse, artık konuşacak, tartışacak hiçbir mesele kalmaz... Yalnız bana bir yorgunluk belki de bir (jurnalcilik) kalır? Ben bununla iftihar etmekten çekinmem. Çünkü hakkı tanıdığıma, hakikati bildiğime inanıyorum. Doğruyu söyleyen dokuz köyden koğulur derler; ben

buna biraz inanıyorum. Lakin, bakıyorum da, daima yarası olanlar kocunuyor!...” (a. g. d. , sk. 51)

20 Haziran’da Bolu’dan gelen mektup 1936 yılında ve 1943 yılında şikâyetlere konu olan Akçakoca Halkevi binasını yeniden gündeme getirmiştir (BCA, 347-1457-1, sk. 104). Mektubun yazarı olan emekli Binbaşı Rıza Eker kendisini hatalarından ders almış bir ittihatçı olarak pozisyonlandırmaktadır. Mektup, Nafi Atuf Kansu’ya hitaben yazılmıştır.

“Kahveden ağzımız yandığı için ayrına üfleyenlerden biri de benim. Çünkü: Fethi Okyar de birlikte olarak üç mektep arkadaşı ittihad ve terakki cem’iyetine derin bir ferağatle girmiş ve hiçbir mevki ve menfaat ihtirası tatmaksızın inhilaline kadar sebatle çalışanlardan idik. Yapmış olduğum olağanüstü başarılarından bahsetmiyeceğim. Çünkü: kocabir imparatorluğu batırmış olmaktan doğan şifa bulmaz acılar ve yüz karaları sonsuzdur.” (a.g.d., sk. 104)

16 yıldır Bolu’da ikamet etmekte olan Eker memleketine bir fayda sağlayacak konuma hiç gelememiş olmasından bahsedip Bolu’daki parti teşkilatının durumunu da “iğrenc” olarak nitelemektedir. Nafi Atuf ile şahsi bir görüşmesine yaptığı atıfla yereldeki problemlerin daha önce de bu ikili arasında görüşülmüştür. Fakat bu görüşmede Rıza Eker’in talep ettiği çözüm mektubun yazıldığı zamanda henüz gerçekleşmemiştir. Kansu’nun okurken altını çizdiği kısımlar şu şekildedir:

“Hala gözlerim ki: bu iradeniz yerini bulsun. Evet, bir genc müfettişiniz bundan iki ay önce Boluya geldi. İl idare kurulu başkanı bay tevfik ile akçakoca ilicesi parti başkanı aralarında bir bine yapılması işinden ve idaresizlik yüzünden doğan gerginlik ve dedikoduyu guya düzenliyerek ayrılıp gitti, beni ne arayan oldu ne soran. Bu gidişle akcakodaki önemsiz binadan önce ünlü partimizin temeli ve hem de ittihad ve terakkiden daha acıklı bir durumla göçecek. Hele: şu seçimler devresinde ki rengarenk görünüş ve sezişler partimizin içinde mal saydığımız pekçok düşük ıralı ve halk gözünden düşmüş partililerimizin çevirmek istedikleri fırıldakları bilseniz ne iyrenclidir. Bu gibilerde vicdan duyğu eseri kalmamış. Değersiz varlıklarını dahî gibi satmak istiyorlar. Hepsindede amaç sayılavlığın 400 lira aylığı 100 lirada top teyun harcırahıdır. Muntazam ilkokul bile görmiyenler bir hile yolu bulup milletvekili olmak istiyorlar. İşte bundan

ötürü dirki bu değersiz kalenderler memlekette kendi avanelerini seferber etmiş ve bir çoğuda parti kudretini siper edinerek saf ve temiz ruhlu köylü yurddaşlarımızı kafese koymaya çalışıyorlar. Her üçyüz imza toplayanlar serbest adaylıklarını koyarak parti disiblininden ayrılıyorlar ve guya partide uzun yıllar başarılı iş gördüklerini ileri sürüyorlar ve bu yoldaki palavralarıile de merkezdeki ulularımızı geçmişteki eşitleri gibi aldatmaya küstahca cesaret ediyorlar. Daha dünkü belediye seçimlerinde çevirmiş oldukları dolablardan kendi ipliklerini boyamaya muvaffak olamayan bu düşük tınetli partililerimizden birtakımları geredede olduğu gibi partimizden ayrılup demokrat partiye can atmaya başladılar. Bu hal Düzce, mudurnu, göynükte de kendini gösterdi. Yakinen Bolu, akcakoca, Seben ilçelerinde de görülecektir çünkü: partimiz gerekli ve kesin bir tasfiyeye şiddetle muhtacdır. Ferağatle çalışacak, ideal ve karakterli yurddaşlardan milletvekili onanmayup yerlilerden ve halkın kin ve nefretini çekmiş olmayanlardan ve ezcümle uzunboylu kudret illerinde ve devlet hizmetinde ömürlerini geçirip olgunlaşmış bulunanlardan adaylıklarını koymuş veya koymak üzere olanlardan seçdirilmesini önemle dilerim.” (a. g. d. , sk. 104-105)

Eker, 8 kişilik bir milletvekili listesi vermiştir ve bu kişileri sıralarken A, B, C, D, E, G, V ve Z harflerini kullanmıştır. Adaylar şu şekildedir; General Fahri Belen’in kardeşi ve Emniyet Müfettişlerinden Necmi Belen, Bursa İli Milli Eğitim Müdürü İrfan Alıcıoğlu, Yüksek Sular Mühendisi Nazmi Karatekin, Bolu Milletvekili Doktor Zihni Ülken, Bolu eski milletvekili ve İl Genel Kurul Üyesi, İl Genel Kurul Üyesi Sabri Karaçayır, Ankara’da Hamamönü Orta Okul Müdürü Ahmet Zuhuri, Geredeli Elazığ milletvekili İhsan Yalçın. Eker bu sekiz kişiden ilk üçüne güvendiğini, diğerlerini ise “ehven-i şer” olarak gördüğünü söylemiştir. Gerek parti adına gerekse bağımsız olarak adaylık peşinde koşan Reşad Aker, Ali Rıza Gökçesu, Manisa eski mebusu Tahir ve Dava Vekili Seyfi Karageğik “ve eşitleri gibi lokma düşgünlerinin himaye edildiğini görmek bolu halkını çok müteessir edecektir.”(a.g.d., sk. 106). Tekrardan sözü parti müfettişine getiren Eker, tarafsız birisinin tercih edilmesini talep etmiştir.

4.6. Sonuç

Bu bölümde 1943 ve 1946 yılları arasında CHP genel sekreterine çeşitli yollarla ulaşan yolsuzluk şikâyetleri incelenmiştir. 1943 yılında seçim odaklı iletilen şikâyetler 1944 ve 1945 yıllarında ise halk ve yönetim arasındaki mesafenin artması ve umumi hizmet görenlerin şahsi çıkar nüfuz elde etmelerine dair konulara yoğunlaşmıştır. 1943 yılında yolsuzluk iddialarında geçen olaylar ve kişiler CHP'den ayrıştırılması gereken alanlar olarak görülmüştür. Fakat 1946 yılına doğru gelindikçe şikâyetlerin tonu yükselmiş ve partinin kendisi hatta partinin liderleri partililerce eleştirilebilir bir alana dönüşmüştür. Yolsuzluk iddialarının gerçek olma ihtimalinin yanı sıra yereldeki siyasi rekabetin bir parçası olarak siyasi rakibi ekarte etmek amacıyla da kullanılma ihtimali de vardır. 1946 yılında seçim sürecinden itibaren muhalefet, yolsuzluk şikâyetlerine konu olan yönetim teamüllerinin yeni dönemde değişmesini yoğun bir şekilde talep etmiştir. Bu taleplerin çıkış noktalarını ve toplumsal desteğini oluşturanlar arasında bu bölümde incelenen şikâyetlerin sahiplerinin de olduğunu iddia etmek gerçeklikten çok uzak bir çıkarım olmayacaktır. Sonraki bölümde görüleceği gibi 1946 yılına ait meclis zabıtları 1947 yılına ait kurultay tutanakları bu konudaki kanaati desteklemektedir. Yolsuzluklar tek parti döneminden çok partili hayata geçiş sürecinde siyasi ve toplumsal muhalefetin söylemlerinde çok geniş bir yer bulmuştur.

Parti merkezi ve yerel temsilcileri arasındaki iletişimi arttırmak üzere de genel sekreterlik görevine atanan Memduh Şevket Esendal'ın günlük işleri arasında bu yoğun yazışma trafiği de önemli bir yer kaplamıştır. Şikâyetlerin nasıl ele alındığına dair örnekler sayıca azdır. Fakat bir sonraki bölümde ele alınacak olan 26 Ağustos 1946'daki meclis toplantısı zabıtları bu şikâyetlerin yüksek yönetim kademelerinde ne şekilde görüldüğüne dair ihtimaller barındırmaktadır. 1946 seçimleri sonrasında DP tek parti dönemi teamüllerini sürdürme eğilimleri olarak tanımladığı tutumu itiyat olarak adlandırılmıştır. CHP 1946 yılında bu söylemi reddetse de 1947 yılı kurultayında partinin durumunu konuşurken itiyat kavramını kullanmış ve böylece muhalefetin yolsuzluklar üzerinden kurduğu bir söylem iktidar tarafından da üstlenilmiştir.

Bu bölümde incelenen şikâyetlerde parti ve devlet, devlet ve şahıslar, merkez ve taşra arasındaki sınırların geçirgenliği yolsuzluk tartışmalarının ifade zeminini net bir şekilde tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bu mektuplar bir anlamda fotoğraf

gibidir. Yazıldıkları ve okundukları zamanın ötesindeki güç ilişkilerinin nasıl geliştiğine dair gözlemler yapabilmek mümkündür. Fakat, bu örüntülerin değişkenliği bu konuda yapılacak olan çıkarımlar konusunda tedbirli olmayı gerektirmektedir. Bu konudaki genel resmi kaybetmemek için giriş bölümünde Kudret Emiroğlu'na yapılan atfı hatırlamak gereklidir. “Yasa, himaye ve intisap, örf ve rüşvet gibi geleneksel yöntemlerle delinebilmelidir ki, halk geleneksel algısını değiştirmesin ve şehirleşmeye karşılık, devlete karşı oldukları ilan edilen belirli siyasetlerin hukuk (ve demokrasi) gereği varlık haklarının olduğunu düşünmesin.”(Emiroğlu, 2015, s. 390). Yukarıdaki şikayetlerin bazılarında görülen şikayet edilen kişilerle ilgili çizilen menfi imajı desteklemek için kullanılan etnik, dini ve politik kimlik vurguları bu alıntının perspektifinden daha iyi anlaşılabilir.

5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM -MECLİS VE KURULTAY TUTANAKLARINDA CHP’NİN YOLSUZLUK SÖYLEMLERİ

Bu bölümün amacı bir önceki bölümde incelenen yolsuzluk şikâyetlerinin çok partili hayatta siyasetin üst katmanlarındaki muhtemel ifadelerini takip etmektir. Bu bölümde üç farklı alandaki görüşmelerin tutanaklarında yolsuzluğun ne olduğuna dair ifadeler derlenmiştir.

İlk sahne Recep Peker’in hükümet programını okuduğu meclis toplantısıdır. Recep Peker bu toplantıda bir yandan hükümetinin planlarını belirtmiş, bir yandan da hürriyetin ne olduğuna dair sınırlar çizmiştir. Bu sınırlarda uçlara yani aşırı sağ ve sol siyasete yer verilmemiştir. Muhalefet bu sınırların dışı siyasetle ilgili olanlarda CHP ile fikir ayrılığında olmadığını belirtmiştir. İç siyasetle ilgili noktalarda ise muhalefet hiçbir yorum getirmemiştir. Çünkü onlara göre meclis programının okunma şekli bir itiyat yani tek parti dönemi alışkanlıkları üzere gerçekleştirilmiştir.

İkinci sahne ise 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçim öncesinde, sırasında ve sonrasında yapıldığı iddia edilen yolsuzlukların tartışıldığı 26 Ağustos tarihli meclis toplantısıdır. Bu toplantıda muhalefet ve iktidar yolsuzluğun ne olduğu, hangi şartlarda kanıtlanabileceği, şikâyetin ne anlama geldiği üzerine tartışmıştır. Bu kısımdaki tartışmalar tarihçilerin metod üzerine yaptıkları tartışmalara benzer fakat popülist ve günlük siyaset bağlamında yapılmışlardır. Bir önceki bölümde incelenen şikâyetlerden bazılarının akıbetinin ne olduğuna dair ihtimaller sundukları iddia edilebilir.

Üçüncü sahne ise CHP’nin 7. Büyük Kurultayı’dır. Bu sahnedeki kişilerden bazıları 1943-1946 yılları arasında incelenen mektuplarda da isimleri ya müştekî ya da şüpheli sıfatı ile isimleri geçen kişilerdir. Kurultayın ilk günleri ise muhalefetin yolsuzluklar hususundaki propagandasının etkilerinin nasıl bertaraf edileceği üzerine olmuştur. Buradaki bazı iddialar ve çözüm önerileri çok partili düzene uygun bir CHP arayışında yolsuzluğun ne gibi anlamlara geldiğine dair ihtimaller barındırmaktadır.

5.1. 14 Ağustos 1946 Tarihli Meclis Görüşmesi: Yolsuzluğun Ne Olduğuna Dair Söylem Savaşının Meclis'teki İlk Sahnesi

Bu başlık altında Recep Peker'in çok partili meclisteki ilk hükümet programını okuyup güvenoyu istediği 14 Ağustos 1946 tarihli toplantı incelenecektir. Bu içtima 1946-1948 arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki meclis içi mücadelenin ilk sahnesidir. Hatta retrospektif bir yorumla adeta bu dönemin bir özetini teşkil etmiştir denilebilir. Hükümetin programı Türkiye'de siyaset yapılabilecek alanların sınırlarını net bir şekilde tanımlarken Türk siyasetinin bu alanların dışında kalan siyaset söylemlerinden kıskanç bir şekilde savunulacağını belirtmiştir. İktidar, tek parti döneminin birtakım uygulamalarını terk ettiğini vurgulayarak ifade ederken, değişimin samimi ve gerekli olduğunu kesin bir şekilde beyan etmiştir.

Bu toplantıda meclisin içerisindeki diyalogun merkezindeki çatışma hükümet programının sunum sürecinin usulü ile ilgilidir. Recep Peker'in yaklaşık 75 dakika süren hükümet programı sunumu sonrası DP sözcüsü Fuat Köprülü bu programı değerlendirmek için iki gün süre isteyip ve güven oylamasının da ondan sonra yapılmasını talep etmiştir. Muhalefete göre hükümet programı daha önceden teslim edilmeyerek onun ayrıntılı ve incelikli bir eleştirisinin önüne geçmek amaçlanmaktadır. İktidar partisi ise her şeyin nizami olduğunu, gerekirse mevcut oturumun sabaha kadar sürebileceğini ve hükümet programının pekala incelikli bir şekilde değerlendirilebileceğini belirtip böyle bir tehirin anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur. İktidar ve muhalefet arasındaki bu akis yeni meclisin içerisinde sürececek olan başka tartışma mevzularında da ortaya çıkacak olan başka itilafları ve söylem örüntülerini tetiklemiştir.

Tek Parti Dönemi'nin ve hürriyetin mahiyeti ön plana çıkan bir başka mevzudur. Muhalefet tek parti döneminin kötü alışkanlıklarının devam ettirilmeye çalışıldığını bunun bir çeşit "itiat" olduğunu iddia ederek tek parti yönetimini işlerin hürriyetle halledilmediği "devr-i sabık" olarak kurgulamaktayken iktidar partisi temsilcileri muhalefeti sık sık alingan ve suiniyetli olarak nitelendirip, Türkiye'ye hürriyeti CHP'nin getirdiğini söylemiştir. Muhalif saflarda oturan kişilerin de CHP geçmişleri vurgulanmıştır.

Müzakere edilen hususlardan birisi de temsilin sınırlarıdır. İktidar muhalefeti çoğunluğu manipüle etmeye çalışan ekalliyet olmakla suçlarken,

muhalefet ise iktidarı ekalliyetin sesini kesmeye çalışmak ile suçlamıştır. Muhalefetin bu tutumunun devam etmesi halinde halka yönelme imaları iktidarca siyaseti sokağa taşımak olarak yorumlanıp kınanmış ve çok partili düzenin öngördüğü hürriyet alanının dışında olarak yorumlanmıştır.

Üçüncü bir pozisyon da her ne kadar bu meclis görüşmesinde Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından dile getirilmiş olsa da meclisin ilerleyen günlerinde daha kapsayıcı ve geniş bir temsil alanına sahip olacak olan, çok partili siyasetin devamı için hem iktidarın hem de muhalefetin aşırılık içeren ifadelerinin önünün kesilmesi talebi ve dönüşümün radikal olarak değil de sürece yayılarak yapılacağına dair beklentidir.

Bu kısımda öncelikle bu toplantıdaki tartışma yakinen takip edilecektir daha sonra dönemin gazetelerinde bu toplantı ile ilgili yorumlar ortaya konulacaktır. Meclis içerisindeki sert tartışmaların temel karşıt fikirlerin tezin önceki bölümlerinde tanımlanan yolsuzluk kavramının anlam yelpazesinde olduğu ve bu tartışmaların bu dönemde aynı sertlikte basına yansımaları da basına da yansydıkları görülmüştür.

5.1.1. Hürriyet Nedir? : Hükümetin İzin Verdiği Siyaset Alanı mı?

“Sayın Milletvekili arkadaşlarım

Herkesin bildiği güç şartlar altında yurdun idaresi mesuliyetini üstüne almış bir hükümet olarak kamutayın yüksek huzuruna çıkıyoruz. Yeni meclisin başlıca iki partiden ve bağımsız milletvekillerinden kurulmuş olması devlet işlerinin daha iyi görülmesini ve daha isabetli neticelere varılmasını sağlayacaktır. Geçirdiğimiz son günlerin zorluklarını, yeni partilerin doğuşu ve bir dereceli seçim sisteminin kuruluşu devrinin kaçınılmaz bir neticesi olarak kabul ediyoruz. Seçim çalışmaları sırasındaki tartışmaları ve çatışmaları bu olağanüstü devrin tabii icabı sayarak, yüreklerimizde birbirimize karşı acı duyguların birikmesini önleyecek olgunluğu gösterirsek, Devlet hayatını normalleştirecek ve varılmasını beraberce istediğimiz hedeflerin mesafesini kısaltacak ilk vazifemizi yapmış oluruz.

Milli partilerin hürriyetçi, inkılapçı ve istiklalci anlayıştaki beraberliğini her birimiz yayarsak millet bünyesinde, kemirecek zayıf noktalar arayan en sağ ve en sol, imhacı unsurların tesirini karşılamak ancak mümkün olabilir.”

(TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 1, Toplantı: O., Birleşim: 3, s. 27)

14 Ağustos'ta Recep Peker hükümet programı konuşmasına bu şekilde başlamıştır. Sözlerinin en başında kastettiği güç şartlardan en öne çıkanları Sovyet Notası, savaş sonrası dünya düzenindeki birtakım belirsizlikler ve savaş ekonomisinin ülkede açtığı yaralar olmuştur. Son zamanlarda yaşanan kaçınılmaz olarak görülen sıkıntılarla seçim sürecindeki yolsuzluk şikâyetleri kastedilmiştir. Bu sıkıntıların kaçınılmaz olup olmadığına dair iktidar kanadının içerisindeki fikirler hem 26 Ağustos tarihli meclis toplantısında hem de kurultayda daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Üçüncü olarak da en sağ ve en sol unsurlar imhacı olarak tanımlanıp siyaset alanından dışlanmıştır. Sözlerine mevcut düzenin memlekette idarenin en iyi şekilde olması için gereken düzen olduğuna tam kanaat getirildiği için samimiyetle kurulduğunu ve kanunun gücünün bu düzeni korunmak için çekinilmeden kullanılacağını ifade ettikten sonra mevcut düzende hürriyetin tanımını şu şekilde yapmıştır:

Bilmek lazımdır ki hürriyet içinde yaşamak, vatandaşlar için kıymetli unsur olan huzur ve emniyeti baltalamak değildir. Bilhassa yakın tarih milli hayatında hürriyet ve otorite mefhumlarını yan yana yaşatmanın yolunu bulamayan büyük küçük bedbaht milletlerin kanlı ve dehşet verici maceraları ile doludur. (Doğru sesleri.) Bütün bu felaketlerin belli başlı sebebi hürriyet veya otoritenin ifrat veya tefrit yolu ile suiistimal edilmiş olmasıdır. Sade kitap yazılarından değil, hayatın ve etrafımızdaki hadiselerin önümüze serdiği ibret sahnelerinden gözümüzü ayırmayarak bir taraftan vatandaşları din telakkisinde, vicdan kanaatlerinde düşündüklerini söyleyip yazmakta, kazanıp çalışmakta, seyahatte ve toplanmalarda tam serbest bırakan ve öte yandan memleketin asayişini, Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini, vatandaşların, zümrelerin ve siyasi partilerin şeref ve haysiyetlerini masun tutan zihniyet hükümetinize esas olacaktır. (Bravo sesleri, soldan alkışlar). Biz, Milletimizin mesut yaşamasını sağlayacak demokrasi idaresini, dikkatle ve kıskanç bir uyanıklıkla koruyarak geliştirmeyi bütün vazifelerimizin başında sayacağız. Bizim bahsettiğimiz ve mutlaka hürmet edilmesini isteyeceğimiz otorite, *şahısların hakimiyeti değil tatbiki şimdilik bizlere emanet edilen kanunların idaresidir.* (a. g. m. t. , s. 27-28)

Hürriyet, bu noktada Türk siyaset kültüründe daha önce tarih yazımı bölümünde belirtildiği gibi bir yandan belirli hareketleri gerçekleştirme iradesine işaret ederken bir yandan da bu iradeleri sınırlayan, koruyup kollayan kanun idaresine işaret etmiştir. Hürriyet ile istibdadı ayıran şey yönetimde şahsi idare mi kanun idaresi mi olduğudur. Peker konuşmasının devamında bu husustaki iddiaları pekiştirecek sözler söyler ve uzun uzun eleştirinin önemini, belirtir fakat eleştirileri iyi niyetli olmak kaidesi üzerinden faydalı ve faydasız olarak sınıflandırmıştır. Nitekim eleştiriler sonucunda icap ettiği takdirde ise yapılacak olanları şu şekilde ifade etmiştir.

Sözle ve yazı ile karşılaşacağımız fikirlerin fikirlerimize uymayan kısımları üstündeki samimi kanaatlerimizi irkilmeden açıklamayı vazife bileceğiz. Kamutay konuşmalarında getirdiğimiz noktalarda millet vekillerinin tekliflerine uyacağız fakat esaslı meselelerde çokluğun inancımıza uymayacak kararları karşısında taşıdığımız vazife emanetini sahibine teslim etmekte gecikmeyeceğiz. (Bravo sesleri.) (a. g. m. t. , s. 28) Recep Peker hükümet beyannamesinde uzun uzun kavramların tanımını yapmasını ortak bir zemin kurma yolunda hizmet olarak açıklamıştır.

Normal zamanda daha müsbet işler üstündeki düşünceleri aksettirmesi lazım gelen bir hükümet beyannamesine yukarıda arz ettiğimiz fikirleri sığdırmayı lüzumsuz bir külfet saymamanızı rica ederiz. Günümüzün karışık söz ve yazı yığınları arasında hakiki simasını ve manasını kaybetmiş olan esaslı mefhumların müşterek anlayışına hizmet için bunları söylüyoruz. (a. g. m. t. , s. 28- 29)

Peker tüm bu iç siyaset emellerinin gerçekleştirilmesi için ordunun geliştirileceğinden bahsedip hükümetin en zorlu görevi olan dış politika konusuna geçmiştir. Dış politikanın temeli olarak İngiltere ile ittifakı gösterip Birleşik Amerika Devletleri ile olan münasebetleri ilerletme yolunda gayretler sarf edileceğini belirtmiştir. Sovyetler konusu dışişleri ile ilgili kısımda en çok yer kaplayan mesele olmuştur. Türk Sovyet ittifakının süresi 1945 yılı bittikten sonra iptal edilmiş, Sovyetler yeni bir ittifak antlaşmasında kendi talep ettikleri hususları şu şekilde belirtmiştir:

- 1- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

- 2- Boğazlar Karadeniz Devletleri'nin harb gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 3- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harb gemilerinin boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur.
- 4- Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'de sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dahilinde olmalıdır.
- 5- Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler (Asla, asla sesleri ve umumi alkışlar.) (a. g. m. t., s. 30)

Fransa ve komşu devletlerle olan ilişkilerde de barış temennileri bildirilip hükümetin devlet yönetiminde izleyeceği temel politika ve vaatleri alt başlıklar halinde konuşmanın geri kalanında sıralanmıştır. Oldukça kapsamlı olan bu hükümet programı, savaş ekonomisinin ve tek parti yönetiminin getirdiği birtakım uygulamaların değişimini ekonomi ve mülki idare alanlarında serbestiyetçi bir yol izleneceğini açıkça ifade etmiştir. Ayrıca çeşitli yol, bayındırlık ve kültür projeleri de vaat etmiştir. Ticaret ofisleri, ithalatçı ihracatçı birlikleri, Sümerbank yerli mallar pazarlarının perakende şubeleri gibi birtakım savaş ekonomisi uygulamalarının kapatılacağı ve hububat satışlarında takyidin kaldırılacağı belirtilmiştir. Adalet alanında yargıçların güvenliğini, huzurunu sağlayacak uygulamalar, memurlar ve emekliler için birtakım düzenlemeler ve zamların haberi de verilmiştir. Konuşmasının sonunda şu şekilde meclisin güvenoyunu talep etmiştir.

Eğer tutacağımız hizmet yolunu tasvip ederek bizi güveninize layık bulursanız ve daha sonraki çalışma devrinde de hükümeti yardımınızdan mahrum bırakmazsanız bütün kuvvet ce hedeflere varacağımıza inanıyoruz. Milli vicdanın asil timsali olan vicdanlarınızın kanaatini açık oylarınızla belirtmenizi rica ederim. (Sürekli ve şiddetli alkışlar.) (a. g. m. t. , s. 37)

Konuşma metninden yapılan alıntılar siyaset alanını belirleyen sınırlar, hürriyet alanları, dönemin dış politika açısından en zorlu mevzuu olan Sovyet notası

ve hükümetin üzerine kurulduğu güvenin olmadığı şartlarda yapılacaklarla ilgili kısımlardır. Diğer kısımlar iktidar ve muhalefet tartışmasının konusu olmadığı için sadece bunlara odaklanılmıştır. Hükümetin çizdiği hürriyet alanı iç siyasette sağ ve sol aşırıcılığı, dış siyasette herhangi bir fikir ayrılığını ve siyasetin meclis dışına taşınmasını kapsamamıştır. DP'nin ilk iki alanda herhangi bir iddiası ve teşebbüsü de olmamıştır. Fakat üçüncü maddeye dair ilk hareketi Adnan Menderes toplantının ilerleyen saatlerinde meclisi terk ederek gerçekleştirmiştir.

5.1.2 Usule Dair Tartışmalar: Yolsuzluk İtiyat mıdır, Alınganlık mıdır?

Hükümet programı açıklandıktan sonra meclis içerisinde programın genel mahiyetine dair birkaç iktidar milletvekilinin düzeltme, ayırtı ve eksikliklere dair talepleri olmuştur. Muhalefet saflarındaki ses, Fuat Köprülü tarafından şu şekilde dile getirilmiştir.

Muhterem arkadaşlar, yeni kabinenin programını dinledik. 75 dakika süren bu program devletin iç ve dış siyasetine ait ana prensiplerden başlayarak kibritlerin ıslahına kadar; memleketin umumi hayatını alakadar eden bin bir meseleden bahsediyor. Demokrat Parti, hükümetin programı hakkında kendi mütalaa ve tenkitlerini arz etmeyi kendisi için borç bilir. Ancak şimdi dinlediğimiz ve yeni elimize aldığımız bu program hakkında tenkitte ve mütalaada bulunması için müzakerenin Cuma'ya talikini rica ediyorum. (a. g. m. t. , s. 37- 38)

20 dakikalık aradan sonra CHP Balıkesir milletvekili Süreyya Örgüevren bu talebin anayasaya aykırı olduğunu, hükümet programının tam vaktinde okunduğunu ve 44. madde gereği okunduktan hemen sonra güven oylaması gerektiğini savunan bir konuşma yapmıştır. CHP Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç ise seçim sürecinde iktidar partisinin kendisini yeteri kadar anlattığını, hükümete itimat reyinin tehirinin memleket için zararlı olacağını, hükümetin bir an önce işe başlamamasınınsa özellikle harici meselelerle ilgili sıkıntılar doğurabileceğini ve gerekirse sabaha kadar tartışmaların sürmesi gerektiğini savunmuştur. CHP Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz de daha önce mecliste hiç güvenoyu ertelemesi uygulaması olmadığını belirtmiştir. Fuat Köprülü ise tek cümlelik bir cevapla Sırrı İçöz'ün sözünü kesip “ O zaman meclis tek partiliydi.” (a. g. m. t. , s. 39) demiştir. CHP Malatya milletvekili Şefik Tugay ise başbakan

nasıl açık bir şekilde hükümetin planlarını beyan ettiyse DP'lilerin de fikirlerini kati ve vazıh bir şekilde beyan etmeleri gerektiğini söylemiştir.

Muhalefet saflarından İçel Milletvekili Refik Koraltan anayasanın 44. maddesinin güven oylamasının ertelenmesi ile ilgili değil hükümet programının okunması ile ilgili olduğunu savunup ortaya çıkan bu tartışmanın sebebini şu şekilde tahlil etmiştir:

Arkadaşlar, bu nokta-i nazarı hemen cevap vermek şeklinde tevcih eden arkadaşlarımızın görüşleri, düşünceleri herhalde bir itiyatın ifadesidir. Yani uzun zamandan beri düne kadar mecliste böyle kurulmuş, karşılıklı partiler olmadığı ve kurulan partilerin, kurulan hükümetlerinin tek parti tarafından desteklendiği ve doğrudan doğruya tek parti bütün mesuliyeti de beraber yüklendiği için daha evvel kendi aralarında kurdukları hükümetlerin beyannamelerini dinlemişler, dinlediler, inandılar, getirdiler ve gördüler, görüldü. Şimdi demokratik esaslara uygun olarak memleketimizin hayatında ileri bir anlayışı, ileri bir demokrasiyi hakim kılmak zihniyetiyle bir fırkanın vücudu muhterem heyetiniz içinde bulunan Demokrat Parti'yi teşkil eden milletvekilleriyle meydandadır.

...

Eğer daha ilk günden böylece kurulmuş olan hükümetin yapacağı işler üzerinde millet düşüncesine millet arzusuna ve nihayet karşınızdaki tarafın görüşleriyle uygun olarak bu kürsüden tenkit yürütülmezse, hükümetlerinin şuradan konuşulmasını iyi karşılayacağını iddia etmek kolay değildir. Arkadaşlar, bu iddia yani ilk defa bu durum böylece karşılıklı görüşme esasları ve düşünce üzerine karşılamak hükümetin de beyannamesinde işaret ettiği gibi süratle inkişafını arzu ettiği ileri demokrasi hayatımız için güzel bir başlangıç olur. Bundan başka tarzda hareket şu manayı istemeyerek meydana kor. O da; tek parti iktidar partisi ekseriyet partisi kürsü hürriyetine konuşma hürriyetine imkan vermiyor. (sol taraftan asla asla sesleri, sağ taraftan alkışlar.) (a. g. m. t., s. 40)

CHP Kocaeli Milletvekili Sedat Pek, muhalefetin 75 dakika süren bir hükümet beyannamesinden şikâyet etmesinin yanlış olduğunu, memleketin her konusunu içeren bir beyannamenin daha da fazla olması gerektiğini, muhalefetin kendi programları dâhilinde fikirlerini beyan etmesi gerektiğini, anayasanın bunu gerektirdiğini, itiyat kelimesinin ise çok daha uzun tartışmalara yol açacak bir

mesele olduğunu ve mevcut şartlarda dış işleri ile ilgili meseleleri göz önünde bulundurarak hükümetin bir dakika bile daha güvensiz kalmaması gerektiğini savunmuştur. CHP Balıkesir Milletvekili Süreyya Örgüven talep edilen erteleme meclisi kısır döngülere sokacak bir alışkanlık getireceğinden reddini talep etmiştir. CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars ise bu talebin meclis içerisindeki azınlığın çoğunluğa dediğini yaptırmak için başvurduğu siyasi bir hamle olduğunu öne sürmüştür.

Muhalefet adına erteleme talebinde bulunan Fuat Köprülü tekrardan söz almış ve anayasada hükümet beyannamesinin okunması için gereken süreye işaret eden bir madde olduğunu ve bu maddenin sonraki tartışmalarla güvenoyunun ertelenip ertelenmemesi ile ilgili olmadığını belirtmiş, beyannamenin uzunluğundan değil beyannamenin ellerine geç ulaşmasından şikâyet ettiklerini ifade etmiştir. Parti içindeki mütehassısların tenkitte bulunması ile partinin tenkitlerde bulunması arasında fark olduğunu ve partice beyannamenin değerlendirilmesi için güven oylamasının ertelenmesini talep ettiğini söylemiştir.

CHP Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç ise iki partili demokrasinin mecliste ilk defa olduğu iddiasına şu sözlerle karşı çıkmıştır:

Arkadaşlar, her iki partiden de, birinci devreden itibaren mebusluk etmiş arkadaşlarımız vardır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde birinci grup, ikinci grup diye ne kadar esaslı müzakereler yapıldığını ve o zamanki ekseriyet partisinin nelere tahammül ettiğine zabıtlar şahittir. Ondan sonra Serbest Parti teşekkül etti, yine aynı oldu. Sonra demokrasi ile bu arkadaşlar bu meclise geldiler. (gülüşmeler) Arkadaşlar, rica ederim, eğer Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha liberal, daha esaslı halkçı bir parti teşekkül etmiş ise biz memnun oluruz. Fakat demokrasiyi meclise biz soktuk davasını müsaadeleriyle bir tarafa bıraksınlar. (sağdan öyle dava yok sesleri ve soldan alkışlar) (a. g. m. t., s. 44)

Usule dair tartışmalar sonucunda, Hasan Fehmi Ataç ve Sedat Pek'in ertelenme talebinin reddine dair takrirleri okunmuş ve reddedilmiştir.

5.1.3. İktidarın Hükümet Programına ve Muhalefete Yorumları: Hükümet Murakabeden Azade mi?

Meclis görüşmesinin bu bölümünde hükümet programı üzerine olan fikirler daha ziyade iktidar partisi mebuslarından yükselmiştir. Muhalif vekiller ise usule

dair tepkilerini dile getirmiştir. Adnan Menderes'in tansiyonu yükselten ve muhalefetin genel tavrına dair mesajlar taşıyan konuşması bu kısımda muhalefeti temsil etmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in meclis içerisindeki durumu Türk demokrasi tarihi içerisinde değerlendirilen birleştirici temenniler içeren konuşması da iktidar adına yeni bir pozisyonu belirginleştirmiştir.

CHP Seyhan Milletvekili Cavit Oral görüşmelerin bu kısmında ilk söz alan kişi olmuştur. Hükümet beyannamesinin her maddesi hakkında menfi ve müspet fikirlerini beyan etmiştir. Özellikle kendi uzmanlık alanı olan ziraat konusunda geniş beyanatlarda bulunmuştur. Hükümete hem hayat pahalılığını çözüp hem de çiftçilerin mahsullerinin alış fiyatlarında artış yapmanın nasıl mümkün olacağını sormuştur. Çiftçiye topraklandırma kanununun gereklerini bir an önce gerçekleştirmenin gerekliliğini beyan etmiştir. Uzun konuşmasında eksikliğini belirttiği hususlardan birisi de yolsuzlukla mücadele olmuştur.

Bundan başka, bir taraftan memurlarımızın durumunu ıslaha çalışırken diğer taraftan da suistimale karşı en şiddetli tedbirleri almakta tereddüt etmemelidir. Keza bürokrasi ile de mücadele başlı başına bir mevzu teşkil eder. (a. g. m. t. , s. 48)

CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar konuşmasında Sovyet Notası'nı "Notayı verenlere bir bakıma teşekkür ederiz, Gerçek Türk partilerini ve zihniyetlerini bir safta birleştirmiş oldular." (a. g. m. t., s. 49) şeklinde yorumlayıp bu notaya kesinlikle karşı bir tutum alınması gerektiğini belirtmiştir. Bir başka CHP Seyhan Milletvekili Kasım Gülek uzun bir şekilde değerlendirdiği hükümet programını harp ekonomisinden kademeli bir şekilde sulh ekonomisine geçiş olarak yorumlamıştır. CHP Antalya Milletvekili Rasih Kaplan muhalefetin iddialarına karşı Türkiye'ye halk idaresinin 1920'de geldiğini vurgulamış ve çeşitli yol, ekonomi ve kültür projeleri konusunda hükümet beyannamesine eklemeler yapmıştır. CHP Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz iç idarede teftiş kurumunun kuvvetini artırmanın gerekliliğini şu şekilde belirtmiştir:

Bazı memurlar vardır, Devlet dairelerinde memurdur. Esas görevinden başka şu teşekkürde bu teşekkürde çalışarak muhtelif paralar alıyorlar bu da istirkabı, şikâyeti mucip oluyor. (a. g. m. t. , s. 57)

CHP Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney ise memur sayısının azaltılması ile ilgili bir uyarıda bulunmuştur.

Henüz hiç muhalif sesin çıkmadığı sesleri yükselirken, DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes söz almış ve partisinin hükümet programı konusundaki fikirlerini beyan etmekten menedildiğini belirterek başladığı uzun konuşmasında hürriyet ile ilgili husularda şu görüşleri bildirmiştir.

Hakiki hürriyetin hasretini çeken bu memlekette milletin çektiği mihnetler hürriyetten veya hürriyetin suiistimalinden ileri gelmiş değildir. Bahis açılınca hürriyet diye hürriyetin suiistimalini ele alarak hürriyet aleyhinde birçok delilleri sayanlar hakiki hürriyetin bu memlekette bir türlü kökleşmediğini hatırlamak istemiyorlar. (sağdan bravo sesleri.) Siyasi hürriyetlerin takyide uğramış olmasının ve dolayısıyla murakebesiz idarenin uzun zaman devam etmiş bulunmasının zararlarından bahis etmeye de hiç yanaşmıyorlar. Tek taraflı düşünmenin tek taraflı konuşmanın bir memleketi uzun zamanlar tenkitsiz ve murakebesiz idare etmenin neye mal olduğunu hesap etmek bizim için güç bir şey değildir. Cümlenin malumu olduğu üzere öteden beri iddia ettiğimiz gibi vatandaş hak ve hürriyetini takyit ve tazyik eden ve anayasanın ruhuna aykırı olan birtakım kanunlar hala meriyettedir. Bu gibi kanunların meriyette bulunmasının kötü tesirlerini bilhassa seçim günlerinde öğrenmeyen kalmamıştır.

...

Hülasa arkadaşlar, tek partili idare zamanında yerleşmiş zihniyet, usul ve tertip ne varsa bunların terk edilmesi zamanı gelip geçmektedir. Halbuki, hükümet programının müzakeresi münasebetiyle beliren vaziyet gösteriyor ki, tenkitten ve murakebeden azade kalmak kaygısı, iktidar partisinin yine bir düsturu ve tedbiri olarak kalmaktadır. (a. g. m. t. , s. 60)

Adnan Menderes sözlerini bitirdikten sonra meclisi terk etmiştir.

CHP Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas söz hakkı kendisine geldiğinde muhalefetin dış siyasetle ilgili fikir beyan etmesini tekrar talep etmiştir. Adnan Menderes'in ve muhalefetin tavrının sözü sokağa düşürmek olduğunu öne sürmüştür. Daha sonra DP'ye katılacak olan Reşat Aydın'ın bu ibareye ithafen sokaktaki sesleri hafife almanın kimsenin hakkı olmadığını belirtmiştir. Daha sonrasında CHP Maraş Milletvekili Kemali Bayazit muhalefetin kanunsuzluk iddialarına karşılık olarak Refik Koraltan'ın seçim sürecinde genç kaymakamlara onları vali yapacağını söylediğini iddia etmiştir.

Bu görüşmenin başbakanın cevabı hariç son uzun konuşması ise CHP İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu konuşmada bir yandan Türkiye'deki seçim, demokrasi ve partililik kültürü içerisinde muhalefet iddialarına cevap vermiş bir yandan da iktidar ve muhalefet kanatlarını tek parti yönetimi ve o dönemdeki birtakım uygulamaların sorumluluklarında eşitleyici bir söylem takip etmiştir. II. Abdülhamit, 1908 ihtilali ve 31 Mart olaylarını içeren tahlilinde hürriyetin yokluğunu eleştiri eksikliği ve şahsi idare üzerinden tanımlamıştır. Buna karşı olarak ise iktidar adına meclise riyaset eden kişinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurucularından Kazım Karabekir'in olması ile övünmüştür. Refik Koraltan'ın kullandığı itiyat kelimesine ise şu cevabı vermiştir:

İtiyat tarif etmeye muhtaç bir şeydir: Tütün, rakı, afyon. İtiyadı. İtiyat uzun senelerde hasıl olur. Refik Koraltan 25 sene bizimle çalışmış bir arkadaşımızdır. Bizim itiyadımız mevzubahis ise kendi itiyadı da bahis mevzuu olmayacak mıdır? Bu bir, ikincisi başta söylediğim üzere vuzuh için bir şey ilave edeceğim: 25 sene iktidar mevkiinde durduktan valilik, milletvekilliği, başvekillik gibi vazifeler gördükten sonra sanki o devirler hiç geçmemiş hayaline kapılarak ve kendisini tamamen masum, karşıdakileri bir mücrim sürüsü görmek çok garip olur.

Biz Türk milletinin karşısına samimi bir kalp ile uzun zaman süren başarılar ve bazı hatalarla çıkıyoruz. Hatalarımızı da tashihe azmetmişizdir. Son zamanlarda ne yaptıkça bunu tashih düşüncesi ile yaptık. Müsaadenizle arkadaşlarıma sorsam bir parti halinde teşekkül etmiş olarak buraya gelmeleri ihtilallerden, boğuşmalardan sonra mı olmuştur? Orada silah zoru mu kullanılmıştır? (soldan bravo sesleri)

Biraz mizahi olmakla beraber müsaadenizi rica ederek birşey söyleyeceğim çabuk değişme tamamiyle değişme hayaline kapılmak batıldır. Fransızca (transformiste) derler bir adam vardır. Biz ona değişgen diyebiliriz. Tiyatroda bir adam bir kapıdan girer öbür kapıdan çıkar. Bir dakika evvel bir jandarmadır, tekrar girerken bir hizmetçi kız, sonra kısa pantolon kuşaklı ceket bu avcı halk bu manzara karşısında çok eğlenir, bu çabuk değişmeler onu güldürür fakat hep yeni kıyafetin içinde aynı adam vardır. Başkalarını itham etmeden Demokrat Parti arkadaşlarımız acaba nereye gidip günahlarını çıkardılar. (soldan alkışlar) Evet hatalarımız var, samimiyetle,

namusla onları tashih etmek azmindeyiz. Hata yapmayan fert, zümre, hükümet olmuyor. Demokrat Parti arkadaşlarımız ise henüz vazifelerine başladılar, onlar da hata ediyorlar. Fakat ben bugün onların ruhunu kırmamak için bu noktalar üzerinde durmayacağım. Birbirimize karşı müsamaha ile geniş davranalım. Onlar 25 senenin sevaplarında, günahlarında bizimle beraberdir. (soldan bravo sesleri).

...

İklimimizin pek müsait olmadığı bir ağacı topraklarımıza diktik, bu ağacın yetişmesini, gelişmesini istiyoruz. Bu çabuk kopan infial rüzgarları onun dallarını kırmasın, onu kurutmasın.

...

Eğer onlar bizim her hareketimizde suinayet görürlerse biz de nihayet mazlum oluruz.

...

Kendileri çalışsınlar, biz de çalışalım. Diktiğimiz bu yeni aziz ve mübarek ağacı bu toprakta tuturalım. (şiddetli alkışlar.) (a. g. m. t. , s. 67)

Tüm bu görüşmeler sonunda Recep Peker muhalefet partisini yaşatma konusunda partisnin samimiyetini belirtmiştir. Muhalefetin hükümet programı konusunda tutundukları sessizliğin memlekete ciddi zararlar verebilecek bir tavrın yansıması olduğu ve muhalefetin çoğunluğa tahakküm eden bir azınlık olma eğiliminin zararlı olduğunu vurgulamıştır. Mecliste hürriyetin yokluğuna dair propaganda yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Muhalefet mensupları hükümet programı ile ilgili fikir beyan etmeden hükümet programı oylanmıştır. 431 oya karşı 53 ret oyu ile hükümete güvenoyu sağlanmıştır.

5.1.4 Hükümet Programına Basından Tepkiler: Temkinli Hürriyet

Bu kısımda hükümet programına ve yeni iktidara basından gelen tepkiler takip edilecektir. Çok partili meclisin ilk günlerinde yolsuzluklar basında çok geniş bir yer kaplamamıştır. Ana gündem Rus notası etrafında şekillenmiştir. Yolsuzluklara alınacak önlemlere dair beklentiler daha temkinli bir alanda ifade edilmiştir. Bu yöndeki beklentiler özellikle Suat Hayri Ürgüplü'nün yolsuzluk davasının basına yansıması sonrasında daha yoğun ve eleştirel tonda gündeme taşınmıştır.

Mecliste hükümet programı okunmadan bir gün önce (13 Ağustos) Vakit Gazetesi (1946) yazarı Peyami Safa *Bizans Kavgasına Paydos!* isimli yazısında Celal Bayar'ın "Montrö Antlaşması'nı tadil etmek isteyen Rusya'nın görüşü ile seçimi erkene alıp yeni hükümet kurmak isteyenler aynıdır, milli önderin görüşü ise doğrudur" diyen pozisyonuna karşı İsmet İnönü'nün "uluslararası düzendeki dengesizlik ve mevcut hükümetin yorgun olması yüzünden seçimin öne alınması gerekliliği" görüşünü desteklemiştir.

Eğer Celal Bayar'ın ve peşindekilerin isteğine uyularak seçim Temmuz ayına alınmamış ve ileri tarihe bırakılmış olsaydı, Boğazlar Mukavelesi'nin yenilenmesi için müzakerelere girecek olan hükümet, iki parti rejiminde iki dereceli seçimle toplanmış, demokratik hüviyeti şüpheli ve zayıf bir meclisin seçim devresini bitirdiği için son nefesini vermeğe yaklaşmış bir meclisin yorgun hükümeti olacaktı. (Safa, 1946, s. 1)

Meclis içerisinde de gerçekleşen tartışmanın iki temel boyutu vardır. Çok partili hayatın icrası sonrası gerek iktidar safları, gerekse de muhalefet safları için tek parti dönemi problemleri bir alana dönüşmüştür. Tek parti dönemi içerisinde meşruiyet zemini problemleri gözükten tecrübeler (TCF, SCF gibi tecrübeler ve daha erken dönemde meclis içerisindeki ikinci grubun varlığı) bu kritik dönüm noktasında iktidar partisi tarafından CHP ve meclis tarihinde demokrasinin varlığına deliller olarak öne sürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın çok partili bir seçimin önündeki engel olduğu iddia edilmiştir. Muhalif kanat ise erken seçimlerdeki tutumu, mevcut kanunları ve yeni meclis içerisindeki tutumu öne sürüp çok partili demokrasinin samimiyetine şüphe ile yaklaşmıştır. Kendilerini yeni düzenin bir bayraktarı olarak lanse etmişlerdir.

16 Ağustos tarihli Vakit Gazetesi'nde Asım Us (1946), "Demokrat Parti Cephesinde Telaş" başlıklı yazısında, DP'nin dış siyaset hususunda hükümeti destekleyip hükümet programına dair fikir beyan etmemesini kendi dış siyasetlerinin çöküşüne bir delil olarak görmüş ve DP'lileri dış siyaset noktasında dar görüşlü olmakla itham etmiştir. Akşam yazarı Vala Nurettin Akşam'dan Akşama köşesinde "Siyaset Sahnesinde Baş Aktör" başlıklı yazısında ülkedeki memur nüfusunun hükümet programında bu kadar ön planda tutulmuş olmasını ve diğer zümrelerin daha arka planlarda bulunuyor olmasını eleştirip, Başbakan'ın eleştiri konusundaki açıklığına sığınarak şu yorumu yapmıştır:

Zannımca: devlet daireleriyle birlikte bütün kanun ve usulleri meşrutiyetten devir alan Cumhuriyet rejimi, gerçi faaliyet ve tecrübelerinden de birtakım devletçilik müesseseleri çıkarmış fakat bütün bu heyeti umumiyyeden şu milletin içine rahatça yerleşeceği, teşebbüs ve çalışması ile alabildiğine gelişeceği, halkın ihtiyacına salih bir içtimai bina meydana getirememiştir. Yapımız umumi bir hedeften mahrum- ne bileyim- bir Topkapı Sarayı'na benziyor. Her halef bir kısım ilave etmiştir; selefın kısımlarından birini yıkmıştır. Öyle ki sabık Denizbanklar, şimdi Maritim Bankaları olmuştur. Fakat kapitalist bir rejim miyiz, küçük burjuva bir rejim miyiz? Sosyalist bir rejim miyiz? Neyiz? ne olmak istiyoruz? Hangi sınıfı baş aktör, hangi prensibi aranağme haline getireceğiz? Kimsenin zihninde bu, katiyetle taayyün edemediği için, müzik başlıyor, perde açılıyor, dekorlar içinde baş köşede sıram sıram memurlar, amirler, müstahsil, amirler... Müteşebbisle müstahsil, orta halkla lümpenler, birbirinin nasırına basan darmadağın bir kalabalık çıkarılamayacağına benziyor (Nurettin, 1946, s. 3).

16 Ağustos tarihli Büyük Doğu'da "İçmuhasebe" başlıklı yazıda ise hükümet programı henüz görülmediği halde onun nasıl olması gerektiğine dair yorumlar Necip Fazıl Kısakürek'in ideolocya örgüsünün perspektifinden yapılmıştı. İç siyasette köylü, sabit gelirlinin durumlarının gözetildiği ve Kuzey Doğu'daki dış tehdidin gözetildiği bir program olması gerekliliği belirtilip, hükümetin dayanması gereken ölçüler şu şekilde tespit edilmişti:

Hükümet programının dayanmak istediği ölçüleri, ruhi ve içtimai, mali ve iktisadi, siyasi ve askeri olarak üç esasa bağlayabiliriz. Ruhi ve içtimai esas üzerinde yeni hükümetin mücadele etmek isteyeceği kötülükler arasında, suiistimaller, hırsızlıklar, idaresizlikler, yolsuzluklar, sınır dışı menfi ideolocya hareketleri, hürriyetle (anarşi) arasındaki hudut meselesini tayin zarureti bulunsa gerektir (Kısakürek, 1946, s. 8).

Bir hafta sonraki yazıda ise birçok hususta yeni hükümet Necip Fazıl tarafından tespit edilen hususlara dokunmuş olsa da bu hususların temel organlarla bağlantısına değinilmediğini belirtip, nasıl bir iktidar beklendiğini şu şekilde anlatmıştı.

Muradımız, (Ce. Ha. Pe.)'nin, biraz daha, biraz daha haydi biraz daha beceriklilerinden bir iktidar zümresi görmek değil, her şeyden evvel bizzat (Ce. Ha. Pe.)'yi ve çeyrek asırlık hayatımızı muhasebe ve murakebeye

ekecek ve icabında kendi kendisini delik deşik edecek yepyeni bir l ruhuna şahit olmaktır. (a.g.d., s. 8)

Hükümet Programını değerlendiren yazılarda iktidar yanlısı yazarlar programın her hususta gerekli tedbirleri aldığını savunurlarken, muhalif kanattakiler hem hükümet beyannamesinin güvenoyuna sunulma şekli hem de ihtivası açısından demokratik olmadığını ve bu durumun tek parti dönemi uygulamalarının devamı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu srekliplik iddiası, özellikle Büyük Doğu kanadında yolsuzluk, idaresizlik, hırsızlık ve suistimal kavramlarıyla birlikte ağrıştırılmıştır. Muhalif basın bu hususta meclisteki muhalefet ile benzeri bir söylemle hürriyet alanını tanımlayıp Tek Parti Dönemi'ni siyaseten yanlış bir alan olarak kurgulamıştır. İktidar kanadını destekleyen gazete yazılarında ise bu dönemden kopuş sürekli vurgulanarak bu dönemin muhalefet tarafından yüklenen anlamları bir yandan pekiştirilmiş bir yandan da kazanımların aslında CHP sayesinde ve isteğiyle olduğu altı çizilmiştir.

5.2 26 Ağustos 1946 Tarihli Meclis Görüşmesi: Seçim Tutanakları ve Yolsuzluk şikâyetleri

Bu bölümde 26 Ağustos 1946 tarihli meclis oturumuna odaklanmıştır. Bu meclis oturumu seçim yolsuzlukları ile ilgili görevlendirilmiş il komisyonlarının raporları ve o raporların milletvekillerince değerlendirilmesine ayrılmıştır. Tek parti dönemi yönetim teamülleri ile ilgili konular iktidar ve muhalefet arası tartışmalarda daha geniş bir gündem kaplamıştır. Tutanakları İnceleme Komisyonu iktidar ve muhalefet partilerinin ortak bir şekilde çalışması ile oluşturulmuştur. İktidar kanadı mensupları şikâyetlerdeki yolsuzluk iddialarına karşı şu genel başlıklarda cevaplar vermişlerdir. Henüz oturmamış çok partili sistemde problemler normal görülmüştür. Yapılan şikâyetlerin bir kısmının siyasi hile ve propaganda faaliyeti olabileceği belirtilmiştir. şikâyetlerin nizam bir şekilde yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Buradaki nizamden kastedilen ise dilekçelerin imzasız olması, dilekçelerde kullanılan dilin resmiyete uygun olmaması, dilekçelerin delil olarak gösterdikleri belgelerin resmi belge hüviyetinde olmamasıdır.

Birçok bölgede şikâyet edilen hususların seçim sonucuna etki edecek boyutta olmadığı sonucuna varılmıştır. Muhalefetin iktidara karşı alınan bir tavır içerisinde olduğu kanaati de verilen cevaplar arasındadır. Zaten, oylar sayıldıktan sonra imha edildiği için şikâyetleri incelemenin o günde herhangi bir ihtimali

bulunmamaktadır. Muhalefet bu cevaplar karşısında; demokrasi gereği, halkın mutlu olması için tüm şikâyetlerin dikkate alınmasını talep etmiştir. Devlet mekanizmalarının seçim sürecinde tarafsız davranmadığını iddia etmiştir. Tek parti dönemi alışkanlıklarının yeni dönemde devam ettirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Şikâyetlerin nizami olmamasının da yeni döneme uyum sağlamanın bir getirisi olarak kabul edilebileceğini öne sürmüştür.

Bu kısımda öncelikle şikâyet komisyonlarının raporları takip edilecektir. Bu raporlar devlet mekanizmasında şikâyetlerin nasıl bir çerçevede ele alındığına dair ihtimaller barındırmaktadır. Ayrıca bu raporlar çok partili seçim sürecinin ve seçim gününün meclis içerisindeki muhasebesidir. Yeni dönem içerisinde temsil gücü yüksek tartışmaları ve tahlilleri içermektedir. Bu yüzden o gün gerçekleşen tartışmalardaki yolsuzluk söylemleri ve şikâyetlere karşı tutumların da temsil gücünün kapsayıcı olduğu düşünülmektedir.

5.2.1 Seçim Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporları ve Meclis'teki Müzakereler: Şikâyet Şahadet Sayılır mı?

Bu kısımda hakkında seçimlerde itiraz bulunan il tutanaklarına yer verilecektir. İl raporları meclis tutanaklarının sonundaki eklerde ayrı bir sıra ile verilmiştir. Burada tutanak eklerindeki il sırası takip edilecektir. Fakat Aydın ili sonrasında ilk kez geçen DP'nin tutanaklara muhalefet şerhi sonrası bu şerhin mecliste tetiklediği tartışmalar şikâyetlerin mahiyeti, şikâyetin kavramsal tanımları, şikâyetlerin fiziki ve diplomatik özelliklerine değindikleri için takip edilerek diğer illerdeki itirazlara geçilecektir. Şikâyet üzerine yapılan derin tartışmalar bir önceki bölümde incelenen şikâyetlere dair yapılan metodik tanımlamalarla örtüşen geçerli birtakım hususları barındırmaktadır. Şikâyetlerin belirli bir formatının olmaması, imza problemi, şahitliğin hangi noktaya kadar geçerli olup olmadığının tespitinin güçlüğü, tıpkı tarihçilik açısından olduğu gibi meclis içerisinde iktidar kanadında bir problem olarak karşılanmıştır. Fakat meclis içerisinde şikâyetlerin problem olarak görüldüğü bağlam siyasi bir bağlamdır. Meclis içerisindeki tartışma kanunlarla temellendirilmiş olsa da o kanunların yorumlanma yöntemleri meclisin kendi tartışma pratiği çerçevesinde gerçekleşmiştir. Meclis içerisindeki diyaloglar, özellikle şahitliğin ispatı konusu ile ilgili kısımlar, platonik diyaloglara benzemektedir.

Aydın komisyonu 29 itiraz olduğunu belirtmiştir. Fakat seçimlere yapılan itirazların seçim sonuçlarının onaylanmasına bir engel oluşturmayacağı belirtilmiştir. Komisyondaki DP Kütahya Milletvekili Dr. Ali İhsan Gürsoy, İstanbul Milletvekilleri Münip Berkman ve Ali Kemal Silivri esas ve usul açısından seçimlere yapılan itirazlara dair muhalefet şerhi düşmüştür. Bu değerlendirme seçimlere itirazın yöntemi, seçimlere yapılan itirazların değerlendirilme yöntemi ve değerlendirme yapacak olan merciinin neresi olduğuna dair muhalefetin pozisyonunu belirtmiştir. Komisyon raporlarına yapılan bu itiraz CHP aleyhine olan her ilin tutanak raporuna mükerrer olarak iliştilmiştir.

Seçimlere ait ihbarlar ve şikâyetler için diğer hususlara taallûk edenlerden farklı bir inceleme ve tahkik usulü varsa da bunlar diğer ihbar ve şikâyetlerden mahiyetçe ayrı değildirler. Bu sebeptendir ki diğerlerinde olduğu gibi seçime ait ihbar ve şikâyetlerde dahi ihbarda bulunan veya şikâyet eden kimse imzasını ve adresini havi bir dilekçe ile müracaat edince dilekçe Başkanlıkça İçtüzük'ün ikinci bölümünde yazılı ahkâm tatbik edilmek üzere bu bölümde teşekkül suretleri tafsil edilmiş olan «Tutanakları İnceleme Komisyonu» na tevdi edilir. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 1, Toplantı: O., Birleşim: 8, Ek 1, s. 2)

Şeklinde başlayan muhalefet şerhinde seçimlere yapılan itirazlar devlete iletilen diğer şikâyetlerle kategorik olarak eşitlenmiş fakat bağlamsal olarak kendisine has bir komisyonca inceleneceğini belirtmiştir. Komisyonun görev ve yetkileri arasında bulunanlar arasında görevini yapmaktan kaçınmak olmadığı şikâyetlerle birlikte iletilen tüm delillerin incelenmesinin zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Komisyonun gösterdiği soruşturmayı ilerletmeme yönündeki tavrın anayasal bir ihlal olduğu iddia edilmiştir. Çünkü bu şerhe göre seçimlere fesat karıştırıldığının ispatlanması halinde seçimlerin feshi gerekmektedir. Yani komisyonun kendisine ulaşan şikâyetleri geçersiz bulması ile ilgili kıstasları temelsiz bulan bu muhalefet şerhi şikâyetlerin mahiyetini tartışmaya açıp tekrardan değerlendirilmelerini amaçlamıştır.

İstanbul Milletvekili Münip Berkman raporlardaki bu şerhin hangi mantıkla yazıldığını meclis konuşmasında da anlatmıştır. Usul açısından değindiği noktalar; şikâyetlerdeki imza ve delil eksiklerinin değerlendirilmesi yerine şikâyet edilen olayların ve şahadet iddiasında bulunulan yolsuzlukların incelenmesi yönünde olmuştur. Esas açısından yaptığı değerlendirmede ise seçim kanununu tümüyle

problemli olarak gördüğünü şu şekilde belirtmiştir ve konuşması sırasında CHP saflarından sık sık söz kesme ve gürültülerle karşılaşmıştır.

Seçim Kanununun noksansız ve kusursuz bir kanun olduğunu iddia etmiyorum. Hatta ümit ederim ki, Yüksek Meclis bu kanuna müsteniden yapılmış olan bu seçimden sonra bu kanundaki noksanları kendisi de görmüş ve anlamıştır. Çünkü kanun noksansız yapılmış olsaydı bu kadar itiraz olmazdı dünyanın hiçbir tarafında hiçbir seçime karşı bizim memleketimizde seçime karşı yapılan kadar itiraz yapılmamıştır. (Soldan gürültüler), istediğiniz kadar gürültü yapın, istediğiniz kadar bağırın yine söyleyeceğim. Neden? Çünkü kanun noksandır. Çünkü, bu kanun serbest seçim yapılmasını kâfi kılacak ahkâmı muhtevi değildir. (Sağdan bravo sesleri alkışlar). Bu kanunla yapılan seçime karşı her taraftan itiraz gelmiştir. Bu itiraz haklı mı, değil mi bilmiyorum, bunu teyit etmiyorum. Ancak bu itirazın haklı olup olmadığı tahkikatla, tetkikatla meydana çıkar. Tetkik edin, tahkik edin. Eğer tetkik ve tahkik etmezseniz tarihî vazifenizi yapmamış olursunuz diyorum. (Sağdan bravo sesleri, alkışlar). (a. g. m. t. , s. 106-108)

Berkman ve temsil ettiği DP bu şikâyetlerin ne pahasına olursa olsun meclis tarafından ciddiye alınıp araştırılmasının gerekliliğini savunmuştur. Konuşmasında dünya meclisleri ile ve diğer ülkelerdeki seçim kanunları ile ilgili kıyaslamalar bu gerekliliği aynı zamanda demokrasi pratiği içerisine de konumlandığı şeklinde yorumlanabilir. Fakat iktidarın bu itirazlara karşı tutumu, bu itirazların ne derecede şahitlik sayılabileceğinin sorgulanması üzerinden ilerlemeye başlamıştır. Yani şikâyetler şahadet sayılmadığı için incelemeye de değer bulunmamıştır.

Zonguldak Milletvekili hukukçu ve Adalet Bakanı Şinasi Devrin usul açısından bu şikâyet ve ihbar dilekçelerinin birer şahadet sayılıp sayılmayacağı tartışmasını başlatan isim olmuştur. Kendisi bunların şahadet sayılmayacağını hukuk zemininde temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre seçimlerdeki yolsuzluklara dair ifadeler şahitliğin hukuki doğasına aykırıdır, doğru da olabilirler yalan da. Fakat ona göre şahitlik daha sağlam bir temel üzerinde inşa edilmesi gereken bir şeydir.

Arkadaşlar; bu, varakaların baştan aşağı doğru olduğunu kimse iddia edemez. Nasıl ki baştan aşağı yanlış olduğunu da kimse iddia edemez. Şu halde yanlış malûmatı ihtiva eden varakaları dolduranlar hakkında yalan

şahadetten dolayı takibat mı yapılacaktır? O zaman Meclise şikâyet hakkı Anayasanın hükümleri karşısında geniş mikyasta tahdit edilmiş olmaz mı? Şahadet müessesesi bir hukuki müessesedir. Ona terettüp eden birtakım hükümler vardır ki, bunlar ihbar ve şikâyet hususunda mevzuubahis değildir. Bu husus nâçiz kanaatimce bahsettikleri hukuk âleminde eski hukukta da yeni hukukta da böyledir. Tâ ki ibaresiyle ihbar ve şikâyet «sıtkı kizbi muhtemeldir». Yani bunlar doğrudan olabilir, yanlışta olabilir, yanlışta olabilir. Hâlbuki arkadaşlar şahadetin böyle olmadığı bilmem bu hangi bir izaha bile ihtiyaç gösterir mi? Her iki arkadaşımın da bu izahlarıma iştirak edeceklerinden eminim. Kaldı ki, arkadaşlar; bendeniz öyle zannediyorum ki, bu kâğıtların birer ihbar ve şikâyet varakası telâkki edilmemeleri hem geniş bir tetkik imkânını selbeder hem de vatandaşların Büyük Meclise şikâyet haklarını istenilmeyen bir tarzda tahdide tâbi tutmuş olur. 26 Ağustos (a. g. m. t. , s. 115)

CHP Tokat Milletvekili hukukçu Nazım Poroy DP'nin muhalefet şerhi ile ilgili yaptığı konuşmasında DP saflarını eleştirmiştir. Çünkü ona göre komisyon itirazları değerlendirmeme kararı alırken Berkman'ın dediği gibi işini yapmamış olmuyordur. Meclis kendi bünyesinde münderiç olan bir hakkını kullanmayı tercih etmiştir. Bu konuşmasında referans aldığı nokta ise meclis oturumu boyunca sık sık kıstas alınan alan Fransız 3. Cumhuriyet'i dönemi olmuştur. Çünkü bu dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda bir ideal olarak kabul edilmiştir. Yolsuzluklara dair iddiaları bu alandaki olaylarla kıyaslamak iktidarın hareketlerine bir meşruiyet zemini olarak kullanılmıştır. Poroy konuşmasında şunları söylemiştir:

Bilirsiniz ki tetkik evvelâ adayın seçilen kabiliyetine, sonra kanunen lâzımgelen reyleri, toplayıp toplamadığına ve nihayet seçimde harici bir tesir bulunup bulunmadığına aittir. Seçimin ceraiminin mevzuunu teşkil eden bu üçüncü kısımdır. Bu halleri her Meclis kendisi tetkik ettirmeği ötedenberi hâkimiyetinin bir delil ve umdesi olarak elinde tutmuştur. O halde bu hak nedir? Bu hak şüphesiz bir bakımdan kazai haktır. Yani Fransızca (fonction juridictionnelle) denilen bir haktır. Ahkâmı kanuniye dâhilinde kazai hakkıdır. Bu hak ahkâmı kanuniye dâhilinde görülür; zaten memlekette kanunun fevkinde hiçbir kuvvet yoktur, Ahkâmı Kanuniye dâhilinde bu hakkı meclis kullanır, seçimleri tetkik eder. Fakat bu tetkikatını

yaparken haiz olduğu kuvvet ve salâhiyet Fransızca tâbiri ile (discrétionnaire) dir. Buna dayanarak istediği gibi hareket eder, kanun olmadığı halde kanun yapacak surette hareket eder. Bu bakımdan Meclisin yapacağı şey, Encümenler onun birer âletidir, Meclisin yapacağı şey, Ali Rıza Türel arkadaşımın pekâlâ söylediği gibi, gelen mazbatayı kendi nizamnamesi dahilî ahkâmına tevfikân tetkik ile ya kabul ya red veyahut da tahkikatın tamikini talep etmekten ibarettir.

Arkadaşlar; bendeniz bir az evvel dediğim gibi buraya teferruat üzerinde konuşmağa gel medim. Fakat: Şimdiye kadar tetkik ve müzakere olunan seçimlerin maddi tarafını bilen ve gören arkadaşlar, ve dosyaları yakından inceleyen arkadaşlar, anlattılar ki Meclise gelen vesaikin hiçbir bir kıymeti hukukiye ifade etmemektedir ve böyle kıymeti hukukiye ifade etmedikleri için bunu takdir ile onları red edersiniz. Abdurrahman Münip'in feryat ettiği gibi vazifenizi yapmamış değilsiniz yani tetkik etmemezlik edersiniz. O vesaiki Meclis tetkik etmemezlik eder, yani tetkik etmez, buna hakkı vardır. Bütün Avrupa Parlâmentolarında binlerce misali vardır. Hattâ Meclis bu (Discretionnaire hakkı o kadar geniştir ki Klamenso'nun buna dayanarak mahkûm olan (Blangnie) namında bir zatın mazbatasını kabulünü talep etmiştir- Yani Klamenso mahkûm olan bir adamın, bu mahkûmiyete mani bir mahkûmiyet olduğu halde Klamenso bu mahkûmiyeti Meclis isterse seçim bakımından refeder, demiştir. Bu kabul olunmamıştır. Fakat Meclis bunu tetkik edememezlik edemez diye Abdurrahman Münib arkadaşımızın burada attığı nara katiyen şayanı kabul değildir. (Soldan, alkışlar ve bravo sesleri).

Getirilen kâğıtları, bunlara vesika diyemiyeceğim, gördük hangisinin kıymeti hukukivesi var? Kıymeti hukukiyesi olanlar elbette tetkik olunur. Fakat şimdiye kadar gelen kâğıtlardan hiç birinin tetkike salih olmadığı, bunları tetkik eden arkadaşlar söylediler. Zaten öyle bir manzara içindeyiz ki, çok şayanı teessürdür, Demokratçı arkadaşlarımızın ki, kısmı âzami kendi arkadaşlarımızdır, buraya böyle iddialarla gelmelerini şahsen hiç iyi görmüyorum. Fakat bir memleketin seçimlerinin aşağı yukarı % 90'ı deyeceğim itiraza uğrarsa bu, ne demektir? Parlâmento tarihinde bunun misali görülmüş müdür? Efkârı umumiye karşısında bir mevki almak için

gösterilen bu umumiyet şüphesiz, samimiyetsizliğin en büyük delilidir.

Buna şüphe yoktur. (a. g. m. t. , s. 117-118)

Poroy, muhalefet saflarındakilerin CHP'li geçmişlerini de vurgulayarak DP'liler tarafından *itiyat* olarak tanımlanabilecek bir alanda konuşmasını bitirmiştir.

Fuat Köprülü daha geniş bir açıdan seçim tutanaklarına yapılan itirazın temellendirmesini yapmıştır. Konuşmasının başında; Fransız 3. Cumhuriyeti ve Eugene Pierre referanslarının gündeme gelme şeklini sarkastik bir şekilde cevaplamıştır. Bu noktada muhalefet kanadını temsilen Köprülü tartışmanın bağlamını kendi pozisyonuna daha uygun bir eksene çekmiş ve Türkiye siyaseti bağlamında tartışmasını sürdürmüştür.

Kıymetli hukukçu arkadaşımız iptida kürsüye çıktığı zaman Ojen Piyer'in eserine ve ona mümasil müdevvenata temas etliler. Esasen çok iyi bilirler, bu vesile ile yeniden gözden geçirdikleri anlaşıldı, iptida hukuk noktaları üzerinde kuvvetle ısrar ettikten sonra, neticede ondan ayrılarak, daha evvel birtakım arkadaşların da yaptıkları gibi, meseleyi tamamen siyasi sahaya intikal ettirdiler. Çok şükür şahsi sahaya intikal ettirmediler. Arada bazan işi şahsi sahaya intikal ettirmek isteyen seslere rağmen, buna meydan vermediler. Meseleyi, sonunda iç ve dış siyaset sahasına intikal ettirdiler ve kıymetli nasihatlar bulundular ve dediler ki: «Bu gibi uzun hukuki mücadeleler yanlıştır, neticesizdir. Bu gibi itirazlar dünyanın her tarafında türlü partiler meyanında olursa, herkes türlü türlü vesikalar uydurarak giderse, bu işin sonu nereye varır». Arkadaşlar, sonu, asla fena birşeye varmaz. Gene Öjen Piyer'de görmüşlerdir ki mazbatasının tasdiki 10 ay süren mebuslar da olmuştur. Millet Meclisinin bu hususta tam hâkim olduğunu söylediler. Hakikaten öyledir. Bilhassa bizde, başka birtakım memleketlerden farklı olarak, bu gibi şikâyetlerin tetkik mercii Büyük Millet Meclisidir. Ve Büyük Millet Meclisi, jüri mahiyetinde, kati karar verir. Bunun aksini söylemeğe bizim mevzuatımız itibariyle imkân yoktur.

Esasen bunun aksini söyleyen de olmadı. (a. g. m. t. , s. 119- 120)

Daha sonra Fuat Köprülü asıl şikâyet edilen mevkiin hükümet olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

Bu işde particilik de olabilir; amma arkadaşlar, hepiniz biliyorsunuz ki bugün mevzuubahs olan şikâyetlerin mevzuu bir partinin diğer partiden şikâyet etmesi değildir. Bir partinin doğrudan doğruya iktidar mevkiinde

bulunan Hükümetten şikâyet etmesidir. Büyük Millet Meclisine, Demokrat Parti, Hükümeti şikâyet ediyor. (Sağdan bravo sesleri, alkışlar). Şimdiye kadar kürsüye gelen bazı arkadaşlar ve son olarak Nazım Poroy arkadaşımız bütün bunlardan bahsettiler, ayrıca burada Demokrat Partiye nasihatler edip güzel yollar da gösterdiler; hülâsa mevzuu türlü türlü istikametlere intikal ettirdikleri için müsaadenizle bendeniz de onlara aynı şekilde cevap vermek mecburiyetinde kalacağım. Sabrınızı suiistimal ediyorum, affedersiniz, fakat başlıyan ben değilim. (Soldan estağfurullah). (a. g. m. t. , s. 120)

Köprülü konuşmasının devamında seçim öncesinde seçim kanununa yaptıkları eleştirilerin nedenlerinin seçim sonrasında ortaya çıktığını ve okuma yazma bilmeyen vatandaşların seçim sırasında seçimi uygulayanlardan daha olgun bir pozisyonda bulunduğunu belirtmiştir.

Ankara Milletvekili hukukçu Emin Halim Ergün de tutanakların meclis nezdinde nasıl inceleneceğine dair söz alanlardan biri olmuştur. O da bir şikâyetin incelenmeye değer olup olmadığına meclis karar verdikten sonra bu konunun bir itiraz kabul etmeyeceği pozisyonundan sözlerini sürdürmüştür. Konuşmasının devamında ise seçimlere DP tarafından yapılan itirazları organize bir hareket olarak yorumlama eğilimine katılmıştır:

Sayın Barutçu 'nun dediği gibi bir kalıptan dökülürcesine ve yalnız Cumhuriyet Halk Partisinin kazandığı ve kendilerinin kaybettiği seçim çevrelerine itiraz vâki olur ve bu itirazlar daha zamanında kanunen teşekkül etmiş seçim kurullarına karşı bu şikâyetleri tetkikle mükellef olan idare âmirlerine karşı yapılmaz da bir müddet sonra Büyük Millet Meclisine yapılır ve orada izah olunan hâdiseler içerisinde ancak karşı partinin kaybettiği yerler mevzuubahis edilirse bu şikâyetlerde hüsnüniyet bulmağa, aramağa imkân tasavvur edilir mi? (Soldan doğru sesleri). (a. g. m. t., s. 124)

Ergün, Adnan Menderes'in sorusu üzerine bir itirazın geçerli sayılmasının kıstaslarını şu şekilde anlatmıştır:

Bu şekilde herhangi bir vesika mevcut değilken yapılmış olan şikâyet ve itirazı muhakkak Meclisi Âlinin tahkik etmesi lâzımdır yolundaki beyan, hukuki olmaktan ziyade politiktir. Tahkik lâzım geldiği noktasına matuf olarak ileri sürülen itirafların tatbikatta ne şekilde tecelli edeceği hususunu gözönüne getirmek te mümkündür. Bugün komisyonda incelenen dosyo içerisinde resmî tutanak varken ve bu tutanakların müstenidatı kurullarda

mahfuzken bunun karşısında herhangi bir belgenin kıymet ve kudreti aylarca hattâ senelerce tahkikat yapıya dahi o tutanağı çürütecek mahiyeti katiyen iktisap edemez. Şu halle sayın Meclisin bir hâdkenin takdirindeki mutlak (salâhiyetini o hâdisenin takip ve tahkika değer olup olmadığının takdirinde de mutlak ve şamil olarak kabul etmek lâzımdır, zaruridir, hukukidir.

Ergün konuşmasında DP'lilerin imamları seçim için organize ettiğini, bazı kişilerin DP seçimi kazandığı takdirde halifenin ve eski yazının geri geleceği ile ilgili propaganda yaptığını söylemiştir. Bu iddialara Menderes “mücerret iddialardır” diyerek cevap vermiştir ve Ergün tartışmayı yolsuzluğun meşrutiyetten itibaren süreklilik içeren bağlamlarından olan istibdat ve hürriyet düalistesine taşımıştır. Bu iddiaların muhalefet tarafından gündeme getiriliş şeklinin ise tek parti dönemini müstebit idare alanına sokacağını iddia etmiştir.

Yani daha evvelki müstebit hükümdarlara karşı isyan eden hürriyetçi kahramanlar gibi yahut birçok devrimler yapan Anadolu harbini, İstiklâl savaşında Hilâfet ordusu ile mücadele eden bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bir mana vermek suretiyle bizi o müstebit Hükümdar vaziyetine mi getirmek istediler? Şayanı hayret buldum. Yeter dediler. Yeter diye afiş bastılar.

Arkadaşlar bunun mânası şimdiye kadar yapılan zulüm yeter demektir. Böyle bir zulmün yapıldığını kabul etmek ve bu suretle afiş yapıştırmaya müsaade etmek daha evvel Halk Partisi içinde çalışan ve bugün Demokrat Parti Liderliğini ihraz etmiş olan arkadaşlara yakışır mı? (Soldan bravo sesleri, alkışlar). Biz onları millet olarak tarih önünde vazifelerini yapmış iyi insanlar diye tanıyorduk.

İşte arkadaşlar, biz seçime böyle mânevi tazyikler, Devlet bünyesini, millet bünyesini koruduğumuz, canımız pahasına koruduğumuz inkilâpların temelini sarsacak propagandalar ve şekiller karşısında girmişizdir. Şu halde şikâyet etmeğe haklı, bağırmağa haklı kimse varsa o da biziz arkadaşlar. Esasen hukukî mânada kendileri de gerek beyanatlarında, gerekse itirazlarında bu tehdit ve tazyiklerin seçimin ne neticesine tesiri olmadığını, milletin iradesini tam bir serbesti ile yapıldığını beyan etmiş olduklarına göre hukuki mahiyetten ve kıymetten de âridir. Bununla beraber yüksek huzurunuzda idare âmirlerinin tam bir bitaraflıkla vazifelerini yaptıklarını

ve şayanı takdir bir şekilde hem seçimin serbestisini, hem de inkilâbı ve Devletin otoritesini temine muvaffak olduklarını beyan etmek benim için bir borçtur. (Bravo sesleri) (a. g. m. t., s. 127)

Sahir Kurtoğlu'nun tutanakları inceleme komisyonunun sözcüsü olarak yaptığı konuşmada, şikâyetçiler tarafından komisyona sunulan itirazların mahiyeti ile ilgili şüphe duymuştur. Ona göre itirazların temelinde seçimleri kaybedenlerin neticeyi hazmedememeleri vardır. Bu kişiler düzensiz bir şekilde hazırlanmış dilekçelerle itirazlarını belirtmişlerdir. Yapmış olduğu açıklamalar şu şekildedir:

Seçim kurullarına müracaat vâki olmadığı gibi 41 seçim kurullarına da böyle bir itiraz ve müracaatın yapıldığı da vâki değildir. Fakat tasnif neticesinde bakıyorlar ki, kaybedilmiş netice aleyhte. Ne yapmak lâzım? Derhal bir sürü kendilerince bir zabıt varakası, demin bir Demokrat Parti arkadaşımızın da kürsüde söylediği gibi bir şikâyetname ki bu zabıt varakası dedikleri kâğıtların da bir şikâyetname olduğunu söyledikleri bu şikâyetnameler tanzim edilmiştir. (a. g. m. t. , s. 132)

Adnan Menderes konuşmasında seçim tutanaklarına gelen itiraz metinleri, deliller ve diğer vesikalar ile ilgili kıstasların ne olduğunu sormuştur:

Şimdi müsaade buyurursanız bendeniz hakikaten öğrenmek istiyorum. Bir seçimi bozmak için şu, vesika bu vesika bunlar birer kavli-i mücerrettir; şehadettir, değildir. Mektuptur mektup değildir. Bir sürü sözler oldu, ben hakikaten öğrenmek istiyorum. Bîr seçimin bozulmasına veyahut bir seçim hakkında tetkikat yapılmasına değer mahiyette vesika acaba nasıl olur. Bunu anlamak istiyorum samimiyetime emin olunuz.

Kanun vazii diyor ki ihbar ve şikâyet üzerine tahkikat açılır diyor. (Soldan öyle değil, öyle değil sesleri) diyor efendim, diyor efendimi Çünkü vazii kanun Meclis intihabı gibi gayet mühim ve gayet nazik bir mevzuu şu makamın bu makamın murakabesine bırakmamış' kendi eline almış. Bunun mânası; ben kendim bileceğim seçimler doğru mu yapılmış değil mi? Bizzat el koyup ben kendim öğreneceğim diyor. Haber veriyoruz, şikâyet ediyoruz» seçimler burada bozuktur, şurada bozuktur diyoruz hiçbirini kale almıyorsunuz. (a. g. m. t., s. 134)

Ekrem Oran Menderes'e şu şekilde cevap vermiştir. “Almıyoruz, ne yapalım, mecbur muyuz?” (a. g. m. t. , s. 13).

CHP İzmir Milletvekili Fahri Ecevit ise şahitlikle alakalı tartışmaları tekrar gündeme getirerek itirazları ele almıştır. Ecevit'in bu noktadaki pozisyonu şahitliği felsefi bir bakış açısından ele almıştır. Şahit olduğu DP lehine olan yolsuzlukları anlatmaya başlamadan kendi şahitliğinin bile imkânsız gözüktüğü bir yeri şöyle tanımlamıştır:

O da şahadet beyyinesi üzerinde ısrarla durması ve bu beyyinenin kıymeti üzerinde bilhassa tevakkuf etmesidir. Şahadet beyyinesi, muasır telekkiyatı hukukiyeye göre, sandıklan kadar kuvvetli bđtr beyyine değildir. Muasır diye işe başlamakla belki hata ediyorum, çünkü 16 ve 17 nci asırda da meşhur filozof Bacon, «Şehadet herşeyin başında gelir ve şehadet bilhassa adet fazlalığıyla inanmayı icabettiren bir vakıa değildir, bu öyle bir vakıayı maneviyedir ki, şehadet için hüküm sırasında yapılacak şey ancak tartışmadır:» der. (Critique du temoiyage) adlı kitabının aşağı yukarı sekizinci sayfasında bunları yazar. Binaenaleyh ben kendimi davete uyarak buraya gelmiş ve hemen hemen bir şahit gibi saydığım için benim sözlerime pek inanmamanızı rica ediyorum. Sözlerim sıdka da kizbe de delâlet edebilir. Kendim şehadetten şüphe ederken sizleri nasıl o sıfatla iknaa cüret edebilirim. Amma buna rağmen bir şahit gibi, gördüklerimi ıttıla hâsıl ettiklerimi size beyan etmekte fayda bulurum. İster inanın ister inanmayın arkadaşlar. (a. g. m. t. , s. 135)

Yukarıda ortaya koyulan konuşmalar seçimlere itirazın iktidar ve muhalefet kanadında hangi kıstasları içerdiğine yönelik olanlardır. İktidarın ve muhalefetin seçim sonrası tutanaklarına bakış açıları bu konuşmaların çerçevesindedir. Muhalefet kanadı şikâyetlerin her birini ne şartta olursa olsun anayasada belirtilen şikâyet hakkı çerçevesinde ele alınması gerektiğini öne sürerken, iktidar kanadı şikâyetlerin kabulünü şartlara tabi tutmuştur. Bu şartlar diplomatikaya uygunluk, şikâyetlerin delilleri de ihtiva etmesi ve şikâyetlerin seçim sonucunu değiştirecek mahiyette olması bu kıstasların en öne çıkanlarıdır. İktidar en temelde tartışma zeminini itirazların geçersiz sayıldığı bir alanda kurma eğiliminde olmuştur. Muhalefet ise bu itirazların geçersiz sayılmasının kıstaslarını tek tek yanıtlamış ve problemli alanı en üst katmanda hükümette kurgulamıştır. Buradan sonra tutanak raporları meclis tutanaklarında verildikleri sıra ile takip edilecektir.

Ankara ilinin raporlarında yolsuzluk iddiaları seçimden önce ve seçimden sonra olmak üzere ikili bir tasnif edilmiştir. Seçim öncesine dair iddialar; DP'nin

yayılmasına mahalli idarelerce engel olunmaya çalışılması, engellere rağmen yapılan DP teşkilatlanmalarına kolluk kuvvetlerince baskı kurulması, bazı bölgelere parti temsilcisi ve oy pusulası gönderilmesine engel olunması şeklindedir. Seçim sırasındaki duruma dair iddialar ise; bazı yerlerde defterler seçmenlere imzalatırıldıktan sonra sandığa DP yerine CHP listeleri atılmıştır, üç köyde seçimden önceki gün CHP oyları seçim komisyonları tarafından atılmıştır, merkezde ise bir deftere DP seçmenleri fişlenmiştir. Raporun iddiaların tahlil edildiği kısmında ise genel olarak iddialar yersiz ve dayanaksız bulunmuştur. Ek olarak iddialardaki olaylar gerçek olmuş olsa bile seçim sonucunu değiştirmeyeceğinden ileri bir tahkikat gerekli bulunmamıştır.

Fuat Köprülü'nün Ankara'daki seçim öncesi süreçteki ve seçimlerdeki taraflılığa dair iddiaları şu şekildedir:

O zamanki Hükümet, bugünkü Hükümet değil, Yani seçimli idare eden Hükümet (Soldan görüşmeler). İptida seçime karar verildikten sonra Partimiz aleyhinde sistematik tazyikler ve propagandalar başladı. Parti teşkilâtını dağıtmak için bütün kaymakamlar, nahiye müdürleri jandarma kumandanları ve valiler yani bütün idare makinası seferber oldu. Burada, Ankara'dan bahsedeceğim için, bilhassa Şereflikoçhisar, Çubuk, Kalaycık, Haymana Kaymakamlarının ve son zamanlarda seçimlerden birkaç hafta evvel vekâleten mi, asaleten mi, bilmiyorum, Polatlı Kaymakamı bulunan zatın C. H. P ne çok büyük hizmetleri olduğunu, Parti müfettişi arkadaşımız Kemal Satır benden daha iyi bilir. Sonra, daha başka şeyler yapıldı; Parti mensuplarını Partiden ayırmak ve korkutmak için, muhtarlar vasıtasıyla, jandarmalar vasıtasıyla türlü türlü tertipler yapıldı. Sonra Polatlı kaymakamı muhtarları toplayıp, masa üzerine bir Kur'an bir de tabanca koyarak yemin ettirildi. Bu seçimi Halk Partisine kazandıracaklarına dair. Buna bütün muhtarlar şahittir. Daha garip sözler de oldu: Haymana'da zorla bizim Partiden üç beş kişiyi istifa ettiren kaymakam bu istifanameleri kendi resmi tezkeresiyle Demokrat Partiye gönderdi. Yaptığı işin ne olduğunun pek farkında değildi galiba. (a. g. m. t., s. 121)

Bolu ile ilgili olan CHP aleyhine itirazlar da komisyonca yeterli bulunmamıştır. Sinop'ta CHP lehine olan itirazlar seçim öncesi sürece aittir. İddialara göre DP'lilerce seçim öncesinde vergi ve orman takyitlerinin kaldırılıp halka fes giydirileceği ve köy okullarına minare eklenip köylüye eski harflerle

okuma yazma öğretilceğine dair propaganda yapılmıştır. Komisyon bu itirazlardaki olayların suç unsuru barındırma ihtimali olduğu halde ileri tahkikata değer bulmamış ve tutanakları tasdik etmiştir. Bu raporun sonuna DP'nin itiraz değerlendirmesi eklenmemiştir.

Trabzon vilayetinin tutanak raporunda CHP aleyhine iddialar mesnetsiz bulunmuştur. DP merkezine konuya ilişkin gelen itiraz dilekçeleri ise dosyaya dahil edilmemiştir. İleri bir tahkikat uygun görülmemiştir. DP'nin rapora itirazı aynen metne eklenmiştir.

İstanbul tutanaklarında itirazların hedefinde Başbakan Recep Peker, Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler vardır. Altı maddeden oluşan iddialar; seçim günü propaganda yapılması, para karşılığı oy alınması, polis aracılığı ile seçim sonuçlarının takip edilmesi, seçim komisyonlarına baskı yapılması, DP'li müşahitlerin sandıklardan uzaklaştırılması ve DP'lilerin oylarının sayım esnasında azaltılması şeklindeydi. Raporda şikâyetlere karşı verilen yanıtlarda ise şikâyetlerin komisyona sunulma üslubu ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Şikâyetlerin seçim sonucunu değiştirecek olaylara dair olmadığını belirtmiştir. Beş maddelik cevap meclis içinde seçimlere dair şikâyetlere karşı iktidar kanadının stratejisi ile paralel bir şekildedir.

“2- Müşahitlerin sandık başlarına kabul edilmediği veya uzaklaştırıldığı iddiaları da bir hadise tayin etmek suratiyle olmamakla beraber itiraza bağlı bir fotoğrafla Bakırköy'ü Kaymakamına atfedilen bir yazıda, adaylar namına mümessilliğin vekalet ibrazına bağlı olduğu yolundaki yazılarının da kime hitaben yazılmış olduğunun belli olmadığı;

3- Demokrat Parti adaylarının oylarının azaltıldığı ve C.H.P. adaylarının oylarının çoğaltıldığı hakkındaki iddiada her adayın aldığı oy ile kurulca esas tutulan oyları ve aradaki ilave ve tenzilleri göstermek suretiyle bir liste halinde beyan edildiği bu listeye nazaran Demokrat Parti adaylarından eksiltildiği iddia edilen oylarla C.H.P. adaylarına eklendiği iddia edilen oylar yekûnu arasındaki 70 küsur bir miktarındaki farkın sebebi diğer ihtimaller arasında seçim neticelerini gösterir müfredat cetvellerinin uzak yerden henüz gelmemiş olması dolayısıyla yekûnlarında bir hata olması ihtimalinden de ileri gelebileceğinin yine itiraznamede beyan olunduğu;

(...)

4-İtiraz iddiasında bahsedilmeyen ve dosyada mevcut bulunan dört şahıs imza ve mühürünü taşıyan yazının bir şahsın sözlerini nakleden bir varakadan ibaret olduğu;

5-Yetkili Komisyonca Büyük Millet Meclisine sevk edilmiş olan seçim tutanaklarının şikâyet ve itiraza dair bir kayıt bulunmadığı ve şu itibaral İstanbul seçimlerinde C.H.P. adaylarından beş zatın seçimine karşı yapılan itiraz ve şikâyetle dermeyan olunan iddiaların varit görülmediği neticesine varılmıştır. (a. g. m. t. , S. sayısı: 10, s. 1)

DP'lilerin cevabı ise yine aynı şekilde tutanak sonuna iliştilmiştir.

Afyon tutanakları ile ilgili raporda ise farklı iddialar mevcuttur, itirazlar CHP lehine değişiklik talep etmektedir. Raporda geçen şikâyetler Şuhut ilçesinin Hacımusa mahallesinden Hüseyin Kaya, Arif Küçük, Kayakapış mahallesinden Hasan, Horus mahallesinden İsmail Önder'in gönderdiği 4 şikâyet telgrafına ve Kapış mahallesinden Tevfikoğlu Kuray'ın şikâyetine dayanmaktadır. Seçimden 3-4 gün önce DP oy pusulaları İnönü'nün oy pusulalarıdır diyerek halkın bir kısmı yanıltılmıştır. Sandıklar kilitsiz ve mühürsüz bırakılmış ve oylar değiştirilmiştir. Sandıktan çıkan neticenin zıttı tutanak düzenlenmiştir. Vergi ve banka borçları affedilecek denilerek halk iğfal edilmiştir. Bu şikâyetler için de bir soruşturmaya gerek görülmemiştir. DP'nin raporlara itirazı bu rapora da aynen eklenmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 11, s. 2).

Çanakkale için düzenlenen raporda ise Biga'da 9 sandıkta oy pusulalarının yakıldığı, 5 sandıkta sandıktan çıkan oyların seçmen sayısından fazla olduğu, 15 numaralı sandıkta ise başka bölgenin seçmenlerinin oy kullandığı iddiaları yer almıştır. Çanakkale'de milletvekili seçilen Nurettin Önen'in mazbatasına da askerlik yapmadığı gerekçesiyle itiraz edilse de bu konuda kanuna aykırı bir durum bulunmadığı belirtilmiştir. DP'nin cevabı ise aynı şekilde iliştilmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 12, s. 2).

Çankırı ile ilgili düzenlenen raporda belirtilen itirazlar DP il başkanı tarafından yapılan şikâyetten aktarılmıştır. Şikâyetlerde bahsedildiğine göre seçimler normal seyrinde ilerlememiş memurlar ve CHP'liler elbirliği yapmıştır. Çerkeş'te ise DP'li temsilcilerin seçimlere gitmek için tedarik ettikleri araçlar CHP'lilerce kiralanmış ve köylere gitmeleri engellenmiştir. Bu iddialar mesnetsiz bulunup tutanaklar onaylanmıştır (a. g. m. t. , S. sayısı: 13, s. 2).

Çorum ile ilgili hazırlanan rapordaki şikâyetlere göre İskilip'te DP'li mümessiller sandık başına alınmamış ve Mecitözü'nde DP'lilere sandık yerleri bildirilmemiş ve DP'nin oyu daha fazla olduğu halde oylar tutanaklara eksik geçmiştir. Vilayetin cevabında ise parti mümessillerinin tutanakları imza ettirilmek zorunda olmadığı, İskilip'teki olaya sebep olan şahısların mahkemeye verildiği belirtilmiş ve seçim tutanakları kabul edilmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 15, s. 1).

Diyarbakır ile ilgili hazırlanan rapora konu olan itirazlarda milletvekili seçiminde seçim kanunu hududunun dışında hareketler olduğu, DP'ye oy vermek isteyenlerin defterde isimlerinin olmadığı ve bu yolsuzluktan ötürü seçimin iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Komisyon bu itirazları seçim sonucuna etki edecek boyutta olmadıkları için dikkate almama kararı almıştır. DP'nin itirazı ise aynı şekilde rapora iliştilmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 16, s. 2).

Erzurum raporundaki şikâyetlerde seçim günü iki sandık yakınında propaganda yapıldığı, DP'lilerin sandık başından uzaklaştırıldığı iddiaları yer bulmuş fakat komisyon bu iddiaları dikkate değer görmemiştir. Eskişehir raporu ise Emin Sazak, Abidin Potuoğlu, İsmail Hakkı Çevik, Hasan Polatkan ve Ahmet Oğuz için olan tutanaklara 7 adet itiraz bulunmaktadır. İddialara göre bazı kişiler oy atmaya gittiklerinde isimlerinin karşısında imza veya parmak izi varmış. İki asker oy kullanmış, başkaları adına sandığa oy atılmış ve Harmandallı'da sandıklar 1 saat erken kapatıldığı için birçok vatandaş oy kullanamamıştır. Fakat komisyon tutanakları kabul etmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 17, s. 1).

Mardin raporundaki şikâyet dilekçesi DP parti başkanı adına Refik Koraltan tarafından yazılmıştır. İddialara göre seçimlerde kullanılan oy sayısı seçmen sayısından fazladır. Mardin Belediye Başkanı Abdülkadir Kalav ise belediye reisliğinden istifa etmeden seçimlere katılmıştır. Komisyon tutanakları kabul etmiştir. Rize'den ise sadece 1 şikâyet rapora yansımıştır. Buna göre sandıklar erken açılmıştır. Fakat itiraz reddedilmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 19, s. 1).

Tekirdağ raporuna alınan şikâyetler Çorlu DP şubesinde yapılmıştır. İddialara göre Çorlu Belediye Başkanı seçim süresince valinin emriyle evine hapsedilmiştir. Seçim kurulu başkanı olarak bir başkası atanıp seçim bu kişi tarafından yönetilmiştir. Çorlu Ballıhoca'da ise oy sandıkları seçmen sayısınca doldurulup saat 15:00'da sandıklar kapatılmıştır. Sandık başlarında devlet memurları "muayyen partinin" pusulalarını dağıtmıştır ve DP mümessilleri sandık başına alınmamıştır. İtirazlara verilen yanıtta Çorlu Belediye Başkanı yerine başka

birisi atandığı için seçimin işleminde herhangi aksaklık görülmemiştir. Ballıhoca'daki olaya dair bir delil sunulmamıştır ve devlet memurlarının oy pusulası dağıttığına dair bir delil sunulmamıştır denilmektedir. Ayrıca tutanak raporunda tüm Çorlu'nun oyu sayılmasa dahi seçim sonucunun değişmeyeceği de belirtilmiştir. DP'nin itirazı aynı şekilde eklenmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 21, s. 1)

Antalya'daki raporda seçime ilişkin itirazlarda bulunan DP il başkanı Ahmet Tekelioğlu'nun vaat ettiği belgeleri göndermediği için itirazlar ilk aşamada reddedilmiştir. Daha sonra ulaşan delillere göre ise tekrar değerlendirilen rapordaki itiraz Mustafa Korkut'un milletvekili seçilmesine karşı yöneltilmiştir. İddialara göre Korkut iki kişinin kaza ile ölümüne sebep olduğu için 3 yıllık bir mahkûmiyet almıştır. Fakat daha sonra tekrar yargılanmış ve bu eylemi suç olarak addedilmemiştir. Komisyon itirazı ikinci kere reddetmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 22, s. 1).

Balıkesir'de ise iddialara göre milletvekili seçilen Abdi Ağabeyoğlu, seçime girmeden önce “Balıkesir Bedenterbiyesi Bölge Müdürü” olarak çalışmaya devam etmekteymiş. İtiraza verilen olumsuz cevap ise şu şekildedir:

“Balıkesir Milletvekilliğine seçilen Abdi Ağabeyoğlu'nun esas memuriyeti Balıkesir Memleket hastanesi başeczacısı olduğu ve bu vazifeden kanuni müddeti zarfında istifa ederek Milletvekili seçildiği, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünün Taşra Teşkilât Kammu ve kadrosu henüz çıkmadığına göre Balıkesir'de Beden Terbiyesi Müdürlüğü unvaniyle bir memuriyet mevcut olmadığı, Beden Terbiyesi nizamnamesinin 60ncı maddesine göre de müdürlük kurulmayan yerlerde beden terbiyesi işinin valiler namına ve valilik tarafından tâyin edilmiş asbaşkanlıktan ibaret olduğu, bu görevinden dolayı mumaileyhe maaş, ücret namıyla para verilmeyip vilâyet bütçesinde beden terbiyesi namına ayrılan tahsisattan aylık tazminat verilmekte olduğu belirtilmektedir. (a. g. m. t. , S. sayısı: 23, s. 1)

Kırşehir raporuna yansıyan şikâyetler bağımsız aday Osman Şevki Çiçekdağ tarafından yöneltilmiş fakat reddedilmiştir. Bu rapor mecliste görüşülürken Fuad Hulusi Demirelli raporda fark ettiği bir uygunsuzluğu şu şekilde dile getirmiştir:

“Sonra muhterem arkadaşlar bu raporda gayet açık bir kusur görüyorum. Umarım ki bu da bir tertip yanlışlığı olsun. Çünkü şikâyet edilen seçim yeri

Kırşehir'dir ve şikâyet buradan seçilmiş arkadaşlara aittir. Bunların içinde çok hürmet ettiğim, sevdiğim bir Sahir Kurutluoğlu arkadaşımız vardır. Bu zat rapora sözcü sıfatıyla imza vazetmiştir. Demek ki raporda bahsedilen karara ve bu kararın mesnedi olan oy çokluğuna ve oya bu arkadaşımız da iştirak etmiştir. Halbuki İçtüzüğün 18 nci maddesi şöyle der: (Malûm malûm sesleri), müsaade buyurun, madde okunmadan olmaz. «Milletvekilliği kusurlanan kimsenin Hazırlama ve inceleme Komisyonlarında ve Kamutayda kendini savunmak veya bir Milletvekiline savundurmak hakkıdır» diyor. Fakat 19 ncu maddesi «Seçim tutanakları incelenen Milletvkilleri kendi haklarındaki oylamaya katılamazlar» diyor. Bu arkadaşımızın imzası umarım ki bir tertip yanlışlığı olsun. Çünkü oya katılması İçtüzüğün 19 ncu maddesine aykırıdır. Bunu bırakınız, bir kimse hem müdafaa Mevkiinde hem de hâkim mevkiinde bulm, ımaz. Yani hem davacı hem hâkim olamaz. Bu da bir tertip sehvi değilse hukuk dünyasının karşısına bir sürpriz ile çıkmak demektir. Şimdi arkadaşlar bu...” (a. g. m. t., s. 92)

Komisyon üyesi olan Isparta Milletvekili Kemal Turan bu durumu matbaa hatası olarak değerlendirmiştir. Demirelli bu durumun tashihini talep etmiştir. Kırşehir Milletvekili Sahir Kurtoğlu benzeri durumun Kütahya ili ile ilgili hazırlanan tutanakta da olduğunu belirtmiştir. Malatya Milletvekili Şefik Tugay da itirazların tek tek dinlenerek bir raporun ilerlemesinin yıllar süreceğini ve bu yüzden bu iddiaların mücerret kabul edilmesinin doğru olduğunu belirtmiştir.

Kocaeli raporundaki şikâyetlerde DP’li Sadi Ataerkin imzalı dilekçeye dayanarak seçimin yolsuz ve kanunsuz cereyan ettiği iddia edilmiştir. Seçimden önce ve sonra bazı vatandaşların oy kullanmasına mâni olunmuştur. Seçimden sonra düzenlenen tutanaklarda ise CHP adayları kazandırılmıştır. Komisyon bu iddiaların mesnetsiz olarak görmüş ve tutanakları kabul etmiştir (a. g. m. t., S. sayısı: 26, s. 1).

Maraş tutanaklarına itirazlar DP parti başkanından gelmiştir. İtirazların delili olarak gösterilen evrak geçerli kabul edilmemiş ve müşahitlerin sandıktan uzakta tutulması durumu da kıyafet uygunsuzluğu ile açıklanmıştır. Seyhan raporunda itirazlar 9 madde olarak ortaya konulmuştur:

“1-) Bir sandıkta seçmenler sandık odasındaki masadan oy almağa zorunlu tutulmuş,

- 2-) Nalkulak köyünde DP aleyhine propaganda yapılmış ve DP pusulalarının sandığa atılması men edilmiş,
- 3-) Handan mahallesinde DP seçmenlerine listede adı yoktur denmiş,
- 4-) Tepebağı'nda ise bir seçmen DP'liyim dediğinde listede adı yoktur denmiş fakat CHP'denim dediğinde sandığa alınmış,
- 6-) Erkek lisesinde bir vatandaş mükerrer oy kullanmış,
- 7-) Misis'te tutanaklar DP temsilcilerine imzalatılmamıştır,
- 8-) Karataş bucağına bağlı İsağancılar köyünde 18-20 yaşındaki çocuklara oy attırılmış,
- 9-) Bir numaralı sandıkta ise gerçekte DP kazandığı halde tutanaklarda CHP kazandı diye tasdik ettirilmiştir.” (a. g. m. t. , S. sayısı: 27, s. 1).

Bu şikâyetler için bir zaman tayin edilmemişse de itiraza konu olan olaylar seçim sonucuna etki edemeyecek seviyede sayılmış ve tutanaklar onaylanmıştır.

Zonguldak'ta ise DP mümessillerinin seçime davet edilmediği yönünde iddialar yeterli görülmemiştir. Nuri Tarhan'ın milletvekilliğine ise birtakım mahkûmiyetlerinden ötürü itiraz edilmiş fakat bu durum seçim kanununa aykırı bulunmamıştır. Hatay'da DP'lilere baskı yapıldığı, bazı yerlerde sandık başlarından uzaklaştırıldıkları, bazı seçim yerlerinde seçmen isimlerinin eksik yazıldığı ve oylar tasnif edildikten sonra kimseye gösterilmeden imha edildiği gibi itirazlar rapora yansımıştır. Deliller yetersiz bulunmuş ve tutanaklar komisyonca onaylanmıştır (a. g. m. t. , S. sayısı: 29, s. 1-2).

İçel'e dair düzenlenen raporda CHP'lilerin itirazları mevcuttur. Merkeze bağlı yerlerde bazı sandıklara seçmen listeleri vaktinde asılmadığı, CHP seçmenlerinin DP'liler tarafından “tedhiş” edilerek oylarını kullanmalarına mâni olduğu, bazı yerlerde DP'lilerin sandık başında propaganda yaptığı, Tarsus'ta ise bazı seçim bürolarında yolsuzluk bulunduğu rapora işleyen itirazlardır. Fakat bu itirazlar seçimin sonucunda etkili bulunmamıştır. DP'nin temsilcilerinin tutanağın kabulüne ilişkin itirazı bu rapora da eklenmiştir.

Isparta'dan rapora yansıyan şikâyetler ise DP tarafından yöneltilmiştir. İddialara göre şehir merkezinde idare amirleri ve zabıta memurları seçimlere tesir etmiş, DP'li temsilciler bazı seçim bölgelerine girememiş veya gönderilememiş, Yalvaç'ta DP'ye açılış töreni yaptırılmamış, Isparta merkezde seçim komisyonları seçim kurulunca görevlendirilmemiş, Sütçüler'de ise seçmen sayısından fazla oy

kullanılmıştır. Komisyon tüm bu iddialara yanıt vermiş ve itirazları geçersiz, tutanakları da geçerli kabul etmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 31, s. 1).

İzmir raporuna yansıyan şikâyetlerde, İzmir’de seçimin iptalini isteyenler mevcuttur. Komisyon gelen dilekçeleri üçe ayırarak ele almıştır. İlk kısımda seçim öncesinde devlet memurlarınca DP karşıtı hareketlere dair iddialar yer bulmuştur. İkinci kısımda seçim günü CHP’ye sağlanan imtiyazlardan oluşmaktadır. Üçüncü olarak da oyların sayılması ile ilgili iddialar tasnif edilmiştir. Komisyonun bu iddialara verdiği yanıtlar da şu şekilde olmuştur;

“Birinci kısımda dermeyen edilen iddialar umumi mahiyette ve bir hâdiseye taallûk etmemekte ve deliksiz bulmamaktadır. Bunlar aynı zamanda seçime ve neticesine müessir bir mahiyet arz etmektedir.

İkinci kısımda dermeyen edilen iddialar istidada umumi bir mahiyette olmakla beraber eklenen yazılarda gösterilen hususlar da seçime ve seçim neticesine tesir edecek bir mahiyette bulunmamaktadır. Kaldı ki delil olarak istinat edilen, yazıların istinada ve bir kanaat teminine medar olacak bir kıymet taşımamaktadır.

Üçüncü kısımda beyan olunan iddiaların bir kısmı için delil adıyla hiçbir yazıya istinat edilmemektedir. Bu kısımda delil olarak ibraz edilen ve muhtevasına göre sandıklarda tasnif in bitmesinden sonra D. P. temsilcilerinin sözlerini ve bu sözlerin başkaları tarafından tekzip edilmemesini tesbitinden ibaret olan ve hepsi yerinde tutulduğu kaydıyla 21 Temmuz 1946 tarihini taşıyan yazı suretlerinin hemen hemen tamamen aynı kelime ve cümle ye ibarelerle tanzim edilmiş olduğu görülmüştür. Seçim günü akşamı sandık başlarındaki temsilcilere komisyonlarca yapılan bir tebliğ üzerine düşünülen bir tedbir olarak tanzim edildiği ileri sürülen bu varakaların, muhtelif semtlerde, muhtelif şehir ve köylerde aynı suretle tanzimi, bunların sonradan tanzim edildikleri şüphesini uyandıracak bir mahiyet arz etmektedir. Seçim kurulunda tesbit edilen seçim neticelerinin kurula gelen resmi tutanaklara uygun olduğu hakkında bir itiraz bulunmadığından ve istidaya bağlı olup yukarıda mahiyetleri izah, edilen yazı suretleri istinat edilebilecek ve bir kanaat teminine medar olacak bir mahiyette bulunmamakta olmasma göre bu iddialar da vârid görülmemiştir.” (a. g. m. t. , S. sayısı 33, s.2)

Kayseri raporuna havi şikâyetler DP tarafından yöneltmiştir. İtirazlara göre DP müşahitleri seçim komisyonlarınca kabul edilmemiş, Sait Feyzioğlu müteaddit suistimallerden ötürü mahkeme altına alındığı halde seçime girmiş ve seçilmiştir. Merkezde ise 10 sandıkta sonuçlar CHP lehine değiştirilmiştir. Tutanaklar kabul edilmiştir. Kırıkkale’de DP vasıtalarına vilayetçe el koyulduğu, bazı DP’lilerin türlü bahanelerle tutuklandığı, gelmeyen seçmenlerin yerine oy kullanıldığı ve tutanakların CHP lehine yeniden düzenlendiği iddiaları rapora işlenmiştir. Tutanaklar kabul edilmiştir (a. g. m. t. , S. sayısı: 34, s. 1).

Konya raporunda DP teşkilatı olmayan yerlere DP temsilcisi kabul edilmediği, Ilgın’da DP teşkilatının kurulmasına engel olunduğu, bazı bölgelerde CHP lehine sonuçların değiştirildiği ve Konya valisinin seçim sonrasında bir ziyafette CHP’nin seçimi kazanmasından ötürü memnuniyetini belirttiği itirazları dayanaksız bulunmuş ve seçim sonuçları onaylanmıştır. Kütahya’dan herhangi bir itiraz gelmediyse de Uşak’tan birtakım şikâyetler gelmiş fakat seçim sonucunu değiştirmeyeceği belirtilerek tutanaklar onaylanmıştır.

Manisa’da rapora yansıyan şikâyetler arasında Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu ve Hikmet Bayur’a ait olanlar da mevcuttur. Fakat bu şikâyetler seçim öncesine aittir. Şikâyet dilekçelerine dair yapılan yorum ise şu şekildedir:

“Hazırlama Komisyonu raporlarında da belirtildiği gibi iddiaların doğruluğu kanaatini vermeğe yeter belgelere dosyada rastlanmadığı, münferit hâdiseler zikredilirken bunların taallûk ettiği şahısların isimlerinin yazılmasıyla iktifa olunarak hakikaten şikâyetlerinin aksettirilmesi ve seslerinin işitilmesi ihtiyacı bile duyulmadığı ve esasen sahiplerinin dahi imzasını taşımadığı ve onlara ait olup olmadığı malûm bulunmadığı cihetle (...) (a. g. m. t. , S. Sayısı 38, s. 1)

Samsun’dan gelen şikâyetler arasında rapora seçim öncesindeki dilekçelerde de hakkında iddialar bulunan Muin Köprülü’nün milletvekilliği şu şekilde onanmıştır:

“Samsun ili Milletvekilliğine seçilen Muin Köprülü hakkındaki itiraza dair 2 numaralı Hazırlama Komisyonunca tanzim edilen rapor Komisyonumuzda tetkik olundu.

Bu raporda belirtildiği üzere Celal Tükenmez imzası ile verilen bir itiraznamede Muin Köprülü’nün Millî Mücadelede Vezirköprü’de Tahrirat Kâtibi bulunduğu ve vazifesi itibarıyla askerlikten müeccel olmadığı halde

askere gitmediği, kendisinin Nakşibendi tarikatına intisab ettiği ve Tahrirat Kâtipliği zamanında bekçi ve korucu parası namıyla 123 köyden toplanan paraları zimmetine geçirmiş iken zaman aşımından dolayı tahkikat yapılamadığı iddia edilmektedir.

Bu iddiaların hiç biri Anayasa ve Seçim Kanunu hükümlerine göre milletvekili seçilmeğe mani hallerden olmadığı cihetle Muin Köprülü'ye ait seçim tutanağının Hazırlama Komisyonu kararı dairesinde tasdiki hususunun Kamutaya arzı oybirliğiyle kararlaştırılmıştır.” (a. g. m. t. , S. Sayısı 39, s. 1)

Sivas raporundaki itirazlara göre; 4 sandıkta DP mümessili sandık başından uzaklaştırılmış, birkaç demiryolu memuru CHP listesi dağıtmış Yıldızeli'nde bir sandıkta DP diye bir partinin olmadığı yönünde propaganda yapılmış, bir bucakta DP'lilerin tutuklanması yönünde emir verilmiş, Şarkısla'da bir muhtar DP listesini yırtmış ve başka tazyikler olmuştur. Tutanaklar onaylanmıştır. Urfa raporunda seçim öncesinde Ulus gazetesi hariç gazetelerin şehre sokulmadığı, motorlu taşıtlara el konularak DP'lilerin hareket etmesinin engellendiği, seçim sandıklarını taşıyan kamyonadaki jandarmalara vali tarafından sigara dağıtıldığı, DP'li Salih Kılıç'ın adaylıktan el çektirildiği, Siverek'te “eski mütegalibe” vasıtasıyla CHP propagandası yaptırıldığı, vali ve emniyet müdürünün listede adı olmayanların oy kullanmasına müsaade ettiği yönünde itirazlar reddedilmiş ve tutanaklar onaylanmıştır (a. g. m. t. , S. sayısı: 40, s. 1).

Son olarak Yozgat raporunda itirazlar seçim sırasında ve seçim sırasında ve tasnif esnasında olarak ikiye ayrılmıştır. Seçim öncesindeki iddialar DP karşıtı baskılarla ilgilidir. Seçim sırasında ve tasnif esnasında ise DP'liler sandıklardan uzak tutulmuş ve bazı sandıklarda seçim CHP lehine sonuçlandırılmıştır (a. g. m. t. , S. sayısı: 42, s. 1).

42 adet tutanak raporunda muhalefetin ve iktidarın taşra kanallarının ve daha üst merci temsilcilerinin seçime itirazları ele alınmış ve bunların değerlendirilmesi yapılmıştır. Raporlarda iktidarın ve muhalefetin kullandıkları kalıplar ve yapılan itirazların da kendi içlerinde birer metodu vardır. Büyük ihtimalle bir önceki bölümde ele alınan şikâyet mektuplarının metodu ile benzeşmektedir. İktidarın tüm raporlar boyunca itirazları reddetmek için kullandığı yöntem ideal bir seçim itirazı motifi ile şikâyetler değerlendirilmiştir. Bu ideal şikâyetin ne olduğu üzerinde mecliste dönen tartışmalarda ortak bir fikir tam anlamıyla bulunmamaktadır. Fakat

imza eksikliği, fotoğraf eksikliği, zaman aşımı veya başka bir eksiklik halinde önce şikâyet geçersiz sonra da şikâyet edilen husus mesnetsiz sayılmıştır. Bu durum karşısında DP’li komisyon üyelerinin cevabı ise tekil bir metin halinde olmuştur. Bu metinde ise seçime yönelik şikâyetlerin imzasız veya uygunsuz olsalar da işaret ettikleri yolsuzluk ihtimalleri gözetilip o şekilde tutanakları inceleme komisyonunca ele alınması gerektiği öne sürülmüştür.

Seçime itiraz dilekçeleri ve seçim yolsuzlukları için yazılan ihbar mektuplarının, 1943 yılından 1946 yılına kadar genel sekreterlere yazılan şikâyet mektupları/dilekçeleri ile benzeri mahiyette olduğu gözlenmiştir. 1943 yılında CHP içerisinde olan siyasi rekabet her ne kadar üst siyasette birebir olarak temsiller bulamamıştır. Fakat yerel siyasette ve partinin daha alt kademelerinde rekabetin ne şekillerde olduğu ve yolsuzluklara dair söylemlerin bu rekabetteki rolü bir önceki bölümde tartışılmıştır. 1946 yılında çok partili ilk genel seçim sonrasında ülkenin her yerinden tutanakları inceleme komisyonuna gelen mektuplar ve dilekçeler her ne kadar benzeri bir üslupta yazılmışlar ise de dönem değişmiştir. 1943, 1944, 1945 ve 1946 yıllarında şahıslara ve gittikçe şiddeti artan bir şekilde zihniyete yöneltilen eleştiri ve itirazlar, organize bir muhalefet ihtimalinde direkt olarak iktidar partisine ve genel yapıya yöneltilmiştir. DP’nin yazdığı itiraz metninde şikâyet hakkı üzerinden bu benzerliği vurgulayan cümleler kullanılmıştır. Burada zihniyet ile kast edilenin o dönem metinlerindeki karşılığının tek parti döneminde işlerin halledilme şekli olduğu iddia edilmektedir. 1947 CHP Büyük Kurultayı içerisinde partinin her kademededen mensupları tarafından bu zihniyet ve tek parti döneminde işlerin nasıl görüldüğü tartışmaları ve yeni dönemde partinin ayakta kalmak için ihtiyaç duyduğu değişiklikler ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

5.3. CHP’nin Tek Parti Dönemi ile Hesaplaşması: CHP’nin 7. Büyük Kurultayı

CHP 7. Büyük Kurultayı 17.11.1947 tarihinde çok partili ilk seçim sonrası düzenin hararetli tartışmalar ve siyasi rekabetle geçen ilk yılı geride kalmışken toplanmıştır. Kurultay CHP açısından oldukça yıpratıcı bir toplantı olmuştur. Kurultayda birçok parti içi çatışma belirginleşmiştir. Bunun temel sebebi tek partili düzendeki siyasi teamüllerin ve davranış kalıplarının çok partili düzende işlevsiz kalması ve parti dışında cevap verilmesi güç bir muhalefete dönüştürülmesidir. Bu süreç bir önceki bölümde incelenen şikâyetlerin büyük bir kısmında parti içerisinde kendilerine alan açmak isteyen bazı partililer açısından parti içi rekabette bir fırsat

olarak görülmüş ve “Ocak” temelli parti teşkilatı vurgusu yapılmış, yukarıdan yönetim usulü eleştirilmiştir.

Geride kalan yıl boyunca DP, CHP’nin tek parti dönemindeki davranışlarının sürdürülme eğilimini “itiyat” olarak tanımlamış ve muhalefetin ilk direnç noktası bu konu olmuştur. 12 Temmuz Beyannamesi de tam olarak bu sebeple Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından uygulanan denge politikasını pekiştirmek üzere yayınlanmıştır. Tek parti dönemi ve çok partili sistem arasındaki bu çelişki CHP Büyük Kurultayı’na yansımış ve daha kurultayın başkanvekillikleri seçilirken seçimlerin açık oyla mı kapalı oyla mı yapılacağı bu bağlamda tartışılmıştır. Oylamanın gizli oyla yapılması dönemin genel ruhuna uygun bulunurken oylamanın açık bir şekilde yapılmasının işlerin görülmesini hızlandıracağı öne sürülmüştür.

Kurultay hem parti içindeki bölünmelere hem de parti ve halk arasındaki bölünmelere işaret eden söylevlere sahne olmuştur. Siyasi murakabenin olduğu bir ortamda CHP’nin nasıl bir strateji izleyeceği de tartışma konularından birisi olmuştur. Behçet Kemal Çağlar kurultayın ilk günlerinde gündemin belirleyici kişisi konumundadır. Bunu genel sekreterin iki kurultay arasında parti faaliyetlerini değerlendirdiği konuşmayı sürekli gündemde tutarak ve konuşmanın öne çekilmesini talep ederek yapmıştır. Genel sekreter Hilmi Uran’ın konuşması onu tatmin etmemiştir, çünkü Çağlar’a göre partinin durumu Hilmi Uran’ın çizdiği resimdeki gibi değildir. Behçet Kemal gündemi belirlerken yalnız değildir⁴⁸. Onun gibi düşünenler de kendi söz sıraları geldiğinde CHP’nin 1947 yılındaki problemlerine cevaplar aramışlardır. Kurultayda değinilen problemler 1943 ve 1946 yılları arasında genel sekreterin masasına ülkenin her tarafından gelen şikâyet mektupları ile aynıdır. Fakat burada tartışmaların odağında siyasi rekabetin olduğu bir ortamda CHP’nin kendi içindeki problemlerle devlet içerisindeki problemlerin birbirinden nasıl ayrıştıracağı bulunmaktadır.

⁴⁸ Kurultay açıldı. İnönü nutkunu söyledi. Pekercilerin iki taktiği göze çarpıyor: Behçet Kemal Çağlar ve sair yordakçılar vasıtasıyla havayı kızıştırmak, İnönü’nün başkanlıktan büsbütün ayrılması tezini tutmak: Recep Peker’i başkanlığa seçtirmek. Bunun için koridor dalaverelerinin her çeşidine başvuruvarlar. Bana yanaşılar. İnönü’nün başkanlıktan büsbütün ayrılmasını isteyen bugünkü makalemi beğendiklerini söylediler. Akşam bizim Kocaeli delegeleriyle Ankara Palas’ta idim. Belediye Reisi Kemal, Falih Rıfkı ile görüşmüş. Falih diyonnuş ki: "Nihat'a ben ağabeylik ettim. O İnönü'ye çok güveniyor. Ama günün birinde bir tekme atar, o zaman aklı başına gelir." (Erim, 2005, s. 226)

Devlet ile partinin ayrıştırılması CHP'nin de DP gibi çok partili düzen içerisinde yeniden kurulmuş bir parti muamelesi görmesi için öne sürülen bir çözüm ihtimali olmuştur. Tek parti dönemindeki CHP'nin bir siyasi parti olarak değerlendirilmemesi gerektiği ve tek partili düzen içerisindeki birçok küskün partinin muhalif organizasyonlara katıldığı ve CHP'nin bu konuda bir dezavantajlı olduğu birçok delege tarafından dile getirilmiştir. Partililerin memnuniyetsizliğine sebep olan konuların ise tek parti döneminin sistemsel aksaklıklarından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Özetlemek gerekirse; birçok delege açısından bu aksaklıklar partinin nefsi ile ilgili bulunmamıştır. İddialarına göre, partinin tabanı, partinin ve devletin yönetiminde yeteri kadar söz hakkına sahip değildir. Söylemlere göre devleti yönetenler ile partiyi yönetenler aynıdır. Fakat parti ve devleti yönetenlerle aynı fikirde değildir. Bu yüzden söz konusu yolsuzluklar olduğunda devlet karşısında yeni düzende CHP de diğer siyasi partilerle aynı konumdadır.

Kurultayın ilerleyen günlerinde CHP'li delegeler ve milletvekilleri tek parti döneminin kendine has özellikleri olduğunu iddia etmişlerdir. Uzun toplantılarda üzerinde en az tartışılan şey yolsuzluğun varlığı olmuştur. Partililer yolsuzluğun sebepleri konusunda da ve bunun kimler tarafından itiyat haline getirildiği konusunda da hemfikir olmuşlardır. DP'nin yolsuzlukları gündeme getirmesinin halk ve CHP üzerindeki etkileri ise bir başka uzlaşma noktasıdır. Hatta bu dönemin kendisine has ahlakı olduğunu ve çok partili düzen içerisinde bir dönüşüm yaşayarak yeni ahlaka uyum sağlayacaklarını savunmuşlardır. Söylemlerine göre partinin hâlihazırda içinde bulunduğu sıkıntılar dönüşümün sancılarıdır. Özellikle kurultayın ilk yarısında parti içi hiziplere dair, müfritlere ve mutedillere dair, 35'lere⁴⁹ dair konular gündemden dışlanmış ve konuşan delegelerin ve

⁴⁹ Bugün tarihi bir gün olarak geçti. Parti grubunda, yıllardır Meclis'i haraca kesen gruba karşı gençlerin ve münevverlerin ayaklanması oldu. Söz alan tahrir sahiplerinden Cavit Oral, İsmail Rüştü, Mahmut Nedim güzel konuştular. Tahsin Banguoğlu ise fevkalade idi. Hamdullah Suphi keza. Hükümeti müdafaa edenler: Rasih Kaplan, Feridun Fikri Düşünsel, Necmettin Sahir Silan, Süreyya örgüevren, Feyzullah Uslu, Doktor Kemali Bayazıt, Muhittin Baha Pars klasik demagojik usulün tekmiil hünerlerini göstermek istediler. Fakat onların sözleri inandırıcı değildi. Buna karşılık bizim arkadaşlar bilgili, terbiyeli konuşmalarıyla herkesi şaşırttılar. Necmettin Sahir ve saire gibiler söz kesmek, gürültü etmek gibi yollardan yıldırmaya çalıştılar. Lakin biz şiddetle mukabele ettik, yapamadılar. Recep Peker ilk sözü aldı. Çok hafif konuştu. Arada çıkıp konuştuğu zaman dahi hafif idi. Kendinden emin olmayan bir adam hali vardı. İnönü ile aralarında ihtilaf olmadığını söyledi. Fakat münakaşa ettiklerini ilave etti. Hamdullah Suphi "Bu münakaşalar ne netice verdi? Bizden rey alıp İnönü'nün karşısına "Meclis benimle beraber" demek için mi çıkacaksınız?" diye sordu. Recep Peker cevap verdi: "İnönü ile aramızda hiçbir ihtilaf yoktur. Eğer bugün aramızda bir fikir ayrılığı

milletvekillerinin neredeyse hepsi ya yolsuzluklara dair konularda kendi pozisyonlarını belirtmiş ya da kendi şahit oldukları yolsuzluk hikâyelerini anlatmışlardır.

Kurultayda yaşanan dönüşüme uyum sağlamanın reçeteleri farklı farklı partililerce öne sürülmüştür. CHP'nin geçmiş başarılarına odaklanmak, muhalif basını baskı altına almak ve basındaki iddialara karşı cevaplar geliştirmek çok fazla destek görmeyen çözüm önerileri olmuştur. Partinin tabandaki taleplere kulak vermesi, “Ocak” merkezli siyasetin benimsenmesi, parti ve devletin- parti ve hükümetin ayrı ayrı alanlar olarak tanımlanması ve ele alınması ise daha geniş kabule sahip öneriler olmuştur.

Hakan Uzun'un İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultay'ı (2012) makalesi konu ile ilgili müstakil bir çalışmadır. Bu makale hem kurultaya gidiş sürecini hem de kurultayın genelini özetleyen bir niteliğe sahiptir. Kurultaydaki tartışmaları tematik bir şekilde takip etmek amacı ile yazılmamıştır. Bu sebeple yolsuzlukla ilgili tartışmaların gerçekleşme şekilleri ve şahısların düşünsel pozisyonları çok belirgin bir şekilde yansıtılmamıştır. Bahar Şentürk Acar ise 1947 Basımına Göre Türkiye’de İktidar Muhalefet İlişkileri (2023) adlı doktora tezinde kurultayı gün gün gazeteden takip etmiştir. Fakat kurultaydaki tartışmaların içeriklerinde yolsuzluklara dair olan tartışmalara yer verilmemiştir.

Bu bölümde CHP 7. Büyük Kurultayı'ndaki tartışmalar iktidarın muhalefet karşısındaki konumu ve yolsuzluk gündemleri bağlamında takip edilecektir. İktidar içerisinde yolsuzluk söylemleri üzerinden geliştirilen muhalefete karşı tutumlar göz önünde bulundurulacaktır.

5.3.1. Kurultay'da Yolsuzluk Tartışmaları

Kurultayın ilk gününde iktidar ve muhalefet arasında tarafsız bir pozisyonda kalmaya çalışan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu tarafsız konumu ile çelişmeyecek bir konuşma yapmak üzere kurultayda bulunmaktaydı. Konuşmasının temel amacı hem kendi pozisyonunu hem de ülkenin mevcut durumu içerisinde bu kurultayın anlamını vurgulamaktır. Milli Şef partisine ve tüm siyasi alana kendi çizdiği

olursa o zaman ben sizin itimadınızı haiz bulurısam bile derhal istifa ederim. Çünkü onun fikrinin, onun görüşünün en doğru görüş olduğuna imanım vardır" dedi.(Erim, 2005, s. 175)

sınırların içerisinde kalma taahhüdü verdiği konuşmasında muhalif sesleri şu şekilde vurgulamıştır:

(...) 1945 den beri demokratik rejimin unsurlarını tamamlamaya çalışıyoruz. Siyasi partiler kuruldu ve tek dereceli seçim kabul edilerek 1946 yılında büyük seçimler yapıldı. Bu devrin vatandaşlar için daimi bir sınırsız gerginliği içinde geçtiğini söylemek mümkündür.

Muhalefeti başlıca teşekkül olarak Demokrat Parti temsil etti ve Demokrat Parti, az devam ettiğini söylediği bir devirden sonra daima şikâyetçi bulundu. Açık tartışmaya alışmamış bir memlekette, umumi şikâyet havası her türlü meçhul unsurların faaliyetine de ümit ve fırsat verdi. Bu olaylar içinde, siyasi partilerin asıl çalışma ve tartışma konuları gözden kaybolmak tehlikesi görünüyor ve karşılıklı iyi niyetten ciddi olarak şüphe ediliyordu. Durum 1947 Haziran'ında pek ziyade gergin hale gelmişti. Vatandaş partiler mücadelesinin akıbetinden kaygılı, her teşekkül, karşısındakinin kendi yaşamasını istemediğine inanır olmuştu.

12 Temmuz 1947 beyannamesi bu durumun mahsulüdür. (...)

(...)

Ben yeni anlayışın en esaslı tedbirlerini idare mekanizmasının tarafsızlığı saydım. Bununla, kanunda çoktan mevcut olan bir hükmü söylemiş oluyorum. Benim gözümde meselenin ehemmiyeti çok etraflıdır. Kanuni siyasi partilere karşı, idarenin eşit bir surette tarafsız olması esasını, siyasi emniyetin başlıca tedbiri sayıyorum. (Alkışlar). (CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, 1947,s. 18)

Muhalefetin 1946 seçimleri sonrasında meclis içerisindeki genel tutumunun en temel sebebi olan devlet aygıtlarının tarafsızlığı İnönü'nün konuşmasında bu şekilde vurgulanmıştır. Konuşması boyunca tekrar ülke içerisinde aşırı sağ ve aşırı sol siyasete karşı devletin tutumu vurgulanmış, doğu vilayetlerindeki durum ve askeri operasyonlar değerlendirilmiş ve cumhurbaşkanının parti içerisindeki rollerinin bir genel başkan vekiline devredilmesi gündeme getirilmiştir. Ayrıca yeni düzende halkevlerinin de her partiye açık tarafsız kurumlara dönüştürülmesinin planlandığı açıklanmıştır.

İsmet İnönü'nün konuşması sonrası komisyon seçimleri için başlatılan müzakerelerde Behçet Kemal Çağlar parti yönetiminin geçen dönemle ilgili izahat ve hesap vermesini talep etmiştir.

(...)Sayın Genel Başkanı'mızın samimiyetle ifade ettiği Demokrasiyi geliştirme havasına girmişken, ilk işimiz, Demokrasiyi bizim içimizde, bizim aramızda tesis etmektir.

Arkadaşlar; Kurultay, Memleketin yüzlerce köşesinden gelerek toplanır da, geçen sene seçtiği adamlardan hesap sormadan dağılırsa bunun neresi Demokrasiye uygun olur?

Kurultayın ikinci gününün üçüncü oturumunda önceki günün özeti okunduktan sonra kurultay başkanı özette bir eksik olup olmadığını sorduğunda Behçet Kemal Çağlar ve Balıkesir delegesi Muharrem Onursal, Umumi İdare Heyeti'nin geçen dört yılla ilgili vereceği izahatın neden özete eklenmediğini sormuştur. Behçet Kemal Çağlar bu noktada söz istediğinde kurultaydan ona karşı başkanın sözünü kesmemesi yönünde tepkiler yükselmiştir. Tutanaklardan yola çıkılarak şu yorum yapılabilir Behçet Kemal Bey önceki döneme dair hesap verilmesi noktasında heyecanlıdır ve kurultayın gidişatına bakılırsa onun bu konuda yalnız olmadığı söylenebilir.

Arkadaşlar herhalde dikkat nazarınızdan kaçmamıştır; tutanakla ilgili büyük bir eksiklik vardır. Çay ziyafetine kadar itina ile tafsilat kaydeden tutanak özeti, Umumi İdare Heyetinin, yahut mesul Parti Heyeti'nin burada, heyeti umumiyeye hesap vermesi lüzumunu anlatan ve onun naçiz şahsım tarafından vukubulan konuşma, bilahere İsmet Eker'in yetkili, işleri bilen bir adam sıfatıyla, müdahalesi üzerine, şu esasa bağlanmıştır: Umumi İdare Heyeti'nin Kurultay'a dört senelik mesaisinden bahsetmesi esastır. (...)

Nutkun basılmasından, Büyük Atatürk'ü ziyaretten bahseden takrirlerle zabıt özetinde yer verildiği halde müzakerenin o kısmı neden unutulmuştur? (...)

(a. g. k. t., s. 35)

Komisyon seçimleri sonrasında Genel Sekreterin yapacağı konuşmanın ve geride kalan 4 yılın muhasebesinin nasıl konuşulacağı ve partili olmayanlara açık olup olmayacağı tartışılmıştır. Balıkesir Milletvekili Süreyya Örgüevren tek parti dönemindeki CHP ile 1947 yılındaki CHP'nin birbirinden ayrılmasını gündeme getirmiştir.

C.H. Partisinin gerek iç bünyesinde, Memleket dahilindeki Parti hareketlerinde, gerek İktidar Partisi diye isimlendirilen, hakikatte tam bir iktidar partisi olup olmadığı bugün konuşulması gereken, Parti

Hükümet’lerimizin geçmiş geçmiş dört yıl içindeki umumi icraatına dair büyük muhasebenin açılması (...) (a. g. k. t., s. 40)

Genel Sekreterin yeniden seçilen Program ve Tüzük Komisyonu, Hesap Komisyonu, Dilek Komisyonu ve Halkevleri Komisyonu’na sunulmak üzere raporları olması gerektiğini ve bunların o güne yetişip yetişmeyeceği ifade edildiğinde ve ertesi gün konuşulmasına karar verildiğinde Behçet Kemal Çağlar yeniden söze atılmıştır. “Bu mevzuun bugün müzakere edilmesinin kabul edildiği dün Başkanlık tarafından söylenmişti.”(a.g.k.t., s. 42). Başkan sözünün kesilmemesi konusunda Çağlar’ı uyarır. Genel Sekreter Hilmi Uran ise izahat için hazır olduğunu belirtmiştir. Fakat o gün bu konuşma gerçekleşmemiştir.

19 Kasım 1947 günü ilk oturumda Genel Sekreter Hilmi Uran parti işleri hakkındaki konuşmasını yapmıştır. Fakat parti içindeki problemlere değindiği şu kısım Behçet Kemal Çağlar ve onun gibi düşünenleri tam anlamıyla tatmin etmemiştir.

(...) Üzerimizde taşıdığımız vazife emanetini sizlere teslim etmekte olduğumuz şu günlerde bütün mesai arkadaşlarım adına da arz etmek isterim ki, biz partimiz için geçen çalışmalarımızdan gönlümüzün istediği gibi randıman alabilmiş ve Partimizi de, bulunmasını candan dilediğimiz yüksek bir duruma getirebilmiş olmak iddiasında değiliz. (...) (a. g. k. t., s. 82)

Genel sekreter konuşmasını bitirdikten sonra kurultay başkanı görüşmelerin açık olarak devam etmesine hükmettikten hemen sonra Behçet Kemal Çağlar söz istemiştir.

Aziz arkadaşlarım kurultayın ilk oturumlarında çırpınıp bağırarak huzurunuzu ihlal etmişsem, beni affediniz. (...)

Bazı gazeteler heyecanımı bir gayretkeşliğe, bir tarafgirliğe hamletmişler. Şunların, bunların sözcüsü demişler, ben yüce Kurultayın huzurunda halkın huzurunda gibi söylüyorum ki, ben yalnızca vicdanımın sözcüsüyüm.(...)
(...)

Ben umuyordum ki, Sayın Genel Sekreter C. H. Partisi’nin bilhassa bazı büyük Şehirlerde eskisi gibi büyük bir teveccühe mahzar olamadığını, belki bu iltifatsızlığın eskiden beri devam edip de şimdi farkedildiğini açıklayacak, buna şunun bunun sebep sayacak, şu ve bu çareleri düşündüğünü belirtecek.

(...)

Umumi İdare Heyetinin bu izahlarında halkın muhabbet ve teveccühünü kazanmamız için asıl halk derdi olan refahsızlığa ve geçim darlığına, Parti Hükümet'lerince muhakkak çareler bulunacağı vadinin, şimdiye kadar bunu gerçekleştirememek sebeplerinin ve eseflerinin yer alacağını umardım.

Umardık ki, Umumi İdare Heyeti şu hakikati tesbit eder: olağanüstü Kurultay'dan bu yana; geçen Kurultay'dan bugüne kadar gelip geçen Parti Hükümetleri, ya bazı elemanlarının tek tek, ya bazı tedbirlerinin zaman zaman iyiliklerine rağmen, dış siyasetten başka cephede tam muvafık olamamış Hükümetler'dir. Dünya buhranı ortasında bazan şu, bazan bu tedbirin peşi sıra bocalamışlardır. (a. g. k. t., s. 82-84)

Behçet Kemal Çağlar mevcut durumda CHP'nin güç ve destek kaybının bir süreç içerisinde gerçekleştiğini ve genel sekreterin bu konu hakkında izahat vermesini beklediğini belirtmiştir. Konuşmasının geri kalanında CHP için muhalefete karşı uygulanan savunma mekanizmalarının partiyi kendi yolundan ve ülküsünden alıkoymayacak şekilde olması gerektiğini söylemiştir. Halkevlerinin ise amacından sapmış mekânlar olduğunu vurgulamıştır. Parti içerisindeki *ifradlar* ve *mutediller* ayrımını uygunsuz görmüş ve demokrasinin gerektirdiği eleştiriyi parti içerisinde gerçekleştirdiklerinde problemlerin çözüleceğini belirtmiştir. Kurultayın Sivas Kongresi kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Balıkesir Delegesi Muharrem Onursal devletin iktidar ve muhalefete karşı eşit tutumunun iktidarın aleyhine bir durum olduğuna dair fikrini belirtmiştir. Ona göre tarafsızlık aslında muhalefetin lehine bir harekettir. Jandarmanın mukavemetinin arttırılmasının muhalefetin ülkede yaratacağı problemlerin önüne geçmek için gerekli bir önlem olduğuna işaret etmiştir.

(...) Muhalefetin bütün gayreti en küçük hadiselerde bile kütle halinde harekettir. Bundaki maksadı, halk nazarında çoğunluğunun tahakkukunu göstermek, seçimlerin gayri meşru olduğunu ifade etmektir.(Bravo)

Her an ve zamanda bizi zaf'a uğratmaya çalışan bir muhalefete karşı bizim de mücadeleli bir ruh taşımamız, kanunların haricine çıkmadan, yurтта sükun ve intizamı bozmadan mücadele etmemiz elbette ki aranan ve istenen haklı bir taleptir. Sonra, bir buçuk senede altı seçim geçirmiş bulunuyoruz. Seçim günlerindeki mücadelelerimiz dahi daima pasif kalmıştır. Kaldiki muhalefet, yurdu sık sık gezen ve hiçbir fırsatı kaçırmıyan, gerek kendi Milletvekilleri ile, gazetesiyle hergün bir mücadelecî ruhu ile yaşamakta ve

yaşatmakta ve bize köyde, kasabada Şehirde haksız ve lüzumsuz çatmıştır ve çatmaktadır.

Erzurum delegesi Hüseyin Köycü ise muhalefetin hücumlarının bahsedildiği kadar yoğun olmadığını mevcut durumda CHP'nin hala tek parti konumunda olduğunu ve birçok yerde insanların hem DP hem CHP rozetlerini bir arada taktıklarını, muhalefetin hücumu olarak yansıtılan konuları da normal olarak gördüğünü belirtmiştir.

Arkadaşlar muhalifler etrafta hücumlarda bulunurken ne söylüyorlar? Tabii gül açtı diye söylemiyorlar, daima Hükümet'in hatasını görüyorlar ve onu ele alıyorlar.(...)

Fakat, nasıl söyleyeyim? Hakikatı söylersem suçlu olacağımdan korkuyorum. Nadir bazı şeyler vardır ki muhalifler onları ele alıyorlar. Halk muvacehesinde alnımıza çarpıyorlar. Şuna, buna ne dersiniz diyorlar? Biz de onlar için bu, şahsın hatasıdır, diyoruz.

Evet burada hata ediyor, orada şahıs hata ediyor. Her tarafta şahıs hatası görülüyor. (...) (a. g. k. t. , s. 91)

Bu noktada parti içerisinde 1943'ten itibaren takip edilen yolsuzluk söylemlerinin ve muhalefetin itiyat olarak adlandırdığı teamüllerin kurultayda gündeme geldiği görülmektedir. Köycü muhalefetin eleştirdiği konuların çözülmesi için teftiş mekanizmasının daha işlevsel hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çözüm olarak da madde madde yapılması gerekenleri şu şekilde belirtmiştir:

Arkadaşlar kanunların tatbiki ancak teftiş usulünün iyi işlemesi ile kabildir. Bunun şeklini ben bilmiyorum. Geçenlerde bir arkadaşımız bu toplantıda demiş ki “ben çorbanın tatsız olduğunu biliyorum amma nasıl pişirilir bilmem... Ben de teftiş usullerinin noksan olduğunu görüyorum amma nasıl tamamlanır, buna dair bir şey konuşamam. On beş senedenberi yapmış olduğun tetkikat neticesinde şu kanaat zihnimde yerleşmiştir.

Birincisi, Müfettişlerin teftif noksanlıklarından dolayı bariz surette mesul edilmemeleri,

İkincisi, Müfettiş ve amirlerin teftiş edecekleri yerlerde teftiş edileceklerin evlerine ve yakınlarına misafir olmamaları.

Bu ikinci nokta biraz yersiz gelebilir amma, dün de bir komisyonda rüşvet bahsi konuşulurken arz ettiğim gibi bunun bizim ananemizle alakası yoktur.

Her hangi bir külfet daima bir menfaat mukabilinde, her hangi bir iyilik karşılığında yapılı. Burada feragat zihniyetile hareket etmek lazımdır. Müfettişler geliyor Milletvekilleri geliyor; Parti Müfettişleri geliyor. Fakat onlara hizmet etmek suretiyle kendisini kurtarmak zihniyeti o kadar ilerlemiştir ki, ben bir ilçede Parti Reisi olmak itibariyle arz edeyimki biz muamelelerimizi görmeden evvel Müfettişe nasıl hizmet edeceğimizi düşünüyoruz. Ben bunu söylemekle niçin böyle yaptım demek istemiyorum. Bu, öteden beri Memleketimizde gelenek halini almış bir iştir. Bu iş hem teftişin noksanlığına bir vesile oluyor, hem de her zaman kaçındığımız ve elinden kurtulamadığımız rüşvetçiliğin ilk kademesi oluyor.

Teftiş mevzuunda bunları arz ederken güttüğüm maksat, teftiş işlerinin nasıl düzeleceğini bilmem amma, muhakkak düzelmesi lazım geldiğini belirtmektedir. (Kafi sesleri, alkışlar) (a. g. k. t. , s. 90)

Hüseyin Köycü kafi seslerine aldırış etmeden konuşmasına devam etmiştir. Konuşmasındaki ısrarı tek partinin tek parti dönemi ile yüzleşmesi konusunda kararlı bir tutum olarak yorumlanabilir. Çünkü sözü partinin içerisinde siyaset simsarlığının ve yolsuzluğun nasıl mümkün olduğuna getirmiş ve bununla ilgili genel bir harita çizmiştir. Köycü çok tecrübeli bir siyasetçi olduğundan ötürü bu konudaki tespitleri oldukça net ve hedefe yöneliktir:

Arkadaşlar, bu konuştuklarım bütün arkadaşları alakadar ediyor. Bir de Vilayetleri alâkadar eden bir dert var. Bu dert yine Parti'ye temas ediyor. Çünkü, yanlışlıklar olduğu takdirde muhalifler tenkit için hazırdır, bu gibi şeyler onlara fırsat veriyor. Bu derdim de Meclisi Umumî'lerdir. Arkadaşlar Meclisi Umumîler'e ait İdare'i Umumiyeî Vilâyat kanunu bundan otuz küsûr sene evvel çıkarılmıştır. O zamanki zihniyete göre haklı bir kanundur.(gürültüler, devam devam sesleri) Bu kanunu çıkaranlar çok iyi düşünmüşlerdir.

Çünkü o zamanki Vâliler, Hükümet'in prensiplerini bilmemekle beraber kendileri münevver kimseler olduğu ve gittikleri vilayetlerde mütenassıp zümrelerle karşılaşmak ihtimali bulunduğu için bu kanun çıkarılmıştır. Vâli'lere de fazla salâhiyet verilmiştir. Bu suretle Meclisi Umumî denilen topluluk hemen hemen hiçe indirilmiştir.

Bunu böyle söylerken bazı vaziyetlerle de karşılaşabiliriz. Öyle Vilayetler olabilir ki, yirmibeş, otuz üyesi münevverdir, veyahut hepsi Vali'liklerden,

Kaymakam'lıklardan, yarbaylıklardan mütekaiddir. Bunlar belki vilayetlerde böyle üyeler olmayabilir.

Benim anlatmak istediğim bu vaziyet, Parti'nin şimdi namzet göstermek suretiyle temin ettiği alâkaya rağmen Vâli'nin tesirini göstermesi dolayısıyla, kendi keyiflerinde bir kural vücuda getirmelerinden doğmuştur. Şimdiki vaziyete gelince, dikkat ediyoruz bir Meclisi Umumî'de toplanan üyeler içerisinde en basit düşüneni bile Memleketin köşe yerlerini yakından bilmesi itibariyle en geniş düşünen Vâli'mizden o işi daha iyi düşünüyor ve ileri sürüyor.

İşte hastalık oradadır ki, kanun müsait olduğu için Vali ne yapar, yapar tahakküm eder ve o Meclise istediğini yaptırtır. Amma bunu yapmıyan Vâli'lerimiz de vardır. Ben bu sözlerimde kimsenin şahsına tariz etmiyorum, belki bunun üstünde fikir taşıyanlar vardır.

Fakat nasıl oldu ise, bazıları Meclis'e sokuldu. (Alkışlar) Bazı Vâli'lerimiz o kadar fantaziye kaçıyorlar ki, en çok fantezi düşkünü kadınlar bile bunların yanında yaya kalır. (Gülüşmeler). (...) (a. g. k. t., s. 91-92)

Kendisi aynı zamanda bir halk ozanı olan Köycü, Milli Mücadele döneminden itibaren Cumhuriyet'in siyasal ve kültürel projelerinin içerisinde yer almış ve Erzurum'un yerel siyasetinde aktif bir rol oynamış bir siyasetçidir. Bu yüzden kurultayda söyledikleri muhtemelen uzun yıllar partinin işleyişine dair gözlemlerine dayanmaktadır. Köycü 1957 yılında Ufak Parti adında bir parti kurmuştur. Partinin beyannamesinde hiçbir zaman lekelenmemiş bir şahsiyet olarak kendisini tanımlaması buradaki duruşuna benzer bir tutum olarak yorumlanabilir (Köycü, 2025).

Kayseri delegesi Şükrü Nayman ise toplumun ve devletin problemleriyle alakalı yapılan konuşmalara kurultayda gösterilen tepkilerden rahatsız olmuştur. Ona göre bu konuların konuşulması önemlidir ve kurultayın amaçlarından bir tanesidir. Konuşmasına ise şu şekilde devam etmiştir:

(...)

Gönül isterdi ki Genel Sekreter, bu kürsüye çıktığı zaman, bu hoşnudsuzluğu apaçık ifade etsin ve sebeplerini de izah eylesin. Sözleri arasında böyle bir izaha rastlıyamadım arkadaşlar.

Arkadaşlar, Parti olarak irtikap edilen hatalarımız var, Hükümet olarak yapılan hatalarımız var. Bunları açıklamaya mecburuz. Parti olarak yapılan

hatalarımız, Parti'nin askerce merkezden verilen emirlerle idare edilmiş olması keyfiyetidir. Artık buna son vereceğiz. Merkezden idare edilen, yukarıdan gelen bir tazyikle Parti idare edilemez.

(...) (a. g. k. t. , s. 93)

Şükrü Nayman da Erzurum delegeşi Hüseyin Köycü gibi parti tabanının okuma yazma bilmemesi ve eğitimsiz olması konusuna eğilmektedir. Fakat onun fikrine göre partinin tabanı genellikle halkın eğitimli kısmından oluşmaktadır.

(...)

Fakat, eğer okumuş, yazmış, kafası işleyen varsa, emin olunuz ki, bunlar bizim Parti'mize mensup vatandaşlardır. Kalite itibariyle zenginsiniz, arkadaşlar, korkmayın, zenginsiniz.

Fakat, bununla beraber, hatalar da mevcuttur. Şimdi bu hatalara geleyim: Dört yıldan beri, hatta Dördüncü Büyük Kurultay'dan beri Parti Genel İdare Kurulu, Parti teşkilatını, aşağı kademe teşkilatını nazara almamıştır; yazılan yazılara cevap verememişlerdir, bir çoklarını cevapsız bırakmışlardır. Hatta 1946 dilekleri diye komişyonda tetkik edilen dilekler dahi çok eskidir ve çoğu Dördüncü Büyük Kurultaydan kalmıştır.(...)

Arkadaşlar; Parti iktidar Parti'si sıfatiyle, hükümeti, idare mekanizmasını daima hassasiyetle kontrol etmeye mecburdur. Biz Partinin bu mecburiyeti ihmal ettiğine şahit oluyoruz. En mühim vazifesini başaramamış ve bu ihmal yüzünden Devlet mekanizması aksamaya başlamıştır. Bugün aksayan bu mekanizmayı düzeltmek lazımdır.

Arkadaşlar; itiraf edelim ki, bugün suiistimaller, iltimaslar, rüşvetler veya her türlü fenalıklar vardır. Bunları önlemek için zecri ve şiddetli tedbirler almaya, geçim darlığını gidermek için bütün dikkat ve hassasiyetimizi toplamaya mecburuz.

(...) (a. g. k. t. , s. 94)

Nayman, muhalefetin bu konulardaki hücumlarına yanıt vermenin, gazetelerin bu konularla ilgili haberlerine karşı bir söylem geliştirmenin ve parti adına işleri düzeltmenin yolunun yolsuzluklar hususunda duyarlı olmakla mümkün olduğunu belirtmiştir.

Ankara delegeşi ve 1936-1940 yılları arasında Polatlı belediye başkanlığı yapmış olan Muhterem Evinay da Behçet Kemal Çağlar ve Muharrem Onursal'ın eleştirilerini yerinde bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, devletin içerisindeki

problemlerle partinin problemlerinin ayrıştırılması konusunu da gündeme getirmiştir. Seçmen davranışlarını ve halkın yolsuzluklarla ilgili tutumlarını da şu şekilde yorumlamıştır.

(...)

Halkın elinde iktidar Parti'sine ait bir defteri âmâlî vardır. Bunun bir tarafında hata, bir tarafında sevap, bir tarafında matlup, bir tarafında zimmet vardır. Halkın elindeki kalem affınıza mağruren söylüyorum, biraz nankördür. İyilikleri yazarken tek uçla yazar, fakat kötülükleri yazarken elinde on uçla bir kalem kullanır.

(...)

Halk iktidar Parti'sinin kara gözüne aşık değildir. Halk iktidarı verdiği Parti'den, onun Hükümet'inden hizmet ister. Evet bir çok yolsuzluklar vardır. Fakat Parti'nin bunda doğrudan doğruya alâkası yoktur. Yalnız mürakebesini yapmamakla suçludur. Devlet giden vatandaş, işini görememekten müteessirdir. Bunu önlemek lâzımdır. Tapu'ya, adliye'ye nüfus'a giden vatandaş işini göremiyor. Bunları teftiş etmek, bunları mürakebe etmek vazifemirdir. Teftiş Polis'i Polis ile, Jandarmayı jandarma ile, Adliye'yi Adliye ile olmaz. Müşterek bir teftiş heyetiyle bu işler yapılırsa, rahmet ve şefkat hislerinden uzak olarak, bunları yolunda tetkik edilmek imkânı hasıl olur ve vatandaşlar bundan memnun olur ve mesele aydınlatılır arkadaşlar.(Alkışlar). (a. g. k. t. , s. 95)

Bursa delegesi Reşat Türel ise partinin muhalefet karşısında aldığı tutumu “müessif incimat” olarak tanımlayarak bu tutumun bir hareket haline gelmesi gerektiğini savunmuştur. Problemin birkaç kişinin sorumlulukları ile ilgili değil de sistemsel bir problem olduğunu belirtmiştir. Mevcut siyasi düzende “rakip karşısında çalışmaya başladı(ıkları) ilk günden beri bütün şiddetiyle bu eksiklik ve aksaklık bütün şiddetiyle sırtıvermiştir.” (a. g. k. t., s. 95). Konuşmasının devamında ise parti, devlet ve halk ayrışmasına/ilişkisine şu sözlerle işaret etmiştir:

(...) Parti olarak bizim uğradığımız acı tenkitlerin %95'i daima bize mal edilip te bir türlü bize mal olmayan Hükümet'in icraatından doğmuş değil midir? (Alkışlar).

Bu icraatın aksak ve kendi görüş zaviyemizde eksik taraflarını Merkeze aksettirdiğimiz zaman kop koyu bir sükût tabakasıyla karşılaşmasaydık akın akın, fevç fevç küskünler ve gayri memnunlar gurubunun önümüzden akıp

gitmesine belki de mani olabilecektik. Kakat %99'ı yalnız küskün ve gayri memnun olan bir teşekkülün belirmesine kendi elimizle ve hatalarımızla sebep olduk. (Bravo sesleri) (a. g. k. t. , s. 95)

Başkentte bulunma sebebinin ise sistemsal problemlerin yani “yolsuzluğun” çözümü olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

(...)

Arkadaşlar, biz bütün bunları yukarının aşağıyı umursamadığı hatalı bir sistemin bünyemizde açtığı yaralar olarak kabul ediyoruz.

Burada toplanmaktaki tek maksadımız, Ocak'ta Partili vatandaşlarımızın, seçim sandığı kahramanlarının dileklerini dilek olarak değil, bir emir mertebesinde irca edecek bir sistemin esaslarını ve temelini kurmağa geldik. (bravo sesleri, alkışlar) (a. g. k. t. , s. 96)

Kocaeli delegesi Enver Balkan ise tek parti döneminin CHP'nin kuruluş felsefesine ve demokratik ruhuna uygun düşmediğine işaret eden bir konuşma yapmıştır. Söz aldığı bir önceki büyük kurultayı eleştirmiştir. Ona göre parti o günkü akıbeti bir önceki kurultayın ahenksiz çalışmalarından ötürü olmuştur:

(...)

Bu Parti Atatürk'ün Partisi idi, ve Atatürk, bu Parti'yi esasen demokratik esaslara göre kurmuştur. Yalnız, icraat eksikliği, bugüne kadar, belki buna imkân vermemiştir, belki de imkân bulunamamıştır, bundan sonraki imkânları, bize, hazırlamış, vermiş olmaları gibi telâkki ediyorum.

(...) (a. g. k. t. , s. 96)

Balkan, konuşmasının devamında partililerin başka partilere oy vermesine olanak veren tüzük değişikliklerinin parti disiplinine zarar verdiğini savunmuştur. CHP'nin tabanı ile hükümetlerin arasındaki iletişimsizliğin sonuçlarına değinmiştir. Balkan, Süreyya Örgüvren'in gündeme getirdiği parti tabanı ve hükümetleri birbirinden ayırma eğilimini daha derin bir şekilde irdilemiştir. Adnan Menderes'in partiden atılmasına sebep olan davranışlarının demokratik bir davranış olup olmadığını sorgulamıştır. CHP'nin mevcut durumdaki pozisyonuna karşı getirdiği yorumlar ise şu şekildedir;

Tek Parti dediğimiz C. H. Partisi yirmi dört yıl Memleketi idare etti sanıyoruz. Ne münasebet? C. H. Partisi şöyle etti, böyle eyledi, şunu yaptı, bunu başaramadı gibi tenkitlere koyuluyoruz: kuru iftira.

C. H. Partisi diye bir zümre vardı. Fakat hiçbir şeye karışmazdı. Atatürk ne dilerse, İsmet İnönü ne isterse o olurdu. Esasen C. H. Partisi özleseydi de işlere karışamazdı. Çünkü ismi var, cismi yoktu. Parti, her bakımdan bir birine zıt inanları, içtihatları başka başka insanları bir Şef idaresi altında bir araya toplamıştı.

C. H. Partisi Milli Mücadele ve kurtuluş hareketi etrafında “Birlik” kurmuş, çeşitli Parti’lerin “koalisyon”, yani müşteek Hükümet teşkil etmeleri gibi bir şeydi. Her halde tam manasıyle bir Parti olmaktan çok uzaktı. Bütün Memleket Halk Parti’sinden idi. Fakat siyasi kanaatler yüzünden Halk Partisine samimi olarak belki bin kişi yoktu.

Bunun içindir ki: “ Tek Parti’li sistemden çok Parti’li rejime geçtik” sözü ve düşüncesi hiçbir realite ifade etmez. İşin doğrusu şudur ki, sadece Parti hayatına, hakiki Parti’ler hayatına giriştik. Demokrat Parti’si kadar, C. H. Partisi de kendini kurmak, programını yapmak, teşkilatını başarmakla yolundadır.

Her iki Parti de henüz kurulmak yoluna girdikleri içindir ki sürtüşmeler sert, mücadele çetin oluyor. Eğer daha öncede tam manasıyle bir C.H. Parti’si iş başına geçmiş bulunsaydı, daha doğrusu C. H. Partisi kendini bulduktan sonra bu işe girilseydi bugünkü buhranı bu derece şiddetli hissetmezdik.

Halbuki, meselâ, Recep Peker’in geçenlerde Milliyet hakkında söylediği nutka bakınız, bir de geçen yıla kadar aynı Parti Hükümet’lerinin göttükleri Milliyetçilik siyasetine... Taban tabana zıt... Ekonomik siyasette aynı zıddiyet. Sanki başka Parti’ler iş başına gelip gitmiş. Hayır, tek Parti idaresini bırakıp çift Parti’li sisteme girmedik, Partisiz idare şeklini terk ederken Parti’ler kurmaya çalışıyoruz. Vazifemiz bundan dolayı ağırdır, sarsıntı bunun için uzun sürüyor.

(...)

Arkadaşlar; Parti’mizin Hükûmet’leri vasıtasıyla olan icraatında maruz kaldığı vaziyetler, bugüne kadar, hiçbir Kurultay’da davâ olarak, mevzu olarak konuşulmamıştır.(...)

(a. g. k. t., s. 98)

Balkan hükümetler üzerinde gördüğü birtakım olaylarda başına gelen iki yolsuzluk vakasını anlatmış ve bu durumlarla parti üzerinde kurulan baskının hangi anlamlara geldiğine dair ihtimaller tekrar gündeme getirmiştir. Başına gelen

olaylardan birincisi çiftliğine yakın bir köyde yapılacak olan okul inşaatı ikincisi ise devletin tütün alımı ile ilgilidir.

Benim Karamürsel’de bir çiftliğim vardır, bunun tatbik şeklini yakinen biliyorum. Bu çiftliğin yakınında bulunan yirmi haneli bir köy halkına kırk beş bin lira mektep inşa parası yazmışlar. Senede onbeş bin lira istiyorlar. Bunlar bana geldiler, yahu sen bizim köyün halini biliyorsun, biz bu kadar parayı nasıl vereceğiz, diye dert yandılar ve kime müracaat edeceklerini sordular. Bir müsvedde yaptım, muhtara verdim, Köylülere imza ettirip Milletvekilleri’ne gönderin dedim. Burada bulunan Milletvekili arkadaşlarımız hatırlarlar; ayrıca Milli Eğitim Bakanlığına da yazdık. Fakat, bir türlü cevap alamadık. Sonradan, gizliden gizliye işittik ki kimse mesuliyeti üzerine almak istemiyormuş ve gizli olarak bir şahsın üzerine yükleniyormuş. (...)

Tabii, Nizamnamemiz hükümlerine göre, Genel Başkan ve Milli Şef, bir dava olarak, bu işlerle alâkalıdır. Fakat, muhakkak ki bu muhterem şahsiyettir. Ben bu sözlerimde bu dâvaları ayırarak konuşuyorum. Fakat, beni bu mütealaya sevk eden sözleri ve fikirleri ifade edeceğim; meselâ, fısıltı halinde, kulaktan kulağa şu sözler intikal etti: “Ne yapalım, haklısınız amma, Milli Şef böyle istiyor...”

Arkadaşlar, bu ifadede birçok şeyler vardır. Bu muhterem şahsiyete bütün bu mesuliyet yüklenir mi? Evet, Milli Şef bunu istiyor, ben de bunu söyledim, hepimiz istiyoruz. Bu Milli Eğitim davasının haliyle hepimiz taraftarız. Fakat, Milli Şef bu dâva karşısında Karamürsel’deki yirmi haneli köy okulunun kırk beş bin lira ile mi, yoksa üç bin lira ile mi olacağı hususunda Milli Şef mi meşğul? Rica ederim. (Doğru sesleri)

Jandarma, polis bilmem şu bu... Ne ise araya bu hâdiseler girdi, Allaha şükür mü diyeyim ne diyeyim? Samimî konuşuyorum, arkadaşlar bu surette yakamızı bıraktılar. Şimdi buna benzer bir çok misaller vardır. Bizim ilçemiz bir tütüncü kazasıdır. Burada 500.000 kilo tütün satın alınır ve bu tütünler bozuk bir kantarla tartılır. Daima bir kilo, iki kilo eksik tartar. Ben de müstahsilim, neden sonra farkına vardık. Belediye memurunu çağırdık, başka kantarla tarttık ve anladık ki senelerce böyle eksik tartılmıştır. Neticede bunun için birkomisyon yaptılar; belediye ayar memuru dedi ki:

“Bu kantarın bilmem menşuru bozuktur noksan tartar fakat hiçbir zaman fazla çekmez.” (Gülüşmeler) (a. g. k. t. , s. 98)

Balkan, DP ile CHP’nin parti programlarının aynı olduğunu bu noktada meselenin bir demokrasi problemi olmadığını belirtmiştir. Basında kendilerine karşı yapılan hücumların birer demokrasi problemi olmadığına işaret etmiştir. Ona göre “efkar-ı umumîyyenin” dert ettiği konular ona göre yolsuzluklardır. Mutediller ve müfritler ayrışmasının tam olarak neyi kastettiğini sormuştur. Balıkesir Milletvekili Eminittin Çeliköz Balkan’a soru sormak istemiş fakat delegelere soru sorulmasının uygun olmadığını belirten başkan kendisini reddetmiştir.

Hemen ardından söz alan Manisa delegesi Fahri Keskiner ise konuşmasına karaborsacılık bahsi üzerinden başlamıştır. Keskiner’e göre İkinci Dünya Savaşı sırasında memleketi istila eden karaborsacılık da ona göre kurultayın temel konularından birisi olmalıdır. Karaborsacılık karşısında devletin aldığı önlemler işe yaramışsa da halk üzerinde karaborsacılığın etkisinin hala devam ettiğini belirtmiştir. Bu konuda verdiği örnek ise Sümerbank kaputları üzerindendir.

Bingöl delegesi Mehmet Ali Turan ise Behçet Kemal Çağlar’ı “bildiklerini neden daha önce anlatmadın, neden bir gazete çıkartmadın” diye sorarak eleştirmektedir. Ona göre parti tenkit edilirken insaf ciheti korunmalıdır.

Bununla beraber, Parti’mizin mucibi tenkit tarafları da yok değildir. İdarede aksaklıklara müsamaha edilmiştir, memur mesuliyetten çekinmiyor, yer yer köylü ve Halk sızlanıyor. Nüfus’a işi düşen, Tapu’da işi olan, her hangi bir daireye bir iş için müracaat eden vatandaş, eshabı mesalih içeri girerken güler yüzle girer, ağlıyarak, sızlanarak çıkar. Bunun için de çareler düşünmek, tedbirler almak sayın Kurultay’ın başta gelen vazifelerindendir. Bundan başka, sayın Kurultay üyeleri, iltimas vardır, maalesef rüşvet vardır, maalesef karaborsacılık vardır. (Bravo sesleri alkışlar) İnhisarcılık çok ifrata gidiyor. Bunun da tahfifine çalışılmalı ve diğer saydığım hususların önlenmesi için sıkı tedbirler alınmalıdır. Halkın, Memleketin, Milletın selameti, yüksek Parti’mizin ve bilhassa tarihini şerefle dolduran Milletimizin hizmetinde olan Parti’mizin prestiji bunu emrediyor. (a. g. k. t., s. 101)

Günün ikinci oturumda da yolsuzluklarla ilgili muhalefetle nasıl bir rekabete girileceği ve yolsuzluklarla nasıl mücadele edileceği, bu sefer sadece delegeler tarafından değil milletvekilleri tarafından da, tartışmaya açılmıştır.

Yolsuzluk konusu ikinci oturumda da bir gündem maddesi olarak kalmaya devam etmiştir. Konya Milletvekili Rasim Erel bu oturumda ilk sözü almıştır. Erel bu konuların konuşulmasının yeni şartların ve yeni düzenin gereği olarak ülke demokrasinin kurucusu olan ve halka dayanan partinin en doğal ve hayati görevi olduğunu söylemiştir. Daha sonra Erel problemlerin temel başlıklar altında tespitini yapmıştır. İlk tespiti, CHP'nin bir inkılap partisi olmasıdır. Partinin geçmişinde övünülecek bir sürü merhale vardır. Ona göre hali hazırda halkın memnurluklarını, şikâyetlerini ve üzüntülerini layığıyla dinlemek gerekmektedir. İkinci olarak da “dilekler” bu konuda şikâyetlerin iletim kanalı olarak çok önemlidir. Erel’e göre bu hususta “Memleketin hakiki ihtiyacına cevap verecek bir vaziyette bunların yürütülmesi için Hükümet ile Parti arasındaki birleşim tam olarak teşekkül edememiştir.” (a. g. k. t., s. 103). Üçüncü olarak da, “Hükümet’teki işlerin ağır yürütmesi” tespitinde bulunmuştur. Bu noktada en çok eleştirilen memur sınıfı da bütünüyle bu durumdan mesul değildir. Erel’e göre bu konunun çözümü işinin ehli olan memurların sayısının artırılması ile mümkün olacaktır. Memur sınıfını dört ayrı kategoriye ayırmıştır. İlki “Millet’in gönlünde mevki alırlar ve Memleket’e en büyük hizmeti ifa ederler. İkincisi, temiz ve dürüst olmakla beraber kifayetsiz ve ehliyetli oldukları için vatandaşın işini süruncemede bırakanlardır. Üçüncü grup da haşin olanlardır. Dördüncü gruptan bahsetmeyeceğim kibunların kısa bir zamanda muhitimizden sıyrılması lazım gelir.(Bravo sesleri)” (a. g. k. t. , s. 104)

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Erel’in kaldığı yerden sözü almıştır ve bu problemlerin tarihsel zeminine Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu koymuştur. Dinleyicilere bunu ispat edeceğini söylemiştir. “Bir tarafta Parti, bir tarafta da Parti’ye hâkim olmak isteyen Hükümet var.” diyerek kuvvetleri tek tek şu şekilde tanımlamıştır:

“Arkadaşlar, üç kuvveti olan Meclis, teşriî, kazaî, icraî salâhiyeti olan bu Meclis, yalnız teşriî salâhiyetini kendi nefsinde bırakmakla beraber, icra işini, kendi içinden seçeceği Reisicumhur ve O’nun Meclis içinden seçeceği Hükümet’e (Gürültüler)” (a. g. k. t. , s. 104)

Sözlerinin bu kısmında yükselen gürültüleri başkan susturmuştur ve herkesin fikrini söylemekte serbest olduğunu belirtmiştir.

“Bu Hükümet esaslı olarak Büyük Millet Meclisi’nin mürakabesi altındadır. Ancak Büyük Millet Meclisi, Hükümet’i mürakabe hakkına malik iken bu

hakkını, şimdiye kadar, kullanamadığından dolayı iş bu vaziyete düşmüştür.

(Asla, asla sesleri)”(a. g. k. t. , s. 104)

Söz konusu vekillerin mesuliyetlerine geldiğinde Tekellioğlu’nun sözü tekrardan kesilmiştir. Sözlerini milletin güvenini yeniden kazanmak gerektiği noktasına bağlayıp bitirmiştir.

İzmir delegesi Lebit Yurdoğlu sözüne parti içindeki delegeler ve milletvekilleri arasındaki ayrıma değinerek başlamıştır. Delegelerin parti içinde “hizip mizip” tanımadığını söylemiştir. Sözlerine genel sekreterin sunduğu raporun eleştirisi ile devam etmiştir. Övünülecek olan işlerin yanında düzeltilmesi gerekenlerin de olduğunu ifade etmiştir. Zayıf noktalardan birisi olarak hükümetlerin parti prensiplerini uygulamaması olarak tanımlamıştır. İkinci bir konu olarak hükümetlerin sürekli fikir değiştirmesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Harp ekonomisinden misal alayım: Parti fiyatları sıkı tutmak, yahut serbest bırakmak esasını tespit etti. Rahmetli Refik Saydam sıkı tutacağını söyledi, biz de bütün Halk tabakalarına fiyatları sıkı tutmak lüzumunu belirttik.

İki sene sonra, Refik Saydam Allah’ın rahmetine kavuştu, Hükümet değişti, iş büsbütün aksi oldu, tamamiyle serbest bir ekonomi takip edildi. Biz, bu sefer, Parti teşkilatı olarak, evvelkinin aksini müdafaa etmek zorunda kaldık.

Aradan iki sene geçti, Milli Koruma Kanunu ile iş sıkı tutulmaya başlandı, biz de tamamen Parti olarak bunun aksini müdafaa etmek zorunda kaldık.

(...) Her Hükümet değiştikçe prensip değiştirmek usulü bugünkü Parti’nin, Hükümet’in en zayıf taraflarından biridir.”

Yurdoğlu’na göre partinin halk nezdindeki durumunun düzelmesi için hizipleşmeler yerine “halkın basit meselelerinin kökünden halletmek lazımdır.” (a. g. k. t., s. 107).

(...)

Arkadaşlar; biz inkılapçı Parti olarak, idare mekanizmasında inkılapçı davranmadık, bunu açıkça söylemek lazımdır. Sayın bir arkadaşın burada işaret ettiği gibi halâ Abdülhamit devrinden kalma kanunlarımız vardır. Büyük inkılaplar yapmış bir Parti, dört yüz senenin mirası olan, rüşvetle, iltimasla idare mekanizmasında çöreklenen zihniyeti yıkmak için bunu ele almak zorundadır. Halk’a hizmet etmek zihniyeti her ne bahasına olursa olsun ele alınmak zorundadır.

Bu memlekette büyük dâvaları başaran inkılapçı Halk Parti'sinin bu davayı da başarmaması için hiçbir sebep yoktur. Ben temsil ettiğim arkadaşlara dayanarak ve güvenerek bu işi başarabileceğimize inanıyorum. Biz bunu başarabiliriz ve başaracağız. (a. g. k. t., s. 107-108)

Yurdoğlu problemin gelecekte alacağı hal ile ilgili yorumlarında parti işlerinin idare mekanizmasına karışması halinin iktidar değiştiğinde de devam edeceğini o gün CHP'li olanların kendi menfaatleri için gelecek olan iktidara meyil edeceklerini şu sözlerle ileri sürmüştür:

Binaenaleyh yeni Hükümet'lerden biz bunu ısrarla istiyoruz. İdare mekanizmasının tam manasıyla bitaraf olmasını istiyoruz. İdare mekanizmasının tam manasıyla bitaraf olmasını istiyoruz. Filân memur falân adamla kavga etmiştir; Parti'yi alet etmeğe çalışır. Bunu nasıl bize yapıyorlarsa karşı tarafa da yapıyorlar. İki tarafı da kendi menfaatleri için kullanmağa çalışıyorlar. Biz münevver insan olarak böyle bir şeye müdahale etmek istemiyoruz amma. İstiyoruz ki, karşı taraf da bu çeşit insanlara alet olmasın ve Devlet teşkilatı bitaraf olarak çalışabilsin. (Bravo sesleri, alkışlar) a. g. k. t., s. 108)

Yurdoğlu, konuşmasının ilerleyen kısmında yolsuzluk ve istibdatı eş anlamlı bir şekilde kullanmıştır.

Birinci dünya harbinden sonra saltanatlar yıkıldı, yer yer birçok demokratik cereyanlar doğdu. Bir çok istatistikler belirtmiştir ki umumiyetle bakımsız kalmış cemiyetlerde bu hürriyetler kolayca istibdatın eline geçmiştir. Hürriyet kahramanları kısa zamanda birer müstebit olarak ortaya çıkmışlardır.

(...)bizler hakiki hürriyet davasına inanmış insanlarız. Biz bu memlekete fabrika, yol, okul yapmak için inandığımız Büyük Ata'nın yolunda, Kemalizm esaslarına, müsbet ilimlere dayanarak bu memleketi medeni memleketlerin seviyesine çıkarmak için çalışacağız.(...) (a. g. k. t., s. 109)

Orhan Seyfi Orhon söz sırası kendisine geldiğinde kendi partisi içerisindeki hiziplere değinmiş ve muhalefetin iktidar partisini pasif bir konuma ittiğini iddia etmiştir. Parti içerisinde otuzbeşlere ait olan “daha iyi bir idare istemek bu milletin hakkıdır” şeklinde başlayan bir beyanatın aslında “ bizim kötü idaremizi millet istememekte haklıdır.” demek olduğunu iddia etmiştir.

Bursa delegesi Turgut Karatal ise muhalefet ve iktidar arasındaki siyasi rekabetin “günlük işleri sen daha iyi yapacaksın, ben daha iyi başaracağım” diye yarışan iki kardeşin durumuna benzetmiştir. Ayrıca, mevcut durumun düzeltilmesi için partinin tabandan “ocaktan” gücünü alması gerektiğini ifade etmiştir. Ve bu noktada Karatal şikâyet mekanizması için de geçerli sayılabilecek şu yorumları yapmıştır.

(...) Her yıl Ocak kongreleri yapılır, orada bir çok kararlar alınır, bunlar sırası ile Bucak ve İlçe kongrelerinden geçer, sonra İl kongresine veya İdare Kuruluna gelir.

Buraya kadar eksiksiz giden bu Halk dilekleri burada duraklar. Yani işler ayrılır, Devlet işleri Genel Sekreterliğe gider, herkes ödevini yapmıştır; netice yok. Talih ve tesadüf yardım etmişse bunlar genel sekreterlikçe ilgili Bakanlıklara gönderilmiştir. Ara sıra cevap gelir: “ Tahsisat yoktur, bu kanun mevzuudur”, bazan da “yapılacaktır”.

Bu avutucu cevaplar her yıl devam eder. Tahsisat olmayabilir. Fakat eğer bu dilekler yurt için, Halk için faydalı ise buna nisbet karşılık verilir ve gelecek yıl tahsisat konacağına söz verilir, “ Kanun mevzuudur” diye verilen cevaplar da müsbet bir cevap değildir, bu Halk’ı tatmin etmez. Kanun, mademki ihtiyaçtan doğar, bu kanun mevzuu ilgililerce ele alınarak kanun tasarıları hazırlanmalıdır. Kongrelerde açıklanan dilekler, bu şekilde baştan savma cevaplarla karşılanmak için yapılmamaktadır. (a. g. k. t., s. 113-114)

Karatal konuşmasının ilerleyen kısımlarında parti ve devlet idaresi ile ilgili 11 maddeden oluşan derinlikli bir tahlil yapmıştır. Ortaya koyduğu en temel sıkıntı devlet ve halk arasındaki iletişim kopukluğu ve kanunların ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenememiş olması ve uygulanamayışdır. Parti, halk için hazırladığı propaganda metinlerinde halkın anlayacağı dil kullanılmamaktadır. Birçok kanun ihtiyacı karşılayamamaktadır ya da teftiş etmekle yükümlü kişiler kanunların çiğnendiğini gördükleri halde ses çıkartamamaktadırlar. Bakanlar ihtisas heyetlerine riayet etmemektedir. Hükümet programları devlet teşkilatının ikinci kademelerinde tam aksi şekilde uygulanmaktadır.

Bir sonraki konuşmacı Eskişehir delegesi Basri Aytüre, seçimlerde mağlup olmuş bir bölgenin durumunu bildirmiştir. Önceki konuşmacıların belirttiği hususların kendi bölgesi için de geçerli olduğunu ve bu durumların seçimin kaybedilmesinde etkili olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, DP’nin yayın organlarının

yolsuzlukları gündeme getirmekte çok başarılı olduğunu ileri sürmüştür. Gümüşhane Milletvekili Ahmet Kemal Varınca, Müdafa-i hukuk safhasının bittiğini, CHP safhasının bittiğini ve kurultay sonrasındaki CHP'nin partinin yeni bir safhasında bulunacağını ifade etmiştir.

Bir sonraki oturum önceki oturumda ifade edilen konuların parti içerisinde muhalefete verilen en büyük cevaplar olduğu ve bu eleştirilerin hangi parti içerisinde yapılabileceği soruları ile başlamıştır. Trabzon delegesi Kemal Kefeli, Karatal'ın tahlillerine benzer bir formülle partinin halini şu şekilde açıklamıştır:

Arkadaşlar; Parti'mizin içinde şahsi menfaatten başka bir şey düşünmeyen bazı insanların fena hareketlerine müsamaha göstermek hususu hakikî Parti'cileri rencide etmektedir. Parti'miz icabında adam feda etmenin lüzumuna kani olarak hareket etmemiştir. İdare-i maslahat siyaseti, Parti'mizin şiddetle, nefretle ret edeceği bir siyaset olmaktan çıkarılmamıştır.

Parti'nin alt kademelerinden gelen fikirlerin ehemmiyeti küçümsenmek suretiyle vatandaş önünde Parti mesuliyetini omuzlarında almış kimseler nazarı itibare alınmamıştır. Ekseriye Milletvekilleri'nden seçilen Parti Müfettiş'leri tek Parti sisteminin durgun, hareketsiz tiplerine örnek olacak çalışmalarla etrafındaki enerjik elemanların çalışma arzularını kırmıştır. (a. g. k. t. , s. 123)

Kocaeli delegesi Cevat Baykal'ın yorumları ise daha çok savaş dönemi ekonomik durumunun ve devletin aldığı önlemlerin halk üzerindeki etkilerine odaklıdır.

(...) Harbin başındanberi Parti Hükümet'lerinin birtakım yersiz, zamansız, manasız karar ve tedbirleri küçük kademelerde facialar doğurmuştur. Millet bize küstür ve yaralıdır.

Vesikalar saltanatı, karaborsacıların muhterem zevatın arasına girmesi, Devlet malını yiyenlerin derhal yakalanıp darağacına çekilmemesi Halk'ı ümitsizliğe sevk etmiştir. Bu ümitsizliğe, karşı Parti'nin ve kışla komutanı Sadık Akdoğan'nın tahriklerini de ilave edersek Milletin nasıl zehirlendiği tezahür eder. (a. g. k. t., s. 124-125)

Kendisi asıl değişmesi gerekenin zihniyet olması gerektiğini savunmuştur.

Manisa delegesi Rami Erdem ise bir köye gittiğinde “Şimdiye kadar ne yaptınız, bizim hangi dileklerimizi yerine getirdiniz ki size şikâyetlerimizi

söyliyelim!,,” tepkisi ile karşılaştığını belirtmiştir. Ve kurultayda bu konuşma ile birlikte ilk defa devletçilik konusu gündeme gelmiştir. Erdem kurultaydaki gündemi üç başlık altında ele almıştır; mevcut idarenin tenkidi, yukarıdan aşağı doğru işleyen sistem ve Parti ve hükümetin münasebeti konularıdır. Denizli delegesi Esat Kaymakçı, Genel Sekreterlik’in taşradan gelen taleplere ve şikâyetlere sessiz kalması halini bir “itiyat” olarak tanımlamaktadır. Sözlerini tamamlarken yolsuzluklarla ilgili ise sözlerini bitirirken şunları ifade etmiştir:

Sözüm uzadı, arkadaşlarımız belki sıkılacaklardır. Fakat, bir noktaya temas etmek istiyorum: Memurlarda irtikap ve irtişa olduğu söyleniyor. Memur dediğimiz sınıf, ya benim kardeşim yahut da sizlerin amcanızın oğludur. Bunlar haksız işler görüyor, vatandaşa fena muamele yapıyor ise, vazifesini iyi yapmıyanlar ceza görüyor, yerlerinden alınıyor, yerine başkası getiriliyor. Fakat o da öyle yapıyor!

Arkadaşlar bunun tek çaresi ahlakın düzeltilmesidir. Cemiyetin ahlakını düzeltmesi şarttır. Eğer, biz, bu halde devam edersek bu işler böyle sürüp gider. İltimas diyorlar; zaten iltimas dünyadan kalkmaz ki! Bari iltizam olsun. O memur ya bir vekilin kardeşinin çocuğudur, yahut başkasının akrabasıdır. Muallim ise çocuğa Mektepte iltimas yapacaktır. İnsanlar tesirden azâde değildirler. Hiç olmazsa bunların azaltılmasını istiyoruz. (a. g. k. t., s. 129)

Bir sonraki konuşmacı Kastamonu Milletvekili Dr. Fahri Ecevit’tir. Ecevit, Vatan Gazetesi sermayedarları arasında CHP’li vekillerin olduğunu iddia etmiş ve partinin kendi içerisinde bu şekilde bölünmesinin kendisine kaygı verdiğini ifade etmiştir.

Bir sonraki günde yolsuzluklarla ilgili yaklaşımlar önceki günden farklı olarak tarihsel bir perspektif üzerinden tartışılmıştır. Tartışmaları tetikleyen unsur ise önceki günün basına aksedilme şeklidir. Fakat yolsuzluklarla ilgili gündemi takip etmek adına milletvekilleri ve delegelerin kendi aralarındaki gündemlerden feragat edilecektir.

Seyhan Milletvekili, Lebit Yurtoğlu’na verdiği cevabı kendince kurultayın asıl amacını vurgulayarak şu şekilde bitirmiştir.

Arkadaşlar; Türk Milletinin neler yapacağını o zaman (*milli mücadele dönemi*) meydana koymuş olan bizler, bu günün ihtiyarları, Parti’de mevcut olan keşmekeşliği yolsuzluğu düzeltmek vazifesini üzerimize almış

bulunuyoruz. (Gürültüler) Başka türlü düşünenlere cevap vermiyeceğim. (a. g. k. t., s. 144)

Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu sonrasında söz alarak Türk milletinin modernleşme yolunda en kabiliyetli millet olduğunu söyleyen Alman oryantalist “Profesör Mesin”’e referansla tarihsel bir çerçeve çizmiştir. Reşit Paşa 1839’da, Namık Kemal 1876’da, Atatürk 1923’te ne yaptıysa, İnönü de 1945’te onu yapmıştır demiştir. Dönüşümün istikametini tespit ederken kendisi dönemin popüler terimi “itiyat” a başvurmuştur.

Arkadaşlarım bu alışma devrinde çektiğimiz güçlükler büyüktür. Şahsi itiyatlardan cemiyetçe itiyatlardan kurtulmak güç şeylerdir. Ama bunlardan yavaş yavaş kurtulacağız, sıyrılacağız. Çünkü bugünkü idare sisteminin kendine göre bir tarzı deviri, bir gidişi vardır. Bugünkü idare sisteminin, hattâ kendine göre, bir ahlakı vardır.

Bu ahlâkı önce biz iktisap edeceğiz, karşımızdakiler de iktisap etmelidir. Bu yolda bizim ileri gittiğimiz ve bizim daha süratle o yola girdiğimizi katiyetle iddia ederiz. (...)

(...)İçinden geldiğimiz sistemin birtakım zaafı vardır; moral zaafı vardır. Bunlardan silineceğiz, yeniden abdest alacağız. (a. g. k. t., s. 148)

Banguoğlu moral zaafı sıralarken en başa şahsi idareyi koymuştur. İkinci olarak gizli politikayı konumlandırmıştır. Ona göre “Demokratik rejimde Müslüman dini aşikârdır. Demokraside politika Bektaşî sırrı değildir, açıktır.” Eski itiyatlardan birisi de kara politikadır. Demokrasi kuliste değil kürsüde konuşulur, diyerek kara politikanın olumsuz etkilerini belirtmiştir. Kara politikadan kast edilen ise şahısların arkasından gizliden gizliye iş çevrilmesidir.

Kırklareli delegesi Yakup Gürel ise savaşın ülkedeki etkilerini yolsuzlukların temel sebebi olduğunu iddia etmiştir. Bu süreçte iktidar partisi olarak görev yapan CHP bu yüzden puan kaybetmiştir.

Bir arkadaşımızın dediği gibi irtikâp, iltimâs, ihtikâr, karaborsa almış yürümüştür. Cumhuriyet Hükümetleri murakebeyi kaybetmişlerdir. Murakebe yapılamamıştır. Bunun sebebi Parti otoritesinin olmayışındandır.

Parti otoritesini Hükümete gösterememiştir. (a. g. k. t., s. 151)

Halkın memurlarla ilgili şikâyetlerini ise kırtasiyecilik kavramsallaştırması ile gündeme getirmektedir:

Dünyanın hiçbir yerinde olmayan kırtasiyecilik bizde vardır. Bütün Halk bezmiştir. Demin arzettiğim hususları hallettiğimiz zaman mesele kalmaz. Yoksa, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana prensipleri dünyada hiçbir Parti'de yoktur. (a. g. k. t., s. 151)

Eskişehir delegesi Hasan Kirte ise şahit olduğu bir olay üzerinden memurların bir kısmının da DP lehine hareket etmekte olduğunu iddia etmiştir. Mihaliç'te gerçekleşen olayda DP'li birisi bir köy düğünü esnasında “ Arkadaşlar; dağlarda eşkiya kalmadı hepsi Halk Partisi'ne girdi. Millet jandarmanın silahı altında inim inim inliyor, bu mu Cumhuriyet? Bu mu Hükümet? Hepsi rezalet!..” diye bağırıştır. Olay savcılığa intikal ettiği ve şikâyet haklı bulunduğu halde “Hükümet’e ve Cumhuriyet’e sövdüğünden dolayı” (a. g. k. t., s. 153) bir ceza almamıştır.

Ordu delegesi Muammer Tekin, yolsuzlukların muhalefet tarafından çok etkin bir propaganda aracı olarak kullanıldığını şu şekilde anlatmıştır;

Şurasını itiraf etmeliyiz ki bu gün Devlet dairelerinde ve memurlarda mesuliyet his ve korkusu kalmamıştır. Refik Saydam merhumun maruf tabiriyle (A) dan (Z) ye kadar her sınıf Devlet memurlarının çoğunun, son yıllarda israf ve yolsuzluk yaptıklarını, vatandaşa iyi muamele yapmak, dürüst vazife görmek hassasiyetini kaybetmiş olduklarını, kanunlarımızın iyi tatbik edilmediğini, yani bütün mânasiyle Hükümet teşkilatının iyi ve verimli işlemediğini kabul etmek lazımdır.

(...)

Muhalefetin propagandası ve basın neşriyeti hakikatleri o derece tahrif ederek havayı zehirlemişlerdir ki, on beş yıldan beri fiilî hizmetinde bulunmakla iftihar duyan inanmış bir Parti'li arkadaşınız olduğum halde, bazı Devlet adamlarımız, Reislerimiz üzerinde, benim kafamda bile istifhamlar yaratmışlardır. (a. g. k. t., s. 158-159)

İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver ise yolsuzlukları 250 yıllık Türkiye tarihi içerisinde konumlandırarak gündeme getirmiştir:

Arkadaşlar; bizim tarihimizde çok uzun bir ıstırap devrine tesadüf ederiz. İki yüz elli senedenberi Türk Milleti ıstırapla yaşar. Bunun çok muvaffakiyetli safhaları var, irticalar var. Bu duraklamalara bedbaht fasılalarla rastgeliyoruz. Fakat, mütemadi büyük kütlelerin kendi menfaati diye tanıdığı şeyleri eline alması mümkün olmuyor.

Ben, bunu anlatmak için misaller getireceğim: 1808 de Rusçuktan Alemdar Paşanın komutası altında bir askeri heyet İstanbul’a geliyor. Niçin? İslahata meyil bir padişah var: Üçüncü Sultan Selim. Ona karşı isyan olmuş. Bu Rusçuk âyanı da ıslahata taraftardır. İstanbul’a geldi, vakaları tekrar edecek değilim, Üçüncü Selim öldürülmüştür.

Hatırası kalbimizde aziz olan ve yeni ordumuzun mebdei sayılan Mühendishanei Berri’yi, yeni donanmamızın mebdei olan Mühendishanei Bahri’yi veren ıslahatçı Padişah öldürülmüştü.

Fakat, ıslahat durmadı: İkinci Sultan Mahmut yalnız Rusya ile, Yalnız Yunan isyaniyle mücadele etmedi, Memleket içindeki Beyler de isyan etmişlerdi. Paşaban isyan etmişti, Tepedelenli isyan etmişti, Mehmet Ali isyan etmişti. Bu, kıyam manzarası karşısında Allah’ın bir insan kalbine yüklediği en büyük ıstırapları çeken bu Padişah ömrünün son dakikasına kadar ıslahat yolunda ısrar etti. Aradan bir zaman geçiyor 1908 de Selanik’ten bir ordunun İstanbul’a yürüdüğünü görüyoruz. 1808 de Alemdar Mustafa Paşa’nın yürüyüşü, 1908 de Selanik’ten kalkan, Genç Türk’ün elini tutan Ordunun İstanbul’a yürüyüşü. Yüz sene zarfında ne oldu? Fikir geniş kütlelere mal oldu. (a. g. k. t., s. 161-163)

Tanrıöver, Abdülaziz dönemi ile Milli Mücadele dönemi arasındaki süreci halkın kendi iradesini ortaya koymak üzere gelişimi ve ilerlemesi olarak yorumlamıştır. Muhalif gazetelerdeki haberleri ise kendisinin hür bir memlekette yaşadığına delil olarak gördüğünü belirtmiştir. Kendisinin de memleketteki eksikleri kusurları belirten bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Hamdullah Suphi’nin bu değerlendirmeleri Türkiye’nin modern tarihine ve demokratik eğilimlerin gelişimine dair bir yaklaşım sunmaktadır. Yolsuzlukların rahatça gündeme getirilmesi ve siyasi eleştiri ona göre gelişimin ölçütü olarak da ele alınabilir.

Muhalefet gazeteleri dediklerimiz, tuttukları yol dolayısıyla Halk ıstırabına tercüman oluyorsa, yanlışlar yanında haklı şikâyetlerde bulunuyorlarsa (Yalan söylememe şartıyla sesleri) Sizin, burada içtima ettiğiniz zamandan beri, bazen rüşvetten, bazen hırsızlıktan, bazı memurların fenalığından şikâyet ettiğiniz gibi. (a. g. k. t., s. 164)

Tanrıöver, Partinin yeni dönemindeki mücadelesini “C. H. Partisi kendi zaafılarıyla mücadele ediyor” şeklinde manşet düşmüştür.

Üç yüz seneden beri her zaman bir zafer hatırası taşıyan Yeniçeri ordusunu bir padişah ihdas etmişti. Şimdi yirmi beş, yirmi altı senedenberi Anadolu'da, hakikaten beklediğimiz, yavaş yavaş teşekkül eden bir siyasi bir inkılap hayatı geçiriyoruz; zaafılarımızı biliyoruz. (a. g. k. t. , s. 164)

CHP'nin 7. Büyük Kurultayı bir yıllık muhalefet karşısında yeni bir CHP yaratmanın, yeni söylemler üretmenin yollarını aramış ve bu arayışlarda kendi içerisindeki problemlerle yüzleşmiştir. Bu yüzleşme kurultayda çok partili demokrasinin bir gereği olarak görülmüştür. Özellikle partinin tabanını temsilen kurultaya katılan il delegeleri bu yüzleşmeye memleketlerinde başlarına gelen yolsuzluk iddiaları, bunların insanlar üzerindeki etkisi ve partinin tutumu hakkında görüşleri ile katkı sağlamıştır. Çok partili düzende yeni bir ahlak gerekliliği gündeme getirilmiştir. Bunun partinin merkezi odaklı değil ocakları odaklı işlemesi ve tabanın dileklerine daha fazla yer verilmesi ile mümkün olacağı yönünde sözler itirazla karşılanmamıştır. Bu yeni ahlaki yapıya göre tek parti dönemi hükümetlerinin iktidar kaynağı ocak olmadığı için bu hükümetler CHP'nin ruhunu tam manası ile yansıtamamıştır. Bu yüzden o dönemle ilgili muhalif basının halkı galeyana getiren birçok iddiası partinin çoğunluğunu oluşturan ocaklarla ilgili problemler değildir. Yolsuzluğun kıtası partinin tabanına kulak vermek olmuştur.

5.4. Sonuç

Bu bölüm boyunca yolsuzluklarla ilgili şikâyetlerin iki farklı alanda ve üç farklı sahnede nasıl gündeme geldiği takip edilmiştir. Bu alanlar TBMM ve CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'dır. Çok partili hükümet programının okunduğu meclis toplantısı meclis içerisinde üç farklı pozisyonun belirgin şekilde ortaya koyulduğu tartışmalara sahne olmuştur. Bu pozisyonların *trialogu* meclis içerisinde birçok kere tekrarlanmış ve Türkiye'de çok partili hayatın düzeni bu üçlü sistemin müzakereleri ile kurgulanmıştır.

İncelenen meclis görüşmelerindeki pozisyonlar şu şekilde oluşmuştur. DP'nin söyleminde, tek parti dönemi olumsuz çağrışımlarla birlikte kullanılmış ve bu alan yolsuzluklarla özdeşleştirilmiştir. Dönüşüm sürecindeki aksaklıklar ise *itiyat* kavramı ile tanımlanmıştır. CHP içerisinde ise iki farklı tutum ön plana çıkmıştır. Birinci tutum DP'nin problemli olarak gördüğü ve *itiyat* olarak tanımladığı alanları normal eylemler olarak görmek ve muhalefetin iddialarını usul ve esas noktasında geçersiz kılıp, tartışmaları bu alanda tıkamak üzerine

kurulmuştur. İkinci tutum ise Hamdullah Suphi Tanrıöver'in konuşmalarında netleşmiştir. Bu tutum uzlaşmacı ve çok partili demokrasi sürecine zarar vermeden iki tarafı da eleştirerek orta yol bulma arayışı üzerine inşa edilmiştir.

Kurultaydaki konuşmalarda özellikle ilk günlerde yoğun bir şekilde tartışılan yolsuzluklar konusu parti tabanını temsil eden delegelerin konuşmalarında daha yoğun bir şekilde işlenmiştir. Onlara göre DP'nin muhalefeti partiyi bir şoka sokmuştur ve özellikle yolsuzluklarla ilgili iddialara verecek bir cevap bulunamamıştır. Önerilen cevap ihtimalleri oldukça geniş bir çerçevede partinin kendisini yeniden tanımladığı bir sürece işaret etmektedir. Yaptıkları tanımlara göre, çok partili hayat yeni bir ahlak üzere işleyecektir, bu yeni ahlakın temelinde ise ocak teşkilatları daha fazla dikkate alınıp, daha sıkı teftiş mekanizmaları geliştirilip, kronikleşen yolsuzluk konusu çözülecektir. CHP'nin de DP gibi yeniden kurulması ve kendisini yeniden organize etmesi gerekmektedir.

CHP içerisinde ocak temelli bir parti organizasyonu ve taleplerin dikkate alınarak problemlere daha iyi çözümler üretilmesi, yeni öneriler değildir. Halkçılık ilkesinin üzerine inşa edildiği uygulamalardan birisi de bu olmuştur. Recep Peker'in 1935 kurultayındaki konuşmasında, Türkiye'deki demokrasinin neden en ileri olduğunun delili olarak bu uygulama öne sürülmüştür. Demokrasi ile ilgili talepler ve bu taleplerin bir parçası olarak şikâyetler CHP için söylemsel alanda kendi tarihi içerisinde sahiplenilmiştir. Partinin toplumun tüm katmanlarını temsil etme iddiası pratik hayatta bu talepler sistemi üzerinden kurgulanmıştır.

Bu bölümde takip edilen meclis ve parti kurultayı tartışmaları bir önceki bölümde incelenen farklı yollarla ve farklı formlarla parti merkezine ulaşmış tabandan gelen şikâyetlerin siyasetin daha üst katmanlarında nasıl karşılıklar bulduğuna dair örnekler olarak da tespit edilmiştir. 1946 genel seçimi sürecine ve gününe dair olan şikâyetler mecliste geçerli görülmemiştir. Bunun en temel sebebinin bu şikâyetlerin usul ve esas açısından resmi beklentileri karşılamaması olduğu öne sürülmüştür. Ayrıca şikâyetlerin yolsuzluklara delil veya şahadet sayılamayacağı yönündeki kabuller de bu yöndeki iddiaların önünü kesmek üzere takip edilen stratejilerden birisi olduğu görülmüştür.

Kurultayda yolsuzluklara dair şikâyetler partinin kendisini Tek Parti dönemi hükümetlerinden ayrı bir yerde konumlandırma ve DP gibi yeni bir parti olma arayışlarında bir çözüm önerisinin parçası olarak gündeme gelmiştir. İddialara göre CHP Tek Parti dönemi hükümetlerinde yeteri kadar temsil edilmemiştir. Çünkü

hükümetler ocaklardan gelen şikâyetlere ve taleplere yeteri kadar karşılık verememiş ve ihtiyaç duyulan çözümleri üretememiştir. DP'nin “Yeter” sloganlı afişi de kurultayda bu bağlamda gündeme gelmiştir. Ayrıca kurultayda Tek Parti dönemi alışkanlıklarının devam ettirilmesi *itiyat* olarak tanımlandığında meclisteki gibi tepkiler yükselmemiştir. Yolsuzluklar üzerinden geliştirilen muhalefet bu noktada CHP içerisinde karşılık bulmuş ve partinin yeni dönemde kendisine çizdiği sınırlarda belirleyici unsurlardan olmuştur.

CHP'nin kendi içerisinde kırılmalar yaşadığı 7 Büyük Kurultay'da, kendisine etkin bir konum elde etmek isteyen partililer muhalif sesleri tanımlayıp parti elitlerine itiraz etmiştir. Bu itirazlar sonucu partinin kendisine çizdiği yeni yolda Recep Peker gibi güçlü bir figür CHP'deki etkinliğini yitirmiştir.

6. BEŞİNCİ BÖLÜM -MİZAH, MUHALEFET VE İKTİDARIN YOLSUZLUĞU İKRARI

Bu kısa bölümün ilk kısmında 1947 ve 1948 yıllarında çıkartılmış Hür, onun devamı olan Zincirli Hürriyet Gazetesi ve dönemin mizahı üzerine olan ikincil literatür üzerinden yolsuzluklara dair söylemler takip edilmiştir. Burada bu iki gazetenin tercih edilme sebebi yolsuzluklara dair anlam yelpazesine o dönemde tanımlanan hürriyet alanının dışında kalan kısma dair örnek teşkil etmeleridir. Bölümün ikinci kısmında ise bu tezin takip ettiği kronolojinin sonuç noktası olarak seçilmiş olan 8 Haziran 1948 tarihine ve o tarihte CHP grup toplantısında kurulması önerilen suiistimal ve suiidare konularını incelemekle yükümlü komisyonun raporuna odaklanılacaktır. Bu rapor bir yanıyla CHP'nin söylemsel alanda kendisini devletten ayırma sürecinin bir parçasıdır. Rapora düşülen muhalefet şerhlerinde ise sol basın ve mizah basınında yolsuzluk konusuna dair yaklaşımlarla karşılaştırılmaya değer özelliktedir.

Çok partili hayatta mizah basınının ve sol basının bazı ortak noktaları belirlemiştir. Bu iki pozisyon da sık sık mevcut düzen tarafından tanımlanan hürriyet alanının yolundan sapmış olarak görülüp yasaklanmıştır. Çok partili hayatın başından itibaren mizah basını mevcut ortamdaki ifade zenginliğine katkı yapmış ve bu zenginliğin bir parçası olan yolsuzluk söylemlerini kendisine malzeme olarak kullanmıştır.⁵⁰ Mehmet Ali Aybar'ın “Hür” ve “Zincirli Hürriyet” gazeteleri dönemin geniş ifade alanında kendisine yer bulamayan pozisyonlardan olmuştur. Bu iki gazete toplamda 10 sayı çıkmıştır. İki gazetenin ortak noktası Amerikan yanlısı dış siyasete karşıt görüşü temsil etmeleridir. “Hür” DP'ye karşı daha ılımlı bir noktada iken “Zincirli Hürriyet” DP'yi hayal kırıklığı olarak görmektedir.

Mehmet Ali Aybar'ın 1947 yılının Şubat ve Mart aylarında 6 sayı çıkartılabilmiş Hür gazetesi iktidara ve mevcut sisteme karşı muhalif, DP muhalefetine karşı ılımlı fakat temkinli bir pozisyonda konumlanmıştır. Gazetenin içeriği en temelde diğer gazetelerdeki iç siyasetle ilgili haberlerin ve siyasi beyanatların değerlendirildiği, haberlerin ve beyanatların içerisindeki çelişkilerin mizahi bir üslupla ortaya konulduğu yazılardan oluşturulmuştur. Dış siyaset

⁵⁰ Örneğin Marko Paşa mizah gazetesinin 4. Sayısındaki “ Markopaşanın hükümete raporu”nda “Alt başlık olarak da “Halktan yolsuzluk ve yokluk vergileri de alınmalıdır” serlevhası kullanılmıştır.” (Aydın, 2021, s. 58)

konusunda ise CHP'nin tam zıttı bir pozisyonda konumlanmıştır. İktidarın “Kızıl Tehlike” olarak tanımladığı şeyin, CHP'nin iktidarı elden kaçırmamak için kullandığı bir silah (Hür, 8 Şubat 1947, s.1), demokrasiyi de hâkim güçlerin tanımladığı hürriyet çerçevesinde monarşi adı altında bile işleyebilecek bir sistem olarak görüp (s.2), o dönemde hakkında komünist oldukları yönünde iddialar olan Tevfik Rüştü Aras ve “Mareşal” Fevzi Çakmak'ın “fikir karaborsacılığının” mağduru oldukları iddia edilmiştir. Gazetenin son sayısında gazetede mizahın bir silah olarak kullanılma eğilimi “Amcabey” karikatür tiplemesinin sahibi olan Cemal Nadir'in ölümü üzerine yazılan yazıdan da takip edilebilir. Nadir'in yeteneğinin mevcut dönemde çok işe yarayabileceğini fakat Nadir'in CHP'nin fikirlerini bile ifade ettiğini ve onun “ mevzu’u verirler, ben çizerim” (Hür, 8 Mart 1947, s.4) duruşunun acı bir durum olduğu ifade edilmiştir. DP'ye karşı temkinli pozisyonunu belirleyen faktör bu partinin de CHP'nin içerisinde çıkmış ve onların söylemlerine benzer söylemleri kolayca takip edebilecek olmalarına dair bir kötümserlik ya da gerçekçilikten kaynaklanmıştır. Örneğin gazetenin son sayısındaki “Fuat Köprülü'nün Devirdiği Çam”(s.4) başlıklı yazıda Köprülü'nün milli eğitim edebiyat müfredatındaki toplumsal gerçekçi yazıların milli kültüre dair olumsuz bir propaganda olduğu yönündeki yazısına eleştiriler getirilmiş ve DP'den beklenenlerin bu yönde olmadığı belirtilmiştir.

Yalnızca 4 sayı çıkartılabilmiş olan Zincirli Hürriyet gazetesi de hem iktidara hem de muhalefete muhalif bir pozisyondaydı. Hür kapatıldıktan sonra yine Aybar tarafından çıkarılan gazetenin ilk üç sayısı İzmir'de, 1948 yılındaki tek sayısı da İstanbul'da yayınlanmıştır. Gazete kapatılan “Hür” gazetesinin bir devamıdır. İlk 3 sayısı 5 ve 19 Nisan 1947 arasında DP'nin boykot ettiği ara seçimler civarında çıkan gazetenin ismi Tan Baskını ve Görüşler dergisinde Sabiha Sertel'in Zincirli Hürriyet isimli yazısına bir atıf olarak görülebilir. Her ne kadar bu atıf açık bir şekilde belirtilmedi ise de gazetenin 3. sayısında yayınlanan “Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ”ne bir atıf olarak 4. sayıda “Ey Türk Faşisti” başlıklı yazı Tan baskınına dair göndermeler içermektedir. Gazete iki tarafa da gösterdiği muhalefetin temelinde ise dış siyaset, daha net bir ifade ile hem iktidarın hem de muhalefetin ittifak halinde olduğu Amerikan yanlısı siyaset bulunmaktadır. Yolsuzluklar sistemin içerisindeki temel bozuklukların semptomları olarak görülmüştür. Gazetenin hürriyet tanımı Türkiye'de sol olarak adlandırdıkları alanın tartışılabilir

ve gündeme getirilebilir bir konu olmasını talep etmektedir. Solun dışlandığı bir hürriyet alanı onlara göre zincirli yani kısıtlanmış bir hürriyettir.

Resim 6.1. “Mim Uykusuz”(Zincirli Hürriyet, 5 Şubat 1948, s.1)

Gazetenin son sayısındaki Mim Uykusuz imzalı karikatürde bu çalışmaya alınmış olan diğer karikatürlerden farklı bir anlatı mevcuttur. Halktan “çalan” bir politikacı veya tüccar tekil olarak resmedilmemiş, yolsuzluk adeta sistemin harmoni içerisinde uyguladığı bir düzen olarak resmedilmiştir. Bu karikatüre eşlik eden yazılardaki müziksel tını da bu harmoni vurgusunu desteklemektedir. 5 Şubat 1948’de yayınlanan bu sayıda muhalefete yönelik eleştirilerin tonu daha da yükselmiştir. Aybar’ın “İleri Değil Geri Gittik” yazısında yeni düzenden umudunu kestiğini şu şekilde anlatmıştır:

Münevver, yan münevver ve serbest meslek erbabının çurçurlarıyla orta halk tabakası da eskisi gibi, çıkarına göre şakşaklıktan dedikoduya, dedikodudan şakşaklığa yuvarlanıp gidiyor. Gestapo örneğindeki gizlisi ve aşikâresiyle polis, gene polis; jandarma neferi, gene jandarma neferi; vali de gene validir. Ahmet Bemir’lerin, Fazlı Güleç’lerin, Şefik Soyer’lerin gene astıkları astık, kestikleri kestiktir. Arslanköy faciası, Senirkent trajedisini kovalıyor. Gene milyonluk suiistimaller oluyor ve örtülüyor; ve gene “ yâran” büyük İşler çeviriyorlar. Milletvekilleri gene ezici çoğunlukla Halk Partisi’nin vekilleri, bakanlar da onun bakanlarıdır. Ve “ Milli Şef” İnönü gene Cumhur Başkanıdır. Yalnız şu farkla ki, artık kendisine “Millî Şef” denmiyor. Yerine “Partiler üstü

hakem” , “ Demokratik gelişmelerin öncüsü” falan filân gibi lâflar ediliyor. (Zincirli Hürriyet, 5 Şubat 1948, s.3)

Bu süreçte DP’nin de kendisine yüklendiğini iddia ettiği sorumlulukları yerine getiremediğini ve muhalefet partisinden de umudunu kestiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Demokrat Parti tatlı bir rüya idi, Bir kısmımız uyandık; bir kısmımız da uyanmak üzeredir. Demokrat Parti başka liderlerin elinde bir kurtuluş hareketi olabilirdi. Fakat senelerce şef hükümetlerinin çıraklığını edenler, hürriyet bayrağını ne sıfatla ve nasıl taşıyabilirler? Nitekim taşıyamadılar, “ İnönü Ankara’nın 17 inci milletvekilidir” diye ter ter tepinenler nerede? Hepsi İnönü’ye dehalet ettiler. Hakikat şudur iki, kurtuluş gününden daha çok uzağız. Bize hürriyeti, demokrasiyi, cumhuriyeti, prensipinde kaya gibi sert, yepyeni insanlar getirecektir. Halkın içinden çıkan, onun dilini konuşan yepyeni insanlar... (Zincirli Hürriyet, 5 Şubat 1948, s.3)

1948 yılı bu tez boyunca yolsuzluk kavramının kurgulanma şekli açısından bakıldığında Türkiye’de bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu yüzden bu tez için makul bir sonuç noktası olarak seçilmiştir. Çalışma boyunca takip edilen söylemler daha ileri bir çalışma ile 1950 seçimleri sonrasında başlayan DP iktidarına, 1952 yılında çıkartılan CHP’nin Haksız iktisaplarına el konulması kanununa ve 1960 darbesi sonrası yargılamalarında yolsuzlukların bu sefer darbenin meşrulaştırıcı etmenleri arasında kullanılmasına kadar ilerletilebilirdi.

Fakat bu tez çalışmasında 1943 yılında CHP içerisinde başlayan rekabetçi siyasetin ifadeleri 1946 yılına kadar genel sekretere gelen şikâyetler üzerinden 1946 ve 1948 arası süreçte basın, meclis ve kurultay tutanakları üzerinden takip edilmekle yetinilmiştir. Bu çabadaki amaç siyasi temsilin farklı katmanlarında yolsuzlukla ilgili ifadeleri takip etmektir. Yolsuzluk kavramının bu rekabetçi siyaset içerisinde görünürlüğünün arttığı, toplum ve siyasetçiler nezdinde etkili bir muhalefet aracı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bu konudaki ifadeler hem iktidar hem de muhalifler arasında Tek Parti döneminin Türkiye siyasetinde ayrı bir dönem olarak kurgulanmasının kıstaslarından olmuştur. Tek Parti de kendisini çok partili yeni döneme hazırlarken partililer tarafından bu konuda güncellemeler talep edilmiş ve bu talepler özellikle 1948 yılından itibaren karşılık bulmuştur.

Bu çalışmada, 1943-1946 yılları arasında takip edilen, CHP'nin taşra teşkilatlarından gelen mektuplarda ifade edilen yolsuzluklar, 1946'dan itibaren basında daha geniş bir şekilde işlenmiştir. Basın yolsuzluk ithamlarında bakanları konu almış ve daha yukarı katmandakileri de tehdit etmiştir. Örneğin 8 Şubat 1946 tarihinde Vatan Gazetesi'nde yayınlanan tek el yolsuzluğu haberleri sonrasında Suat Hayri Ürgüplü istifa etmiştir. Yüce divanda yargılanma süreci 1948 yılı Mart'ında görülmeye başlanmıştır. Recep Peker'in istifa sürecinde etkili olaylardan birisi olarak görülen yolsuzluk iddiaları 1947 yılı Kasım ayında basını meşgul etmiştir.

4 Kasım 1947
Cumhuriyet

5 Kasım 1947
Cumhuriyet

7 Kasım 1947
Cumhuriyet

8 Kasım 1947 Cumhuriyet

11 Kasım 1947 Cumhuriyet

12 Kasım 1947 Cumhuriyet

20 Kasım 1947 Cumhuriyet

21 Kasım 1947 Cumhuriyet

22 Kasım 1947 Cumhuriyet

5 Haziran 1948 Vatan

Gündeme geldikten altı ay sonra ikinci kere tahkik edilmek üzere gündeme geldiği mecliste bu yolsuzluk haberlerindeki konulardan Atıf İnan'a atfedilen yolsuzlukların meclis tarafından tahkik edilmesi CHP'lilerin de oyları ile 4 Haziran'da kabul edilmiştir.

Resim 6.3 Tut Kelin Perçeminden (Ali Dayı Gazetesi, 14 Haziran 1948) ak. (Çam, 2025, s. 72)⁵¹

Memur Muhakeme Kanunu, bir sonraki seçimin güvenli ve tarafsız işlemesi için gerekli önlemler de 8 Haziran'da CHP grup toplantısında konuşulmaya başlanmıştır. Bu görüşmelerde seçimler konusunun memur kanununa dâhil edilmemesi yönündeki eğilime CHP grup toplantısında yüksek tepkiler yükselmiş

⁵¹ Tut Keli Perçeminden başlıklı bu karikatür Atıf İnan hakkındaki yolsuzluk iddialarının TBMM tarafından araştırılmasının kararlaştırılmasını konu etmiştir. Bu karikatürde Atıf İnan gibi birçoğu üzerinde CHP yazan güvenli alana kaçabilmişken o Türkiye devletini temsil eden bir el tarafından halkı temsil eden kasketli bir figüre temsil edilmiştir.

ve tepki gösterenler arasında daha önce yolsuzluklarla ilgili raporlar hazırlayan Tokat milletvekili Galip Pekel de bulunmuştur.

Aynı CHP grup toplantısında suiistimal ve suiidade konularını incelemek üzere kurulması önerilen komisyonun, 28 Ocak 1949'da Şemsettin Günaltay'a sunduğu raporunda mevcut duruma dair tespiti şu şekilde olmuştur.

“İçtimai bünyede imtiyazlı bir sınıf yaratmamak kanun karşısında fertlerin eşitliğini temin etmek memur mesuliyetini ve suçluları cezasız bırakmamağı esas tutmak Büyük Millet Meclisini ve C.H.P. Hükümetlerini daima meşgul ettiği halde yolsuzlukları önlemek ve kendiliğinden işler bir amme hizmeti sistemi kurmak maalesef mümkün olmamıştır.” (BCA, 30-1-0-0, 42 - 252 - 30, sk. 4)

Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde ise bu problemi çözmek için geliştirme iddiasında olduğu tavrı *idare eden ve idare edilenler zümreler zihniyetiyle değil amme hizmeti ve bu hizmetin pürüzsüz görülmesi noktasından hareket* ederek bir hukuksal zemin kurmak olarak tanımlamıştır. Çözüm olarak murakabe ve teftiş mekanizmasını güncelleyecek kanuni ve idari düzenlemeler önermiştir. Ayrıca “Bütün bu tedbirler dışında memuru sahabet ve tavsiye gibi kötü ihtiyatlarından sıyrılmanın memura ve halka itimat telkin edeceğine memuru vazife ve mesuliyetiyle baş başa bırakmaktan hizmetin daima fayda göreceğine ve verimin artacağına inanıyoruz.” diyerek hem memurlara hem de CHP'lilere yönelik bir öneride bulunmuştur.

Rapordaki, 1939'dan itibaren haksız mal iktisap edenlerin mallarına millet namına el koyulması önerisi, Ordu mebusu Hamdi Şarlan tarafından yazılan muhalefet şerhinde faydalı ve ameli görülse de müspet bir şekilde sonuçlanmayacağı belirtilmiştir. Ankara Milletvekili Naci Tınaz ek görüş olarak, bu rapordaki önerilerin bir dereceye kadar faydalı olabileceğini, cezalandırmanın en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm memurlara uygulanması gerektiğini, pahalılık belasının yanında gençlerin süs, moda, israf hastalığı, lüks, eğlence ve sinema iptilasını bir kuşak çatışmasını çağrıştıran şekilde gündeme getirmiş ve görüşlerini şu şekilde devam ettirmiştir:

“Hediye, hatıracık, ziyafet, ucuz ısmarlama rüşvetin küçük kardeşleridir. Bu karışık, çetin meselelerin çözülmesi büyük bir milli savaşa bakar. Dava kolay değildir. Yara derindir. Günden güne de ağırlaşıyor. Encamı hayır ola.” (BCA, 30-1-0-0, 42 - 252 - 30, sk. 9)

Naci Tınaz Trablusgarb Savaşı'ndan 1938 yılına kadar asker olarak görev yapmış ve 5. Dönemden itibaren de TBMM içerisinde bulunmuştur. Tınaz'ın bu şerhi mizahi bir üslup içermektedir. Buradaki mizahi üslup dönemin mizah basınındaki ürünlerle kıyaslanabilecek özellikler barındırmaktadır. Onun, DP taraftarı muhalif mizahın rövanşist tavrı gibi geleceğe dair iyimser bir duruşu yoktur. Bu noktada yolsuzluklarla mücadele komisyonunun raporundaki genel tavırdan da uzaktadır. Çünkü meselenin çözümünde devlet mekanizmasının rolünü kısıtlı olarak görmektedir. Şerhte “Amcabey” karikatüründeki gibi süreklilik vurgusu ve sol mizahtaki gibi mevcut düzene karşı karamsarlık vardır. Fakat Tınaz'ın bu şerhi iyimser olmayan bir umut taşımaktadır. Ona göre sistemdeki yolsuzluklar gençlerle ve yeni dönemle de ilgilidir. Fakat Tınaz yeni neslin de parçası olarak gördüğü bu problemin çözümünün milli bir savaşla mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu şerhte yolsuzluklara dair alanı temsil eden atıflar geçmişle değil o günle ve gelecekle ilişkilendirilmiştir.

Tınaz'ın bu duruşunun TBMM içerisindeki bir görüşmede de yansıması mevcuttur. 23 Haziran 1948'deki meclis konuşmasında 1939'da Van'daki askeri iaşe ve imar yolsuzlukları açıklamalar yapmıştır. Van'da bir askeri hastane inşası konusundaki ihtiyacı bölgede görev yaptığı 1928 yılında tespit ettiğini ve kendisinin Milli Müdafaa Bakanı olduğu zamanda da bu konuda bir adım attığını ifade etmiştir. Yolsuzluk olarak adlandırılan olayların yoklukla, imkânsızlıklarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. O dönemin şartlarını bilmediklerini iddia ettiği yeni nesille ilgili de şunları söylemiştir:

“Anlamadan, dinlemeden mesuliyet deruhte etmiş eski Bakanları ve dediğim gibi yirmi sene evvel kafama soktuğum bir meselenin tahakkuku için o yokluk senelerinde vakfı hayat etmiş, çalışmış, temellerini atmış bir adamı bugün burada sıygaya çekiyorlar ve bir de gazetelerde isimlerimizi fotoğraflarımızı çıkarıyorlar, Bu, çok yazıktır. Ayıptır. (Çok doğru sesleri). Sözüm bu kadardır.” (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 12, Toplantı: O. 2, Birleşim: 75, s. 357)

Ahmet Emin Yalman Vatan gazetesinde 6 Haziran 1948 tarihli yazısında, 4 Haziran tarihli TBMM görüşmesini “Politika Hayatında Mideciliğin İflası” isimli yazısı ile işlemiştir. Başlığı mizahi bir üslupla atılan bu yazı Atıf İnan'ın TBMM tarafından soruşturulmasını bir milat olarak ele almaktadır. 24 Kasım 1947'de Atıf

İnan hakkında meclis tahkikatı başlatılmasının reddini “Müfritler; eski tek parti gidişinin midencilik imtiyazlarını korumak, yolsuzlukların açığa çıkmasına mani olmak için kürsüde ateş püskürüyorlar.” (Vatan, 6 Haziran 1948, s.1) şeklinde ifade etmiştir. Mevcut hali ise “Müfritler Mecliste dümdar mücadelelerini yapmağa uğraşmıyorlar mı? Uğraşıyorlar, fakat çekinerek ve korkarak... Rey verirken tahkikatın aleyhine el kaldırmağa cüret edemiyorlar.” cümleleri ile tasvir etmiştir. Aynı memlekette, aynı mecliste değişen bu tavır değişikliğini beden metaforuna başvurarak umumi bünyenin mikroplara karşı mukavemetinin kuvvetlenmesi ile açıklamıştır. Bu zindeliğin bizzat CHP’ye de sirayet ettiğini belirtmiştir. 4 Haziran tarihli celseyi, “midencilğe dayanan ölçülerin siyasi ve iktisadi hayatımızda iflasa uğratılmasına doğru bir merhale” (a.g.g., s. 3) saymayı caiz görmüştür.

Hasan Saka’nın ilk hükümetinin istifa ettiği gün CHP grup toplantısında gündeme gelen yolsuzluklarla mücadele komisyonu bu çalışmanın yolsuzluklarla ilgili ifadeleri anlamlandırma ve tarihselleştirme çabasında hem başlangıç haritası hem de bitiş noktası olarak seçilen bu raporu hazırlamıştır. Bu çalışmada çok partili hayata geçiş sürecinde önce 1943 ve 1946 yıllarını kapsayan süreçte CHP içerisinde, 1946 seçimleri sonrasında mecliste ve kendisine yeni bir yön arayan CHP’nin 1947 kurultayı içerisindeki yolsuzlukla ilgili ifadeleri tarihselleştirme anlamlandırma niyeti güdülmüştür. Bu çaba içerisinde hem genel manada yönetim tecrübelerinde yolsuzluğun ilişkilendirildiği alanların hem de 1943-1948 yılları arasındaki yolsuzlukla ilgili ifadelerin ne çeşit alanlarda hangi kavramlarla birlikte gündeme geldiğini takip edebilme imkânı bulunmuştur.

Yolsuzlukların ifadesi çok partili hayat öncesinde CHP’nin dikkatli bir şekilde ayrıştırılarak siyasi akidesi bozuk insanların yaptığı eylemler olarak merkeze aksettirilmiş ve şikâyet edenler tarafından kendi niyetlerine uygun bir sonuç alınmaya çalışılmıştır. 1943, 1944 yıllarında genel sekretere yazılan şikâyetlerde açıkça görülmektedir ki CHP’nin taşra organizasyonları içerisinde belki kendisini merkezdekilere göre daha rahat ifade edebilen muhalif kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin muhalif olma sebepleri tekil olmasa da muhalefetlerini ifade ederken başvurdukları ortak kavramlardan birisi yolsuzluk olmuştur. 1945’ten itibaren Türkiye’de; savaşın son bulması, CHP içindeki muhalefetin meclis içerisinde daha organize bir şekilde kendisini ifade imkânı bulması ve bu tezin açıklamakta aciz kalacağı diğer bir sürü etmen ile birlikte çok partili düzen ihtimali belirmiştir. Genel sekreterliğe bu dönemde gelen yolsuzluk ifadelerinde,

şikâyetçilerin itirazları hükûmete ve o dönemde siyasi alanda kıskanç bir şekilde kutsiyeti korunmaya çalışılan Milli Şef'e yönelmiştir. Elbette Cumhuriyet arşivlerinde daha önceki dönemlerde de devletin en yücelerine, kuruculara hakaretler içeren yazılar, mektuplar bulunmaktadır. Fakat bunlar genellikle CHP genel sekreterine gelen şikâyetler arasında değil, ya irticai ve siyasi faaliyetler ya da bu hakaretlerin konu edildiği dava dosyaları içerisinde tasnif edilmişlerdir.

CHP genel sekreterleri çok partili düzene geçiş sürecinde partinin yeni düzendeki muhtemel problemlerini, parti içindeki bölünmelerin dinamiklerini makamlarına iletilen şikâyetlerde yakından takip etmiştir. Kendilerine bildirilmeye çalışılan yolsuzluk iddiaları, 1946 yılından itibaren organize muhalefet ve basın tarafından aktif bir şekilde halka bildirilmeye başlandığında partinin üst mercilerinde hem bu şikâyetlere hem de şikâyetlerin toplum üzerindeki etkilerin en az şaşırان muhtemelen Memduh Şevket Esenal olmuştur. Partinin daha geniş bir alanda bu konularla yüzleşmesi ise 1947 kurultayında gerçekleşmiştir. Kurultay tutanaklarında muhalefetin yolsuzluk üzerinden geliştirdiği söylemlerin yarattığı şok etkisini gidermek ve çok partili hayatın gerektirdiği yeni ahlaka uygun bir CHP yaratmak üzerine konuşmalarda özellikle delegeler yolsuzlukların boyutunu, tek parti dönemi teamülleri ile ilişkisini ve partinin bu konuda alması gereken önlemleri gündeme getirmişlerdir. Birçok delege, parti içerisinde müfritler ve mutediller çatışması delegeler tarafından reddedilmiş ve asıl mevzuun partinin yeni sürece uyum sağlamak için yapması gerekenler olduğunu öne sürmüştür.

1949 yılının Ocak ayında Turkey, 1948 isimli makalesinde tarihçi Wayne Vucinich (1949) bu yıl içerisinde Türkiye'de gerçekleşen olayları Kemalizm'den demokrasiye geçiş yolunda yeni bir yol çizmek şeklinde yorumlamış ve kurultayda başlayan sembolik süreçlerin bu yıl içerisinde resmileştiğini belirtmiştir. Ocak ayında yeni seçim kanunu ile çalışmaların başlatılması, Şubat ayında Jandarma'nın yetkilerinin kısıtlanmasının kabul edilmesini bu sürecin bir parçası olarak yorumlamıştır. Bu süreçte DP'nin hem dış politikada hem de iç politikada CHP'den çok bir farkı olmadığı için kendisine has karakterini geliştiremediğini ifade etmiş ve iç çatışmaların da bu yüzden gerçekleştiğini iddia etmiştir. Yolsuzluklarla ilgili gündemler DP'nin kendisine has bir karakter geliştiremediği noktada, CHP'den ayrışmanın en temel faktörü olmuştur.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma 1943 ve 1948 yılları arasında Türkiye’de yolsuzluğa dair tartışmaların envanterini çıkartmıştır. Tek parti döneminin son yıllarındaki çok adaylı seçimler sonrasında yerel bağlamlarda oluşan siyasi rekabetin izlerinden başlayarak çok partili TBMM’ye ve yeni düzen karşısında kendisini yeniden konumlandırmaya çalışan iktidar partisinin arayışlarına kadar yolsuzlukların nasıl gündeme geldiği ve tartışıldığı takip edilmiştir. Fakat yolsuzluk gibi devlet kadar eski bir kavramın izi sürülürken bu kronolojinin dışına taşan referanslar da gözden kaçırılmamasına özen gösterilmiştir.

İncelenen şikayetlerde, Türkiye’nin kendisine has modernlik pratikleri imparatorluk döneminden devralınan güç ilişkilerinin zemininde oluşan siyasi kültürü, ekonomik şablonlar ve yöneten-yönetilen arasındaki denklemler görünür olmuştur. Perde arkasında yapıldığı iddia edilen yolsuzluklara dair ihtimaller tek parti döneminde demokratik iddiaların bir mesnedi olarak muhafaza edilen şikayet mekanizması içerisinde parti kanallarında dolaşımda kalmıştır. 1945 yılı Aralık ayında Görüşler dergisinin kapağında⁵² görüşlerin araladığı perdenin arkasında görünür olan suiistimal, ihtikar ve faşizm bu şikayetlerde görünür olan olaylara dikkati çekmiştir.

Modern dönemde medyanın yolsuzluk gündemleri yaratmaktaki gücü ve siyasal-toplumsal güçlerin medya üzerinden “iktidara” muhalefetlerinde yolsuzluk gündemlerindeki yerine dair örnekler Namık Kemal’den itibaren çarpıcı örnekler üzerinden takip edilmiş ve 1943-1948 arasındaki örneklerle daha geniş yer verilmiştir. Fakat basına dair örnekler daha da arttırılabilir. Kendi başına sırlı bir olay olan “Ankara Cinayeti” vakası 1945-1948 (Ankara’da Bir Ev, 2025) arasında gündemi oldukça meşgul etmiştir. Tek parti döneminin Ankara ile özdeşleşen valisi Nevzat Tandoğan’ın 1946 yılındaki intiharının bu olayda üzerine atfedilen yolsuzluk iddiaları yüzünden olduğu iddia edilmiştir. İhsan Eryavuz’un “Yeni Türkiye” gazetesindeki “Havuz ve Yavuz Meselesinin İç Yüzü” yazıları bu tezin kurgusunun dışarısında bırakılmıştır. Basının bu olayları uzun uzun takip etmesi ve bu olayların gündemi bu kadar meşgul etmesinde bağlamsal bir etken vardır: çok

⁵² Resim 2.4.1. Görüşler Dergisi, Korku Dolu Suiistimal, İhtikar Ve Faşizm

partili hayat. Tek partili hayatın daha erken dönemlerindeki çok partili hayat denesinde Arif Oruç'un 1930 yılında çıkarttığı SCF'nin yayın organı "Yarın" gazetesinin iki ayrı dönemi için Aziz Nesin şu yorumu yapar:

"Niçin çok satıyordu Arif Oruç'un gazetesi? Bana kalırsa ne iktidara karşı olduğu için ne de Serbest Fırka organı olduğu için... Yarın gazetesi her iki üç günde bir, devlet dairelerindeki yolsuzlukları, hırsızlıkları yazardı. Bu o zamana dek olmamış bir, görülmemiş bişeydi. Ve muhalefetin en somut biçimiydi. Buyüzden gazetesi kapışılıyordu Arif Oruç'un.

Yıllar sonra Arif Oruç Bulgaristan'dan Türkiye'ye döndü. 1950'den sonra yine Yarın gazetesini çıkarmaya başladı. Yarın gazetesine hiçbir baskı da yapılmadı. Ama Yarın gazetesi hiç satmadı ve satışsızlıktan battı. (...)

(...) Yarın niçin satmadı? Bana göre nedeni şu: Arif Oruç gazetesinde yolsuzluk haberleri verirken, eskisi gibi 40 bin, 50 bin, 100 bin liralık yolsuzluk yolsuzluk bile sayılmaz olmuştur. (...) "Ne namuslu adam 50 bin liradan fazla çalmıyor..." (Nesin, 2023, 233)⁵³

Aziz Nesin'in bu tespiti bu çalışmanın daha ileriki yıllara doğru genişletilmesi yönünde bir çağrı gibidir. Medyanın yolsuzluk gündemleri yaratmaktaki etkisi oldukça fazladır. Bu çalışmada müstakil isimlerle anılan ama derinlemesine incelenmeyen; "Firariler Olayı", "Havuz-Yavuz Davası", "Uçak Skandalı", "Ankara Cinayeti" ve "Tekel Yolsuzluğu" gibi vakaların isimleri basın tarafından koyulmuştur. Bu olaylar basının koyduğu isimlerden farklı bağlamlarda olsalar da tarih sayfalarında basının koyduğu isimlerle anılmıştır. Bu noktada medyanın gücü irdelenmeye değer bir konudur.

Bu çalışmada referans verilen Hamdullah Suphi Tanrıöver'in "Başkalarını itham etmeden Demokrat Parti arkadaşlarımız acaba nereye gidip günahlarını çıkardılar. (soldan alkışlar)"⁵⁴sözleri, çok partili meclisin içerisinde yaşanan dönüşümün meclis içerisinde bir tespittir. DP mecliste daha önceki organize muhalefet hareketlerinden⁵⁵ farklı bir konumdadır. Hamdullah Suphi'nin sorusu bu

⁵³ Bu alıntıya Mürüvet Esra Yıldırım dikkatimi çekmiştir.

⁵⁴ (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 1, Toplantı: O., Birleşim: 3, s. 67)

⁵⁵ Ahmet Demirel TBMM'deki ilk organize muhalefetin resmi bakış tarafından nasıl tanımlandığını şu şekilde anlatır." İkinci Grup ise sıkıca sarıldığı Osmanlı kurumlarının muhafazasını amaçlamıştı

tez açısından anlamlıdır. Cevabı da daha önceki muhaliflerin yapamadığı bazı eylemleri DP'lilerin yapabilir olmasında gizlidir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde bir dönüm noktası olan çok partili demokrasinin başlangıcı ile siyasi alanda hâkim olan hafıza yeniden kurgulanmaya başlamıştır. Bu dönemde; İkinci Grup, TCF ve SCF tecrübeleri irtica ve Kemalizm'den bir sapma olarak değil, Türkiye'de demokrasinin, mürakebenin ve muhalefetin meclis içerisinde her zaman mümkün olduğuna delil olarak gündeme getirilmiştir. Çok partili ilk seçimler sonrasında Kazım Karabekir'in meclis başkanlığının bu yeni hafızanın bir göstergesi olduğu TBMM içerisinde dile getirilmiştir. Ayrıca kurultay tutanaklarında açıkça görünen, tek parti döneminin yükünden kurtarılmış yeni bir CHP arayışı da siyasi hafıza dönüşümünün görünür olduğu alanlardan bir tanesidir. Hamdullah Suphi'nin sorusuna verilebilecek cevaplardan bir tanesi de budur. Meclis içerisinde geçmiş zamanın hafızası değişmiştir. DP'lilerin kendilerini ayrıştırma yollarından bir tanesi de bu değişim sürecine kendi söylemlerini dayatabilmiş olmalarıdır. Yakın geçmişteki ayrışma ve muhalefet kıstaslarının vurgulanması, siyasi rekabetteki eşitsizliğin sistematik bir şekilde gündeme getirilmesi, yereldeki siyasi rekabetin çarklarının partiye entegre edilmesi ve daha geniş bir ifade alanında bu muhalefetin yapılması ile 1947 yılında iktidar partisinin içerisinde, 1948 yılından itibaren de kurulan hükümetlere nüfuz edebilmiştir.

Yolsuzluklara dair ifadeler yolunda gitmeyen işlerin yanında, yolunda gitmesi istenilen işlerin ne olduğuna dair ihtimaller de barındırmaktadır. Bu çalışmada, yolunda gitmesi istenilenlere dair taleplerin siyasal temsilin çeşitli kanalları ile üst mercilere ulaşıp söylemsel ve eylemsel bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Bu etki, belki talep edenlerin bekledikleri yönde belki de onların ihtiyaç duydukları boyutta değildir.

Bu çalışmada incelenen şikâyetlerdeki aktörlerin topluma dair gözlemlerinde dualist toplum kurgusu sıkça karşılaşılan bir anlayıştır. Toplum, yönetenler ve

ve esas olarak, Meclis'in şeriat yanlısı, dinci, muhafazakar, gerici unsurları tarafından oluşturulmuştu.” (Demirel, 2015, s. 17), Demirel kitabı boyunca meclis içerisindeki ortamı yakından takip ederek bu algının aksi bir yere varır. Mete Tunçay, Şeyh Said isyanı ile bir şekilde ilişkilendirilip kapatılan TCF(Tunçay, s.146) yerel seçim yolsuzlukları sonrasında siyasi rekabette eşit olmayan şartlar yüzünden kendisini fesh eden SCF(a.g.e., , s.273) ile ilgili benzeri yöndeki algıları tarih metodu ile yapı sökümüne uğratır.

yönetilenler, imtiyazlılar ve imtiyazsızlar, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişki veya kopukluk üzerinden anlamlandırılabilmiştir. Elbetteki bu tezin kapsadığı dönemde farklı sınıf tahayyülleri mevcuttur. Tek partinin çatışmasız bir şekilde ilerleyen sınırsız, sınıfsız ve organik bir toplum tahayyülü vardır. Bir yandan da, Türkiye’de burjuva, işçi sınıfı, aristokrasi ve köylü gibi sınırları belirli yapıları konumlandırmak üzere tartışmalar da yapılmıştır. Söz konusu yolsuzluklar olduğunda gündelik hayatta imtiyaz sahiplerinin toplumun geri kalanından kolayca ayırt edildiği görülmüştür. Şikâyetler, yönetenler ile ilişkileri üzerinden kendilerine çeşitli imkânlar sağlayan imtiyazlılar ile kendilerini bu imkânlardan uzakta hisseden imtiyazsızlar arasındaki farkı belirgin bir şekilde ortaya koymuştur.

Şikâyetlere göre imtiyaz en temelde “yolsuzluk” yapabilme imkanındır. Yolsuzluk olarak tanımlanan eylemler ise çok geniş bir sahada gündelik hayatın her yerine yayılmıştır. Sıradan insanlar tarafından en belirgin şekilde hissedilen yolsuzluklar temel ihtiyaçların temini ile ilgilidir. Bu maddelerin ihtikâr edilmesi, fahiş fiyatlarla satılması, ürünlerde tağşiş yapılması, diğer imtiyazlılara daha fazla mal sağlanırken geri kalanlara daha az sağlanması sıkça rastlanılan bir konudur. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsülleri Vergisi konuları da gündemdedir. Bu vergilerin miktarını tespit eden estimatörlerin veya vergi memurlarının tesir altında kalmasının, devletin gücü ile değil yerel güçlerin etkisi ile davranmalarının şikâyetçileri derinden etkilemiştir. Rahatsızlıklarını üst mercilere vurucu ifadelerle iletmeye çalışmışlardır.

Rüşvet ile işlerini çözmeye çalışanlara dair şikâyetler daha nadirdir. Fakat işleri rüşvetle, ağırlama ile halledenler, kendilerinden daha üst makamlardakiler adına rüşvet tahsil edenler neredeyse şikâyet edilen il teşkilatlarının tümünde mevcuttur. Vali ile ilçe teşkilatlarının arasındaki ilişkiler bu minvalde problemler sebebiyle sık sık gündeme getirilmiştir. Bu konuda araştırma yapmak için gelen müfettişler ise çok cömert bir misafirperverlikle problemlere karşı kör edilmeye çalışılmıştır.

Bu pratikleri değiştirmeye çalıştığını iddia edenlerin de bir takım şikâyetleri vardır. Yerel kongrelerdeki rekabete ilişkin yazışmalarda bu tür şikâyetlere oldukça sık rastlanılmaktadır. Mevcuttaki yönetimle rekabete girişen ocak ve ilçe teşkilatı mensupları seçim günü geldiğinde sandıkları bulamadıklarından, seçim olmadan sonuçların ilan edildiğinden, kullanılan oylar sayılırken eksik sayıldığından şikâyet

etmişlerdir. İmtiyaz sahipleri mevcut konumlarını korumak için imtiyazlarına başvururlar. Fakat bu durumlarda merkezin taşraya müdahale ettiği birçok örnek de mevcuttur.

Peki bu imtiyazlar nasıl sağlanmışır? Çoğu şikâyetle imtiyazların kalıtsal olduğuna dair ibareler mevcuttur. Nüfuz sahiplerinin imtiyazları Osmanlı'da başlamış, İttihatçılık ile devam etmiş ve CHP'lilik ile pekişmiştir. Yine bir o kadar sık rastlanan ihtimal ise siyaseti fırsatlar kapısı olarak görüp bu yolda bağlantılarını geliştirenlerle ilgilidir. İttihatçı olmuş, İtilafçı olmuş, Milli Mücadele'ye katılmış, CHP'de görevler üstlenmiş, SCF'de şansını denemiş, tekrardan CHP'li olmuş, meclise girmiş ve bu yolda edindiği güçle ticarete ilerlemiş kişilere de sık rastlanılır. Çünkü, bu zeminde rekabet oldukça ateşlidir. Genel sekreterlere birçok hediye, yemek daveti iletilmesi ve özel günlerinin kutlanması imtiyaz elde etmek veya imtiyazı korumak üzere bir metot olarak görülebilir. Fakat bu yolla imtiyaz elde edebilmek muhtemelen daha alt seviyelerde kazanılmış imtiyazlara bağlıdır.

Sahte diplomayla işe girenler, devletle bir şekilde aşına olup avukatlık yapanlar ve partinin üst katmanlarındakiler nezdinde itibarı varmış gibi gösterip yerelde korku salarak işini halledenler de vardır. Bu çeşit imtiyazlar temelsiz gibi gözükebilir fakat temellendirilmiş imtiyazlara dönüşme süreçleri bazı şikâyetlerde anlatılmıştır. Milli Mücadele'de asker kaçakçılığı yapan kişilerin parti içerisinde yükselmesi ve hırsızlıktan hüküm giymiş kişilerin siyasette kendisini tekrardan kabul ettirmesi gibi iddialar da oldukça sık geçmektedir.

Birçok şikâyetle imtiyaz sahiplerinin sarhoşluk, kumarbazlık, şiddet meyli ve cinsel sapkınlık ile birlikte anılmıştır. Nispeten daha az oranda şikâyetle ise müşteriler imtiyazlıların makbul olmalarını eleştirmek için onları makbul olmadığı düşünülen siyasi düşüncelerle ve etnik-dini kimliklerle özdeşleştirmişlerdir.

Müştekilerden şikâyet edildiği durumlar da mevcuttur. Merkezi, yereldeki bir siyasi manevra için dilekçe yağmuruna tutmak ve bir kişi hakkında olumsuz bir intiba yaratmak da yerel siyasetçilerin kullandığı yöntemler arasındadır. Milletvekili başvurularında yüzlerce imza ile talihini kovalayan aday adaylarının benzeri yöntemi şikâyet ederken de kullandıklarına dair ifadelerle rastlanmıştır.

Anonim olmak, bir müşteki açısından imtiyazlılar karşısında farklı metotlarla kurgulanmış bir savunma mekanizması olabilir. Çünkü, toplumun içerisinde herhangi birisi olmak ile imtiyazlıların alanına karşı belirli bir gözlemini ifade eden belirli bir kişi olmak arasında fark vardır. Müşteki, sık sık şikâyetleri sonucu bedel ödemekten korktuklarını belirten ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca, anonim olmak bir şikâyetin temsil gücünü artırma ihtimali olan bir tercihtir. Diğer bir deyişle, eski bir ittihatçı olmak, Kayseri'nin Develi Kazası namına kaygılı bir genç olmak veya bir zamanlar TBMM'de bulunmuş eski bir milletvekili olmak bir kişiden fazlasını çağrıştıracak tanımlardır.

İktidar sahiplerinin ifadeleri şikâyetleri içeren metinlerde daha arka planda bırakılarak takip edilmiştir. Fakat, 1946 sonrasında TBMM içerisinde CHP milletvekillerinin bu şikâyetler karşısındaki muhtemel pozisyonlarına dair örneklerle geniş bir şekilde yer vermeye çalışılmıştır. Bu örneklerde, şikâyetlerin belirli bir formatta gönderilmiş olmasına dair beklentilerin ve bunların şahadet sayılıp sayılmayacağına dair felsefi tartışmaların yanında daha silik bir şekilde hissedilen bir faktör daha vardır. TBMM'nin görev ve yükümlülükleri arasında bu şikâyetlerle muhatap olmanın bulunmadığını düşünenler ve bu şikâyetlerle muhatap olmamayı tercih etme hakkı olduğunu düşünenler de vardır. Bazı mebuslara göre, meclisin görevi daha doğru hazırlanmış şikâyetlere cevap vermek, bazılarına göre ise şikâyet şahitlik ifadesi olarak sayılmaz. Bir kısmı ise meclisin bu şikâyetlerle vakit kaybetmemesi, biran evvel işine bakması gerekmektedir.

Bu çalışmada CHP'li olmayanların ifadelerine daha kısıtlı bir şekilde yer verilmiştir. 1943-1946 aralığında CHP siyasetin en geniş katılımlı organıydı. Bu süreçte, CHP'nin izin verdiği alanın dışına taşan ifadeleri takip edecek kanallar kısıtlıdır. 1946 sonrasında ise DP, CHP'nin içerisinde çıkmış ve kendisini geçmişten ayıklama uğraşında olan bir yapıdır. Bu yapıyı tersten takip etmek tarihçilik açısından daha geniş kaynak imkanını doğurmuştur. Bu yüzden, yapılan tespitler daha çok iktidarın kendisini nasıl dönüştürdüğü ve muhalefetin bu dönüşüme etkileri üzerinedir. Muhalefet, yolsuzluklara dair iddiaları gündeme getirerek ve bunların sürdürülme eğilimini “itiyat” olarak tanımlayarak CHP'nin kendi içerisindeki mücadelelere etki etmiştir. 1947 kurultayında tek parti dönemi, yolsuzluk iddiaları ve “itiyat” söylemi özellikle CHP'nin taşra örgütlerini temsil eden delegeler tarafından ifade edilmiştir. Tezde bu ifadelerin çok partili rejim

öncesinde, 1943 yılından itibaren parti içi kanallardaki akışı açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Fakat çok partili rejimle birlikte bu konuları dert edinen partililer, yolsuzlukları CHP'nin en büyük organizasyonu olan Büyük Kurultay'a taşımıştır. Bu noktada, devletin nasıl olması gerektiğine dair beklentiler daha geniş bir temsile kavuşmuş ve siyasi muhalefet iktidara tesir etmiştir.

Çağlar Keyder'in "Devletin güçlü olması ne demek?" (2005, s. 181) sorusu ile başlayan denemesinde, geleneksel devlet ve modern devlete dair ideal tanımlar üzerinden verilen iki farklı cevap belirginleşmiştir. Geleneksel alanda devlet her istediğini yapabilmek ile övünürken ikinci alanda devlet kendisine koyduğu sınırlar dâhilinde davranmakla övünmüştür. Keyder bu soruları Türkiye'nin modernleşme sürecinde devletin kendisine sınırlar koyma ve bu sınırları aşma eğilimlerini belirginleştirmek için sormaktadır. 1943-1948 yılları arasında CHP siyasi rekabetin önünü açarak kendisine sınır koyma eğilimindedir. Bu tezde parti içinde ve parti dışında siyasi rekabetin gelişimine dair kesitler örnekler bulunabilir. Tek parti kendisine sınırlar koyarken sınırlarından taşmış siyasiler, bürokratlar ve tüccarlar tartışma konusu olmuştur. Zamanla bağlam hızlı bir şekilde değişmiş, bir iki yıl öncesi, bir kaç ay öncesi uzak geçmiş gibi olmuş ve yolsuzluklar çok partili hayatın içerisinde sıcak ve belirleyici bir gündem maddesi haline gelmiştir. Yolsuzluklara karşı olan iktidar ve muhalif duruşlar hem geçmişle hem de gelecekle sınanmışlardır. Bu duruşlar bu tezde direkt olarak geleneksel ve modern şeklinde tasnif edilmemiştir fakat Çağlar Keyder'in sorusu bu tezdeki ifadeleri tarihselleştirmek açısından son bir cümle için güncellenebilir. Güçlü yönetici ne demektir? Güçlü insan ne demektir?

KAYNAKLAR

- Acar, A. (2013). Basında ‘Tan Olayı’ - 4 Aralık 1945. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (43), 1-22. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.66471>.
- Afşar, E. (2021). *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)* (1. Baskı) Hiperlink Eğitim İletişim Yayın Gıda Sanayi ve Pazarlama Tic. Ltd. Şti.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1953). *Tezâkir: 13-20 (C. 1)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akcan, E. (2023). Bir Yolsuzluk Dosyasının Anatomisi:(Firariler Meselesi) (1. Baskı) Libra Kitapçılık ve Yayıncılık
- Akgündüz, A. (1987). 1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’-i İrtikâb Kanunnamesi. *Belleten*, 51(199), 153-192. <https://doi.org/10.37879/belleten.1987.153>
- Akin, Y. (2007). Reconsidering State, Party, and Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning. *International Journal of Middle East Studies*, 39(3), 435-457. <https://doi.org/10.1017/S0020743807070547>.
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları* (1. Baskı). İletişim Yayınları
- Alkan, M. Ö. (2006). Millî Şef’li Tek parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 seçimleri). içinde M. Alkan (Haz.), *Prof. Dr. Bülent Tanör armağanı* (Ayrı basım). Oğlak Yayınları.
- Altun, Ş. (2004). *Rüşvet’ten Özelleştirme’ye Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi*. Agorakitaplığı.
- Armağan, M. (Haz.). (2016). *Cumhuriyet’in İlk Kürt Raporu*. Derin Tarih Kültür Yayınları.
- Aşık Paşazade. *Osmanoğulları’nın Tarihi* (Kemal Yavuz & M. A. Y. Saraç, Çev.). (2003). K Kitaplığı.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam Cilt: II*. (11. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Aydın, E. (2021). *Yayınlanabildiği Ölçüde Türk Sosyal-Siyasal ve Basın Hayatında Bir Marjinallik Serüveni: Marko Paşa*. (Tez No. 683478). [Yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Barcham, M. (2012) ve Barcham, M. Hindess, B. Larmour, P. (Haz.). Rule by Natural Reason: Late Medieval and early Renaissance conceptions of political corruption Corruption (ss. 53-72) içinde. ANU Press; JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt24hbwc.8>
- Başar, A. H. (1945). *Atatürk’le üç ay*. Tan Matbaası.
- Başar, A.H. (1946). *Aziz Milli Şef İnönü’ye Açık Dilekçe*. Gün Basımevi.
- BCA, 30-1-0-0, 87-548-3
- BCA, 490-1-0-01674 - 825 - 310,
- BCA, 30-1-0-0, 17-99-21
- BCA, 30-18-1-2, 102-44-19
- BCA, 490-1-0-0, 674 - 278

BCA, 490-1-0-0, 297-1197

BCA, 490-1-0-0, 49 - 197 -

BCA, 490-1-0-0, 683-313-1

BCA, CA, 490-1-0-0, 49 - 197 - 2

BCA. 490-1-0-0. 50 - 198 - 1

BCA. 490-1-0-0. 50 - 199 - 1

Beyaz, Y. (2018). *Gölgedeki adam Memduh Şevket Esendal*. Pınar Yayınları.

Borges, J. L. (2015). *Düşsel Varlıklar Kitabı* (1. Baskı). (C. Üster, Çev.). İletişim Yayınları.

Brioschi, C. A. (2017). *Corruption: A Short History*. (A. Shugaar, Çev) Brookings Institution Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt1hfr1sk>.

Buchan, B. (2012) ve M. Barcham, B. Hindess, ve P. Larmour (Haz.). Changing Contours of Corruption in Western Political Thought, c. 1200-1700. *Corruption* (ss. 73-96) içinde. ANU Press; JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt24hbwc.9>.

Budsaratragoon, P. ve Jitmaneeoj, B. (2019). A Critique on the Corruption Perceptions Index: An Interdisciplinary Approach. *Socio-Economic Planning Sciences* 70(1):100768. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2019.100768>.

Bulgakov, M. (2015). *Köpek Kalbi*. (24. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cumhuriyet. (1947, 4 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 5 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 7 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 8 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 11 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 12 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 20 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 21 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet. (1947, 22 Kasım). Cumhuriyet.

Cumhuriyet Halk Partisi. (1935). *CHP 5. Büyük Kurultayı tutanakları*. Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi. (1947). *CHP 7. Büyük Kurultayı tutanakları*. Ankara: Ulus Basımevi.

Çam, H. S. (2025). *Türk Basın Tarihinde Bir Siyasi Mizah Gazetesi: Ali Dayı (1948-1962)*. (Tez No. 931903). [Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, (5. Baskı). İmge Yayınları.

Çehov, A. (2006). *Bütün Öyküler (1887)*. (4. Basım). Cem Yayınevi.

- Çetin, Ş. (2010). *Mizah Edebiyatımıza Katkısı Bakımından Amcabey Dergisi Üzerine Bir İnceleme*. (Tez No.264852).[Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çeviker, T. (2010). *Karikatürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi, 1923-2008*. (1. Baskı, Cilt I). NTV Yayınları.
- Çınar, M. (2013). *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat* (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Davison, R. H. (1960). Review of *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, by K. H. Karpat. *The American Historical Review*, 65(4), 907-908. <https://doi.org/10.2307/1849445>.
- Demirel, A. (2014). *Tek Parti İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)* (2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2015). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup: İkinci Grup* (7.baskı). İletişim yayınları.
- Develi, H. (1998). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-İ Garîbe* (1.Baskı). Kitapevi Yayınları.
- Elif, M. (Sunucu). (2025). Ankara Cinayet Davası-3. [Sesli Podcast Bölümü] Ankara'da Bir Ev içinde. Ankara'da Bir Ev Podcast.<https://www.youtube.com/watch?v=6S8dmb6FVUE&list=PLEuCEySNNNeTiKrVJnWiiPm4KtgQduxRPC>.
- El-Saady, H. (1998). Considerations on Bribery in Ancient Egypt. *Studien Zur Altägyptischen Kultur*, 25, 295-304. <http://www.jstor.org/stable/25152765>.
- Emiroğlu, Ç. Ö., ve Emiroğlu, K. (2017). *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti: Paris merkezi yazışmaları kopya defterleri (1906-1908)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2015). *Kısa Osmanlı-Türkiye Tarihi: Padişahlık Kültürü ve Demokrasi Ülküsü* (2. baskı). İletişim Yayınları.
- Ergin, F. (1943). *Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi*. Cumhuriyet Matbaası.
- Erim, N. Ve Demirel A. (Haz.). (2005). *Günlükler, 1925-1979* (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Erkan, E. (2023). CHP Arşivinin Sundukları ve Sunmadıklarıyla: Arşiv Kuyusundan Sağ Salim Çıkmak. *Toplumsal Tarih Akademi*, 3, 146-150.
- Esendal, M.Ş. (2023). *Ayaşlı ve Kiracıları*. (1. Baskı). Can Yayınları.
- Euben, J. P. (1989). Corruption. *Political innovation and conceptual change* (C. 11, ss. 220-246) içinde. Cambridge University Press.
- Fleischer, C. H. (1996). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (1. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gacek, A. (2017). *Arapça El Yazmaları için Rehber* (1. Baskı). (A. Benli & C. Kaya, Çev.). Klasik Yayınları.
- Gençosman, K. Z. (1976). *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*. ŞDL Yayınları.
- Ginzburg, C. (1996). *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*. (4. Baskı) (A. Gür. Çev.). Metis Yayınları.

- Ginzburg, C. (2009). *Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Düşünce*. (1. Baskı). (A. Şişik. Çev.). Metis Yayınları.
- Gogol, N.V. (2010). *Ölü canlar* (1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gupta, A. (1995). Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, the Culture of Politics, and the Imagined State. *American Ethnologist*, 22(2), 375-402.
<http://www.jstor.org/stable/646708>
- Hadidi ve Öztürk N. (Haz.). (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*. Marmara Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Hartley, L. P. (1953). *The go-between*. London: Hamish Hamilton.
- Hashiba, Y. (2006). Athenian Bribery Reconsidered: Some Legal Aspects. *The Cambridge Classical Journal*, 52, 62-80. <http://www.jstor.org/stable/44698294>.
- Hill, L. (2013). Conceptions of political corruption in ancient athens and rome. *History of Political Thought*, 34(4), 565-587. <http://www.jstor.org/stable/26225846>.
- Hüseyin Köycü (2025). Hüseyin Sırrı (Köycü).
<https://www.huseyinkoycu.net/?SyfNmb=2&pt=H%C3%9CSEY%C4%B0N+K%C3%96YC%C3%9C> adresinden 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- İlksen, H. (2024). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kamu Yönetimindeki Yolsuzluklar (1876-1918)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- İnalçık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2019). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (8. Baskı s.15-16). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Independent Commission Against Corruption (2025). Sections 7, 8 and 9 of the ICAC Act. <https://www.icac.nsw.gov.au/about-corruption/what-is-corrupt-conduct/sections-7-8-and-9-of-the-icac-act> adresinden 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- İnönü, İ. ve Demirel A. (Haz.) (2008). *Defterler 1919-1973 / I. Cilt*. (1.Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Kabagöz, M. C. (2025). *Kemalizmin Mabedi Halkevleri ve Gündelik Hayat* (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Kafadar, C. (1997). The Question of Ottoman Decline. *Harvard Middle East and Islamic Review*, 4, No. 1-2, 30-75.
- Kalkan, B. (2018). *Ahmet Emin Yalman: Entellektüel Bir Biyografi*. (1.Baskı). Liberte Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2021). *Politikada 45 yıl*. (10. Baskı). İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2005). *Memâlik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*. (3.Baskı) İletişim Yayınları.
- Kınalı, G. (2017). İkinci Bayar Hükümetini Sarsan Yolsuzluk Hadiselerine İki Örnek: Satie ve İmpeks. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 119-163.
- Kirk, G. (1960). Review of *Turkey's Politics: The Transition to a Multiparty System*, by K. H. Karpat. *The Journal of Modern History*, 32(2), 185-186.
<http://www.jstor.org/stable/1875560>
- Kırlı, C. (2015). *Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar Ve Bürokrasi*. (1.Baskı). Verita Yayıncılık.

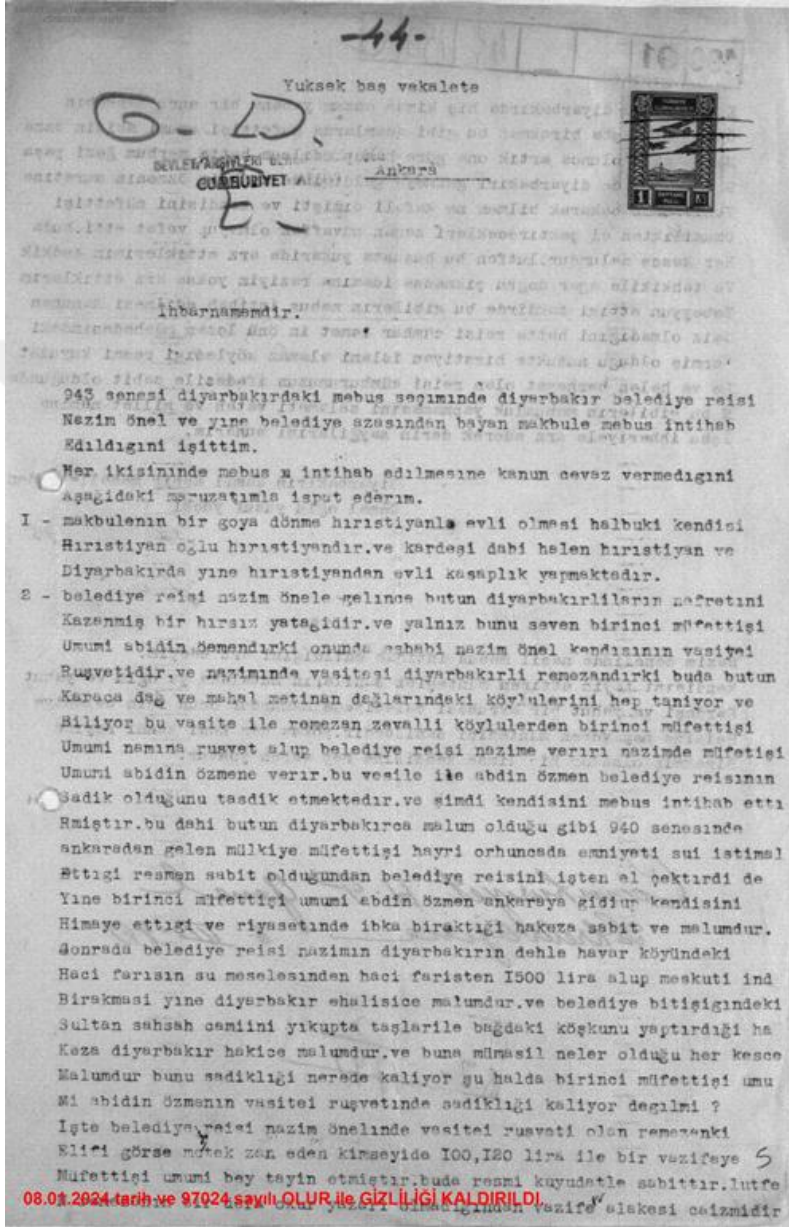
- Kırmızı, A. (2008). *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908* (3. Baskı). Klasik Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1946, Ağustos 16). İç Muhasebe. *Büyük Doğu Dergisi* (42).8.
- Kısakürek, N. F. (1946, Ağustos 23). İç Muhasebe. *Büyük Doğu Dergisi* (43).8.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* (1. Baskı, C. 1). İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* (7. Baskı). İletişim Yayınları.
- Kurt, Y. (2018). *Koçi Bey Risâlesi: Günümüz Türkçesi ile*. (4. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Lamprou, A. (2009). *Between Central State and Local Society*. [Doktora Tezi]. Leiden: Leiden University.
- Lewis, B. (1960). Review of the books *Turkish Nationalism and Western civilization: Selected Essays*, by Z. Gökalp, N. Berkes, & *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, by K. H. Karpat. *Political Science Quarterly*, 75(2), 281-284. <https://doi.org/10.2307/2146168>.
- Lewis, G. L. (1962). Review of *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, by K. H. Karpat. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 38(1), 108-108. <https://doi.org/10.2307/2611439>.
- Lintott, A. (1990). Electoral Bribery in the Roman Republic. *The Journal of Roman Studies*, 80, 1-16. <https://doi.org/10.2307/300277>.
- Macit M. (2017). *Nedim Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Mardin, Ş. A. (1960). Review of *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, by K. H. Karpat. *Middle East Journal*, 14(2), 223-224. <http://www.jstor.org/stable/4323240>.
- Meclis-i Mebusan. (1909, 9 Mart [1325]). *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, Cilt 2, İçtima 44*. İstanbul
- Mumcu, A. (2005). *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet-Özellikle Yargıda Rüşvet*. (3. Baskı). İnkılâp Kitabevi.
- Necati, A. ve Emiroğlu, K. (Haz.). (2010). *İttihad'ın iç yüzü, Cinayât-ı İttihadiyeden Bir Nebze: 1912 Yılında Yolsuzluk, Baskı ve Hukuk Mücadelesi*. Heyamola Yayınları.
- Nesin, A. (2023). *Yokuşun Başı Böyle Gelmiş Böyle gitmez-II* (10. Baskı). Nesin Yayınevi.
- Nurettin, V. (1946, Ağustos 16). Siyaset Sahnesinde Baş Aktör. *Akşam Gazetesi*.
- Obuz, Ö. (2025). *Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Üfürükçüler, Cinciler, Falcılar* (1.Baskı). İletişim Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. NebioğluYayınevi.
- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (1997). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye- Fethi Okyar'ın Anıları*. (1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. (2.Baskı). Hil Yayınları.

- Özbudun, E. (1970). Established Revolution versus Unfinished Revolution: Contrasting patterns of democratization in Mexico and Turkey. In S. P. Huntington & C. H. Moore (Eds.), *Authoritarian politics in modern society* (pp. 380-435). New York, NY: Basic Books.
- Özdiş, H. (2008). *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset ve Devlet (1876-1909)*. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özer, İ. (2020). Muameleyi Tehir, Evrakı Teksir: Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kırtasiyecilikle Mücadele Tartışmaları (1920-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 36(101), 71-110.
- Öztürk Şahin, F. (2018). Uluslararası Bir Uçak Skandalı: Ekrem König Olayı'nın Ortaya Çıkarılmasında Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün Rolü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18(36), 219-37.
- Park, N. E. (1997). Corruption in Eighteenth-Century China. *The Journal of Asian Studies*, 56(4), 967-1005. <https://doi.org/10.2307/2658296>.
- Philip, M. (2007). *Political Conduct*. (1.Baskı). Harvard University Press.
- Psomiades, H. J. (1960). Review of turkey's politics: the transition to a multi-party system, by K. H. Karpat. *Journal of International Affairs*, 14(1), 98-99. <http://www.jstor.org/stable/24355540>
- Rangarajan, L. N. (Haz.). (1992). *The arthashastra*. Penguin Books India.
- Reinkowski, M. (2017). *Düzenin şeyleri, Tanzimat'ın kelimeleri: 19. yüzyıl Osmanlı reform politikasının karşılaştırmalı bir araştırması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Safa, P. (1946, Ağustos 13). Bizans Kavgasına Paydos. Vakıf: Memleket Gazetesi.
- Salih Bora (2025). Bu İmtidad-ı cevre kim bahtın şitabı var. <https://www.salihbora.com/eserlerimiz/sarkilarimiz/b-sarki/bu-imtidad-i-cevre-kim-bahtin-sitabi-var/> adresinden 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Salih Bora. (2013, 25 Şubat). “Bu imtidâd-ı cevre kim bahtın şitâbı var” öyküsünü Prof. Dr. Alâeddin Yavaşça anlatıyor [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=r0l0VOXeJNg>.
- Saxonhouse, A.W. ve Barcham, M. Hindess, B. Larmour, P. (Haz.). (2012). To Corrupt: The Ambiguity of the Language of Corruption in Ancient Athens. *Corruption: Expanding the Focus içinde* (1. Baskı, s.37-52). ANU Press.
- Søreide, T. (2006) . Is It Wrong to Rank? A Critical Assessment of Corruption Indices. *CMi Working PAPER WP 2006:1*.
- Tahir, K. (1976). *Bozkırdaki Çekirdek* (3. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Teke, C. (2021). *Türk Siyasi Hayatında Memduh Şevket Esendal*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si-2. Cilt*. (2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si - 3.Cilt*. (2.Baskı). İletişim Yayınları.
- The British Academy (2025). The Corruption Perceptions Index (CPI): the Good, the Bad and the Ugly. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/blog/corruption-perceptions-index-cpi-good-bad-and-ugly/> adresinden 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.

- Tinal, M., Ocak, B. (2011). Demokrasiye geçiş sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi muhalifi bir gazete: yeni Türkiye. *Journal of International Social Research*, 4(17). 378-404.
- Topal, A. E. (Haz.). (2019). *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi* 1. Cilt 1868-1869.(1. Baskı) Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Transparency International (2025). Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> adresinden 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* (1. Baskı). Yurt Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, 1 Kasım). *TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 28*. AnkaraTBMM Tutanak Dergisi, Dönem 6, C.1
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1946, 14 Ağustos). *TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, Cilt 1, 1. Toplantı, 3. Birleşim*
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1946, 26 Ağustos). *TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, Cilt 1, 1. Toplantı, 8. Birleşim, Ek 1*. Ankara
- Us, A. (1946, Ağustos 16). Demokrat Parti Cephesinde Telaş. *Vakit Gazetesi*.
- Us, A. (2012). *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. (1. Baskı). Kitapevi Yayınları.
- Uyar, H. (1998). Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950). [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Uyar, H. (1999). Tek Parti Döneminde Seçimler. *Toplumsal Tarih*, 64, 21-31.
- Van Voss, L. H. (Haz.). (2002). *Petitions in social history*. Cambridge University Press.
- Vatan (5 Haziran 1948 Vatan)
- Vucinich, W. S. (1949). Turkey, 1948. *Current History*, 16(89), 22-25.
- Webster, D. E. (1960).Review of *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, by K. H. Karpat. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 328, 195-195. <http://www.jstor.org/stable/1032765>
- Yalman, A. E. (1947). The Struggle for Multi-Party Government in Turkey. *Middle East Journal*, 1(1), 46-58.
- Yaycıoğlu, A. (2024). İmparatorluk ve Cumhuriyet: Devamlılık ve Kopuşun Ötesine Yönelik Bir Deneme. *çinde* Bora T. (Haz.) *Cumhuriyetin 100 Yılı Siyasi Düşüncelerin Bir Muhasebesi* (1. Baskı, s.1-40) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yüksel, A. (2011). Kitap Değerlendirme. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11(11), 175-178.

EKLER

EK 1

190 01

148 1943

Ki bu şahsi diyardakırda hiç kimse sözüm yabana bir suru merkebin
Önüne inenupta bırakmaz bu gibi adamlarda mufettiği. umumi abidin Özme
Nin sadiki olunce artık ona göre hesap edilsun hatta merhum Gazi paşa
936 senesinde diyardakırda gezmeye geldiğinde Mubdin Özmenin suretine
Tehevvarla bakarak bilmen ne kafeli dıdığı ve kendisini mufettiği
Umumilikten el çektirecekleri zaman müvaffak olmaıy vefat etti. buda
Her kesce malumdur. lutfen bu hususta yukarıda arz ettiklerimin tedkik
Ve tahkikile eger doğru çıkmazsa idamına razıyım yoksa arz ettiklerimin
Tebeyyan ettiği takdirde bu gibilerin mebus intihab edilmesi kanunen
Caiz olmadığını hatta reisi cümhur ismet in Ömü lozan mühedeesindeki
Vermiş olduğu nutukta hırsıyın islemi elemaz söyledığı resmi kuyudat
Le ve halen berheyat olan reisi cümhurumuzun ifadesile sabit olduğunda
N bu gibilerin mebusluk yapmasını selameti vatan ve millet namına
İşbu ihbariyele arz ederek derin saygılarımı sunarım.

Diyardakırın camii kebir mahalle... den
Cemal oğlu Yusuf yucel

İzmir Şenelinde nasıl mebus intihab edildiğini arz edeyim.
kenilini teryin ettiren mintehibi sanıkların mütefaka ya oğla ve yahut
Kardeşi ve yahut bir akrabası belediye memurdur onun için belediye
Reisine rey veren mintehibi sanıkların. yoksa her kesi kendi reyine
Birekmiş olsalar hiç kimse kenilüne rey veren yoktur.

Cumhuriyet H. P. Genel
Sekreterliğine 6. III. 943

8.7-1743

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Milli Şefimiz Bay İsmet İnönü
C. D. Cumhuriyeti
Ankara

Saygı değer şefimiz,
Geçen dönemde İçel Mevzuatına namzet gösterilmemi
intimistim kâmet değilmiş.

Bendeniz Türk köylüsünün vatanının mamur Milletimin
müreffa olması için elimden gelen hizmeti yapmak arzusundaım,
ayrı gaye ve aynı arzu emelden bahsedenden çoktur ekserisi geçim
gaygusuna düşmüş elinden hiçbir iş gelmeyen veyahut saratında
muvaffak olanamış aciz bir kimse veya milyon vurmak isteyen
bir açık göz gibi kimseler olabilir. Bendeniz içinde böyle diyenler
vardır. Evet büyük dert budur, ahlak fütvalta bizlerde dir bilhassa
meylezmemiş olanlarımız fakat fena ahlagıda kirlenmekteyiz, yalancı
miftiri hırsız uğursuzların hayatta muvaffakiyetin sürü olduğuna
ahlakın bir kimeninin sünatla zenginleşmesi veya yükleli bir mevkîye
geçmesi diğerlerini inandırarak teker teker buralı kapıyor.

Hakikatta bu zerefti varıfı akıllı ve bilgili kimselerindir, fenalık kısı
akıllıların cürtidir bilgi ve tecrübe sahibi olmak için görülecek
göngüye ömrübeşer kafi olmadığı gibi dımağında tahammülü
yoktur, bir kimsenin bilgisi mahduttur bunun için en güzel der-
let sirtemi Cumhuriyetdir, sebebi bir çok bilgililer tarafından idare
edilmesidir mesela = Mühendisin bilgisine ne derece ihtiyas varsa
usta ve ameleninkinde odur. Şuhale nazaran amecilerden beklenen
hizmet feragati nefis sahibi her sınıf ve tabaka halktan bulunursa
elde edilmiş olur.

Bu hakikat partimizden doğacak malere beklenen neticeyi ala-
mayoruz işe ehil adam yerine adama iş bulmak mahameli
Şefimizin emrimidir mesela: İkinci gurupta bulunmuş serbes fakaya
geçmiş şefahatından muhtac vaziyete düşmüş olan Sami Ankara
Belediye reisliğine getiren parti idaresini eline veren haminin hareke-
ti bu habildendir. Budâ fiendi amaline uygun kimselerden intihapla

490 01 49 192 2

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

-61-

yapılan teşekküllere yerleştirmektedir, tabii maksat menfaatini muhafaza etmektir, güneş ise çaralar görünmez kendine güvenen korkmaz zayıf karakter. Parti hepimizindir yok olduğumuzdan çekinmemiz ileri yolda yerinde saydığımız belki benderiz çok yükseğe bakıyorduk dinler terakkiye amil olmuş. İnsanlar menfaatları için dinî kayıtlarla halkı uyutarak geriliğe de seleb olmuştur.

Parti kapısı her Türkte açıktır vatandaşları oradan uzaklaştırmaktan ziyade usundurmak lazım gelir. Kendi malikanesi gibi kul-lanılan bulunmaktadı.

Bu varlık sizin faaliyetiniz, kuvvetli kolunuz keskin kılıcınız mahsulüdür, sizin bizlere gösterdiğiniz evlat refakatine harcı baba hürmetinde kusur etmeyiz ferahatınızla çalışacak meşurların seçiminde gösterilecek dikkat ve alakanız fevkalade olacağına eminim auzevattan şahsan tanımadığınız kimselerde bulunması tabiidir. Gibilerini celbederek fikirini yolladınız bu zereflî vazifeye layık kimselerin seçilmelerini temin etmiş olmakla beraber beklediğimiz ve öğlediğimiz varlık meydana gelmekle şimdiye kadar Tanrı bıraktığınız andas-lardan birini daha ilave edersiniz, daha çok mühimlerini armağan etmeniz için allah'tan uzun ömürler dilerim. Saygı ve sevgi ile ellerinizden öperim. 20-II-943

Silifkede Lüccardan Sami Çalıklı

Ş. Çalıklı

3/1543

C. Z. P. Genel Sekreteri ve
Büyük Mebura
Bay M. Ş. Zencel'a
26.7.943

Daha birçok anı
edebatların varında zaman
ve zemin münasit değildir. Bayda
zaharuya yazılan mektupları
verilmez diğerlerinde var.

490 01

4911972

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

223

EK 3

ANKARA 24/5/1943
S U R U S
Ankara
24/5/1943

Tahvil ve Adliye Yetkililerine

Acıpayam Kaymakamı (Vefki Ertür) ile Mahkeme İcra Memuru (Hay
nin, Kasada Kasanın İhtimaliyetli Def ve Temin Kolluherisinin Ahlakı
erinde, makam ve memuriyetlerinin gereğini, milletinin Haysiyet ve Ma
sunu, Ciddiyet ve Vakarını Mergün Birer Türü Kırmak ve Çıkmakta
van Etmekte ve Kasa Malkınca Bundan Çok Müteessir Bulunmakta Olduk
rından ve Sairelerinden Bahis Acıpayam C.H.P. Kasa İdare Heyeti Re
Feyzi Ertür'den Almış Olduğu 16/5/1943 Tarihli Hususi Mektubda B
Hususa Ait Kısımalarını Aynen Aşağıya Naklederek, Bu Fecaset ve Feraha
Tüksek Masarısına Arzeder İktisadının İfasına Mücadele Buyrulmasını
Derin Saygılarımla Rica Ederim .

Denizli Memuru
Faik Asat

Mektubdan Parçalar

Acıpayam
16/5/1943

Kardeşin Faik a,

(Aşağıda Arşideceğiz Hadiseler Bizleri Mealeket Nam ve Hesabına
Usaaktadır. Biraz Hikaye Edeyim : 23/ Nisan/1943 günü merasimden son
geceleyin hacı kurtlar muhtarı gaban can'a getirttikleri üç hayvan
kaymakam vefki ertür icra memuru hayri ve A L E F T E meryem ve sa
oğları alaca inli kara memedim mustafa ile -keleko- kışma hareke
etmişler orada halit demilen ve kışa yarın saat kadar mesafede bul
nan bekir efendi oğulları ali ve mustafanın evine oturmuşlar ve de
let jandarmasını hacı kurtlar muhtarı gaban can'ın akşehirdeki evi
göndererek orada bulunan (gülele) masındaki diğer A L E F T E yi d
getirtmişler üç güdüle iki gece veyahut üç gece iki güdüle HALKIN g
münde serbestce karıları oynatmışlar ve bu sırada icra memuru hay
terefinden alefte meryem tabanosa çekerek oynamasını teklif etmiş
-benim e f e m kaymakamdır O oynasın derse oynasın- demiş. bunun üzer
kaymakam ve meryem ağlasağa bağlanmışlar .. bu esnada gülele demiş
diğer alefteyi kışmışlar bunun kağıdını alan kaymakam berab
lerinde ve O mecliste bulunan bekir umalı ve muhtar ahmet kurt ve
lin penleva ve hacı kurtlar muhtarı gaban can ve süleyman gemo'e hi

490 01 50 138 14

71

2014/948

Refik Şevket İnce VE M.Ş.Esenedala Suret.

16 Nisan 1945 tarihli yeni asır gazetesindeki (Cumhuriyet halk o.grubunun gusel bir kararı) başlıklı makalenizi hayret ve gullele okuduk.Çünkü millet P.grubu Meclisi,hukümet,reisi cumhur. . ve her şeyi bir sözden ibaret,bir şey olduğuna katıyen kanaat getirmiş bulunuyor. Bu her şey de beş on eğiş yanın idaresidir. Evvela baş vekil dediğimiz aslen ve neslen bir efe ,bir qeteol, yanındakilerde birer kızıanı. Parti, grup, meclis, mustakil grup. . y ine o. ve kızanlarıdır. Bugün yaptırdığı bir kanunu yarın içine gelmyince bouduruyor ve içine gelen bir yenisini yaptırıyor. Kanun sayısını hakimlere onutta. Buna kim ne vakit itiras edebildi? Millet vekillerini *** onlar mil letin nazarında onan birer kuklesidir. birer bendesidir. çünkü onun istediği gibi hareket etmedikleri takdirde bir daha meclisi d'rbine görürler. ve görmeyince ses çıkarmadan yorulmadan ös'lmenden dolgun dolgun ması, ikr emiyeyi , haroirahı, nufuzu sayesindeki vurgunculugu, ihtikarı, hırsızlık payını, alamıyacak. çünkü herif mebus değil seçilmiş değil (SIÇILMIŞ)tır. çünkü herif adalete, hakke, gösterdiği hizmete karşı mebus seçilmemiş:efe emrile (SIÇILMIŞ)tır. ve sorada millete mebus diye yutturmağa kalkıyorlar. fekat bu balonları artık yutan onlar kadar budala kalmadığını bilmiyorlar. belki şimdiye kadar yutan olmuş olabilir fekat radyolar çıktıktan sora dem okrasıyıda, cumhuriyetçiliğide, diktatörlüğide bolşevikliğide her kes onla rdan alasını ve hakikisini öğrenmiştir. Bisim cumhuriyet kendimize mahsus bir şeydir. ismen cumhuriyet olsan koyu bir (BOLŞEVİKLİK) çünkü her şey in hisar fekat cumhuriyet kanununa uydurmak içinde her şey her ticaret her vış andaş için serbesttir deniliyor. Koyu bir diktatörlüktür çünkü bu kadar ha kısıtlıklara karşı ağını açana ağına kurşun döküyorlar. C.H.P. grubunun ve ~~meclis~~ gusel bir karar verebilmesi için bu grupla beraber o grubu tenkit e edebilecek bir ikinci ve Çunou ve hatta dörd'neu grupların daha bulunması olabilir ve osaman iyi ve yakışık karar olup olmadığını millet anlardı.yalnız halk partisi(BATASICA KAHROLASICA) ile olamaz. Hiç bir milletin meclisinde şimdiye kadar gelen her hangi bir hukumete . her hangi bir teklife. 441 oy (GİZLİ OYLSUN HUYETSİZ KALASICA) harifler kör kör ne kabul etmeslerdi.

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİĞİ KALDIRILDI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Uskûdar İkinci Kanun 1944

Okunması' rilesi ile
Hasim Gülek'e
16.1.1995
E.

Pek Sevgili Şefim,

Tümenim 400 senelik Uskûdar Camiini ambar olarak kullanıyor. Bu koca bina kim bilir kaç yer sarsıntısına uğramış, bir çatlak bile yok. Horasan harcı muhakkak çimentodan üstün. Asırların huzurunda başarı ile imtihan vermiş. Son dan yapılan müezzin odasını kalem olarak kullanıyoruz. İlk geldiğim gün bu od ki duvar saati gözüme ilişti. Toz içinde, bakımsız, yel kovanı gayp olmuştu. Bu perişan haline rağmen ihtiyaslı duruyordu. Odaya girup çıkanlar bu metruk saata bakmıyorlardı bile. Hollywood mecmualerından kesilip divara çivilinmiş bir artist resmi değildi... Bu saatden bahş edişim manasını anladığınıza şuphe etmeyorum. Evden bir kaç takım getirildi, saat söküldü, çarhlar gaz tenel ne batırıldı. Tözlü bir köşden noksan yel kovanı da zuhur etti. Artık her şey tamamdı. Tamir işine nöbet gecelerinde başlandı. Kalem odası gündüzleri arı kovanı gibi işleyordu. Bir kaç gün sonra ihtiyar saat tekrar hayata kavuştu. Bu satırları yazarken çat çatını duyuyorum ve ümitsiz bir hastayı/ iyi eden/ mütchassis olmayan bir mahalle hekimi gibi büyük bir haz duyuyorum. Bu gece nöbetciyim. Yalnızım. Günün humalı, gelişmesi ~~xxxx~~ gürültüsü söndü. Dışarda hafif bir yağ Beşiktaşın ışıkları denize vurmuş, arasına, doğaşan nöbetcinin süngüsünün parıl nı pencereden görüyorum. Boş bulundum.. gece okuyacak kitap da yok.. kaldı gündelik gazetelere. Acep ne oluyoruz? Cemil paşa da izinleri kaldırdı da... sefermi başlıyor? Hayir gazeteler hükümetin yolsuzluklara, ahlak düşkünlüğüne karşı açtığı savaştan bahs ediyorlar. Komisyonlar kuruluyor, incelemeler yapıl raporlar yazılıyor, taati ediliyor. Ahlak, namus, şeref gevşikliği varmış. Ahlak bozuklugunu, karakter gevşikligimi. Ecdadımız koca imperatorlugu nasıl kurmuşlar, camiler, çeşmeler, hamamlar yollar, köprüler yapmışlar. Avrupa şövalyal

08.01.2024 tarih ve 39024 sayılı OLUR ile GİZLİ KİMLİK ALDUBİLDİ.

490 01 50 198 77

17

işgal ettikleri toprakları sömürürken türk orduları geri ve ikmal hizmetlerini bilmişler. Viyanaya sefer yapan ordu için yolun muhtelif mahallerinde hamamlar tesis edilirmiş. Bu sıralarda garp derebeyleri yıkanmak nedir bilmezlermiş. Versailles sarayında hamam değil hala bile yokmuş. Zadeğin sıkışınca ipek perdenin arkasına koyuverirmiş, büyük iş için orası delik iskemleler kullanırlarmış. Bism böyle iken neden rüfeyd yolunda devam edemedik. Durduk, geriledik. Kabahati dine yükleyorum. Dine de değil ruhban sınıfına. Burada sınıftan baks etmek pek de doğru değil. Ruhları, düşünceleri, bilmem hangi zamanda birdenbire taşlaşmış her türlü bilgidен uzak bu guruh sınıf denebilirmi. Davam bu değil, onun için bu bahsi burada kesiyorum.

..... Ahlak bozuklugumu, karakter gevşekligimi? Hayir... Yoksulluktan doğan disiplinsizlik.. Bizde faziletli, namuslu, merhametli, çelebi ~~bulun~~ kimseler belki kötü kötü taklide çalışdığımız garplılara nisbeten daha çok.... Bir kaç gün evvel imamın odasından rıhtımı seyr ediyordum/ bir motor yandı. Bir kime tarik balığını iskeleye boğalttı ve gitti. Bir müddet sonra kümenin önüne bir çok insan toplandı,, itişmeler, kakaşmalar, bağrıışmalar. Gitgide sayısı çoğalan halk balıkları yagma edergibi kapışıyorlardı. Tahkik için bir nefer gönderdim. Mesele anlaşıldı: O gün balık çok bereketli olmuş, Üsküdar Halk partisi fukaraya dağıtılmak üzere 1000 torik getirtmiş... Polis in sert müdahalesine/ ^{ragmen} bir kaç balığı birden kaçırانları ve nereye başvuracağını şaşırmış polis neferinin bunların arkasından koşdugunu yesle seyr ettim. Çevik genç haydutlar, kollarında boş sepetle dönen ihtiyar fakir kadınları yine kuru ekmeğe mahkum etmişlerdi. Düşündüm/: Bu seyr ettiğim sahne bir ingiliz veya bir alman limanında vukubulsa idi nasıl cereyan ederdi? Orada halk bir sıraya dizilecekti. İğlerinden birisi balık yığının başına geçecekdi ve sıra ile her kesin hissesini verecekdi. Parasız bir balık alan ingiliz veya alman bir kaç balık alması tabii arzu ederlerdi. Bunlar gayet haris milletlerin ahalisi degilmidirler. Onları tuttan disiplininden başka nedir. Bu balık bahsi bitmeden, bir şeyler daha söylemek isterim: Balık bereketli olduğu

08.01.2024 tarih ve 97084 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KESİLMİŞTİR.

3.-

zamanlar tevsik edemediğim bir nispetteki kısmı denize dökülür. Çünkü fazlası satılamazmış, balıkçılar ziyan ederlermiş İDARE etmezmiş. Ufacık aklım bu ekonomik meseleyi bir dürlü hal edemiyor. Gördüğüm (Diyarı Küfrü kasd ediyorum) mühim ekonomik müesseseler herhangi bir maddeyi az kâfla çok sürmek suretile önemli para kazanırlar. Mesela milli belıkçılarımız gündelik 100 lira kazanmak zorunda olup 100 balığı birer liradan satacakları yerde 200 balığı 50 kuruş-dan 400 balığı 25 kuruşdan satsalar yine aynı 100 lirayı kasalarına yerkeşdirmiş olurlar. Bunun neticesi buhran doğuracağı şüphesiz. Kasap, bakkal ve diğer gıda maddesi satanların yüzü gülmeyecek. PARA ENFLASYONU yerine hiç olmazsa bazı aylarda bir istihlak maddesi enflasyonu yapılsa acep nasıl bir hadise meydana gelir?

Ticaretteki yolsuzlukları önlemek için tasavvur edilen tedbirler ne kadar yerinde ise bu tedbirlere muvazi olarak bazı ekonomik tedbirlerin alınması candarmanın vazifesini kolaylaştıracaktır.

Memleketin ekonomik bünyesini iyi gıda alamadığından dem cevalanının tembellleşmesi yüzünden hasta düşmüş bir adama benzetiyorum. Bu hasta bazı zaman ıztıraplar çekiyor/derhal bir morfin yapıyor. Bazı kerre baygınlık alametleri görülüyor diğer hazık bir hekim (istriknin) şırıngası yapıyor. Hasta iyileşir gibi görünüyor fakat bir müddet sonra tekrar zaafiyeti baş gösteriyor. Bünyenin takviyesi için havyar veya balık yumurtası tavsiye etmeyeceğim. Bunları celebler, toprakofisciler istihlak edebilir. Çak zaiflere kara ciger, ayakda durabilenlerede az çok yağlı bir çorba verebilirsek dem cevalanı intizama girrer, hastada düşeginden kalkar. Hastalığımızın teşhisi nedir: YAŞAMAK İÇİN GEREKEN MADDELERİN DAĞITIMININ BATI İŞLEMESİ.

Kâfi gıda maddesi varmı? Bir milyona yakın erkeğin silah altında bulunması bunlar mustahsil iken müstehlik olması hikâyesi var. Bu pek bizde varit değil Efendi ağa'nın ^{gılgısında} sigarasını tellendirirken medeni kanun hilafına satınalıman, imam nikâhile elde edilen üç dört avrat toprağı sürüp ekiyor. Geçen seneki bereket meydanda. Vatanda çocuklarını doyuracak kâfi yiyecek var.

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

180

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

4.-

Yiyecekden gayri maddeler kâfimi? İskenderun hikayeleri dinleyorum. Grada ne en mükülmesend/ tatmin edecek/ yokmuş efendim? Kuş sütü dahil/kadın ve erkek bobistillerinizi/her türlü maddeler sokaklarda bulunurmuş. Çay dolu gemiler gelirmiş,tahliye edilemediği için gemiler hamulelerini denize döküp savuşup giderlermiş. Grasını binbir geçe masasına benzetenler var. İthalat ofislerinin ambarları dolu imiş. İthalat ofislerinin en büyük zevkleri diyyar küfürden gelen maddelri ambarlara doldurup çürütmekmiş. Demekki fakir yurdumuza,yapamadığımız,yetişdiremediğiniz maddeler de hiç olmazsa kapumuza kadar gelebiliyor.

MİLLİ BÜYÜK VOR ABALIMIZ.- Binbir yoksulluk,binbir mani, binbir ısraksızlığa rağmen Millî Şefin azm ve sebatile vücuda getirilen demiryolları. Bir numaralı Cihan harbini hatırlıyorum. Harp ediyorduk,sıkıntı çok büyükdü o zamanki şebeke ne kadar fakirdi de kimse: efendim vagon vermeyorlar,mal getiremeyoruz diye mazeret gösteremiyordu. Şimdi ise her kesin ağzı: Et yok,vagon vermeyorlar, yün don yok vagon vermeyorlar, bardak çanak yok vagon vermeyorlar ilh.... nekadere tatlı ne kadar rahat mazeret.

Bu gün şebekenin yükü ne kadar ağır, ordu ihtiyacı için ot,saman, kamyon ? trenle nakil ediliyor.Acep eskiden nasıl nakil edilirdi.

ŞEBEKENİN YÜKÜNÜ HAFİFLETMELİ.- Tabiat kiskançlık göstererek vatana su yolları mevcut birşöke verlerde/ vermemiş/göllerin denizle irtibatı yok. Demiryoluna ilaveten/karayolundan faydalanmak icap ediyor. Kara yollarımız az? Kışın her taraf beten yol,yazın da tozlu olmak üzere her taraf yoldur. Yağmurlarda? mola... yahut randımanı az eski vasıtalar. Büyük şehirlerimiz deniz sahilinde. Efendim ticaret filomuz zayıfda,sonra denizler emin degil,torpili var,kör deniz altısı var... Tersaneler de malzeme yok: perçin Almanyadan,uskur Japonyadan,Karbit Rumanyadan getirtmek lazım, Buralara birer heyet göndermek icap eder,fakat tahsisat kalmamış. Levazım müdürü beyde ne kadar bir Avrupa seyahatı yapmak istiyor,daktilosunun kullandığı tırnak suyu Beyoğlunda bulunmuyor da....ilh.

Şebekenin yükünü hafifletmeli .

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUP ile SİZLİ İŞ KALDIRILDI.

181

5.-

Si j'étais Roi.... Eger ben bir kiral olsaydım: ya şarkıdır veya operet.

Ne yapardım. Milletimin saadet ve refahı için bir takım iradeler çıkarırdım.

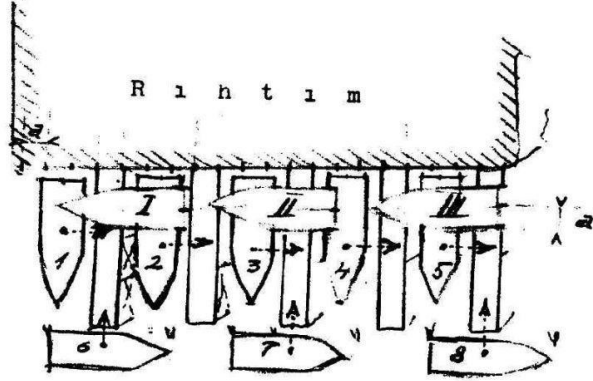
Birinci iradem: İSKENDERUN-İSTANBUL, İSTANBUL-KARADİZ, İSTANBUL-MARMARA (iki sanıl) DENİZ HATLARI İHDAS EDİLMESİ. BU HATLARDA VASİTALAR KAFİLE HALİNDE SEYR EDEN MEMLEKETTE İNŞA EDİLEN TEKNELERDEN İBARET OLACAK. AÇIK DENİZLERDE KAFİLE MEMLEKET KARA SULARINDA SEYR EDECEK. KAFİLE EN AZ ON TEKNEDEN İBARET OLACAK. Kafilenin kolbaşı olan motor diplomalı bir kaptanın komutasında olacak. Motorde pusula, barometre, telsiz telefon bulunacak. Akar yakıtlarına İskenderundan alacaklar..... Ecdadın bıraktığı ananevi balta ölçüsü ile inşa edilen bu teknelerle tümenimin ikmal işlerini yapıyorum. Hemen hemen gün aşırı bu teknelerle Bogazda seyahatler yapıyorum. Bu suretle bunları inceden inceye muayene etmek mümkün oldu. Reislerle de ahbaplık yaptım. Medeniyet bunlara yalnız bir mazot motoru koymış, reşslere değil teknelere. 80 ila 100 ton hamule alabiliyorlar. Mechul denizlere açılan Kristof Kolombun gemileri bunlardan büyük değildi. Fakat biz Kolomb gibi macera aramayacağız, kara sularında bir şimendifer ittiradile seyr edeceğiz. Fena havada sahilde müsait bir yere sığınacağız. Kafiledeki motorlar hususi şahıslar malı olmalıdır. Yalnız kafileye kılavuzluk yapacak tekne devlet malı olabilir. Seyr de bütün tekneler kılavuza itaat edeceklerdir. Bu kafile iki marşandiz trenin yükünü taşıyabilir. İskenderun dan ittihalat mallarını doğrudan doğruyan İngiliz gemisinden alup İstanbula getirebilir. İstanbulda tahliye işleri arap sağıdır. Tekneler saatlerce sıra beklerler. Halbuki bunun tanzimi Krupp fabrikasına başvurmadan kendi malzeme ve kendi işimizce yapabiliriz. Bu da aşağıdaki gayet fena çizilmiş krokide göstermek istediğim gibi ~~www~~ rıhtıma amud/bir takım muvazi ahşap iskelelerle kabil olabilir. İki gün evvel tranzit anbarına 300 çuval un almak için yağmurun altında 5 saat bekledim. Ancak bu müddetden sonra teknemi yanaşırdırabildim.

490 01 50 1993

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

182

Sayfa beşin önemli krokisi.....

Kırmızı tekneler: bugünkü halimiz.....

Bunlar yerine muvazi iskeleler kurarak 3 yerine yedi tekneyi
aynı rıhtıma yanaştırabiliyorum.

490	01				50	199	3
-----	----	--	--	--	----	-----	---

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

6.-

Vapurlarımız az. Bunlardan birisinin bir kazaya kurban gitmesi 3 ila 5 bin hamule ile birlikde yerine zor konulabilecek bir gemi de denize gömülüyor. Halbuki kafilenin bir teknesi heba olsa nihayet 30,40 ton hamule gayp olacak için en önemli tarafı limana gelen malların boşaltılma ve dağıtımındır. Tekneler malın cinsine ve teslim edilcek yere göre(grupe) edilerek inşa ettiğimiz gereken iskelelere yanaşıverirler.

Yapılmayacak nakil şekillerinden iki misal: Tümenimin ihtiyacı için satınalınan 300 ton kuru ot bir dürlü bulunduğu Trakya istasyonlarından birinden getirtileniyordu. DD.ları vagon veremiyordu. Şikayetler oldu, tezkereler teati olundu. Nihayet 3 ay sonra vagonlar veriñmeğe başladı. Bu otlar yanmaga başlamış bir halde sükün etti. Trakyada vagonlara yüklendi. Bu otlar Sirkeci de boşaltıldı. Oradan deniz vasıtalarına yüklendi. Bu vasıtalar Üsküdar gelup yanaşdılar.... Halbuki otları ..Trakya istasyonuna getiren kara vasıtaları, bir kaç kilometre daha kat edip sahilde kendilerine muntazır deniz vasıtalarına otlarını yükleyebilirlerdi. Bunlar otlarımızı doğruca Üsküdar iskelesine atacaklardı..... DD.ları 100 vagon tasarruf etmiş olacaktı. Beyaz peynir yok, bunların getirtilmesi için vagon yokmuş?.....

Hububat ofisinin sipariş ettiği kamyonlar vagonla nakil ediliyor. Almanyadan Yeşilköye vagonlar dahilinde uçaklar geldi... Vagonlar, Yeşilköyde tahliye edildi uçakların(montage)ı yapıldı. Derken bir emir. Uçaklar tekrar söküldü vagonlara tahmil edildi ve böylece Kayseriye sevk edildi. Akla gelen: uçaklarımız bunlarla havalanup Kayseriye bir anda varabilirlerdi... Eger Yeşilköyün montage'ı matluba muvafık değilse ne için Almanyadan gelen vagonlar bila tevekkuf karşıya geçirilmedi? Farmason sırrı....

Bu bahsi bitirmeden evvel soracağınız bir suale cevap vermek isterim.

Senin Denizhatların faidesiz bir şey değil, fakat merkezdeki şehirlere nakliyatı nasıl yapacaksın: DD larile, fakat bir nakliyat baremi yapmak lazım. Mesela

Ankara'ya ~~www.wikiwiki~~ İskenderandan sevk edilecek bir mal doğrudan doğruya Oradan vagona yüklenecek, yoksa tonkilometre hesabına alışkın kurmay subay-

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı DD ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

184

7.

lazımız hatların takatını itibar nazarına alup mesela o malın İzmir kadar Denizden naklini oradan şimendiferi tevdiini veya Zonguldak kadar denizden naklini ve oradan trene tevdiini tesbit edeceklerdir.

İkinci iradem: KAMYONLAR HIÇ BİR TAHDİDE TABİ DEĞİLDİR. BUNLARIN AKAR YAKITI KOORDİNASYON(ne kelime) UN TESBİT ETTİĞİ BAREME GÖRE VERİLİR. ORDUNUN HAZERDE (ABSORBER) EDEMEYECEĞİ KAMYONLAR EŞHASE SATILABİLİR.

Yol yok, demir yollarının en mühim yardımcısı, hatta rakibi olan motörlü vasıtaları hangi yollardan geçireceksin? Kurumevsinde her yerden, yazın, her taraf tanrı şosesidir. Adanaya giden yolcular yolun iki tarafında Amerikalıların veya İngilizlerin gönderdikleri kamyonlarla dolu olduğunu söylüyorlar. Bunlar paslanmak ve çürümekte imişler. Bizdeki bütün motörlü vasıtalar adedi tahdid da dahil / dolayısıyla hizmet harici olanlar/9 bini geçmiyormuş iken sınırlarımız içinde bulunan bu vasıtaları neden kullanmıyoruz?

ÜÇÜNCÜ İRADEM : TEKERLEK LASTİKLERİNE KUNULAN DEVLET ELİ KALDIRILMIŞDIR.

BUNLARIN İTHALİ EVVELDEN BERİ BU İŞLE MEŞGUL TÜCCARLAR TARAFINDAN YAPILIR.

İhtiyaçdan gazla memlekete lastik getirileceğine kaniim. Bunların karaborsacısı memnun olmayacak, bu matâ altundan da kıymetli değil ki, altunu serbest bırakıyorduz, inup çıkıyor, eğer el koysak bu günki fiyatının iki mislini bulacağına şüphe yok, fakat tasa etmeyoruz ve onu da her hangi bir matâ dan fark etmeyoruz. Esasen koordinasyon taksillerin bir kısmını, sefs arabalarının hepsinin seyrü seferini men' etmiştir. İşleyenler mahduttur. Bunlar da lastik ihtiyaçlarını karaborsadan tedarik ediyorlar. Bunlar lastik ihtiyaçlarını serbestce Ticaret Vekâletinin bürokratik müdahalesine maruz kalmadan temin edeceklerdir. İstifci-liğe kalkışanlar varsın olsun hiç bir kıymeti yok. Mahdut olan bir şeyin ihtiyacı da mahduttur. Halen mevcut lastikler ambarlarda kokuşmaktadır.

Hindistan dan lastik celbi mümkün iken yapılamıyor.

Dördüncü iradem : TAKSİLERE VERİLEN AKAR YAKIT İKİ MİSLİNE ÇIKARILMIŞDIR.-

Taksiler benzinlerini karaborsadan temin etmektedirler. Karaborsa benzinini kamyonların benzin tasarrufundan temin ediliyor. Demek ki bunlar benzinle-

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİ İD KALDIRILMIŞTIR

8.-

rinin tamamını yakmayorlar ve artırdıklarını karaborsada satıyorlar. Binaenaleyh taksilere iki misli verirsek bunlar benzinleri nakil hizmetlerinde kullanmak mecburiyetinde kalacaklar.

Besinci iradem: İKMAL İŞLERİNİ ORDU SİVİL MÜTAHİTLERE VERMEYUP KENDİ VASITALARİLE YAPACAK.

Tümenim sivil nakliye müteahhidine tediye ^{ettigi} senelik para 300.000 lira raddesindedir. Mesela Mütahit S. beyle bir mukavele akt ediyoruz, kilometre başına faraza K. kuruş, enbardan muhtelif alaylarımıza gönderdiğimiz maddeleri sivil mütahidin kamyonlarıyla yapıyoruz. Mesela Alemdağındaki topçu alayına ot gönderiyoruz, şu kadar ton şu kaçar kilometre. Yukarda gösterdiğim rakkamla kaç dane kamyon satınalınabilir, ve kamyonlar doğrudan doğruya emrimizde olmadığı için her gün şoförlerin şımarıklığı ile mücadele ediyoruz. Sordum. Yahu İngilizler kamyon vermişler, bunlar nerede? Bunları getirmek için کافی miktarda şoför yokmuş 700 şoför 700 kamyonu Kayseriye kadar getirebilmişlermiş... Öyle ise köylüden topladığımız hayvanlara DD larından aldığınız 100 vagonla taşınan yamakta otları yedirilem ve bu hayvanları tavladan çıkarmayalım ve işlerimizide sivil mütahide yaptıralım. Oh, ne ala, Muallâ

Altıncı iradem: İTHALT OFİSLERİ MÜLGADIR. İTHALAT TÛCCAR TARAFINDAN YAPILIR.

Bükreşde iken her hangi bir madde satınalmak için gelen heyetleri yakinen bilirim. Bunlar mümkün mertebe işi uzatmak (yevmiye taksimetresi işleyor) isterler sonra mesuliyet hissi, hepimizde olduğu gibi, yoktur. Bana ne, Devlet düşünsün. Aklıma bir karbit hikâyesi geldi. Resmi memur bu maddeye tedarik ~~etmek~~ uğraşır ken, diğer bir tüccar bunu temin edup İstanbul piyasasına sevk etmişdi bile. Heyetler sayesinde 10 kuruşluk bir mata 100 kuruş olur. Tüccar ise belki (50) kuruşa mal eder, çokdur, ihtikârdır fakat ne de olsa ştekinin yarısıdır. (Le moindre des maux est le bien), ... Şefim, traşnamem bitti, sizden 5 kuruş isteyeceğim. Şimdi gözümün önünde bir ligen var, içinde bir sünger duruyor, benim elimde bir süngü, bu ligeni yavaş yavaş su döküyorum... sünger suyu çekiyor, ligen kup

08.01.2024 tarih ve 97490 sayılı OLUR ile GİZLİ KALDIRILDI.

186

9.-

kuru, bir az daha su döküyorum, sünger hemen çekiyor, bir az daha, ligenin dibi nemli, bir az daha su, artık süngerin çekecek hali kalmadı, çekdiğine bile kismaga başlıyor.... Ligen; memleket sünger; muhterem milli istifcilerimiz su, yaşama maddeleri.... surahi akıtan el, nakliye işlerimiz..... İşbu Üsküdar sefanamesini müslüman harflerile yazdım, sizin müslüman harflerini okumasına unuttugunuz için modren harflarla, modren makinemde tekrar yazdım. Ellerinizden öperim Pek Sevgili Şefim.

İhtiyat Levazım Tegmeni

Hasan

493	01			50	193	1
-----	----	--	--	----	-----	---

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.